

DELY PÉTER¹ – SIMONYI OTTÓ²**Mesterlövészek a rendfenntartásban I.****Marksmen in the Maintenance of Order I.****Absztrakt**

A tanulmány a mesterlövészek rendészeti alkalmazását, annak elméleti alapjait mutatja be. Rövid történelmi áttekintés után esettanulmányokon keresztül tárja fel a jelenkori tendenciákat, változásokat. Megoldási javaslatokat mutat be a mesterlövészek alkalmazásában, a nemzetközi tapasztalatok elemzésével.

Kulcsszavak: Terrorizmus, mesterlövész, rendfenntartás, lőfegyverhasználat

Abstract

The essay shows the law enforcement sniper utilizations, and it's theoretical background. After sort historical overview, reveals the recent tendencies and changes through case studies. Introduces suggestions of the sniper uses, with the analisys of teh international observations.

Keywords: terrorism, sniper, law enforcement, use of force

„Egy lövés- egy halott.” Ha ezt a kifejezést halljuk, olvassuk, azonnal a mesterlövészek – akciófilmekből, könyvekből megismert – romantikus világa jut az eszünkbe. A fáradságot nem ismerő, türelmes és rendkívül körültekintő magányos hős figurája ránk köszön a jelen fegyveres konfliktusait bemutató emlékezősekből és a különböző akciófilmekből. Bár fellelhetők közöttük a valóságot bemutató művek is, ám ezek is a mesterlövészek idealizált világát mutatja be. Jelen tanulmány kísérletet tesz a mesterlövészek, és ezen belül a rendfenntartásban, terrorelhárításban alkalmazott mesterlövészek munkájának precíz, tudományos igényességű bemutatására. Teszi mindezt több okból. Egyrésről napjaink biztonsági kihívásainak tükrében, a mind gyakoribbá váló terrorcselekmények fenyegető árnyékában

¹ Deli Péter: Nemzeti Közszerológati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz hallgató - National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, E-mail: depet69@gmail.com ORCID ID : 0000-0001-9177-9686

² Simonyi Ottó: Terrorelhárítási Központ Múveleti Igazgatóóság, Képzési Főosztály, E-mail: simonyiotto63@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-6790-8756

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

mind jobban előtérbe kerül a különleges műveleti feladatok megoldására szakosodott rendőri, rendfenntartói egységek alkalmazásának kérdésköre, mely nem nélkülözheti a mesterlövész képességet. Másrészt hiba lenne azt hinni, hogy a képességfejlesztés csak a rendfenntartói oldalt jellemzi. Sajnálatosan, de ugyancsak tendencia, hogy a precíziós lövészet képessége, alkalmazása megjelenik az elkövetői oldalon is. Harmadrészt mindezek megkövetelik a mesterlövészek szerepének ártértékelését és új taktikai eljárások bevezetését.

A tanulmány első része bemutatja a mesterlövészeti kialakulásának rövid történetét, a rendőrségi mesterlövészeti kialakulását, az azt létrehozó körülményeket. Az elmúlt évtized és a jelen eseményeiből példákat mutat be az alkalmazásuk lehetőségeit illetően, illetve ugyancsak példákat mutat be az elkövetői oldal által alkalmazott eljárásokból. Legvégül mindezek alapján igyekszik következtetéseket levonni, és javaslatot tenni új taktikai eljárások bevezetésére.

A KEZDETEK

Már a lőfegyverek megjelenésével egyértelművé vált, hogy a fegyver minősége, jellemzői, a használó képzettsége és egyéni kvalitásai szerint jelentős különbségeket lehet elérni az alkalmazás eredményességét tekintve. Bár kezdetben a lőfegyvert zárt hadrendi alakzatokban használták, a vele párhuzamosan fejlődő civil alkalmazása, a vadászat megmutatta, hogy a rejtőzködésből történő precíz használata mekkora lehetőségeket rejt magában. A mesterlövészeket jelentő angol sniper kifejezés is a vadászatból ered. A snipe jelentése szalonka. Az a madár, melynek elejtése megkívánja a vadásztól a rejtőzködés, az álcázás, és a precíz lövés képességét. Vagyis a mesterlövész nem csak a pontos lövés leadásának képessége, de a rejtőzködés, álcázás, és az ezzel járó türelem és precizitás is kell, hogy jellemezze.³

Az amerikai Nemzetközi Katonai és Védelmi Enciklopédia megfogalmazása szerint a mesterlövész olyan különlegesen felszerelt, magasan képzett tapasztalt lövész, aki álcázási, tájékozódási, információgyűjtési képességekkel rendelkezik, és képes nagy pontosságú, nagy távolságú lövések leadására általában speciális célcsoportra.⁴

Mesterlövészek a XIX. században jelennek meg a harctereken, az amerikai polgárháborúban Hiram Berdan ezredes 1861. november 30-án alapítja meg az első mesterlövész ezredet.⁵ Az elért sikerek nyomán a konföderációs hadsereg is hozott létre mesterlövész zászlóaljkat, amelyek az 1863. szeptember 20-i Chickamaugai csatában már jelentős sikereket értek el.⁶

³ Bariosik, Erdem- Baltacioglu, Gökhan: The Employment of Sniper in Modern Battlefield in: Journal of Military and Information Science Vol.2 No1. p.13.

⁴ International Military and Defense Encyclopedia Volume 5. Brassey's Inc.1993. p.2441

⁵ <http://www.civilwarhome.com/berdanbio.html> Letöltve: 2016.03.12.

⁶ <http://www.americancivilwarstory.com/whitworth-rifle.html> Letöltve: 2016.03.12.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

A kor amerikai írószenijének Ambroce Biercenek 1890-ben megjelent Bagoly-folyó c. novelláskötetében már megjelenik a mesterlövész irodalmi alakja a Harc közben eltűnt c. novellában.⁷

Mind az irodalmi műből, mind a korabeli leírásokból megállapítható, hogy a mesterlövészek elsődleges feladata a rejtve végzett megfigyelés, információgyűjtés, és a kiemelt célpontok megsemmisítése volt.

A következő említés mesterlövészek alkalmazásáról az 1899-es Colensoi csatában történik a Második Búr háborúban,⁸ ahol a búrok gerillaharcászatukban alkalmazták őket Mauser puskákkal és füstmentes lőszerekkel.

Ezt követően a történelem minden háborújában és ütközetében találunk mesterlövészeket, akiket az első világháborútól kezdve már név szerint jegyeznek az elért megsemmisítések száma alapján csakúgy, mint a pilótákat légi győzelmeik alapján.

A teljesség igénye nélkül az alábbiakban az amerikai Snipercentral adatbázisát használva bemutatjuk a különböző háborúkban legnagyobb találati számot elért lövészeket:

I. Világháború: Francis Pegahmagabow (Kanada) 387 igazolt találat, Billy Sing (Ausztrália) 202 igazolt, 98 jelentett, de nem igazolt találat, Ottavio Bottecchia (Olaszország) 100+ igazolt találat.

II. Világháború: Simo Hayha (Finnország) 542 igazolt találat, Ivan Sidorenko (Szovjetunió) 500 igazolt találat, Erwin König (Németország) 400 igazolt találat, Lyudmilla M. Pavlichenko (Szovjetunió) 309 igazolt találat.

Vietnám: Adelbert Waldron III. (USA) 109 igazolt találat.

Irak: Kris Kyle (USA) 160 igazolt, 95 jelentett, de nem igazolt találat.

Afganisztán: Mark Osmond (Egyesült Királyság) 44 igazolt találat.⁹

Természetesen az ellenálló oldal is tudott sikeresen alkalmazni mesterlövészt. 2005-ben Irakban tevékenykedett a Juba fedőnevű mesterlövész,¹⁰ aki legalább két amerikai katonával végzett és további hatot megsebesített.¹¹

A történelem talán legismertebb – mesterlövész módszerrel elkövetett – emberölése 1963. november 22-én történt Dallasban, mikor Lee Harvey Oswald 81 méteres távolságból, egy épület hatodik emeletéről lelőtte John F. Kennedyt, az USA 35. elnökét.¹² Bár az azóta eltelt időben számos – egymásnak ellentmondó – teória született a gyilkosság körülményeit, részleteit illetően, melyek taglalása nem része a jelen tanulmánynak, az feltétel nélkül kijelenthető, hogy a precíziós lövész, mint bűnelkövető, itt válik nemzetközileg ismert fogalommá.

⁷ Bierce, Ambrose: Bagoly-folyó Európa Kiadó 1985. p.80

⁸ <http://www.britishbattles.com/battle-of-colenso/> Letöltve: 2016.03.12.

⁹ <http://www.snipercentral.com/sniper-log-book/> Letöltve: 2016.03.12.

¹⁰ A nevet a koalíciós hadsereg katonái találták ki, személye, és további sorsa ismeretlen. Több alkalommal jelentették be megölését, és elfogást, de soha nem sikerült valóban bizonyítani.

¹¹ <http://www.theguardian.com/world/2005/aug/05/iraq.usa> Letöltve: 2016.03.12.

¹² <http://www.intuitior.com/student/Oswald%20Problem.php> Letöltve:2016.02.25.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Alkalmazásuk kezdetén a mesterlövészek egyedül, magányosan tevékenykedtek. Egymás elleni harcukban jellemzően az ért el sikert, aki nagyobb türelemmel és önfegyelemmel rendelkezett. A második világháborúban a téli háború során kerültek először a lövészek párban alkalmazásra.¹³ Ilyenkor egy fő a lövész, egy fő a megfigyelő szerepét töltötte be.

A jelenkori katonai alkalmazásban az amerikai taktikák szerint előszeretettel használják a három fős mesterlövész csoportot, ahol egy fő a megfigyelő, egy fő az elsődleges lövész, és egy fő felel a kommunikációért és a csoport biztonságáért. Ha a tervezett bevetés a 48 órát meghaladja, a csoport négytagú, így egy fő folyamatosan pihenhet.¹⁴

RENDESZETI ALKALMAZÁS

A második világháborút követően a polgári rendvédelmi szervezetek jellemzően nem voltak mesterlövészei. Sem fegyverzet, sem alkalmazás tekintetében nem merült fel szükségességük. A fordulatot az 1972-es Müncheni Olimpia, illetőleg az ott, szeptember 5-én történt terrorcselekmény hozta. Mint ismeretes, a Fekete Szeptember elnevezésű palesztin terror-szervezet tagjai behatoltak az izraeli sportolók szállására, és két főt megöltek, további kilenc főt túszul ejtettek. A beavatkozás során mind a kilenc sportoló életét vesztette. Megöltek továbbá öt terroristát és egy rendőrt.¹⁵ Az akkori német rendőrségnek nem volt még speciálisan túszméntésre felkészített egysége, így mesterlövésze sem. Azon rendőröket jelölték ki mesterlövész feladatra, akik szabadidejükben vadásztak, így nagyobb tapasztalatuk volt a precíziós fegyverek használatában. Bár Szövetségi Védelmi Erőnek¹⁶ voltak képzett mesterlövészei, azonban a német alkotmány tiltotta bevetésüket a rendvédelmi feladatok során. Ez volt az a kiváltó ok, ami a német különleges rendőrségi egység a GSG-9 1973-as megalakításához vezetett.¹⁷ Az azóta eltelt időben minden ország rendőrségének speciális egységei, terrorelhárító alakulatai alkalmaznak mesterlövőket, jellemzően a rohamcsoport tagjaiként, azok műveleti támogatására.

A katonai és a rendészeti alkalmazás jelentősen eltér egymástól. Ezen különbség a kezdetekben a névhasználatban is megjelent, hisz a nyolcvanas-kilencvenes években a mesterlövészek a katonai állományba tartoztak, a rendvédelemben a precíziós lövő kifejezés honosodott meg. Az ezredfordulóra a megnevezésbeli különbség eltűnt, egységesen a mesterlövő (sniper) kifejezést használjuk.

A katonai alkalmazás területei lehetnek ellenséges célok, célszemélyek, tárgyak elpusztítása, ellenséges mesterlövészek leküzdése, kiemelt zónák, területek védelme, meg-

¹³ Zicherman István: Mesterlövészek-Egy lövés, egy halott Anno Kiadó 2005. p.43.

¹⁴ Glancy Michael W.: Conventional Sniper Operations in the Asymmetric Fight in: Infantry September-October 2005 Volume 94. number 5. p:25

¹⁵ <http://24.hu/tudomany/2011/09/05/tuszdrاما-a-muncheni-olimpian-1972/> Letöltve:2016.03.12.

¹⁶ Bundeswehr- Németország hadserege

¹⁷ <http://armedforcesmuseum.com/germanys-special-forces-gsg-9/> Letöltve:2016.03.12

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

erősített pontok tűztámogatása, támadás elhárítás tűztámogatása, útvonalak, helyszínek biztosítása, megfigyelés, külső tűztámogatás igénylése.¹⁸ A 2-4 tagú mesterlövész csoportok jellemzően önállóan tevékenykednek, adott esetben a helyszínre való kijutáshoz, és a helyszínről való bevonáshoz alkalmaznak külső segítséget. Az álcázás és a rejtettség megtartása végett soha nem az egységekkel mozognak a harci területen, kirakási pontjukat a tervezett pozíciójuktól távolabbra tervezik meg.¹⁹

A csoport megérkezéskor először saját biztonságáról gondoskodik, felállítja a kommunikációs csatornát a taktikai irányítási központtal, és csak ezután kezdődik a tényleges művelet.²⁰

Ezzel szemben a rendvédelemben alkalmazott mesterlövészek két fő klasszikus bevetési területe a túsumentés és az öngyilkosságra készülő személyek megakadályozása tettük végrehajtásában. Ezen kívül részt vesznek rendezvények, kiemelten védett személyek biztosításában, főként megfigyelői feladatokkal, illetőleg polgári vészhelyzet elhárításban. A két fő nevesített feladatkör valóban azt kívánja meg, amit a híres mesterlövész szlogen²¹ hirdet, vagyis az első lövésre kell rendkívül pontos találatot elérni, ami az elkövetőt azonnal meggátolja a további cselekvésben. Egy katonai alkalmazás során nem ritkák az ötszáz méter feletti lőtávolságok, sőt 338-as és 50-es kaliberű fegyverekkel átlépi az 1-2 kilométert is. Az eddig hitelesített távolsági rekordot a brit Craig Harrison tartja 2 435 méterről.²² Természetesen ilyen távolságoknál a hiba lehetőségével számolni kell. A célterület 0,5-1 négyzetméter, hisz nagy kaliberű fegyverrel elért találat a teljes emberi testen harcképtelenséget okozhat.

Ezzel szemben egy túsumentő akció során a lövést úgy kell leadni, hogy az elkövető semmiféle további tevékenységet ne végezhesen, ne legyen ideje egy fegyver elsütésére, vagy egy detonátor elindítására. Ezt csak az agytörzs, illetve a kisagy találatával lehet elérni. Ez esetben a célterület a két szem és az orrnyereg közötti részre szűkül, ami nagyjából egy öt centiméter átmérőjű körnek felel meg. Mindezek mellett a lövész nem elégedhet meg a pontos célzással. Arra is kiemelt figyelmet kell fordítania, hogy a fegyverhasználat más személyt ne veszélyeztessen. A nagyteljesítményű mesterlövész fegyverek és löszerek esetében ez főként a cél mögötti terület ellenőrzésére kell, hogy kiterjedjen, hisz az esetek nagy részében a becsapódó lövedék a testből történő kilépés után még elegendő energiával rendelkezik esetleges újabb súlyos vagy halálos sérülés okozásához. Ugyancsak említést érdemel, hogy a cél nem mindig látható tisztán, esetleg üveg, vagy

¹⁸ <http://www.globalsecurity.org/military/library/policy/army/fm/3-06-11/ch6.htm> Letöltve: 2016.02.25.

¹⁹ Glancy Michael W.: Conventional Sniper Operations in the Asymmetric Fight in: Infantry September-October 2005 Volume 94. number 5. p:27

²⁰ Glancy Michael W.: Conventional Sniper Operations in the Asymmetric Fight in: Infantry September-October 2005 Volume 94. number 5. p:28

²¹ Egy lövés- egy halott (One shoot-one kill)

²² <http://www.dailymail.co.uk/news/article-1270414/British-sniper-sets-new-sharpsniping-record-1-54-mile-double-Taliban-kill.html> Letöltve: 2016.02.25.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

járműkarosszéria takarja. Ilyenkor számolni kell az akadály lövedékpályáját módosító hatásával, ezt mind ez alkalmazott lőszer kiválasztásánál, mind a célzásnál figyelembe kell venni. Ugyanez vonatkozik az öngyilkossággal fenyegetőző személy elleni fegyverhasználat eseteire is. A különbség az, hogy ezekben az alkalmazásokban a cél nem az élet azonnali kioltása, hanem olyan találat elérése, amely egy nem életveszélyes sérülés, vagy az öngyilkosságra használni szándékozott tárgy (jellemzően lőfegyver) tönkretételével éri el a kívánt hatást.

Érthető módon ilyen pontosság eléréséhez rövidebb lőtávolság szükséges. A rendfenntartásban a mesterlövész alkalmazás jellemzően 200 méteres lőtávolságon belül történik. Az Amerikai Igazságügyi Minisztérium Statisztikai 897 ügynökség közreműködésével készített statisztikai szerint 1984 és 2004 között 219 esetben került sor az USA területén rendvédelmi jellegű éles mesterlövész alkalmazásra. A lövések 95%-a 0-91 méter között történt, az átlagos lőtávolság 46,63 méter (51 yard).²³

Térjünk át a rendvédelmi mesterlövészek másik fő feladatkörére, a biztosításra. Az lehet egy védett személyek által látogatott nyilvános rendezvény biztosítása, vagy a saját műveletei egységek bevetésének támogatása. Mindkét esetről elmondható, hogy az alkalmazott mesterlövész, vagy mesterlövész csapat – pozíciójának és technikájának köszönhetően – jelentős mennyiségű vizuális információhoz jut, melyet a műveletirányítási központtal közölve nagyban befolyásolhatja az akció irányításának menetét. Gyakorta előfordul, hogy a mesterlövész végzi a cél vizuális azonosítását, és a behatoló csoport az ő általa szolgáltatott információk alapján indítja meg akcióját. Ilyenkor a lövész/megfigyelő törvényi felelőssége még az esetben is megkérdőjelezhetetlen, ha az átadott információ a mesterlövész – műveletirányítás központ – akcióparancsnok – végrehajtó információs láncban torzulhat. Itt kell említést tenni a mesterlövész fegyvereken alkalmazott optikai eszközökről. A pontos célzás érdekében jelentős nagyításokra képesek, ám ezzel párhuzamosan a lövész elveszíti képességét a környezet megfigyelésére. Ez az az ok, amely kialakította a célzó/megfigyelő személy szükségességét. A lövész optikáján keresztül csak a célra, a célszemélyre koncentrálni, készen arra, hogy bármely pillanatban lövést adjon le. Az irányzó ellenben az összes külső tényezőt is figyeli, így különösen a fegyverhasználat alapjául szolgáló cselekmény alakulását.

Vizsgáljuk meg ennek törvényi oldalát. Magyarországon a rendőrség fegyverhasználatát az 1994 évi XXXIV. a Rendőrségről szóló törvény szabályozza. E törvény 52.§-a kimondja, hogy a rendőr a jogos védelem, és a végszükség esetét kivéve jelen törvény jogsíftja fel fegyverhasználatra. Mesterlövész alkalmazás esetén a jogos védelmi helyzet bekövetkezésének esélye csekély, hisz a lövész rejtve, a céltől nagyobb távolságra helyezkedik el.

Ugyanezen paragrafus azt is kimondja, hogy a lőfegyverhasználat történhet saját elhatározásból, vagy utasításra. Vagyis ha a lövész meggyőződött arról, hogy a fegyverhasz-

²³ http://www.hendonpub.com/resources/article_archive/results/details?id=3879 Letöltve: 2016.03.29.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

nálat feltételei fennállnak, önállóan dönthet a lőfegyverhasználatról. Utasítást jellemzően az akciót vezető parancsnokától kaphat.

Ugyanezen törvény 54. §-a felsorolja a lőfegyverhasználat további eseteit. A törvény szövegének részletes ismertetése nélkül érdemesnek tartjuk megjegyezni, hogy a fő szempont minden esetben a közvetlen fenyegetés vagy támadás, amikor más kényszerítő eszköz használata már nem elégséges, és/vagy korábbi alkalmazása nem vezetett eredményre. Ezeket a feltételeket azonban sok esetben rendkívül nehéz megítélni pusztán vizuális megfigyelés alapján. Különösen akkor, ha a lövész csak a célterületre, vagyis a célszemély egy részére koncentrálnak. Ilyen esetben a megfigyelő, vagy a műveletirányító parancsnok rendelkezik mindazon kiegészítő információkkal, amelyek elégségesek annak eldöntésére, hogy a lőfegyverhasználat jogszerű-e. Ha a lőfegyverhasználatra vonatkozó utasítás a parancsnoki láncon érkezik, úgy az a törvény értelmében utasításra végrehajtott lőfegyverhasználat. Ha azonban a megfigyelő jelzi a lövés szükségességét – aki nem a lövész elöljárója, és az akció vezetője – a lövésznek olyan mértékben kell megbíznia a megfigyelő ítéletében, hogy tudja, a törvény vonatkozásában saját elhatározásából végrehajtott lőfegyverhasználatnak minősül a cselekménye. Közvetlen fenyegetés vagy támadás esetén megfontolandó tényező az időfaktor is. Vagyis sok esetben, míg az információ a mesterlövész csoporttól eljut a parancsnokig, és az utasítás visszajut, már megtörtént a támadás. Hazánkban még nem került sor olyan rendőrségi műveletre mikor ez az időtényező, vagy a lőfegyverhasználat alapjául szolgáló információ problémát jelentett volna, de elméleti síkon jelentős kérdéseket vet fel. A megoldás lehetőségeire a későbbiek során kitérünk.

Az utolsó alkalmazási terület a polgári vészhelyzet elhárítás. Itt a gyakorlatban a tüzekben felforrósodott, és robbanással fenyegető gázpalackok kilövéséről van szó. A találat során ugyanis a gáz a keletkezett lyukon kiszökik, csökken a belső nyomás, így nem kell tartani egy esetleges robbanás lökéshullámaintól a repeszhatásról, és az általa kiváltott láncreakciótól.

ESETLEÍRÁSOK

Az alábbiakban három nemzetközi és két magyar eseményt kívánunk bemutatni. A magyar eseményeket a történelmi hűség kedvéért, a nemzetközi eseményeket pedig az általunk megfogalmazni kívánt taktikai változtatások igazolására.

Magyarországon két esetben került sor mesterlövészek éles, személy elleni alkalmazására.

Az első eset 1973. január 12-én történt, amikor a balassagyarmati lánykollégiumban január 7-e óta zajló túszerzésnek vetett véget egy lövés, aki az idősebbik Pitye testvért, Andrászt lelőtték.²⁴ Az adott napon 12:10 órakor „a mesterlövők – a munkásőrség távcsöves

²⁴http://hvg.hu/itthon/20130105_40_eve_tortent_az_elso_magyarorszagi_tusz Letöltve:2016.03.29.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

*puskájával – három lövéssel, illetve találattal megsemmisítették a géppisztolyos idősebbik gyereket, ezzel egy időben két rohamcsoport rendőröktyúk bevonásával szinte másodpercek alatt lefoglalták a kisebb fiút, aki már eldobta a pisztolyt és megadta magát.*²⁵

A munkásőrség ebben az időszakban a 7,62-es kaliberű orosz/szovjet Mosin-Nagant M1891/30 puska Magyarországon gyártott változatát használta, 3,5x-ös nagyítású PU távcsővel. Ez a fegyver már a második világháborúban is a szovjet mesterlövészek fegyverre volt, és 1986-ig állt hazánkban rendszerben.

Bár a lőtávolságról nincsenek pontos adatok, a helyszín alapján 60-75 méter közöttire tehető.

Végső soron ez az esemény vezetett a rendőrségi különleges egységek magyarországi megalakításához.

A második és egyben ez ideáig utolsó eset 2014. július 20-án történt, mikor egy öngyilkossággal fenyegetőző férfit – aki előzőleg lőfegyverrel megölté nagyanyját és négy kutyáját – tettek ártalmatlanná a Teroelrhárítási Központ mesterlövészei.²⁶

Az alkalmazott fegyver a 308-as (762x51 NATO) kaliberű Heckler & Koch HK417 támogató puska²⁷ volt, rajta Schmidt & Bender 4-16x50 PM II/P távcsővel. A lőtávolság 33 méter volt.

A nemzetközi események közül az első 2003. március 6-án történt a lengyelországi Magdalenkában. A lengyel rendőrségi különleges egység a GROM tagjai az éjszakai órákban érkeztek meg egy vidéki házhoz azzal a céllal, hogy az ott tartózkodó két rendkívül veszélyes és felfegyverzett bűnelkövetőt – akiket egy korábbi rendőr meggyilkolásával vádoltak – elfogjanak. A házhoz érkezve az elkövetők már várták őket, felkészülve a harcra. A híradásokból megtudható, hogy egy rendőr és mindkét elkövető életét veszítette, további 17 rendőr megsérült.²⁸ A Magyarországon megrendezésre kerülő Rendőri és katonai Mesterlövész Világkupán alkalmunk nyílt beszélgetni az akció egy résztvevőjével, aki a bevetés során mesterlövészként tevékenykedett. Elmondta, hogy a két – katonailag jól képzett – fegyveres a háztetőn kialakított tűzfészekből kezdte löni a behatóló csoportot, annak megérkezésekor. Célirányosan a vélelmezett irányító személyeket, illetve a mesterlövészeket igyekeztek megsemmisíteni.

A második eset 2015. május 9-én történt Macedóniában Kumanovo városában. A rendőri alakulatok egy házat kerítettek be, ahol – információik alapján – fegyveres terroristák tartózkodtak. A rendőrség megérkezésekor a házból azonnal tűz alá vették őket. Az akció

²⁵ Munkásőrség Nógrád Megyei Parancsnokság zárójelentése az eseményekről. 1973. Forrás: Magyar Országos Levéltár MOL M-KS 295. f. 1. cs. 1973/2. ő. e. - Rendkívüli események.

²⁶ http://hvg.hu/itthon/bunugy/20140720_Fegyveres_amokfutot_szedett_le_egy_TEKES# Letöltve: 2016.02.23.

²⁷ A fegyvert a BM/12631-17/2007. Belügyminiszeri határozattal rendszeresítették a Teroelrhárítási Központ számára. Forrás: <http://www.kormany.hu/hu/dok?source=1&type=406#!DocumentBrowse> Letöltve: 2013.02.23.

²⁸ <http://www.warsawvoice.pl/WVpage/pages/article.php/1571/article> Letöltve: 2016.02.23.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

során öt rendőr életét veszítette és harminc megsebesült.²⁹ Az eset után egy hónappal a Macedón különleges rendőri egység alakulatai hazánkban jártak mesterlövész továbbképzésen. Itt tartózkodásuk során elmondták, hogy – a lengyel eseményekhez hasonlóan – a képzett fegyveresek először a mesterlövészeket és az akció irányítóit vették célba. A lengyel esettel eltérően itt az elkövetők is nagy pontosságú mesterlövész fegyvert használtak.

A harmadik eset 2015. november 18-án Párizsban történt. A francia rendőrség különleges egysége, a RAID a Párizs szélén található Saint-Denisben egy házat vett körbe, hogy elfogja a korábbi párizsi terrorista támadások egyik feltételezett elkövetőjét és értelmi szerzőjét, Abdelhamid Abbaoudot. Az akció eredménye egy többórás tűzharc lett, melynek során a résztvevő 110 rendőrből öt megsebesült és három terrorista életét veszítette.³⁰ Ugyancsak az történt, hogy az egységre a megérkezést követően azonnal tüzet nyitottak.

KÖVETKEZTETÉSEK

Ha szemügyre vesszük a felsorolt három eseményt egyértelműen meg kell állapítani, hogy a terrorizmus erősödésével, különös tekintettel a szélsőséges iszlám fundamentalizmuson alapuló terrorizmus előretörésével megváltoznak az elkövetési formák. Mivel a szélsőséges iszlamista értékítélet szerint a harc közbeni halál hősi, az élet feloldozása szent kötelesség, így tendencia lesz, hogy az elkövetők nem szándékoznak együttműködni az elfogásukra érkező rendőri erőkkel, azonnal felveszik velük a harcot, és a végsőkig kitartanak. Mivel eredendően a harcra készülnek, azonnal megragadják a kínálkozó lehetőséget. Mindez szükségessé teszi a mesterlövészek katonai stratégia szerint történő alkalmazásának szükségességét. Vagyis a mesterlövész különítmény a rendőri egységtől külön mozog, a tervezett műveleti helyszínt az akció megkezdése előtt, rejtve éri el, és csak miután megfelelő állást foglalt, kommunikációs csatornáit felállította, indul meg a rendőri akció, a behatoló csoport/csoportok helyszínre érkezése. Tekintve hogy egy mesterlövész ellen egy másik mesterlövész a leginkább hatékony védekezés, jelen taktika alkalmazásával mindhárom esetben jelentősen csökkenteni lehetett volna az elhunyt, illetve sérült rendőrök számát.

A második következtetés, hogy a mesterlövész számára jelentős mentális terhet jelent a saját munkáján kívül a minden kétséget kizáró célazonosítás. Ez egy két-három fős csoport alkalmazásával természetesen jelentősen csökkenthető, de az időfaktor még így is hátráltató tényező. Ennek megoldását a megjelent mesterlövész irányítási rendszerek alkalmazásában látjuk. Példaként említenénk az amerikai Amerimex International cég Snipertech Coordination System termékét. A komplett irányítási rendszeren tíz mesterlövész egyidejű koordinációja valósítható meg. A mesterlövész fegyverekre szerelt kamerákkal vezeték nélküli jeltovábbító rendszer segítségével az irányítási központ valós időben

²⁹ <http://www.balkaninsight.com/en/article/heavy-shootout-disturbs-macedonian-town>

2016.02.23.

Letöltve:

³⁰ http://index.hu/kulfold/2015/11/19/parizsi_meszarlas_saint_denis_osszefoglalo_szerda/

2016.02.23.

Letöltve:

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

láthatja azt, amit a mesterlövész megfigyel. Mivel a kamera a lövésztől függetlenül fókuszálható, így az irányító maga dönti el, hogy csak a célterületre, vagy a teljes környezetre kíván rálátni. A kameraképekhez GPS alapú helymeghatározás is tartozik, így a parancsnok a távolságok, szögek ismeretében nagyobb biztonsággal dönthet a legeredményesebb alkalmazásról. Mindezek mellé képzési szempontból nem elhanyagolható, hogy a rendszerhez pulzusmérő adapter is kapcsolható, így képet kaphatunk a végrehajtó lövész aktuális mentális, fizikai állapotáról is.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az alábbi tanulmányban igyekeztünk képet adni a mesterlövészet történetéből, a katonai és a rendészeti felhasználás között különbségekről, és a rendészeti felhasználás alapjairól, sajátosságairól, problémáiról. A megtörtént eseményekből levont következtetések alapján megfogalmaztuk az új taktikai eljárások bevezetésének szükségességét.

A tanulmány következő részében a mesterlövészek kiválasztásáról és felkészítéséről kívánunk értekezni, míg a harmadik, egyben befejező részben az alkalmazásra kerülő fegyverek, lőszeresek, és optikai eszközök típusairól, felhasználhatóságukról.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Bariosik, Erdem- Baltacioglu, Gökhan: The Employment of Sniper in Modern Battlefield in: Journal of Military and Information Science Vol.2 No1. p.13.
2. Bierce, Ambrose: Bagoly-folyó Európa Kiadó 1985. p.80
3. Glancy Michael W.: Conventional Sniper Operations in the Asymmetric Fight in: Infantry September-October 2005 Volume 94. number 5. p:25
4. <http://24.hu/tudomany/2011/09/05/tuszdrama-a-muncheni-olimpian-1972/> Letöltve:2016.03.12.
5. <http://armedforcesmuseum.com/germanys-special-forces-gsg-9/> Letöltve:2016.03.12
6. http://hvg.hu/itthon.bunugy/20140720_Fegyveres_amokfutot_szedett_le_egy_TEKes# Letöltve: 2016.02.23.
7. http://hvg.hu/itthon/20130105_40_eve_tortent_az_elso_magyarorszagi_tusz Letöltve:2016.03.29.
8. http://index.hu/kulfold/2015/11/19/parizsi_meszarias_saint_denis_osszefoglalo_szerda/ Letöltve: 2016.02.23.
9. <http://www.americancivilwarstory.com/whitworth-rifle.html> Letöltve: 2016.03.12.
10. <http://www.balkaninsight.com/en/article/heavy-shootout-disturbs-macedonian-town> Letöltve: 2016.02.23.
11. <http://www.britishbattles.com/battle-of-colenso/> Letöltve: 2016.03.12.
12. <http://www.civilwarhome.com/berdanbio.html> Letöltve: 2016.03.12.
13. <http://www.dailymail.co.uk/news/article-1270414/British-sniper-sets-new-sharpsnooting-record-1-54-mile-double-Taliban-kill.html> Letöltve: 2016.02.25.
14. <http://www.globalsecurity.org/military/library/policy/army/fm/3-06-11/ch6.htm> Letöltve: 2016.02.25.
15. http://www.hendonpub.com/resources/article_archive/results/details?id=3879 Letöltve: 2016.03.29.
16. <http://www.intuitor.com/student/Oswald%20Problem.php> Letöltve:2016.02.25.
17. <http://www.snipercentral.com/sniper-log-book/> Letöltve: 2016.03.12.
18. <http://www.theguardian.com/world/2005/aug/05/iraq.usa> Letöltve: 2016.03.12.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

19. <http://www.warsawvoice.pl/WVpage/pages/article.php/1571/article> Letöltve:2016.02.23
20. International Military and Defense Encyclopedia Volume 5. Brassey's Inc.1993. p.2441
21. Munkásőrség Nógrád Megyei Parancsnokság zárójelentése az eseményekről. 1973. Forrás: Magyar Országos Levéltár MOL M-KS 295. f. 1. cs. 1973/2. ő. e. - Rendkívüli események.
22. Zicherman István: Mesterlövészek-Egy lövés, egy halott Anno Kiadó 2005. p.43.

KATONA ISTVÁN¹**A Szu-22-M3 repülőgéptípus beszerzésének előzményei, körülményei és háttere (1983-1987)**

Esettanulmány a 101. Önálló felderítőrepülő-század haderőnemi fejlesztés kereteiben történt repülőgép-beszerzéséről

The pre-history, circumstances and background of supply of aircraft SU-22 M3 between 1983-1997

Case study regarding the supply of aircraft within the confines of military force development at the No 101 Detached Reconnaissance Flying Squadron

Absztrakt

Esettanulmány egy haderőnemi fejlesztés során történt repülőgép típus beszerzéséről.

A politikai előzmények áttekintése, a Jaltai egyezmény, a NATO, a Varsói Szerződés megalakulása, s az EGK, valamint a KGST létrejöttén keresztül.

A Szovjetunió, s ezen keresztül a varsói szerződés katonai stratégiai fejlődése a II. világháború végétől a Szovjetunió felbomlásáig. A magyar repülőgép beszerzésének a kialakult bipoláris világrendszerben. Az 1980-as évek első fele hadsegregfejlesztésének főbb okai. Magyarország lehetőségei a haderőnemi fejlesztés időszakában. A varsói szerződés által előírányzott haderőnemi fejlesztés magyar vetülete. Az adott időszakban a haderőnemi fejlesztés körüli bonyodalmak.

Kulcsszavak: Nemzetközi szerződések, NATO, Varsói Szerződés, EGK, KGST, Varsói szerződés Egyesített Fegyveres Erők Főnöksége, haderőnemi fejlesztés, Szu-22-es repülőgép, a fejlesztést kiváltó okok, Szu-25-ös repülőgép, robotrepülőgép, UAV, Tomahawk robotrepülőgép, VSZ Gazdasági Tanács.

¹ Nemzeti Közszerződési Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz hallgató -National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, E-mail: goldensoldierpilot@gmail.com ORCID: 0000-0002-9865-3530

Abstract:

Case study regarding purchase of certain type of aircraft due to development of military force service. Review the political history via creation of NATO, Warsaw Convention, Yalta Agreement, the ECC and the Comecon. The USSR, and the development of military strategy of Warsaw Convention influenced by USSR from the end of WW 2 to the disintegration of USSR. Purchasing aircrafts by hungarian military forces's development. Main reasons of development of the hungarian military force services in the first half of 1980s. Opportunities of development of the hungarian military force services. The evolved situation in Hungary caused by appropriate military force service's development directed by Warsaw Convention Complications around the development of military force services in certain period of time.

Keywords: international agreement, NATO, Warsaw Convention, ECC, Comecon, Headquarters of United Military Forces of Warsaw Convention, development of military force service, SU-22 airjet, reasons of development, SU-25 airjet, robot jet, UAV (Unmanned Aerial Vehicle), Tomahawk aircraft, Warsaw Convention Economic Council.

POLITIKAI ELŐZMÉNYEK

A Jaltai egyezmény nagyjából már megadta azt az irányt, ami a II. világháború után körvonalazódni sejtett a világ győztes államainak nagyhatalmi felállásában. Az illetékes politikai és katonai szakértők már ebben az időben szorgalmasan és megfeszített munkával próbálták felvázolni saját kormányuk, s politikai vezetésük részére a nemzetük számára az elképzeléseiknek legjobban megfelelő, leghatékonyabb hatalmi-politikai, valamint geopolitikai érdekszférákat.

Meg is kezdődött a versenyfutás a náci Németország által megszállt, illetve elfoglalt területek felszabadításáért majd érdekszférájukba vonásáért. Szép sorban kötöttek a különböző nemzetközi szerződések, amelyek mind markánsabbá tették a két – egymással szemben álló – világrendszer kialakulását, az egyik, vagy a másik világrendszer irányába való elköteleződést.

A Szovjetunió 1948. február 18-án Moszkvában írta alá az első Szovjet–Magyar barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést, ami elméletileg lehetővé tette Magyarország nemzetközi helyzetének megerősítését.²

Az újabb „világégést” megakadályozandó szándékkal, 1949. április 4-én Washingtonban 12 ország – Belgium, Dánia, az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Franciaor-

² Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1945 – 1982, Bp.1985, Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, Gondolat Könyvkiadó,74.o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

szág, Hollandia, Izland, Kanada, Luxemburg, Norvégia, Olaszország és Portugália – részvételével aláírták az Észak-atlanti szerződés teljes szövegét. Megalakult a NATO,³ amely egyből potenciális ellenfelet látott – az akkor félelmetes szárazföldi erőt mozgósító és fegyverben tartó – győztes Szovjetunióban, annál is inkább, mert az mindenből részt követelve, az általa felszabadított területekre, mint saját befolyási övezetére tekintett.

1951. április 19-én Párizsban hat ország részvételével – Belgium, Franciaország, Hollandia, Luxemburg, Német Szövetségi Köztársaság (NSZK) és Olaszország – létrejött az Európai Szén és Acélközösség, (ESZAK), melynek az egyik célja egy esetleges európai háború kirobbanásának megakadályozása volt. Ez volt az Európai Unió (EU) egyik csírája, melyből 1957-ben létrejött az Európai Gazdasági Közösség, az EGK, s tíz év múlva, 1967-ben, az ESZAK-kal és az EURATOM⁴-mal együtt megalakult az Európai Közösség (EK), amely az Európai Unió igazi elődje volt.

Néhány évvel ezután már teljesen világos volt, hogy ki, kit tekint ellenségnek. A győztesek egyikének számító Szovjetunió és a hatalmi „holdudvarába” tartozó országok – (vagy inkább a „felszabadítással” befolyási övezetté tett) Albánia, Német demokratikus Köztársaság (NDK), Magyarország, Lengyelország, Románia, Csehország, valamint Bulgária tagságával megalakult a Varsói Szerződés (VSZ).⁵ Ez a Szovjetunió javaslatára, s vezetésével történt, 1955. május 14-én, Varsóban.⁶

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa Hegedűs Andrást, a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának akkori elnökét hatalmazta fel a szerződés aláírására.

A VSZ 11. cikkelye kimondja, hogy a szerződés húsz évig marad érvényben, s a húsz év eltelte után ezen időszak letelte előtt egy évvel – ha akarják – ki kell nyilvánítani a kilépési szándékot. Csak így szűnhet meg a szerződés a kilépni kívánczó számára!

A Magyar Népköztársaság esetében is, amit az – 5. cikkelyben létrehozott – Egyesített Fegyveres Erők Főparancsnoksága (EFEF) meghatározott, az bizony kőkemény kötelezettséggel bírt! Még akkor is, ha a határozat, „csak” ajánlásként jelent meg az adott ország hadserege, illetőleg politikai vezetése irányába. Ugyanis egyértelmű volt a szerződésen belül, hogy a „legerősebb” testvér szava – aki történetesen a II. világháború egyik győztese, a Szovjetunió volt –, illetve akarata megkérdőjelezhetetlen dominanciával bírt a szerződésben részt vevő tagállamok között. Nem volt ez másként sem a szerződés katonai doktrínájának főbb irányvonalaiiban, sem pedig a haderőnemi, valamint a fegyverzeti fejlesztések tekintetében annak ellenére, hogy minden a barátság, testvériség és a proletár internacionalizmus égjsze alatt történt.

³NATO – Észak-atlanti Szerződés Szervezete - az angolul: *North Atlantic Treaty Organisation*; franciául: OTAN - *Organisation du Traité de l'Atlantique Nord*

⁴Az EURATOM Európai Atomenergia-közösség, aminek létrehozó Szerződését ugyanaz a hat állam írta alá, mint a Párizsi és Római Szerződést, ez utóbbival egy időben és egy helyen, azaz 1957. március 27-én Rómában,

⁵Varsói Szerződést, vagy” Warsaw Pact” – ahogyan azt az angol nyelvű irodalom említi – Varsóban 1955. május 14-én írták alá az alapító országok és 1955. június 5-én lépett hatályba.

⁶Halmosy: i. m. 282-286.o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Nagyjából ugyanezen országokkal létrejött a KGST,⁷ 1949. január 25 –én, melyet 1953 augusztusában újjá is szerveztek. Az erőviszonyok és a kapcsolatok természetesen a KGST-n belül is ugyan ilyen „barátian”, „testvériesen” meghatározottak voltak. Ennek ellenére mindenki igyekezett a saját érdekeinek megfelelően úgy alakítani a dolgait, hogy az a számításainak megfelelően alakuljon – már ha az lehetséges volt. Talán az egyik ki nem mondott oka is ez volt a szövetség felbomlásának.

Számunkra – magyarok számára – a Varsói Szerződés és annak katonai irányelvei, katonai doktrinái voltak az irányadók. Ezek szorosán „idomultak” a Szovjetunió védelmi és támadó elképzeléseiseihez, a már akkor nyíltan ellenségnek kikiáltott NATO-val szemben. Így, ezen irányelvek szerint történtek meg a számunkra „ajánlott” haderőnemi fejlesztések, melyeket a Varsói Szerződés EFE vezetése tett meg, a Varsói Szerződés fejlesztési protokollja szerint.

Ha megnézzük a Szovjetunió katonai stratégiai fejlődésének alakulását, amelyeken keresztül ment a második világháború befejezésétől a Szovjetunió felbomlásáig, az orosz katonai szakirodalom öt jól elkülöníthető időszakot különböztet meg:⁸

Az első időszak (1945–1953): ebben az időszakban az Egyesült Államokkal és az európai NATO-államokkal szemben készültünk⁹ fegyveres küzdelemre, alapvetően a második világháború befejezésekor érvényben lévő stratégiai irányelvek és nézetek alapján.

A második időszak (1954–1960): melynek jellemzője a Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok megerősödő szembenállása, a két nagyhatalom háttérben álló katonai tömbök – a VSZ és a NATO – megszilárdult egymásnak feszülése, kialakítva ezzel a bipoláris világrendszert. Ebben a periódusban szerelte fel a szovjet fegyveres erők minden haderőnemét új, korszerű fegyverzettel és atomcsapásmérő eszközökkel. A Szovjetunió is rendelkezik hidrogénfegyverrel. Átszervezések történtek a csapatoknál a tömegpusztító fegyverek alkalmazásának figyelembe vételével. Kidolgozták a nukleáris háború stratégiáját a különböző hadszínterekre.

A harmadik időszak (1961–1970): melyben döntő jelentőségű volt a politikai, gazdasági, és katonai szembenállás szempontjából a keleti és a nyugati tömb országai között, hogy ekkor volt a legkiélezettebb az ellentét, ekkor avatkozott be a Szovjetunió közvetve olyan helyi konfliktusokba, mint a közel-keleti, illetve a vietnami, s ekkor romlott meg a viszonya Kínával. Ebben az időszakban állt a legközelebb a világ a harmadik világháborúhoz, a Disznó-öböli válság kapcsán. Ebben a periódusban volt abszolút prioritása a stratégiai nukleáris erők fejlesztésének, ekkor hoztak létre stratégiai rendeltetésű rakétacsapatokat. Eme időszakban jelentek meg a kozmikus katonai eszközök, valamint elkezdődött a kato-

⁷A Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (rövidítve KGST, angolul *Comecon*). A közép- és kelet-európai szocialista országok gazdasági együttműködési szervezete volt a hidegháború alatt 1949 és 1991 között. A KGST tagállamai 1991. június 28-án, budapesti ülésükön a szervezetet feloszlatták.

⁸Fejezetek Oroszország katonai stratégiájának történetéből – tanulmánykötet - V. A. Zolotarjov – Isztorija Vojennoj Sztrategiji Rossziji, Kucsukovo pole, Poligrafreszurszi, 2000. alapján ZMNE. Bp, 2004. 17-20. o.

⁹Azért használok többes számot, mert ezt mindig a Varsói Szerződéssel együtt tette a Szovjetunió.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

nai informatikai és vezetési rendszerek gyors fejlesztése. Ekkor fogalmazódott meg az új globális katonai stratégia, a korlátlan rakéta-atomháború stratégiája. Kidolgozták az összes kontinensre, az óceánokra és tengerekre, a földi légkörre, valamint a kozmikus térségre kiterjedő nagyméretű stratégiai hadműveletek elméletét.

A negyedik időszak (1971–1980): ebben az időszakban a két szemben álló fél törekedett a katonai-politikai és a stratégiai egyensúly – a paritás – megteremtésére, aminek alapvető oka annak felismerése volt, hogy a létrehozott atomfegyverek alkalmazása mindkét fél számára az elkerülhetetlen pusztulást hozná magával. Megérett a helyzet a problémák politikai úton történő rendezésére, s tárgyalások útján megállapodást kötni a stratégiai fegyverzetek egyes fajtáinak korlátozásáról. A nukleáris összecsapások megelőzése céljából lehetségessé vált közös rendszabályok kidolgozása.

Az ötödik időszak (1981–1991): jelen témánk szempontjából ez a legfontosabb időszak. Ellentmondásos tendenciák, stabilizáló és destabilizáló tényezőkkel. Változó feszültséggel és enyhüléssel jellemezhető nemzetközi kapcsolatok időszaka. Ebben a kialakult helyzetben a Szovjetunió számolhatott mind a NATO-országok, mind Kína vele szembeni összhangolt fellépésével. A Szovjetunió – s vele együtt a VSZ – ennek megfelelően alakította külpolitikáját, de sikertelen törekvésnek bizonyult a NATO szervezetében történő szakadás előidézése, s a saját pozíciójának erősítése. A Szovjetunió belebonyolódása egy hosszasan elhúzódó és kilátástalan afganisztáni háborúba, amely kudarccal végződött, nem ezt szolgálta.

A ciklus közepétől a nagypontosságú, irányítható fegyverrendszerek erőltetett fejlesztése, ezek tömeges rendszerbe állítása volt a jellemző, illetve az erre irányuló törekvés. Ezzel együtt megváltozott a hagyományos harceszközök alkalmazásával végrehajtott katonai műveletek jellege, értelemszerűen más eljárásokat és vezetési elveket követeltek a rendszerbe állított nagy pontosságú, új fegyverrendszerek. A harcfelelősek rövid idő alatt megbízhatóan, pontosan végrehajthatóak lettek. Tartalmilag új formákat dolgoztak ki az egyenlő készenlét stratégiájára mind a hagyományos, mind pedig a nukleáris fegyverekkel történő háború megvívására.

Az időszak közepétől kezdődően érzékelhetővé vált a VSZ fokozatos és folyamatos dezintegrációja, amely végül a VSZ felbomlásával fejeződött be 1991-ben.

A MAGYAR REPÜLŐGÉP-BESZERZÉS KÖRÜLMÉNYEI

Ebbe a stratégiai környezetbe olvadtak bele a Varsói Szerződés tagállamai, a VSZ fegyveres erőinek irányelvei szerint. Ráadásul a „bipoláris” világrendszer a „reális elrettentés időszakába” lépett az 1970-es évek első felétől, majd az Amerikai Egyesült Államok 1983-ra, a „csillagháborús” tervével olyan szintre került, hogy azt nyugodtan fel is vállalta, amitől a Szovjetunió és a Varsói Szerződés tagállamai már koránt sem voltak ilyen nyugodtak. Ennek volt betudható a VSZ-fegyverrendszerek erőltetett ütemű fejlesztése.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Az 1980-as évek első fele tervidőszakának hadseregfejlesztését kiváltó főbb közvetlen okok a következők voltak:¹⁰

- 1979-ben bekerült az USA fegyverarzenáljába a neutron bomba;
- az 1980. január 23-án meghirdetett úgynevezett „Carter” doktrína;
- Az Amerikai Egyesült Államok szenátusában 1980-ban „befagyasztják a SALT–II. egyezmény ratifikálását;
- A NATO „kettős határozata” a Pershing-rakéták európai telepítéséről;
- 1981-ben az USA hadászati robotrepülőgépet állított rendszerbe;
- az 1981-ben Ronald Reagan elnök javaslata a „nulla megoldásra”,¹¹ melyet a Szovjetunió elutasít;
- 1981-es lengyelországi belpolitikai események, melynek hatására az amerikai kereskedelmi szankciót léptettek életbe a Szovjetunió ellen;
- közép hatótávolságú rakéták telepítése az USA részéről;
- Ronald Reagan amerikai elnök 1600 milliárd dolláros katonai programja az 1982–1987-es periódusra, s a genfi rakétatárgyalások megszakadása;
- A Pershing- és szárnyasrakéták telepítése Nyugat-Európában;

Az Amerikai Egyesült Államok – Zbigniew Brzezinski¹² által javasolt –, Szovjetuniót fegyverkezési versenybe kényszerítő „gazdaságilag kifárasztó” katonapolitika egyre nehezebb gazdasági helyzetbe hozta a Szovjetuniót, s vele együtt a Varsói Szerződés tagállamait. Idővel, ez a politika sikeresnek bizonyult.

Magyarország ebben a helyzetben, amit tehetett:

- 1) vállalnunk kellett a szerződésben előírt kötelezettségeinket – maximum lassítani tudtuk a fegyverkezés mértékét, a harceszközök beszerzésének ütemét;
- 2) az elavult fegyverzeteket, fegyverrendszereket amúgy is le kellett cserélni, mivel több tízéves régi fegyverek voltak alkalmazásban;
- 3) A szervezeti felépítést a korszerű stratégiai elvárásoknak megfelelően kellett átalakítani, az új fegyverekhez igazítani. (Ezt egyrészt az eltelt idő, másrészt a Varsói Szerződés által előírt – vagy inkább – a szövetségesi elvárások miatt voltunk kénytelenek megtenni.) Amennyiben ez nem ment simán, kivívtuk a „nagytestvér” rosszállását, melyet gazdasági szankciók követtek a KGST-n belül. (Nem véletlenül járt akkoriban közzsájon az alábbi vicc: „Mi van a KGST címerében? - ??? - Zöld mezőben nyolc sovány tehén feji egymást!”).

¹⁰ M. Szabó Miklós: - A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1980–1989, Zrínyi Media Nonprofit Kft. Bp.2011. I. fejezet.

¹¹ A „nulla megoldás”: Ronald Reagan amerikai elnök 1981 novemberében vetette fel, miszerint a Szovjetunió szerelje le minden közép-hatósugarú rakétáját, s ennek ellentételezéseként az USA nem telepítené Nyugat-Európában a célpontjukat 5-8 perc alatt elérni képes Pershing-rakétáikat.

¹² Brzezinski, Zbigniew Kazimierz (1928–) lengyel származású amerikai politológus, politikus, geostratégia. Jimmy Carter amerikai elnök nemzetbiztonsági főtanácsadója volt 1977–1981 között.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

A Magyar Néphadsereg számára az egyik, a légvédelmet érintően javasolt fejlesztési előirányzat egy – a szárazföldi csapatokat támogató – felderítőrepülő- (csapásmérő) ezred harcrendbe állítása volt. Azért felderítőrepülő-ezred hadrendbe állításáról szólt minden szinten a fejlesztési terv, mert a VSZ nem támadó, hanem védelmi jellegű szervezetként állítatott be a világ színe előtt.

Ezért a javasolt tervezet szerint:

- egy század, amely, 15 Szu–22M4 típusú repülőgépből (13harci repülőgép és 2 gyakorló harci repülőgép) állt volna. A fejlesztés első fázisában egy önálló felderítőrepülő-század, – bár, a század a vezetésével ezredszintű szervezésben „állt fel”, hogy a tervben szereplő későbbi fejlesztésben két Szu–25-ös csatarepülő-század hozzáadásával felderítő, szárazföldi csapatokat támogató alakulattá fejlődjön fel.

Ez majdnem teljesült is! Csak a Szu–22M4 típus helyett az éppen raktáron álló M3-as „átmeneti” repülőgéptípust sikerül megvennie a Magyar Néphadsereg vezetésének. A Szovjetunióban, az átképzésre vezényelt állomány az átképzést az M4 típusra kezdte meg, majd két hét után módosult az M3 modifikációra a repülőgép típus.¹³

Érdekes módon ennek a miértjére, melyet csak szóban tudtam meg – írásos formában ennek sehol sem maradt nyoma, – minden, még életben lévő illetékes, a Magyar Népköztársaság szorult anyagi helyzetét jelölte meg az okoknak. Én nagyon óvatosan hozzátennem még a „nagytestvér” részéről az irányunkba megnyilvánuló bizalmatlanságot is. (Akkoriban a gazdaságunk már kölcsönökből élt.)¹⁴

A Szu-22M4-e típus az állóhelyén

A Szu-22M3 típus az állóhelyén

¹³ Balogh Imre alezredes, a 101. önálló felderítő-repülőszázad parancsnoka, később altábornagy, a magyar légi parancsnokság parancsnoka visszaemlékezései alapján. Bp., 2016. 03.24.

¹⁴ Hollósi Nándor ny. mk. altábornagy, a Magyar Honvéd Vezérkar Főnöke egykori általános helyettesének 2016.07.06 –i szóbeli visszaemlékezései alapján

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

A kettő között a különbség szabad szemmel is jól látható, de az igazán nagy különbség a hajtó-művekben s a felszereltségben volt!

A Szu-22M3-as típus a megvásárolt függesztmények egy részével

Tény, hogy az önálló Szu-22-es repülőszázad felállítása ezred szervezés szerint történt meg, s a terv az volt, hogy a rajokat később századokká fejlesztik fel.¹⁵

Ki volt jelölve az ezred számára Börgönd repülőtérnek. A repülőtér elhelyezkedésére történő mérések, tervezések elkezdődtek. (Az egyezkedések a környezetvédekkel stb). Azonban az időközben kialakult nemzetközi politikai, illetve az eszközbeszerzéssel kialakult problémák miatt, s az ország gazdasági helyzete miatt mindez tervezési szinten meg is állt.¹⁶

- két csatarepülő-század, 25-30 Szu-25 típusú repülőgéppel. A Szovjetunióban megkezdődött a repülőgép-vezetők kiképzése a típusra, de a beszerzés leállításkor megszűnt a pilóta képzés is, valamint egy század pilóta nélküli harceszköz.

(Ez sem jelent meg sehol sem írott formában, de a Honvéd Vezérkar Légvédelmi tervező főosztályának emlékezete szerint ez valós terv volt. Sőt, a meg nem erősített információk szerint, a Bolgár Népköztársaság hadiipari üzemében el is kezdték ezeknek az eszközöknek a gyártására való ráállását, kidolgozását, azonban a magyar fél elállt a beszerzéstől, nyilván gazdasági okok miatt.)¹⁷

- valamint egy század pilóta nélküli harceszköz. (Ez sem jelent meg sehol sem írott formában, de a Honvéd Vezérkar légvédelmi tervező főosztályának emlékezete szerint ez valós terv volt. Sőt, a meg nem erősített információk szerint, a Bolgár Népköztársaság hadiipari üzemében el is kezdték ezeknek az eszközöknek gyártására való felkészülést, azonban a magyar fél elállt a beszerzéstől, nyilván gazdasági okok miatt)¹⁸

¹⁵ Balogh Imre alezredes. 2016. 03.24.

¹⁶ Éberhardt György alezredes, Csapatrepülő Parancsnokság, Szuhaj repüléstechnikai főszemléző 2016. 07. 01-i .nyilatkozatai alapján,

¹⁷ Csizmadia Árpád mérnök alezredes, a Magyar Honvédség Vezérkari Főnöksége Légvédelmi tervező főosztályának visszaemlékezései alapján, Bp, 2016. 06. 28.

¹⁸ Uő.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

A Szu–25 csatarepülőgép függesztményei egy részével

A szovjet fejlesztésű, Pcsela–1T (Darázs) pilóta nélküli harcászati felderítő repülőgép (UAV)

A szovjet fejlesztésű, Pcsela–1T (Darázs) pilóta nélküli harcászati felderítő repülőgép (UAV)

A pilóta nélküli repülőeszközök fejlesztése már a második világháború alatt megkezdődött. Az első ilyen jellegű repülőszerkezetet, a németek által működtetett szárnyas rakéták, a V–1-ek jelentették, ami az első komolyabb lépés volt a pilóta nélküli eszközök kifejlesztésében.

A pilóta nélküli repülőgép (továbbiakban UAV),¹⁹ elsősorban katonai feladatokra alkalmazott olyan repülőeszköz – a mai értelmezés szerint –, amely valamilyen ön- vagy távirányítással, de leggyakrabban a kettő kombinációjával rendelkezik, ezért fedélzetén nincsen szükség pilótára. Ugyanakkor, a pilóta nélküli repülőgépeket külön kell választanunk a robotrepülőgépektől. A pilóta nélküli repülőgép többször felhasználható, míg a robotrepülőgép, mint rakétafegyver, használatuk megsemmisül. Ezt azért írom így le, mert több, a témával foglalkozó tanulmányban keveredést tapasztaltam az értelmezésben. A pilóta nélküli repülőgépek fejlődési iránya vezetett a drónok²⁰ kifejlesztéséhez.

A robotrepülőgépek, amelyek a Varsói Szerződést és egész Európát (sőt az egész világot) izgalomba hozták az 1980-as évek elején, azok a Tomahawk típusú, szárazföldi indítású robotrepülőgépek voltak, amelyeknek a telepítését – egy 1979-es NATO-határozat alapján – 1983 decembere és 1987 között hajtották végre. Ezek többek között nukleáris töltettel is elláthatóak voltak – ennek volt betudható a nagy izgalom –, amelyek telepítése

¹⁹UAV, azaz, Unmanned Aerial Vehicle (ember nélküli légi jármű)

²⁰Remotely Piloted (Aerial) Vehicle, RPV, am. „távolról irányított (légi) jármű”, vagy drón [az angol drone =here (méh) szóból]. Elsősorban katonai feladatokra alkalmazott olyan repülőeszköz, mely valamilyen ön- vagy távirányítással (leggyakrabban a kettő kombinációjával) rendelkezik. Katonai alkalmazás esetén, a harci robotok egyik fajtája. Ellentétben a robotrepülőgéppel, mely – lévén saját maga a fegyver – használatuk megsemmisül, a drón többször is felhasználható.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

ellen igen széles körű tiltakozó mozgalom indult. Ennek ellenére a telepítés megindult – a terv szerint – Nagy-Britanniában (10 üteg – 160 db), Olaszországban (7 üteg – 112 db), a NSZK-ban (6 üteg – 96 db), Belgiumban (3 üteg – 48 db), valamint Hollandiában (3 üteg – 48 db földi indítású robotrepülőgéppel).²¹

Az 1980 – as éveket a VSZ – en belüli széthulló együttműködés jellemezte²². A szövetségben belül érdekellentétek feszültek egymásnak, s az egymástól való kölcsönös függés, s az igen csak akadozó együttműködés volt tapasztalható. Az érdekellentéteket a nehéz gazdasági helyzet generálta. A tagországok kivétel nélkül gazdasági nehézségekkel küzdöttek. Ezt azonban a Szovjetunió nem igazán vette figyelembe. 1987 – januárjában a Szovjetunió olyan egyoldalú javaslattal állt elő, mely szerint egy háborús időszakban létrehozandó Gazdasági Tanács felállítását javasolja. Moszkva elképzelése szerint a Tanácsnak nemzetek fölötti jogai lettek volna, s a Tanács hozta volna a rendkívüli intézkedéseket, mivel a KGST ezt intéző szerveit alkalmatlannak minősítette erre a feladatra.²³ (A megállapítás valóban helytálló volt.) A hadigazdaságok működtetésére, s a fegyveres küzdelem anyagi – technikai hátterének biztosítására hatékonyabb működésű szervezetet kellett létrehozni! A javaslat igen laza megfogalmazását úgy is lehetett értelmezni, hogy a Tanács az egyes tagországok gazdaságára kötelező érvényű döntéseket hozhat.

Azonban, a magyar gazdaság egyre súlyosodó válsága miatt Magyarország csökkenteni kívánta a VSZ által, a számára előírt kötelezettségét. A Moszkvában 1987. szeptember 20-án a magyar Vezérkar és a Szovjetunió Védelmi Minisztériuma, valamint a VSZ EFE tárgyalásán Pacsek József altábornagy, (későbbi vezérezredes), vezérkari főnök az ország – fent említett – egyre nehezedő gazdasági helyzetére hivatkozva közölte a Szovjet Fegyveres Erők vezérkari főnökével (Sz. F. Ahromejev marsall), a VSZ EFE főparancsnokkal (V. G. Kulikov marsall), valamint a VSZ EFE törzsfőnökkel (A. I. Gribkov hadseregtábornok), hogy az előírányzott Szu–25-ös csatarepülő-ezred gépeit a magyar fél nem tudja megvenni és több más új harceszköz beszerzését is elhalasztja.²⁴

²¹ Sárhidai Gyula: Robotrepülőgépek, Szárazföldi indítású Tomahawk robotrepülőgépek, Bp, 1986, Zrínyi Katonai Kiadó, Bp, 1986.

²² Germuska Pál: Vörös arzenál – Argumentum kiadó, Bp, 2010. 197.o.

²³ Germuska Pál. im. 5.Széthulló együttműködés- az1980-as évek főbb folyamatai.215.o.

²⁴ Germuska: i. m. Pál: Vörös arzenál – Argumentum kiadó, Bp, 2010. 216.o. Jelentés a magyar katonai delegáció moszkvai tárgyalásairól (1987. szeptember. 20–21.) Kárpáti Ferenc honvédelmi miniszter levele Kádár Jánoshoz és Grósz Károlyhoz. 1987. szeptember 24. Honvédelmi Minisztérium Központi (HM KI) 181/012/4.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Pacsek József altábornagy

Sz. F. Ahromejev marsall

V. G. Kulikov marsall

Gribkov
hadseregtábornok

Kárpáti Ferenc

D. T. Jazov marsall

Az alig három nappal későbbi, a magyar honvédelmi miniszter, Kárpáti Ferenc és a szovjet honvédelmi miniszter, D. T. Jazov (Ekkor még – K. I.) hadseregtábornok találkozásán a szovjet fél mélységes rosszallását fejezte ki, s elfogadhatatlannak tartotta a magyar katonai fegyverzeti kiadások csökkentését, a harceszközök beszerzésétől való elállást a gazdasági helyzetre való hivatkozással.²⁵ Aggályait fejezte ki amiatt is, hogy ez a magyar eljárás láncreakciót válthat ki a többi testvéri országban, ami megengedhetetlen.

Kulikov marsall és Gribkov hadseregtábornok is ellenezett minden egyoldalú csökkentést. Mindketten hivatkoztak a magyar párt- és állami vezetők – személyesen Kádár János

²⁵ Germuska Pál: Vörös arzenál – Széthulló együttműködés – az 1980-as évek fő folyamatai, 2016.o.Argumentum kiadó, Bp, 2010.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

– azon többször is kifejtett véleményére, miszerint: „a magunk részéről minden lehetségest megteszünk a néphadsereg kellő színvonalú fejlesztése érdekében. Adott esetben, ha a helyzet úgy kívánja, a magyar nép még bocskorban is hajlandó járni, de ezen a téren engedményt nem teszünk!”

A szovjet tárgyalók hangsúlyozták, hogy a katonai vezetőknek a védelem kérdéseivel, nem pedig a népgazdaság teherbíró képességeivel kell foglalkozniuk²⁶

Az okok, melyek miatt az előirányzott haderőfejlesztés a tervezett formájában nem valósulhatott meg, az időközben kialakult nemzetközi politikai és gazdasági változások sorozatában keresendő. Ezen történelmi változások, oly annyira erősek és meghatározóak voltak, hogy végül mind a Szovjetunió, mind pedig a Varsói Szerződés felbomlását eredményezték.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1) Germuska Pál: Vörös arzenál- Argumentum kiadó, Bp, 2010;
- 2) Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1945–1982, Bp, 1985, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Gondolat Könyvkiadó;
- 3) M. Szabó Miklós: A Zrínyi Miklós katonai akadémia története 1980–1989, Zrínyi Média Nonprofit Kft, Bp, 2011.
- 4) Somkutas Róbert: Álcaruhában, Zrínyi Kiadó, Bp. 2011.
- 5) Sárhidi Gyula: Robotrepülőgépek, Bp, 1986, Zrínyi Katonai Kiadó, Bp. 1986.
- 6) Dr. Bognár Károly nyugállományú ezredes, tanulmány: A Szovjetunió és a varsói szerződés katonai doktrínájának alakulása 1945-től 1989-ig; levéltári anyag;
- 7) A Magyar Népköztársaság Honvédelmi Miniszterének 00085 sz. direktívája Nytsz:00028/36/1981Hdm Bp, 1981.
- 8) Oláh István vezérezredes a Magyar Néphadsereg vezérkari főnöke, honvédelmi miniszter-helyettes előterjesztése a Honvédelmi Minisztérium Katona Tanácsának, Nytsz.0028/1/1981sz. a Honvédelmi miniszter direktívájával kapcsolatban;
- 9) Czinege Lajos hadseregtábornok: A Magyar Népköztársaság honvédelmi miniszterének 0662sz parancsa, a személyi állományra vonatkozóan, átképzésre történő tartós vezénylés a Szovjetunióba, a Su-22M3 típusra történő átképzésre, Bp, 1983. június 28-án;
- 10) Balogh Imre altábornagy szóbeli visszaemlékezései, Bp, 2016.
- 11) Csizmadia Árpád alezredes szóbeli visszaemlékezései, Bp, 2016.
- 12) Éberhardt György alezredes szóbeli visszaemlékezései, Csókakő, 2016.
- 13) Hollósi Nándor mérnök altábornagy, a Magyar Honvéd Vezérkar Főnökének általános helyettesének szóbeli visszaemlékezései alapján, Bp. 2016.07. 06.

²⁶ Germuska: i. m. 216.o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

DR. habil. RESPERGER ISTVÁN¹

A válságkezelés új megközelítése

A new approach to crisis management

Absztrakt

A jelen korban az Iszlám Állam térnyerése, az orosz-ukrán konfliktus olyan indikátorokat, jelzéseket ad a hadtudomány művelői számára, hogy alaposan meg kell vizsgálnunk az újonnan jelentkező hadtudományi kérdéseket, változásokat. Az egyik ilyen fontos kérdés lehet, a válságok a válságkezelés kérdései.

Az elméletek által megfelelő választ kell adnunk a fenyegetésekre. Az aszimmetrikus- és hibrid hadviselés újfajta megközelítést kíván a hadtudomány elméleti és gyakorlati szakemberei részéről. A szerző a válságkezelés aktuális kérdéseire keresi a választ.

Kulcsszavak: válság, válságkezelés, válság időszakai, a válság intenzitása, kihívások, kockázatok, fenyegetések, diplomáciai.

Abstract

The present age spread of the Islamic State, the Russian-Ukrainian conflict of indicators that give indications of military scientists to thoroughly examine the emerging issues of military science, changes. One of these important issues can, crisis to crisis management issues.

We need to threats by the theories suitable answers. The aszimmetrikus- and hybrid warfare requires a new kind of approach to the theory and practice of military science professionals. The author questions the current crisis management seeks to answer.

Keywords: crisis, crisis management, crisis period, the intensity of the crisis, challenges, risks and threats, diplomatic.

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Nemzetbiztonsági Intézet, egyetemi docens – National University of Public Service, Institute of National Security, Associate Professor, E-mail: resperger.istvan@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0001-7913-1908

Motto

„...Nem vállalok közösséget azzal a könnyelmű reménnyel, hogy valami véletlen majd megment bennünket.”

(Carl von Clausewitz)²

A TÉMAVÁLASZTÁS INDOKLÁSA, AKTUALITÁSA

A téma aktualitását az adja, hogy a jelenkor fegyveres konfliktusai, háborúi jelentős változáson mentek keresztül. A korábbi állam-állam ellen viselt háborúit a rendezetlenség, az elhúzódozó időtartam és az aszimmetria, de főként a nem állami szereplők jellemzik. A nem állami szereplők a terrorista, szeparatista csoportok, a felkelők, szervezett bűnözői körök váltak a konfliktusok, a hadszínterek meghatározó szereplőivé. A 21. század meghatározó konfliktusai, válságai komplex módon jelentkeztek, kiváltó okaik is komplex vizsgálatot kívánnak. Az aszimmetrikus hadviselés a hibrid hadszínterek hibrid fenyegetései által a hibrid műveletek és az ellenük való védekezés lehetősége (kontra hibrid műveletek) a jelenlegi kor egyik fő kihívása.

1. A VÁLSÁGKEZELÉS ELMÉLETI ALAPJAI

BEVEZETÉS

Az egyén, a kisebb-nagyobb humán közösségek és társadalmi szerveződések számára – közvetlen vagy közvetett érintettsége és hatásai miatt – fontos a válságok kutatása, eredményeinek megismerése, tapasztalatainak rendszerezése. Az ember biztonságát fenyegető veszélyek elhárítására tett erőfeszítések hosszú történelmi múltra tekintenek vissza. Minden válságjelenség, amely valamilyen szintű és szervezettségű közösséget érint, előrevetíti annak a lehetőségét, hogy a közösségen belül kialakított konszenzuális normák sérülnek. Ez a közösség közmegegyezésen alapuló értékeit és/vagy érdekeit sértheti, ami egyben az általánosan értelmezett biztonságérzetet veszélyezteti.

A katonai erőre épülő bipoláris világ felbomlása jelentős változásokat eredményezett. Ezek közé tartozik az, hogy a törékeny hidegháború éveiben elnyomott, azaz katonai erővel elfojtott ellentétek felszínre törtek. A nukleáris háború fenyegető veszedelme megszűnt, de ettől a világ nem lett biztonságosabb, egységesebb. Jellemzője lett az ideológiai, vallási, etnikai, nemzetiségi, területi vita, amelyeket főként a stabilitás hiánya okozott. Az újonnan jelentkezett válságok veszélyeztették egy-egy régió biztonságát, jelentős erőfeszítésekre késztették a nemzetközi szervezeteket a konfliktusok megelőzése, a kialakuló feszültségcök, válságok kezelése, a béke helyreállítása, fenntartása területén.

² PERJÉS G.: Clausewitz p. 45.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

A konfliktusok jellegéből és komplexitásából következően a válságkezeléssel összefüggő tevékenységeknek törekedniük kell a konfliktusok okainak, forrásainak feltárására és megszüntetésére, a teljes békeállapot helyreállítására. A megváltozott biztonságpolitikai környezetben – a geopolitikai és geostratégiai khatásokkal együtt – jelentkező új típusú válságok gyorsan törtek a felszínre, heves lefolyásúak voltak és elhúzódó időtartam jellemezte őket. Emiatt a megelőzés és válságkezelés módszereiben jelentős változtatásokat kellett eszközölni a hatékonyság megőrzése érdekében. A biztonság katonai dimenzióját érintő válságok kezeléséhez az új módszereket, eljárásokat nemcsak szövetségi, hanem nemzeti keretek között is ki kellett alakítani. A korábbi egyértelmű katonai fenyegetés mellett a tagországoknak fel kell készülniük a migráció, a kábítószer, a nemzeti, vallási, etnikai, terrorista, informatikai, pénzügyi és a radikalizálódás problémájából adódó feladatok értelmezésére, feladattervek és végrehajtási eljárások kidolgozására. A hadügyben végbemenő forradalom (Revolution of Military Affairs, RMA)³, az információs fölényre történő törekvés, a „halott nélküli háború” elmélete, az aszimmetrikus és hibrid hadviselés megkövetelte az új típusú fegyveres erőkkel szemben a feladatok pontos tervezését, értelmezését és végrehajtását.

A biztonságpolitikai kihívások, kockázatok és fenyegetések „*azok... a veszélyt és fenyegetést magukban hordozó helyzetek és állapotok, amelyek általában negatívan befolyásolják az adott országban az átfogó biztonságot, annak egyes összetevőit, s gyengítik a belső és külső stabilitást.*”⁴ A kockázat általános fogalma: „*Valamely cselekvéssel járó veszély, veszteség lehetősége.*”⁵ A biztonsági kockázatot, az általános meghatározásból következően, a biztonsági dimenziók vonatkozásában értelmezhetjük. A fenyegetés a veszély konkrét, cselekvési szándékot is megjelenítő formája, amelynek célja a célország magatartásának befolyásolása a saját érdek érvényesítésére. Főként akkor beszélhetünk fenyegetésről, ha bizonyos érdekütközések kikényszerített vagy erőszakos úton történő megoldására van kilátás. A katonai fenyegetés megítélése esetén figyelembe kell vennünk

³ A hadügyben végbemenő forradalom -szakértők szerinti- főbb állomásai:
a német fegyvernemek együttműködése a II. Világháborúban a lengyel és nyugat-európai hadjárat időszakában;
az angliai csata idején a brit légierő tevékenysége;
német tengeralattjárók tevékenysége;
az amerikai nukleáris fegyverek megjelenése és alkalmazása;
az Öböl-háborúban alkalmazott felderítő, elektronikai harci-technikai eszközök tömeges alkalmazása.
In: BARTLETT, H. - HOLMAN, PAUL - SOMES, T.: Einsatzplanung militärische Revolutionen und die Tyranne der Technologie p.1

⁴ Hadtudományi Lexikon (szerk.: SZABÓ József) (Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1992.) p. 42.

Vö: KŐSZEGVÁRI Tibor: A közép-európai térség és Magyarország biztonságát fenyegető veszélyek az 1990-es években (Országos Kiemelt Társadalomtudományi Kutatások, Budapest, 1993-1996.) p. 14.

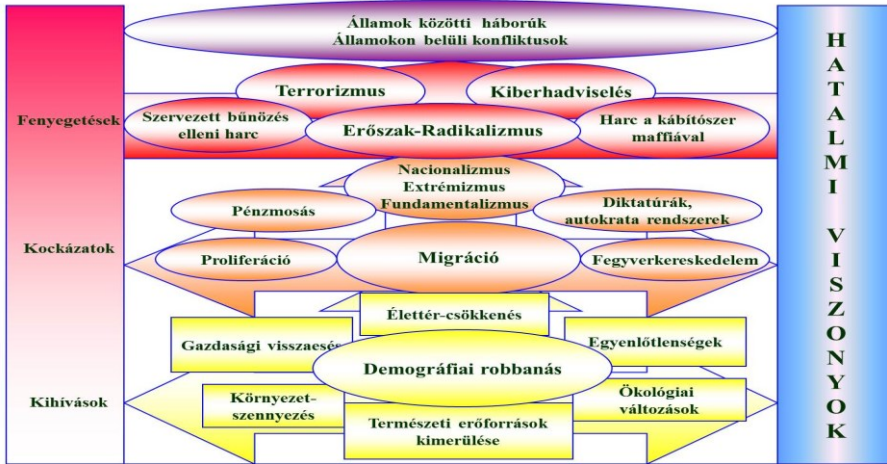
⁵ MATUS János: Válságkezelés és konfliktusok megelőzése. In: Új Honvédségi Szemle 1995/10. p. 47. 7.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

az állami, politikai akarat meglétét, és értékelnünk kell ezek katonai vonatkozásait a képesség területén. Tehát szándék és katonai képességelemzést kell készítenünk környezetünk-ről, áttekintve mindazokat a lehetséges veszélyeket, amelyek hazánkra hatással lehetnek.

A kihívások, kockázatok és fenyegetések

1. számú ábra⁶

A kihívások: az általánosan értelmezett biztonság egyes összetevőire ható olyan helyzetek és állapotok összessége a lehetséges veszélyek legalacsonyabb megnyilvánulási szintjén, amelyek eredői általában hátrányosan befolyásolják a belső és külső stabilitást, és kihatással lehetnek egy adott régió hatalmi viszonyaira.

A kockázatok: az általánosan értelmezett biztonság egyes összetevőire ható olyan helyzetek és állapotok összessége, a lehetséges veszélyek olyan megnyilvánulási szintjén, amikor a nemzeti érdekek sérülhetnek, ezáltal veszteségek keletkezhetnek.

A fenyegetések: az általánosan értelmezett biztonság egyes összetevőire ható olyan helyzetek és állapotok összessége, - a lehetséges veszélyek legmagasabb megnyilvánulási szintjén - amikor a nemzeti érdekek sérülhetnek, és közvetve hatással lehetnek a nemzeti értékek megőrzésére. Az érdekek képviselőit és eszközeit előnyben részesítik a kikényszerítést vagy az erőszakos úton történő megoldás lehetőségét.⁷ Amint

⁶ Forrás: RESPERGER István: *A fegyveres erő megváltozott feladatai katonai jellegű válságok kezelése során* p. 152.

⁷ RESPERGER István: *A fegyveres erő megváltozott feladatai a katonai jellegű fegyveres válságok kezelése során* (Doktori (PhD) értekezés Budapest, 2002.) p. 45.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

az a fogalmi meghatározásokból kitűnik, a kihívásokat, kockázatokat és a fenyegetéseket a lehetséges veszélyek megnyilvánulási formáinak tekintem, amelyek általában hátrányosan befolyásolják a belső és külső stabilitást, és hatással lehetnek egy adott régió hatalmi viszonyaira. Ezek a fogalmak egymásra épülve egyre nagyobb feszültségi szint meglétét feltételezik. Jellemzőből következően csak dinamikus folyamatokként értelmezhetők. Ezért a fogalmi meghatározások az elméleti értelmezés szempontjából fontosak, de a gyakorlatban gyakran egymást átfedve, összemosódva jelennek meg. A külső környezeti jellemzők (például a politikai,- és gazdasági viszonyok) függvényében képlekenyen változhatnak. Értékelésük és elemzésük nem ritkán csak egy újabb stabilizálódott erőter kialakulása után, visszamenőleg végezhető el. A kockázatok és a kihívások szintjén főként a környezeti és gazdasági elemeket érinti, amelyekhez a katonai elem katonatechnológiai vetületei is kapcsolódnak. A fenyegetés szintjén a politikai, diplomáciai és a katonai elemek kerülnek előtérbe. (Lásd 1. számú ábra.)

1.1. KONFLIKTUSSAL, KONFLIKTUS-MEGELŐZÉSSSEL, VÁLSÁGGAL, VÁLSÁGKEZELÉSSSEL KAPCSOLATOS ELMÉLETI ALAPOK

A témával kapcsolatos fogalmakat, meghatározásokat és definíciókat az államközi kapcsolatok viszonyának formáin keresztül közelítem meg. A szakirodalom alapvetően az esetek többségében négy állapotot különböztet meg:⁸ békeállapot, válsághelyzet, fegyveres konfliktus és konfliktus-kezelés utáni békeállapot (Béke-2). (Lásd 2. számú ábra.) A békeállapot jellemzője, hogy a kapcsolatok az államok és/vagy az országcsoportok között a kölcsönös bizalmon és az egyetértésen alapulnak a közös érdekek és a valós értékek figyelembevételével. A válsághelyzet jellemzője, hogy a jó kapcsolat valamilyen vita vagy érdek/érték összeütközés következtében megromlik, feszültség keletkezik a résztvevők között, akik valamilyen eszközzel (politikai, diplomáciai, gazdasági, katonai) megpróbálják a kialakult helyzetet befolyásolni. A katonai természetű veszélyeztetésről akkor beszélhetünk, ha a válsághelyzet megoldására tett politikai, diplomáciai, gazdasági és egyéb lépések nem járnak eredménnyel, és a felek között a viszony tovább romlik, ami katonai természetű nyomásgyakorlás, erődemonstráció, provokációk, csapatösszevonások, és határsértések formájában nyilvánul meg. A konfliktus utáni békeállapot jellemzője, hogy a konfliktuskezeléssel kapcsolatos tevékenységek elérik fő céljukat – azaz a békeállapot újbóli megteremtését –, de a konszolidálódott helyzet fenntartása és megerősítése érdekében általában olyan intézkedéseket léptetnek érvénybe, amelyek megakadályozzák az esetleges konfrontációkat. Ezen intézkedések arra irányulnak, hogy a feszültség szintet csökkentsék, de

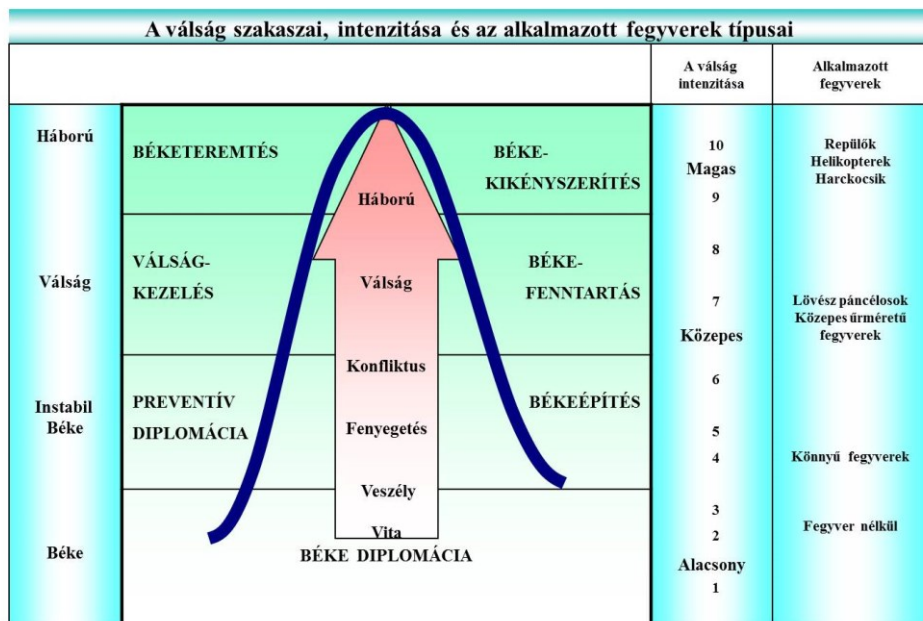
⁸ Lásd: SZTERNÁK György: A válságok kialakulása és kezelésük lehetséges módja p. 26. Vö.: Más szakértők alkalmazzák még a: „Béke 1”; Válság; (háborús küszöb alatti tevékenységek), Háború, „Béke-2” megnevezéseket is, abból a megfontolásból, hogy a „Béke-2” egy másfajta állapotot jelent a kiinduló helyzethez képest. LUND, M. S.: Preventing Violent Conflicts pp. 39-43. Megkülönböztet: Béke-, instabil béke, válság, fegyveres konfliktus, háború időszakokat.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

adott esetben az indokoltnál hosszabb alkalmazásuk a végleges békeállapot létrejöttét késleltethetik.

Michael S. Lund feltételezése alapján, főként a diplomáciai, a politikai, a nemzetközi szervezetek és a katonai erő lépéseit tekintve egy konfliktus szakaszai diagramszerűen ábrázolhatóak. Az ábrával kapcsolatban az első fogalomkör, melyet megvizsgálunk, a létfontosságú alapvető) értékek és érdekek.

2. számú ábra⁹

1. 1. 1. A létfontosságú (alapvető) értékek és érdekek

A nemzeti érdek a nemzet javát, hasznát, szükségleteit körülhatároló alapvető fogalom. A nemzet fennmaradása, megszilárdulása, továbbfejlődése szempontjából alapvető jelentőségű feltételrendszer. Az állami szuverenitás létének döntően meghatározó összetevője. A honvédelemmel kapcsolatos nemzeti érdek az államot fegyveres erőszakkal fenyegető

⁹ Forrás: LUND, Michael S.: Preventing Violent Conflicts p.39.; JENTZ, D.H.: Führungssystem im Wandel In: Österreichische Militärische Zeitschrift 1995/2. p. 127./ Közli: Forrás: RESPERGER István: A fegyveres erő megváltozott feladatai katonai jellegű válságok kezelése során p. 151. (Szerkesztette: RESPERGER István)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

veszélyek és kockázatok összefüggésében körvonalazható. Egyes amerikai kutatók¹⁰ az általános fogalmat (érdek) a lehetséges kockázatok szerint differenciálják. Így megkülönböztethetjük: a létérdek, a különösen fontos érdek, a jelentős érdek és az érdek kategóriáját.

Létérdek (sorsdöntő nemzeti érdek): a nemzet megmaradáshoz, megszilárdulásához, fellendüléséhez fűződő olyan elengedhetetlen, a fennmaradást biztosító társadalmi szükségletek összessége, amely a nemzeti lét szempontjából döntő jelentőségű. Ezért érvényesítése és oltalmazása a nemzet részéről akár szélsőséges kockázatvállalással és a nemzeti erőforrások maximális és célorientált összpontosításával járhat együtt, ami adott esetben a totális fegyveres konfrontáció felvállalásában nyilvánul meg.

Különösen fontos érdek (alapvető nemzeti érdek): olyan életbevágó, a nemzeti létet meghatározó társadalmi szükségletek összessége, amelynek érvényesítése és oltalmazása érdekében a nemzet nagy kockázatot vállal, de ennek mértéke a nemzeti lét szintje alatt marad.

Jelentős érdek (fontos nemzeti érdek): olyan társadalmi szükségletek összessége, amelynek érvényesítésére és oltalmazására a nemzet nagyobb erőfeszítéseket tesz, de jelentősebb kockázatokat nem vállal fel. (pl. az ország légterének, területének időleges átengedése idegen fegyveres erők átvonulása céljából).

Érdek (egyszerű nemzeti érdek): olyan társadalmi szükségletek összessége, amely a nemzeti jólét emelésének irányába mutat, a hangsúly az érvényesítésre helyeződik, oltalmazása általában preventív, és a fegyveres erők alkalmazása nélkül, közvetett módon történik. (pl. anyagi, technikai, pénzügyi, oktatási és segélynyújtás)

Az érték: a magyar értelmező kéziszótár szerint: „valaminek az a tulajdonsága, amely a társadalom és az egyén számára való fontosságot fejezi ki.” A szakértők ide sorolják általában egy adott ország kultúráját, nyelvét, vagy olyan kulturális, művészeti örökséget, amelyhez az adott ország lakossága kötődik. Az értékek adott társadalmi környezetben maradandóbbak, mint az érdekek, mivel az érdekek a társadalom belső változási folyamatnak köszönhetően az értékek mentén artikulálódnak. Az értékek alapvetően csak az egész társadalmi berendezkedést befolyásoló, külső vagy belső drasztikus változások esetén fogalmazódnak újra

1. 1. 2. A vita, a veszély

A vita: olyan viszony, amikor az érintett felek eltérő érdekeiket ütköztetik (például tárgyalnak), lezárásának feltétele, hogy a résztvevők kompromisszumokkal megállapodást kössenek, oly módon, hogy a saját érdekeiket megfelelő módon képviseljék.¹¹ A társadalmat érintő veszélyen általában a biztonság valamely dimenziójára negatívan ható jelenség bekövetkezésének potenciális lehetőségét értjük. A biztonságot érintő olyan körülmény,

¹⁰ STUDENMAIER, W. O.: Hadászati koncepciók In: KOVÁCS Jenő.: Állami szuverenitás, nemzeti érdek, hadászat pp. 36-50.

¹¹ MATUS János: Válságkezelés és konfliktusok megelőzése In: Új Honvédségi Szemle 1995/10. p.47.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

amely magában hordozza az osztársadalmi negatív hatások lehetőségét. A kockázat általános fogalma: „*Valamilyen cselekvéssel járó veszély, veszteség lehetősége*”.¹²

1. 1. 3. Az erő és hatalom

Az erő és hatalom a fegyveres küzdelem egyik érvényesítési eszköze. „*A háború az erő alkalmazása egy másik fél akarata ellenében*”¹³ (Morgenthau). Az erő (FORCE, KRAFT) és a hatalom (POWER, MACHT) kapcsolata abból ered, hogy minden politikai tevékenység, közvetve vagy közvetlenül valójában a hatalom gyakorlásának aktusa, amelynek formája, intenzitása az elérendő céltől, valamint az alkalmazó elszántságától függ. Az erő és hatalom érvényesítésének fokozatai: demonstráció, fenyegetés, kényszerítés, büntetés, nyomásgyakorlás, katonai erő alkalmazása.¹⁴ (Lásd 3. számú ábra.)

1. 1. 4. A válság, a válságkezelés

A konfliktusok, válságok a bipoláris világrend felbomlása után kerültek előtérbe. Az új kihívások, kockázatok veszélyeztetik az egyén, a közösség és az államok biztonságát. A válságok hozzátartoztak az emberiség történetéhez, hosszabb rövidebb lappangási idő után a felszínre törtek, intézkedéseket követeltek, valamilyen irányban befolyásolták korukat.

Válság, válságkezelés: Az egyik legelfogadottabb átfogó megfogalmazás a válságra: „*A válság átcsapási pont, egy államnak bármely más külső szereplővel való viszonyában a háború — béke kontinuum mentén... A válság mintegy a konfliktus tetőpontja, összesűrűsödése.*”¹⁵ A 2. számú ábrán jól megfigyelhető ez az összegzés, legnagyobb valószínűséggel a válság tetőpontján következhet be az eltérő érdek-, és/vagy értékülbségek okán a katonai erő alkalmazása.

A válságkezelés: „*Minden olyan intézkedés, amely a válság esetén arra irányul, hogy egy fegyveres konfliktus kialakulását, kiterjesztését megakadályozzuk, anélkül, hogy alapvető nemzeti érdekeinkről lemondanánk... körütekintő előkészületek után a döntések meghozatala. Ez utóbbiak célja a megfelelő politikai, diplomáciai, gazdasági és esetleg katonai lépések időbeni és összehangolt alkalmazása.*”¹⁶

1.1.5. Diplomáciai lehetőség a konfliktusok kezelése idején¹⁷

¹² Magyar Értelmező Kéziszótár p. 745.

¹³ DEÁK Péter: A biztonságot fenyegető kihívások, konfliktusok, válságok, háborúk In: Védelmi Tanulmányok 1997/3. p.4.

¹⁴ DEÁK Péter: ugyanott

¹⁵ ÁGH Attila: Konfliktusok háborúk p. 114. Lásd még: DEÁK P.: A biztonságot fenyegető kihívások, konfliktusok háborúk p. 14. „A válság, az államok, államcsoportok között kiéleződő feszült viszony a fegyveres konfliktus szintje alatt.”

¹⁶ KŐSZEGVÁRI Tibor: A válságkezelés aktuális problémái p. 217. „A válságkezelés politikai reagálások modulálása ingatag helyzetben; a saját érdek, érték képviselője érdekében. Számos esetben jó politikai és diplomáciai lépések sorozata.”

¹⁷ Az alfejezet dr. Bács Zoltán a Nemzetbiztonsági Intézet szakoktatója bedolgozása alapján készült

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

A diplomáciai kapcsolatok írott és íratlan szabályainak kialakítása több évezredet vett igénybe. Az ennek eredményeként létrejött szokásjog és az írott jogforrások képezik a diplomáciai kapcsolatok mai gyakorlatának jogi, elméleti és gyakorlati alapjait. Annak ellenére, hogy a ma is hatályban lévő, legfontosabb alapdokumentum aláírása óta már több mint fél évszázad telt el és a geopolitikai feltételek is jelentősen megváltoztak, az 1961. április 18-án aláírt Bécsi Szerződés a Diplomáciai Kapcsolatokról változatlanul a két- és többoldalú diplomácia alapdokumentuma. Az elkövetkező részben ennek alapján vizsgáljuk a diplomáciai feladatokat a konfliktuskezelés körülményei között.

A preventív diplomácia a konfliktus nyilvánvalóvá válását megelőző szembenállás időszakában, első sorban a kapcsolatokban kialakult és növekvő feszültség, érdekelletét csillapítására, a konfliktus kitörésének elodázására, illetve a konfliktus gyors, lehető legkevesebb anyagi és emberi áldozatot okozó megoldására kell, hogy irányuljon. Alapkövetelmény a másik féllel szemben alkalmazható, fokozatosan bevezethető, hatásában korlátozott időszakra és területre kiterjedő intézkedések számba vétele, az eszközrendszer felállítása, a különböző forgatókönyvek esetén bevezetendő intézkedések, kétoldalú, regionális, vagy szélesebb körű nemzetközi megoldások kialakítása, ideértve a civil és kormányzati szervezeteket tömörítő nemzetközi szervezetek adta fórumok felhasználását is.

A preventív diplomáciai lépések során a külképviseltek egyik legfontosabb feladata a fogadó ország politikai döntéshozói köreinek, a gazdasági élet kulcsszereplőinek, valamint a civil szervezetek álláspontjának megismerése, szondázása, különös tekintettel a saját ország és a fogadó ország kétoldalú kapcsolatainak lehetséges perspektíváira egy estelegesen nyitltá váló konfliktus esetén. Szükség esetén megfelelő kapcsolati háló felhasználásával, illetve politikai, gazdasági és társadalmi lehetőségek felhasználásával meg kell kísérelni a negatív megítélések tompítását, megfordítását.

A Központ, azaz a diplomáciai kapcsolatokért felelős minisztérium részéről a preventív diplomácia során meg kell erősíteni a konfliktusövezettel szomszédos országokban működő külképviseletet, át kell csoportosítani a belső adatfeldolgozó és –elemző kapacitásokat, a tárintézményekkel és a szakszolgálatok segítségével stratégiai és taktikai tervekkel előkészíteni az előző bekezdésben említett különböző események bekövetkezéséhez igazítva. A preventív diplomáciára való felkészülés (nemzeti biztonsági doktrína alapján elképzelhető szembenállás, feszültség kipattanása, konfliktushelyzet megjelenése) során ki kell alakítani az intézmény személyi és anyagi hátterét, ideértve azokat a térséget és az ellenérdekelteket ismerő munkatársak bevonását és csoportos felkészítését is, akik tapasztalataik és helyismeretük alapján részt vehetnek az elemző, értékelő, irányító, döntéselőkészítő és tervező munkában.

A válság-diplomácia időszakában történik meg a prevenció időszakában eltervezett intézkedések életbe léptetése, megvalósítása a fokozatosság és mértékletesség, illetve a lehetséges minimum elvének figyelembe vételével. A válság-diplomácia feladata a konfliktuskezelés erőszakos módszereinek alkalmazásának elkerülése, a konfliktus tárgyalásos, két-, vagy többoldalú fórum segítségével történő rendezése, ide értve a nemzetközi szervezeteket, a jószolgálati missziók tevékenységét, a közvetítők bevonását, és szükség esetén a

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

békekényszerítő, illetve békefenntartó missziók bevonásának nemzetközi jogi előkészítését. A konfliktus megoldása során az egyik legfontosabb szempont a nemzetközi jogi normák betartatása, a konfliktus eszkalálódásának megelőzése, a konfliktus rendezése utáni időszakban követendő kül- és belpolitikai stratégia előkészítése.

Általában alkalmazható diplomáciai eszközök

Tájékoztatás a fogadó országban: a külképviseleteken keresztül a fogadó országok kormányainak, kormányzati és civil szervezeteinek, intézményeinek folyamatos, rendszeres tájékoztatása, a fogadó ország médiájában hírek, cikkek elhelyezése, háttérbeszélések tartása, a nagykövetség riportműsorokban való tematikus megjelenése, idegen nyelvű tájékoztató kiadványok megjelentetése, sajtórendezvények, kulturális rendezvények tartása és felhasználása a tájékoztatásra, információszerezésre és kapcsolatépítésre, a gazdasági, kulturális és más szakmai fórumok felhasználása a tájékoztatásra, információszerezésre, ...

Tájékoztatás a küldő országban: rendszeres sajtótájékoztatók szervezése, külön, exkluzív interjúk szervezése az állami vezetőkkel, a konfliktus okainak tudományos igényű feldolgozása és bemutatása a területtel foglalkozó, nemzetközi téren is elismert (nem önjelölt) szakértők bevonásával, újságírói csoportok látogatásának megszervezése a konfliktushoz közeli területekre.

Médiakampányok, sajtóharc: Nyilvánvaló, hogy mindkét fél erős médiakampányt kezdeményez az ellenérdekelt féllel szemben, tömegrendezvényeket, tiltakozó megmozdulásokat szervezhetnek, spontánnak beállított akciókat hajthatnak végre, ideértve a diplomáciai képviselőt környékére szervezett esetenkénti tüntetéseket, vagy folyamatos közlekedés-lassító blokádot is. Az erről szóló tudósítások, riportok fontos szerepet játszanak a külföldi közvélemény befolyásolásában. Ebbe a körbe tartozik a tényeket nem, vagy tendenciózusan elferdített formában bemutató hírek közzététele is. Ehhez, a másik felet lejárató kampányhoz tartozik a másik fél országában lévő szimpatizánsok, esetleg nemzetiségi szervezetek mozgósítása, a tevékenységük, tiltakozó – támogató megmozdulásaik bemutatása, illetve az őket ért korlátozások felnagyítása, el nem szenvedett atrocitások híresztelése.¹⁸

A politikai rendezés keresése: a lehetséges nemzetközi fórumok, semleges közvetítők, esetleg a mindkét féllel jó kapcsolatot ápoló nagyhatalmak, vagy a Vatikán felkérése a felek közötti közvetítésre. A két konfliktusban álló fél kapcsolatai romlásának, annak a regionális és globális erőviszonyokra, politikai, gazdasági, pénzügyi és energetikai erőviszonyokra való hatásának, továbbá az elhúzódó konfliktus lehetséges további hatásainak feltérképezése, illetve a negatív hatásokat csökkentő kapcsolatok, együttműködési platformok kialakítása. Az ellenérdekelt felek érdekrendszerének feltárása, az érdekellentétek feloldása lehetőségének vizsgálata. A politikai döntéshozók számára döntési alternatívák,

¹⁸ Lásd: migránsok által „megerőszakolt” orosz kislány esete Németországban

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

különböző mértékű kompromisszumokra alapozott forgatókönyvek elkészítése, a rendezés nemzetközi jogi alapjának lefektetése.

A lehetséges szankciók általában az idegenrendészeti és a kétoldalú együttműködési területet, a gazdasági, pénzügyi szférát érintik. Az idegenrendészeti korlátozások az ellenérdekelte ország állampolgárainak beutazására, a vízumkiadás megszigorítására, illetve visszaállítására, a vízumeljárás idejének meghosszabbítására, a vízumokban az engedélyezett tartózkodási idő korlátozására, a beutazási feltételek szigorítására vonatkoznak. Rendkívül súlyos esetben felfüggeszhető az ellenérdekelte ország úti okmányával utazó állampolgárok részére a vízumkiállítás, illetve megtagadható beléptetésük a fogadó ország területére. A nemzetközi gyakorlat azt mutatja, hogy minden egyes szankciós lépés bevezetése hasonló lépést vált ki a másik fél részéről is. Olyan országokban, ahol a határ két oldalán nagy számban élnek azonos nemzetiségű lakosok, gyakori az u. n. egyszerűsített, többszöri beutazásra és korlátozott időtartamú tartózkodásra jogosító határátlépesi igazolványok kiadása. Konfliktus esetén az ezekkel történő határátlépés is korlátozható, vagy felfüggeszhető.

Amennyiben a konfliktus eszkalálódása fegyveres harchoz vezet a két ország között, a másik ország állampolgárait felszólíthatják a fogadó ország azonnali elhagyására. Amennyiben ennek nem tesznek eleget, eljárás indulhat ellenük és internálhatják is őket.

Ugyanígy korlátozható, vagy felfüggeszhető az ellenérdekelte országból tranzit céljából belépni szándékozó és harmadik országba tartó közúti gépjárművek, illetve vasúti szerelvények, repülőeszközök és úszóeszközök belépése és áthaladása is, akár kereskedelmi, akár magán céllal kívánják a határt átlépni.

A konfliktus miatt akár kölcsönösen bevezetett szankciók kiterjedhetnek a másik fél pénzeszközeinek, vagyontárgyainak zár alá vételére is, ideértve nem csupán az állami tulajdonú, hanem a kereskedelmi, pénzügyi, kulturális intézmények, vagy magánszemélyek tulajdonában lévő értékekre is. Ezekre általában akkor kerül sor, amikor a felek közül bármelyiknek vagyoni természetű követelése is vannak a másik féllel szemben.

Szankciók a külképviseletekkel szemben: Külön szankciókat lehet bevezetni a diplomáciai képviselők, illetve a diplomáciai képviselők önálló osztályaiként működő külföldi intézmények (pl. kulturális intézet, kereskedelmi képviselő) ellen is. A szankciók bevezetése is a fokozatosság elvének betartásával történik. A legenyhébb, ha a nagykövetségen és az alárendeltségébe tartozó intézményekben, kereskedelmi és kulturális képviselőket dolgozó személyek országban, vagy székhelyen belüli mozgását korlátozzák. Ennél súlyosabb, ha a nagykövetségen és az alárendeltségébe tartozó intézményekben, kereskedelmi és kulturális képviselőket dolgozó, általában diplomáciai védelemmel nem rendelkező, külügyi szolgálati útvéllal rendelkező, névlegesen a nagykövetség igazgatási és műszaki személyzetének tagjaként nyilvántartott személyek létszámának csökkentését írja elő a fogadó ország. Erre általában 72 óránál rövidebb határidőt nem szoktak adni. Még ennél is súlyosabb, ha a diplomáciai rangot viselők számának korlátozását írják elő. A legsúlyosabb szankció, ha valakit Persona Non Grata-nak (PNG) nyilvánítanak és kiutasít-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

ják a fogadó országból. Ennek is a legfelső foka, ha ezt a misszióvezetővel, a nagykövettel, vagy a főkonzullal szemben teszik meg.

A politikai szembenállás további erősödését jelzi a diplomácia terén, ha az egyik ország „konzultációra” hazahívja a másik országba akkreditált nagykövetét. Ennek időtartama csak a feszültség nagyságától, illetve a rendezés feltételeinek kialakulásától függ. Ennél súlyosabb, ha az egyik fél - tiltakozásul a másik fél lépései, intézkedései ellen – hazahívja a nagykövetét. A nagykövet távollétében az elsőbeosztott, az ideiglenes ügyvivő irányítja a külképviselet munkáját.

Amennyiben a konfliktus tovább súlyosbodik, bekövetkezhet a diplomáciai kapcsolatok megszakítása, a nagykövetség valamennyi diplomatájának, illetve az igazgatási és műszaki személyzetnek a hazarendelése. (Ebben az esetben a küldő ország érdekeinek képviselőtét a fogadó országban egy másik, a konfliktusban nem érintett ország veszi át a küldő ország és a képviselő ország közötti megállapodás alapján, melyet a fogadó országgal is közölnek).

A fogadó ország – anélkül, hogy a szembenállást, vagy a nyílt politikai konfliktus még magasabb szintre emelné, más módszerekkel is nyomást gyakorolhat a küldő ország kormányára. Ilyen lépés lehet, ha nagykövetváltáskor az új nagykövet hivatalba lépését igyekszik késleltetni azzal, hogy vonakodva, késlekedve adja meg számára a diplomáciai jog által előírt agreement-t, vagyis a fogadó állam előzetes hozzájárulását, hogy a küldő állam a megjelölt személyt nevezze ki a fogadó államba nagykövetnek.¹⁹

Mivel a külképviseleten dolgozó diplomaták bármelyikének nemkívánatos személlyé (Persona Non-Grata, PNG)²⁰ nyilvánítása a fogadó ország hatóságai részéről rendkívül konfrontatív lépés és a viszonyosság alkalmazásának elkerülése miatt is igyekeznek kerülni, inkább a nyomásgyakorlás más eszközeit próbálják alkalmazni velük szemben. Ilyen eszköz lehet a sajtóban közzétett rágalmozás, kompromittálásra alkalmas hírek terjesztése, lejárató kampány folytatása a célszemély diszkreditálása, kiszorítása céljából. Ebben az esetben a küldő ország feladata, hogy a diplomatáját megvédje, célszerűségi, biztonsági szempontból hazahívja, és demonstratívan leleplezze a diplomata ellen a fogadó ország hatóságai és titkosszolgálati által folytatott lejárató kampányt.²¹

¹⁹ Belarusz a 2010-es évek elején rendkívül hosszú ideig, gyakorlatilag több, mint egy évig nem adta meg az agreement-et az Európai Unió minszki Képvisellete vezetőjének. Az agreement megadásának szokásos ideje általában 4-6 hét.

²⁰ PNG-vé általában akkor nyilvánítanak valakit, ha „diplomáciai státuszával összeegyeztethetetlen tevékenységet folytat a fogadó ország ellen”, vagyis hírszerző feladatokat lát el.

²¹ Az argentin hatóságok ittas állapotban elkövetett közlekedési bűncselekményre hivatkozva 2006-ban személyi kényszerítéssel, testi erőszak alkalmazásával eljárás alá vontak egy orosz diplomatát, ami önmagában a diplomáciai mentesség megsértése volt, ezzel kényszerítve ki a diplomata hazahívását. Valójában a diplomata a forgalommal ellenkező irányból hajtott be egy olyan utcába, amelynek forgalmi rendjét rövid idővel az eset előtt változtatták meg. Az orosz hatóságok hazatérése után a diplomatát kitüntették, magasabb beosztásba helyezték. A legújabb történetet az orosz-amerikai viszonyban kialakult helyzetről lásd az Indexben az alábbi hivatkozás alatt: http://index.hu/kulfold/2016/06/28/az_orosz_kemek_egyre_durvabban_zaklatjak_az_amerikai_diplomatakat/

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

A nagyhatalmak által alkalmazható eszközök felsorolása nem egyszerű feladat, hiszen a virtuális eszköztár több lábra is támaszkodik. Ezek közül hagyományos alapként és korlátozó tényezőként említhető a nemzetközi jog, azok a két- vagy többoldalú nemzetközi jogi kötelezettségvállalást is jelentő okmányok, melyek alkalmazását a konfliktus ellenére sem mondta fel egyik fél sem, ott vannak az általános emberi jogok normatív dokumentumai is. Más, a kétoldalú kapcsolatok miatt sajátos eszköz lehet a konfliktusban résztvevő két fél érdekérvényesítési képességének különbségéből, természeti, gazdasági, pénzügyi és emberi erőforrásainak eltéréseiből adódó aránytalanság, tudományos és katonai potenciálbeli eltérés, ami miatt az ilyen adottságokkal és képességekkel rendelkező nagyobb hatalom számára kisebb hátrányt jelent a kapcsolatok korlátozása, vagy felfüggesztése, esetleg megszakítása, mint a kisebb, hátrányosabb helyzetben lévő ország számára. Egy nagyobb tartalékokkal rendelkező ország diverzifikáltabb eszközökkel, a kapcsolatok szélesebb spektrumában, nagyobb hatékonysággal, nagyobb mozgékonyssággal, dinamizmussal tudja érdekeit érvényesíteni. Ennek egyenes következménye, hogy a konfliktusban hátrányosabb helyzetben lévő hatalom a kialakult és további változásban lévő helyzetben sokkal nagyobb szellemi, tervezési és kidolgozó kapacitásokat kell, hogy mozgósítson, hiszen fel kell készülnie, a lehetőségek szerint előre kell látnia a jobb helyzetben lévő ország lépéseit, bármilyen területet is érintsenek azok. A hátrányosabb helyzetű ország reakciójának az ellenérdekelte fél bármely lépésére dinamikusnak és koncentrálnak kell lennie, felkészülve az esetleges nagyon gyors átcsoportosításra is. Ezt szembenálló felek közötti, diszparitáson alapuló helyzetmegoldást a következő öt szóval lehet a legjobban jellemezni: „Nagy variabilitású, több lehetőségű válaszadás”, melynek lényege a preventív, mátrix-alapú kockázatértékelés és a dinamikus válaszadás.

1.2. A VÁLSÁGOK SZAKASZAI

1.2.1. A kezdeti időszak jellemzői

Hosszabb vagy rövidebb lappangási időszak alatt kialakulhat valamilyen vita a felek között, amelynek alapja rendszerint érdek vagy értékellentétekre vezethető vissza. Ezt az időszakot a nagyfokú bizonytalanság jellemzi. Az információigény lesz a legjelentősebb az érintett és a közvetve érintett felek számára. A következő fő kérdések fogalmazódhatnak meg:²² kik a lehetséges további résztvevők, mik a céljaik, milyen alapvető érdekeik vannak, milyen okok vezettek el a válság kialakulásához? A kérdések megválaszolása, a helyzetelemzésből levont következtetések, a további információgyűjtés elősegítheti a résztvevők további tevékenységét. Nyilvánvalóan nagyon fontos kérdés, hogy a szemben álló felek mekkora kockázatot hajlandóak vállalni érdekeik érvényesítése érdekében, azaz meddig hajlandóak

²² MATUS J.: Válságkezelés és konfliktusok megelőzése p.50

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

elmenni a „húzd meg — ereszd meg”²³ játékban, tehát van-e hajlandóságuk a fegyveres erő alkalmazására, vagy a szankciók bevezetése már visszavonulásra készíti őket.

Az állam lehetőségei a konfliktusban résztvevők befolyásolására

(Ösztönzők és szankciók)

ÖSZTÖNZŐK			SZANKCIÓK		
Diplomáciai	Gazdasági	Katonai	Diplomáciai	Gazdasági	Katonai
<ul style="list-style-type: none"> • közvetítés • diplomáciai elismerés • tárgyalások • konfliktus tárgyalásos megoldása • menekültek fogadása, ellátása 	<ul style="list-style-type: none"> • gazdasági együttműködés • pénzügyi • élelmiszer-, energia-, egészségügyi segélyek • orvosi segítség biztosítása 	<ul style="list-style-type: none"> • kölcsönös bizalmon alapuló katonai adatok cseréje • helyi ellenőrzés • gyakorlatokra történő meghívás • közös gyakorlatok végrehajtása 	<ul style="list-style-type: none"> • tárgyalások felfüggesztése • diplomáciai elszigetelés • diplomáciai kapcsolatok szüneteltetése • sajtókampany indítása • menekültek elutasítása • kiutasítások • szociális, kulturális diplomáciai események törlése • fellépés a nemzetközi fórumokon 	<ul style="list-style-type: none"> • szállítások leállítás • embargó (energiaforrások, nyersanyagok) • kinnlevőségek zárólása • kifizetések felfüggesztése • banki, pénzügyi tranzakciók szüneteltetése • kereskedelmi szigorítások, 	<ul style="list-style-type: none"> • adatszolgáltatás felfüggesztése • katonai emü. törlése • helyi ellenőrzés tiltása • gyakorlatokra történő meghívás felfüggesztése • készenléti csapatok felvonaltatása • erődemonstráció a határ mellett

Forrás: Resperger István mk. alezredes: A fegyveres erők megváltozott feladatai a katonai jellegű fegyveres válságok kezelése során doktori (PhD) értekezés, ZMNE, Budapest, 2001. p. 40.

1. számú táblázat

²³ KISSINGER, H.: Diplomácia Bp.1997. p.116.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Végső soron az első „kezdeti” szakasz az információgyűjtés, az elemzés, a feldolgozás és a további tevékenységi változatok megtervezésének időszaka.²⁴ A kezdeti időszak végén az információk alapos elemzése, a következtetések levonása után különböző stratégiákat, (változatokat) dolgozhatnak ki a különböző politikai, gazdasági, diplomáciai és az esetleges katonai lépések megtételére. A jó döntések előfeltétele a szükséges információ megszerzése, feldolgozása, továbbítása és elemzése. Az előzetes feldolgozás után egy megfelelően összeállított törzs (vagy válságstáb) közvetíti a döntéshozónak az összegzett értékelést. A „törzs” elősegíti az információk feldolgozását, szűrését, összeállítja a döntéshozó számára a lehetséges cselekvési változatokat, és ajánlásokat, javaslatokat fogalmaz meg. Figyelembe kell venni, hogy a „törzs” csak a meglévő ismeretek alapján foglal álláspontot. Ha nem áll rendelkezésre megfelelő mennyiségű és minőségű információ, akkor sérülhet a döntés-előkészítés objektivitása. Az ideális rendszerben a döntéshozónak a lehető legközelebb kell tartózkodnia a válsághoz, ahhoz, hogy megfelelő döntéseket hozzon.

A folyamatban az első fő szakasz a tervezés időszaka, ami megfelelő előrelátást, tudatosságot és analízis képességet követel. Az *előkészítés* időszakában kell létrehozni a hatásköri kereteket, valamint meg kell teremteni a különböző döntés-előkészítő és döntést végrehajtó csoportok között a kapcsolatokat. A kormányzati struktúrát – ha szükséges – a *mérséklés időszakában* módosítani kell, hiszen a válságokat nem mindig lehet a békeállapotban működő intézkedésekkel kezelni. A kialakult helyzetről a lakosságot időben, a szükséges információval célszerű tájékoztatni.

A *megelőzés* módszeréhez mindenképpen elengedhetetlen az előrelátás, hogy a potenciális válságokat a kezdeti jellemzők alapján felismerhessük, ily módon felkészülhessünk a várható feszültségekre, és ennek alapján megtervezhessük a válaszlépéseket. A *válaszlépések* hatékonysága döntően függ a helyzetmegítéléstől, a kezdeti instabilitást gerjesztő hatásokkal szembeni ellenálló-képességtől és a rendszer rugalmasságától, amely képes időben és megfelelő módon, optimalizált hatékonysággal reagálni a kihívásokra. Ezeknek a tényezőknek a megléte és realizálása garantálja a megfelelő akcióterv-változatok működőképességét. A *megoldás* időszakában is fontos szempont marad a közvélemény kellő tájékoztatása, amely a közfelfogás hangulati elemeit alakíthatja a válság minden időszakában. A válsághelyzetek elemzésénél elsődleges szempont a válság minél árnyaltabb tipizálása. A Marshall központ szemináriuma megkülönböztetett „*biztonsági jellegű*”, és „*nem biztonsági jellegű*” veszélyhelyzeteket.²⁵ A biztonsági jellegűek például a terrorizmus, a túszejtés, a fegyveres konfliktus, a háború; a nem biztonsági jellegűek a katasztrófák (viharok, árvizek, földrengések) vagy a pénzügyi rendszer összeomlása. A biztonsági veszélyhelyzet jellemzője, hogy közvetlenül egy adott ország, régió lakosságá-

²⁴ Az információ fontosságával foglalkozik még: KŐSZEGVÁRI T.: Biztonság és információ (hír)szerezés In: Hadtudomány 1993/3. pp.15-18. JENTZSCH H. J.: Führungssysteme im Wandel von Sicherheitspolitik und Strategie pp. 127-132. és NAGY P.: Nemzetbiztonság az információs korszakban In: Külpolitika 1998/nyár pp. 64-96.

²⁵ HEINKEL, W.: A válságtípusok In: A George C. Marshall Központ kiadványa, Budapest, 1999. p. 1-3.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

nak életét fenyegeti. A másik típusnál a veszélyhelyzet közvetve, áttételesen hat. Az eltérő típusú válságok különböző koordinációs eljárási módokat igényelnek a válságkezelő szervezetek részéről. Az adott válságkezelő szervezet további lépéseinek megtervezéséhez a válságkezelő műveletek elemein belül értelmezni kell az adott vezetési szint lehetőségeit. Erre azért van szükség, hogy egy adott vezetési funkciókkal felruházott szervezetnek módjában áll-e önállóan megvalósítani a válaszlépéseket, illetve tevékenységéhez magasabb szintű koordináció szükséges, amely átfogó képpel rendelkezik a teljes válságkezelési folyamatról. Általában a „nem biztonsági jellegű” veszélyhelyzetek az előre elkészített, jóváhagyott tervek alapján végrehajthatóak, tehát a kezelésben közvetlenül érintett szervezetek képesek a vezetési funkciók (például tervezés, szervezés, irányítás, ellenőrzés) teljes keresztmetszetű megvalósítására. A „biztonsági jellegű” veszélyhelyzetek kezeléséhez általában magasabb szintű jóváhagyás szükséges a már meglévő, vagy a válság megjelenése után elkészített tervekhez, majd azt követően kerülhet sor a végrehajtásra. A válság típusától függetlenül a válaszlépések és a politikai célkitűzések egyaránt lehetnek tervezettek és a kialakult helyzettől függőek (nem tervezett). Mindkét esetben a megvalósítás és érvényesítés során feszültségnövelő reakciókat generálhatunk, amelyek kedvezőtlenül befolyásolják a konfliktus-kezelés folyamatát.²⁶

1.2.2. A válság kibontakozási időszaka

Miután a veszélyek és lehetőségek körvonalazódtak és az ösztönzők, szankciók eszköztára nem volt elégséges a konfliktusmentes állapot visszaállítására, a válságfolyamat a kifejlődés szakaszába lép. A fennmaradt feszültségeknek következtében további eszközök és módszerek kerülnek alkalmazásra. Ebben az időszakban nő a bizonytalanság, a túlérzékenység, s felszínre kerülhet a katonai, és politikai lépések egyeztetésének szükségessége. A bizonytalanságot fokozza a „biztonsági dilemma” erősödése, azaz minden, a másik fél által tett lépést „offenzívnek”, minden saját lépést „defenzívnek” érezhetünk. Ezt erősíti, hogy a felek közül az egyik mindig kezdeményezőként lép fel, így aktivitása szembetűnőbb. Általában a kezdeményező fél, – érdekeink érvényesítése érdekében – valamilyen téren nyomást gyakorol, míg a másik fél – szintén saját érdekeinek megfelelően – erre reagál. Ebben az időszakban a politika –, mint elsődleges „meghajtó fogaskerék” – dönti el, hogy az adott állam, melyik másik „fogaskerekével” (gazdasági, humanitárius, pénzügyi, diplomáciai, katonai) kapcsolódik a másik államéhoz. A katonai lépések helyes megválasztásánál mindig is érvényesülni fog a „huntingtoni paradoxon”. *„A katonák felelősnek érzik magukat a biztonságért, tanácsadó szerepük helyes középponton tartása és végrehajtási kötelezettségük ellenőrzése, az úgynevezett „civil-kontroll” érvényesítése mindig feszültségekkel járhat.”²⁷*

²⁶ Vö.: MORTENSEN, S. M.: Crisis and Disaster In: Atlantic Press 1997/1. p.42

²⁷ HUNTINGTON, S. P.: A katona és az állam p. 76. A katona azért létezik, hogy szolgálja az államot. Ahhoz, hogy a legjobban szolgálja, úgy kell kialakítani, hogy az állami politika hatékony eszköze legyen. Jellemzője legyen a hűség, és engedelmesség.”

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Az időtényező, („a harc az időért”) fontos jellemzője volt a Bosznia-Hercegovinában lezajlott háborúnak is. Az „agresszorok” gyors sikereket próbáltak elérni, míg a „szenvedő” felek minél előbbi beavatkozásra ösztönözték a nemzetközi szervezeteket. Az időhiányt a „döntés sűrűséggel” is szokás jellemezni, hiszen az információhiány, vagy ellentéte a túl sok információ is feszültségeket okozhat a döntéshozó szervezetek számára. Az idő mellett az időzítés is döntő momentuma lehet a konfliktuskezelésnek, hiszen egy konfliktus úgynevezett görbéjét az események után könnyű elemezni. Visszamenőleg a beavatkozás optimális helyét és idejét (esetleg mértékét) viszonylag könnyű meghatározni, de a konfliktuskezelés lényegéből fakadó időbeniség és előrelátás az eszkalálódás megakadályozása érdekében azonnali cselekvéseket igényel. Így a folyamatok közbeni beavatkozások adott időben és helyen mindig kockázatokkal járnak, eredményességük pontos megítélése csak a válsághelyzet befejeződése után lehetséges. A kifejlődés szakaszában kap igazán szerepet az adott résztvevők és kívülállók hatalma és befolyása. A konfliktus folyamán a felek folyamatosan élnek hatalmi helyzetükkel és befolyásukkal.²⁸

Mint már utaltam rá, a konfliktusban a felek kölcsönösen egymásra hatnak, tehát a nyomás ellenében bizonyos ellenállás is létrejön, ami a konfliktushelyzet kiéleződéséhez vezet. A megalapozott, valós fenyegetés feltételezi a tényleges és érvényesítéshez szükséges potenciálok meglétét. Ezek közül a fenyegetettség legfelismerhetőbb összetevői: a gazdasági, műszaki, katonai dimenziók mint dinamikus elemek; a népesség nagysága, mint statikus elem. A fenyegetés tehát a fenyegető felismerésével, az ellenség megjelölésével jár együtt, s ezáltal az ellenségkép kialakulásához vezet.²⁹ A saját képpel, az érzékelt képpel és az ellenségkép kialakulásával foglalkozott Daniel Frei kutató, az 1980-84-es amerikai-szovjet kapcsolatokat vizsgálva. Az ellenségkép és a másik ország saját képe közötti különbség kihatással van a kapcsolatokra. Ennek harmonizálása érdekében a felek részéről diplomáciai empátiára van szükség, amelyet elősegít a kölcsönös bizalom és a nyílt légkör. Meglétük lehetőséget biztosít az érdekek tisztázására, a kölcsönös meggyőzésre és az előremutató kompromisszumok megkötésére. Sok esetben véget ér a konfliktus, de az érdek-összeütközés nem múlik el.

1.2.3. A válság tetőpontja

A válság tetőpontja az, amikor a feszültségi szint eléri a kritikus mértéket, és ennek következtében a folyamatok összesűrűsödnek. Mindez egy más dimenzióban, a fegyveres küzdelem (a háború) szintjén megy végbe. Természetesen nem minden válság jut el a fegyve-

²⁸ A hatalom sokfajta értelmezéséből néhányat megemlítek, melyek szerintem a konfliktusok alakításában is szerepet játszanak. „Komplex fogalom, „A”-nak hatalma van „B” felett.” a hatalomfelfogás a behaviorális nézet szerint: „...az egyének v. egyének csoportjának az a képessége, hogy a kívánt módon módosítsa más egyének vagy csoportok viselkedését.” /R. H. Tawney 1931./ Az instrumentális definíció: „A hatalom az erőszak alkalmazásának lehetősége” /R. Bierstedt 1950./ „A hatalom az erőszak, a korlátozás és a kényszer jelensége.” /M. Duverger 1959./ In: WEBER M.: Gazdaság és társadalom (Közgazdasági Kiadó, Budapest 1970.) p. 15-48.

²⁹ DEÁK P.: A biztonságot fenyegető kihívások, konfliktusok, válságok, háborúk p. 2.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

res összeütközésig.³⁰ A hidegháború időszaka alatt több lépcsőben, ezen belül fokozatonként tagolva értelmezték a válságszinteket. Ezt nevezték „a háborús válság lépcsőzetes kiterjesztése” elméletének.³¹

A válság tetőpontjának elérése a nyílt konfrontáció felvállalását is jelenti, ami a diplomáciai lehetőségek leszűkülését eredményezi. Az ösztönzők és szankciók alkalmazásának sikertelensége a katonai képességek aktivizálását eredményezi. Ez a folyamat a felek között dinamikus kölcsönhatásban jön létre (válaszlépések sorozata), amely a fenyegetettség mértékével arányos. A katonai konfrontáció lehetősége hangsúlyozottabbá teszi az igazságosság kérdését.³²

1.2.4. A befejezés időszaka

A végső fázist azok a törekvések jellemzik, amelyek a megegyezésre, a megállapodásra és a békeállapot megteremtésére irányulnak. Lényeges, hogy a válság utáni békeállapot („Béke-2”) és a válság előtti békeállapot („Béke-1”) között jelentős különbség van. Ez abból fakad, hogy a „Béke-1” és a „Béke-2” állapot nem ugyanazon stabilizálódott hatalmi és biztonságpolitikai erőterekkel jellemezhető. Az új „Béke-2” körülmények folyamatosan megkövetelik a békeállapotnak megfelelő kapcsolat- és viszonyrendszerek helyreállítását. Ennek szellemében folyamatosan törekedni kell a kapcsolatok normalizálására és rendezésére. Ez a folyamat viszonylag hosszabb időt vesz igénybe, amelynek tartama a feldolgozott válságkezelési tapasztalatok alapján a következő: a válságok békeállapotból („Béke-1”) a fegyveres összeütközésig történő eljutásához – elhúzódó válság esetén – megközelítően 2-6 hónap, a fegyveres konfliktusból a békeállapotba („Béke-2”) történő visszatéréshez pedig a felfutási idő 3-4 szerese is lehet. A visszarendeződéshez szükséges idő nagysága függ a válság intenzitásától, az áldozatok számától, az alkalmazott fegyverek típusától és a válságkezelési stratégia szemléletmódjától. A fegyveres konfliktus során alkalmazott fegyverek három fő vonatkozásban érintik a tevékenységek eredményességét: a pusztítás mértéke, a környezeti khatások és a telepített, felhalmozott és illegális fegyverek felszámolása. A pusztítás mértéke függ az alkalmazott fegyverek mennyiségétől és minőségétől, illetve az általuk okozott károk mértékétől. Ha a felek főként nagy hatású pusztító eszközöket alkalmaztak, és stratégiájukat a minden áron való győzelem jellemezte, amely figyelmen kívül hagyta a következményeket, akkor adott esetben hosszú időt vesz igénybe az elűzött lakosság visszatelepítése és a háborús károk helyreállítása.

A környezeti khatások szoros összefüggésben vannak a pusztítás mértékével. A nagy területeket érintő vegyi, biológiai, esetlegesen nukleáris fegyverek által okozott környezeti

³⁰ Például 1700-1870 között 117 jelentősebb konfliktust jegyeztek föl, de csak 10 esetben történt fegyveres összeütközés. BEREK L. – HEGEDŰS L. – KÖNYA I.: A honvédelmi hadászati művelet p. 36

³¹ Lásd: KAHN, H.: On Escalation In: HAJMA L.: Nyugati szakírók a háborúról pp. 135-150. Kahn a válság kifejlődésének hét szakaszát, ezen belül 44 fokozatát dolgozta ki, a kis válságoktól kezdve az atom-világháború kirobbantásáig.

³² MACHIAVELLI, N.: A fejedelem p. 116. „Instum enim est bellum quibus necessarium, et pia arma ubi nulla misi in armis spes est.” (Igazságos a háború azoknak, akik azt nem kerülhetik el, és szent azoknak a fegyver, akiknek másban, mint a fegyverekben nem marad remény.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

károsodások ugyancsak megnehezítik a békeállapot helyreállítását. A telepített, illegális és felhalmozott fegyverek felszámolása a harccselekmények folyamán alkalmazott aknák, aknamezők, fel nem robbant eszközök felszámolása, megsemmisítése fegyverek begyűjtése nagy feladatot jelent a konfliktus után a békefenntartásban résztvevő erők számára. A konfliktus utolsó szakaszában alkalmazható fegyveres erők összetétele időszakonként változik. Az első időszakban könnyű fegyverzetű békefenntartó erőket, ezt követően speciális szakcsapatokat (aknamentesítő, műszaki, logisztikai és szállító), majd rendőri alakulatokat célszerű alkalmazni.³³

Fontos megjegyezni, hogy a heves lefolyású válságokat az jellemezheti, hogy a válságkezelési stratégia eszközeinek alkalmazása egy törekeny békeállapotot eredményez, de nagy a veszélye a válság újbóli eszkalálódásának.

1.3. A VÁLSÁGKEZELÉS ÚJ MEGKÖZELÍTÉSE

A korábbi válsággörbe változásait nyomon követve készítettem el a válságtípusok, és a válságok intenzitás szerinti besorolását. (Lásd 3.- 4. számú ábra a RESPERGER-féle a válság lépcsőzetes kiterjedése.) A Lund-féle ábra a békeműveleteket tartalmazza csak, de a jelenkor biztonsági környezete azt mutatja, hogy többféle válsággal kell szembenéznünk. A másik fontos érv az ábra bővítése mellett, hogy az előző ábra az állami szereplők figyelembevételével készült. A nem állami szintű szereplők egyre nagyobb térnyerése – Iszlám Állam, felkelők, lázadók, szervezett bűnözők – azt mutatja, hogy a konfliktusokban egyre többször legalább az egyik oldalon nem állam az aktor. Az ábra a különböző típusú műveleteket (kábitószer ellenes, migráció kezelésében történő részvétel, szervezett bűnözés elleni, terrorizmus elleni, és a tipikus békeműveleteket tartalmazza (preventív diplomácia, béketeremtés, békekikényszerítés, békefenntartás, békeépítés). A konfliktus, válság, a háború, a stabilizáció és a béke állapotokhoz a megfelelő katonai, rendvédelmi és nemzetbiztonsági tevékenység tartozik.

Az ábrával kapcsolatban megjegyezném, hogy egyes műveletek nem csak egy fázisban, hanem minden időszakban jelen lehetnek. Ilyenek például a kábitószer ellenes műveletek, a szervezett bűnözés elleni küzdelem, vagy a migráció kezelése. A kor kihívásainak megfelelő összes fenyegetést feltüntettem az ábrán, mert a honvédelmi, rendvédelmi és nemzetbiztonsági szervezetek együttműködése a legfontosabb a válságok sikeres kezeléséhez.

Az első lépésben a béke, célként a stabilitás jelenik meg, békeidőszakra jellemző kiépéssel, fegyverhasználat nélkül. a második rész a konfliktus időszaka tartalmazza a migráció és kábitószer ellenes tevékenységet. A harmadik lépcsőfok a válságkezelés katonai feladatait valósítja meg, a negyedik etapban pedig az embargó, a blokáda, a szervezett bűnözés elleni harc, legmagasabb pontjaként pedig a béketeremtő akciók jelennek meg.

³³ LAST, D.: Organizing for Effective Peacebuilding In: Peacekeeping and Conflict Resolution 2000/3 p. 83.

³³ HYPERLINK "http://www.dadalos-d.org/frieden/grundkurs_2/krieg.htm"

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Ezen feladatok egyike sem csak a fegyveres erő tevékenységére jellemző, hiszen a sokoldalú válság sokoldalú megközelítést igényel. A háború része a legrövidebb, de a legnagyobb intenzitás jellemzi, a bevetett erők, a fegyverek típusa szerint is. Az deeszkaláció időszakát a békefenntartás, a békeépítés, a stabilizációs műveletek és a tanácsadás, kiképzés feladataival jellemezhetjük. Meg kell jegyeznünk, hogy a különböző típusú válságfajták hosszú időszakot ölelhetnek fel, illetve egyes típusok több időszakon keresztül is folyhatnak. Ilyenek a migráció kezelése, kábítószer ellenes műveletek, szervezett bűnözők elleni küzdelem, humanitárius műveletek, blokád, embargó, vagy a terrorizmus elleni küzdelem. A létrejövő válságokat a magyar jogrend egyrészt az Alaptörvényben³⁴ a különleges jogrend időszakában tárgyalja.³⁵ A békeidőszakra vonatkozó rendelkezések a Magyar Honvédségre az Alaptörvényben a 45. cikk és a 2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről³⁶ jogszabály alkotja.

Így a migráció kezelésében való részvételt a belügyminiszter és a honvédelmi miniszter 25/2015. (IX. 14.) BM–HM együttes utasítása a Magyar Honvédségnek a rendőrségi feladatok ellátásában történő közreműködése rendjéről³⁷ határozza meg. A terror veszélyhelyzetre az Alaptörvény 51/A. cikk, a váratlan támadás kategóriára az Alaptörvény 52. cikk, a megelőző védelmi helyzetre az Alaptörvény 51. cikk, a szükségállapot időszakára az Alaptörvény 50. cikk a rendkívüli állapotra az Alaptörvény 49. cikk határozza meg a feladatokat. A katonai feladatokat a Nemzeti Biztonsági Stratégia³⁸, a Nemzeti Katonai Stratégia³⁹, a doktrínák és szabályzatok részletesen meghatározzák. (Lásd: 6.számú ábra).

³⁴ Alaptörvény http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100425.ATV (Letöltve: 2016. 07. 28.)

³⁵ Alaptörvény 48–52. cikk. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100425.ATV (Letöltve: 2016. 07. 28.)

³⁶ 2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100113.TV (Letöltve: 2016. 07. 28.)

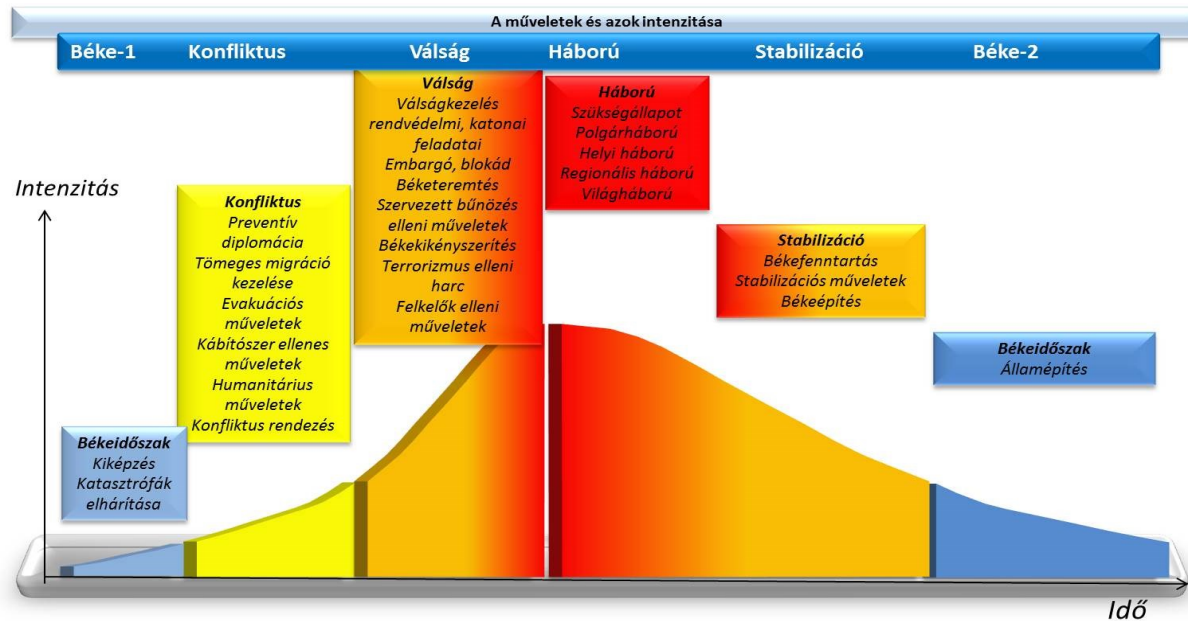
³⁷ A belügyminiszter és a honvédelmi miniszter 25/2015. (IX. 14.) BM–HM együttes utasítása a Magyar Honvédségnek a rendőrségi feladatok ellátásában történő közreműködése rendjéről http://frsz.hu/sites/default/files/docs/bm_ut_honved_rend.pdf (Letöltve: 2016. 07. 28.)

³⁸ A Kormány 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról http://2010-2014.kormany.hu/download/f/49/70000/1035_2012_korm_határozat.pdf (Letöltve: 2016. 07. 28.)

³⁹ 1656/2012. (XII. 20.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai stratégiájának elfogadásáról http://nit.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=157721.234310 (Letöltés ideje: 2016. 07. 28.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

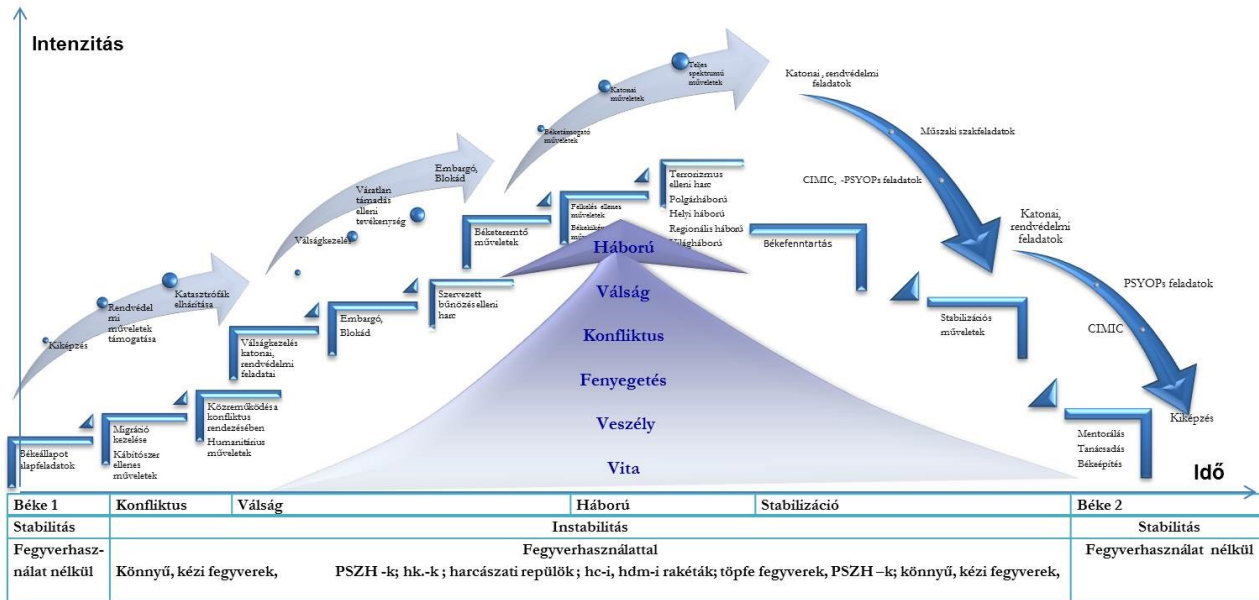
2016. IX. évfolyam 3. szám

3. számú ábra¹¹ Szerkesztette: RESPERGER István

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

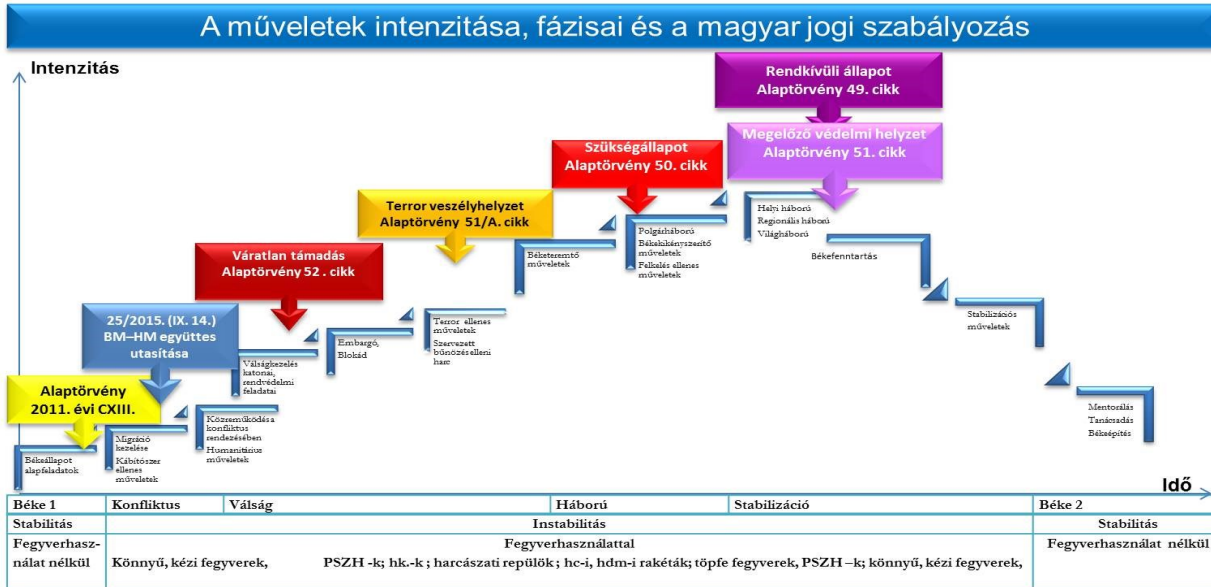
A műveletek intenzitása és fázisai

4. számú ábra

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

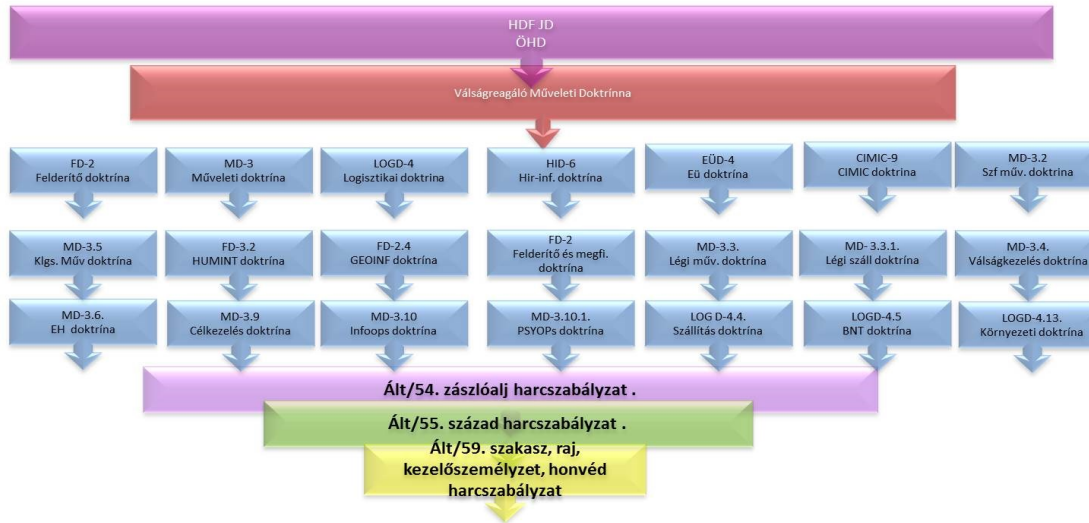
5. számú ábra¹

¹ Szerkesztette: RESPERGER István

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Doktrínák és szabályzatok rendszere

6. számú ábra²

² Szerkesztette: RESPERGER István

ÖSSZEGZÉS

A válságkezelési folyamat, mint tapasztalhatjuk bonyolult, sokszor hosszan elhúzódó tevékenységet követel meg a válságot kezelő honvédelmi, rendvédelmi és nemzetbiztonsági szervezetektől.

Sikeres tevékenységüket segítheti elő, a ha a folyamatokkal, fogalmakkal a résztvevők tisztában vannak. **A tanulmány célja ez volt, felkelteni az érdeklődést, a figyelmet egy minden körülmények között alkalmazható válságkezelésre ráirányítani.**

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. ÁGH ATTILA: Konfliktusok, háborúk Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1989. 304 p.
2. BALOGH ANDRÁS: A nemzeti kisebbségekkel összefüggő konfliktusok. In: Külpolitika, 1997/2. tavasz pp. 3-16.
3. BARRETT Richard: The Islamic State <http://soufangroup.com/wp-content/uploads/2014/10/TSG-The-Islamic-State-Nov14.pdf> (Letöltés ideje: 2015. 09. 27.)
4. BIBÓ ISTVÁN: A kelet-európai kisállamok nyomorúsága In: BIBÓ ISTVÁN: Válogatott tanulmányok II. Magvető Kiadó, Budapest, 1977. 350. p.
5. BOUTROS, BOUTROS - GHALI: An Agenda for Peace (Békeprogram) Magyar ENSZ Társaság Budapest 1992. 50 p.
6. BRETTNER ZSOLT- DEÁK ÁGNES: A nacionalizmus Esmék a politikában Tanlmány Kiadó, Pécs, 1995. 215 p.
7. BURGER Kim - COOK Nick - KOCH Andrew , - SIRAK Michael : What went right? In: JDW 30 April 2003 p. 20.
8. CLAUSEWITZ, Carl von: A háborúról Zrínyi Kiadó, 2014. Budapest. Zrínyi Kiadó, 2014. 706 p. ISBN: 9789633275993
9. CSABAI GYÖRGY: A béke, a konfliktus és a háború kérdései a XXI. század hajnalán In: Új Honvédségi Szemle 1995/10. pp. 39-42.
10. DEÁK PÉTER: A biztonságot fenyegető kihívások, konfliktusok, válságok, háborúk In: Védelmi Tanulmányok 1997/3. pp. 3-26.
11. FÜLÖP IMRE: A biztonságot veszélyeztető tényezők In: Biztonságpolitika (szerk: GAZDAG FERENC) pp. 71-93.
12. KENDE ISTVÁN: Napjaink százhusz háborúja (1945-1976) Akadémiai Kiadó Budapest, 1979. 155 p.
13. KENNEDY, PAUL: A XXI. század küszöbén Napvilág Kiadó, Budapest, 1997. 403 p.
14. KŐSZEGVÁRI TIBOR: A közép-európai térség és Magyarország biztonságát fenyegető veszélyek az 1990-es években Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások Budapest, 1993-1996 188 p.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

15. KŐSZEGVÁRI TIBOR: A nemzetközi terrorizmus elleni harc katonai feladatai, Hadtudomány, 2002. március 3-14. oldal.
16. KŐSZEGVÁRI TIBOR: A válságkezelés aktuális problémái. In: Akadémiai Közlemények, 1994/ pp.24-32.
17. KŐSZEGVÁRI TIBOR: Hadviselés a XXI. században In: Hadtudomány, 1999/1. pp. 18-32.
18. KŐSZEGVÁRI Tibor – RESPERGER István: A terrorizmus elleni küzdelem katonai tapasztalatai Budapest, 2006. p. 50. ZMNE Egyetemi jegyzet
19. LUND MICHAEL S.: Preventing Violent Conflicts. (Strategy for Preventive Diplomacy) United Stated Institute of Peace Press, Washington D. C. 1996. 214 p.
20. MÜNKLER, Herfried: Die neuen Kriege. Rowohlt, 2004, ISBN 3-499-61653-X.
21. MÜNKLER, Herfried r: Der Wandel des Krieges. Von der Symmetrie zur Asymmetrie. Velbrück, Weilerswist 2006, ISBN 978-3-938808-09-2.
22. Measuring Stability and Security in Iraq June 2008 Report to Congress In accordance with the Department of Defense Appropriations Act 2008 (Section 9010, Public Law 109-289) Section 2—Iraqi Security Forces Training and Performance In: http://www.globalsecurity.org/military/library/report/2008/iraq-security-stability_jun2008-02.htm letöltés ideje: 2009. 02. 20.
23. MATUS JÁNOS: Válságkezelés és konfliktusok megelőzése. In: Új Honvédségi Szemle 1995/10. pp. 46-57.
24. MÜLLER, HARALD: Konflikt – eine Betrachtung (Konfliktus vizsgálata) In: Truppendienst, 1993/1 pp.25-29.
25. OPITZ, PETER J.: Weltprobleme (A világ problémái) Isar Druch und Verlag, München, 1980.
26. RESPERGER István: A fegyveres erők megváltozott feladatai a katonai jellegű fegyveres válságok kezelése során (Doktori (phd) értekezés Budapest, 2002.) 180 p.
27. RESPERGER István: Stratégiák és fogalmak háborúja, az aszimmetrikus hadviselés hadtudományi megközelítése In: Hadtudomány, 2016. Elektronikus lapszám p. 38. http://real.mtak.hu/34737/1/4_RESPERGER20istvan_u.pdf (Letöltés ideje: 2016. 07. 28.)
28. RESPERGER István: In: RESPERGER István, Kis Álmos Péter, Somkúti Bálint: Aszimmetrikus hadviselés a modern korban. Kis háborúk nagy hatással. Zrínyi Kiadó, 2013. Budapest. 421 p. ISBN: 9789633275924
29. RESPERGER István: Az iszlám világ és hatása a biztonságra, ZMNe egyetemi jegyzet, Bp. 2000.) 154 p.
30. SHEENAN, JOHN J.: A XXI. század biztonságpolitikája In: Új Honvédségi Szemle 1997/5. pp. 1-18.
31. SZTERNÁK GYÖRGY: A válságkezelés, a fegyveres erők megváltozott feladatai Jegyzet, Budapest 1994. 45 p.

INTERNETES FORRÁSOK:

<http://www.state.gov/documents/organization/65462.pdf>, (Letöltés ideje: 2015. 09. 26.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

<http://www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21604230-extreme-islamist-group-seeks-create-cal>, (Letöltés ideje: 2015. 09. 26.) (Letöltés ideje: 2015. 09. 26.)
<http://www.nytimes.com/2014/09/16/world/europe/turkey-is-a-steady-source-of-isis-recruits.html>> (Letöltés ideje: 2015. 09. 26.)
http://www.unaids.org/en/KnowledgeCentre/HIVData/GlobalReport/2008/2008_Global_report.asp (Letöltés ideje: 2013.05.15.)
www.dodccop.org/NCW/ncw.html (Letöltés ideje: 2013. 10. 15.)
www.globalsecurity.org. (Letöltés ideje: 2013. 10. 15.)
<http://www.terror.gen.tr/english/organisations/html>, (Letöltés ideje: 2013. 10. 15.)
<http://www.terror.gen.tr/english/organisations/html>, (Letöltés ideje: 2013. 10. 15.)
http://www.unaids.org/en/KnowledgeCentre/HIVData/GlobalReport/2008/2008_Global_report.asp (Letöltés ideje: 2013.05.15.)

TURCSÁNYI KÁROLY – HEGEDŰS ERNŐ – BÁN ATTILA¹

A nagyhatalmak tengeri hadviselése az elöltöltő fegyverek
korában (1648-1866)

II. rész

The naval warfare of the great powers in the age of
muzzle-loading weapons (1648-1866)

Part 2

*A geostratégiai pozíció és a gazdasági potenciál hatása a
haditengerészetre 1.*

Absztrakt

A cikksorozat első része Nagy-Britannia, Franciaország és Oroszország, illetve a Habsburg Birodalom haditengerészetének haditechnikai eszközeit és szervezeteit mutatta be az elöltöltő ágyúval felszerelt sorhajók korszakában. A második és a harmadik rész ugyanezeknek az államoknak a geostratégiai pozícióját, a gyarmatosításban betöltött szerepét, illetve gazdasági potenciálját mutatja be ugyanebben a korszakban, különös tekintettel e tényezők haditengerészet fejlődésére gyakorolt hatására.

Kulcsszavak: haditengerészeti hadviselés, elöltöltő fegyver, sorhajó, geostratégia, gyarmatosítás, gazdaság

Abstract

The first part of the article series introduced the military-technical means and organizations of the naval forces of Great Britain, France, Russia and the Habsburg Empire in the era of ship of the line equipped with muzzle-loading cannons. The second and third parts present the geostrategic position of the the same

¹ Dr. Turcsányi Károly: Nemzeti Közszerológálati Egyetem/National University of Public Service, E-mail: turcsanyi.karoly@uni-nke.hu, 0000-0002-0161-6718, Dr. Hegedűs Ernő: Honvédelmi Minisztérium/Ministry of Defence, E-mail: hegedus.erno@hm.gov.hu: 0000-0001-8457-5044, Bán Attila: Nemzeti Közszerológálati Egyetem, Katonai Műszaki Doktori Iskola, doktorandusz hallgató/National University of Public Service, Doctoral School of Military Engineering, PhD student, E-mail: ban.attila@hm.gov.hu, 0000-0002-8254-1139

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

states, their role in the colonization and also their economic potential in the same period with particular reference to the effect of these factors on the development of the naval forces.

Keywords: naval warfare, muzzle-loading gun, ship of the line, geo-strategy, colonization, economy

„A gyarmatosítás megszüntette az emberiség egymástól való elzártságát, új lehetőséget teremtett az egyes földrajzi-geopolitikai régiók közötti kapcsolatok kialakulásához.”²

3. A HADITENGERÉSZET FEJLESZTÉSE AZ ÁLLAMOK GEOSTRATÉGIAI POZÍCIÓJÁNAK ÉS GAZDASÁGI TELJESÍTŐKÉPESSÉGÉNEK FÜGGVÉNYÉBEN

3. 1. AZ ELTÉRŐ GEOSTRATÉGIAI POZÍCIÓK

3.1.1. Nagy-Britannia geostratégiai jellemzői

Nagy-Britannia tisztán tengeri geostratégiai háttérrel rendelkező állam volt. „Stratégiai előnyét elsősorban **sziget jellege** biztosította. Több mint 3 000 km-es partvidékén **szinte egyetlen pont sincs, amely 110-150 km-nél messzebb fekszik a szárazföldi központoktól**, tehát úthálózata megkönnyítette a belső árucserét. Kedvező volt ... az a vonása is, hogy Írország, illetve az óceán felőli oldalát alig lehetett megközelíteni a természetes kikötők hiányai miatt, míg a nyugati/déli szakaszon páratlan gazdagságban fordultak elő öblök, torkolatok, **mélymerülésű hajók számára biztonságos fjordszerű bejáratok.**”³ Így „Nagy-Britanniát **földrajzi helyzete** szinte predesztinálta arra, hogy a tengerek ura legyen. Azok a hatalmas jövedelmek, melyeket a gyarmati vállalkozásokkal lehetett megszerezni, természetüknél fogva egy olyan ország számára jártak előnnyel, amely az európai kontinens nyugati peremén helyezkedett el. ... A 18. századtól *a brit kereskedelem, a gyarmatok és a haditengerészet olyan egymásra ható kapcsolatrendszer alkotott, amelyek kölcsönös együttműködése biztosította Nagy-Britannia hosszú távú előnyös helyzetét.*”⁴ **A nyersanyagot biztosító gyarmatok és az azokat felhasználó ipar közti összekötő**

² Rákóczi István: Tengerek tengelye. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2006. 192. o.

³ Bencze László: Az állóháború harcászati és hadászati előzményei HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Budapest, 2009. 81. o.

⁴ Krámlí Mihály: A trefalgari csata kétszázadik évfordulójára. Hadtörténelmi Közlemények, 118. évf. 4. sz. 2005. december. 911. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

láncszem a hajózás volt. Ennek következtében Nagy-Britannia számára nem lehetőség, hanem létkérdés volt a tengeri kereskedelem folyamatosságának fegyveres biztosítása saját magterülete (bázisa) és gyarmatai (perifériája) között. Nagy-Britannia – a napóleoni háborúk korára – 120 000 fős kereskedelmi tengerészettel, emellett mintegy 20 000 hadászajóval is rendelkezett.

3.1.2. Franciaország geostratégiai jellemzői

A geostratégiai jellemzők szempontjából "Franciaország kettős: kontinentális és tengeri."⁵ Az ország a rá jellemző fél-kontinentális *geostratégiai környezetben* – tekintettel a jelentős hosszúságú *szárazföldi határokra*, emellett az Atlanti-óceánra és Földközi-tengerre nyíló *partszakaszokra*, a számos hadikikötőre, a harcot tengeri hatalomként folytató brit ellenfélre, illetve a meglévő és tervezetten meghódítandó *gyarmatokra* – a haditengerészeti hadviselés területén is kénytelen volt jelentős fejlesztéseket véghezvinni. A tengeri ambíciók egyaránt fakadtak védelmi kényszerből és a – gyarmatosítás és távolsági kereskedelem lehetőségeit kutató gazdasági indítástokból. A tengerparti határszakaszok védelme mellett, jelentős gazdasági erővel bíró nagyhatalomként, terjeszkedési igénye is megjelent, *követelve a tengeri uralom bizonyos fokú megszerzését.*

Franciaország kereskedelmi és katonai hajózását a napóleoni háborúk során nagymértékben befolyásolta **az ország atlanti-óceáni és földközi-tengeri partszakaszainak eltérő geostratégiai értéke.** „2 500 km hosszú partvidékéből mintegy 600 km húzódott a Földközi-tenger, 900 km a Csatorna és 1 000 az óceán mellett, számos, délen 83, északon 101, nyugaton 216 természetes öböllel. Nagy-Britannia közelsége és a sekély, homokos tengerpart miatt Dunkerque, Calais, Le Havre, a nagyobb kikötők nem vállalhatták flottabázisok kiépítését. Brest, la Rochelle, Bordeaux, illetve délen Marseille és Toulon alkalmasabb volt hadihajók összevonására.”⁶ Az ország alapvetően beltengeri hajózásának fő színtere *a földközi-tengeri partvonal.* Ez mindössze 350-400 tengeri mérföld hosszú, a teljes francia parthossz 20%-a. De ezen *a relatíve rövid partszakaszon több kikötő koncentrálódik, mint bárhol a Földközi-tenger térségében. E partvonal hajózási lehetőségeit bővíti Korzika szigete,* amelyet a franciák 1769-ben annektáltak. Az anyaországtól 169 km-re délre található sziget egyfajta ugródeszkát képez a francia haditengerészet számára a Földközi-tenger keleti régiója, továbbá Málta és Afrika északi partvidéke felé. A mintegy 1 300 km hosszú *atlanti-óceáni partvonal* elméletileg kedvező lehetőségeket nyitott ugyan a nyílt óceáni hajózás és a távolsági kereskedelem megvalósítása felé, a gyakorlatban azonban szélviszonyai miatt nem volt ideális a vitorlás hajók számára. Franciaország részéről folyamatos törekvés mutatkozott a *haditengerészet geostratégiai pozícióinak javítására.* Nem véletlenül képezte *Hollandia birtokba vétele* a francia és a brit politika legfonto-

⁵ Csizmadia Sándor – Molnár Gusztáv – Pataki Gábor Zsolt: Geopolitikai szöveggyűjtemény, Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, 1999. 451. o.

⁶ Bencze László: Az állóháború harcászati és hadászati előzményei. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2009. 83. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

sabb ütközési pontját: e terület kikötői javították a napóleoni haditengerészet pozícióit Nagy-Britannia ellen. A haditengerészeti képességek növelése folyamán egyaránt sor került a *kikötők infrastruktúrájának fejlesztésére* és ehhez kötődően a belső-kontinentális hajózás és közlekedés feltételeinek javítására. „Antwerpen és Flushing kikötői... illetve a velencei kikötőberendezések” építése és korszerűsítése, továbbá a kikötővárosokhoz vezető „elsőrendű utak...(építése)... Antwerpen és Amsterdam.... Bordeaux és Bayone között” volt hivatva elősegíteni a haditengerészeti és a kereskedelmi tevékenységet, emellett megépítésre került számos csatorna, hogy „biztosítsa a vízi utat a holland kikötőktől a Földközi-tengerig.”⁷ A francia flotta geostratégiai pozíciójának legnagyobb javulását a kontinens partjai mellett húzódó szorosok és szigetek elfoglalása jelentette volna, előbbiek szárazföldi úton, utóbbiak partraszálló műveletek útján. A napóleoni háborúk *újabb partszakaszok birtokbavételével járó győztes szárazföldi műveletei* lehetővé tették az ország számára, hogy a – britekhez képest – számbeli hátrányban lévő francia flottát *minél nagyobb számú kikötőből legyenek képesek bevetni, javítva az országnak a konkurens szigetországhoz viszonyítva kedvezőtlenebb tengeri geostratégiai pozícióján*. Az Atlanti-Óceán irányába azonban továbbra is a szigetország francia hajózást lezáró geostratégiai pozíciója maradt a meghatározó, ezért Franciaországnak tengeri geostratégiai pozíciója javítására elsősorban a Földközi-tenger térségében nyílt valós lehetősége.

3.1.3. Oroszország és a Habsburg Birodalom geostratégiai jellemzői

A tengerhajózási törekvéseiket jellemzően Európa északi vizein, illetve a Fekete-tengeren és az Adrián zárt geostratégiai jellemzők (beltenger, az év egyes szakaszaiban jeges kikötő, stb.) mellett megvalósító **kontinentális hatalmak** – Oroszország illetve a Habsburg Birodalom⁸ – *gazdasági fejlődését nagymértékben határozta meg az a tényező, hogy huzamosabb ideig nem voltak képesek kilépni a világtengerekre*. Ennek következtében kereskedelmi és hadiflottáik csak korlátozott – jellemzően partvédelmi és part menti közlekedést-szállítást megvalósító – hajózási tevékenységre szorítkoztak. A világtengerek uralmi játszmáiba és a (távolsági) világkereskedelemben így nem kapcsolódhattak be. Mindez visszahatott gazdasági fejlődésükre is és – tekintettel jelentős hosszúságú kontinentális határaikra, mint kényszerítő tényezőre – korlátozott erőforrásaik felhasználását szinte kizárólag a szárazföldi haderő fejlesztésének területére szűkítették. Ugyanakkor az esetenként jelentős kiterjedésű kontinentális országok települései közötti nagy távolságok és a szárazföldi közlekedés korlátozott lehetőségei együttesen arra ösztönözték ezen államok gazdaságát, hogy a tengerpart menti és a folyami – illetve ezek összevonásával a mindkét területen (partközelségben és folyókon) egyidejűleg zajló – kereskedelmi hajózási tevékenységet lehetőségeikhez mérten fejlesszék. A kontinentális államok hajóflottája emiatt kis vagy

⁷ Feleki László: Napóleon Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1976. III. 552. o.

⁸ E fogalom alatt a továbbiakban a dunai Habsburg Birodalmat, illetve a Habsburgok osztrák ágát értjük.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

közepes számú, kisméretű, part menti és folyamtorkolati, illetve folyami hajózásra egyaránt alkalmas hajókból került felállításra. Mindez alapjaiban határozta meg az orosz és az osztrák kereskedelmi és haditengerészeti flotta szerkezetét, az alkalmazott hajók típusmegoszlását.

Oroszország geostratégiai jellemzői

Oroszország a 17. század végén a nyugat-európai országokkal folytatott kereskedelemhez csak egy kikötővel rendelkezett: a telente befagyó Arhangelszkkal, amely ráadásul a Fehér-tengernél, a nemzetközi kereskedelmi útvonalaktól távol feküdt. Ilyen feltételek között az orosz államnak feltétlen szüksége volt a Balti- és a Fekete-tengerhez vezető kijáratokra. 1669-ben az Azovi tengerre való kijutás ugyan lehetővé tette Oroszországnak a Fekete-tenger térségében a terjeszkedést, ám ez ugyancsak beltenger volt. Cholnoky Jenő földrajztudós így igyekezett bemutatni a kontinentális orosz birodalom geostratégiai helyzetét: **„Kikötői télen be vannak fagyva... A meleg tengeri kijárók megszerzésére ... a Fekete-tengerből törekedett az orosz hajózás kijutni közvetlenül a Földközi tengerre s ezért nem kímélt semmi eszközt, hogy a Boszporusz tengerszorosát, vagy általában a Balkánnak földközi-tengeri partvidékeiből valamit megszerezzen.”⁹ Oroszország geostratégiai célja ilyen módon északon a Balti-tenger bezártságából való kitörés, még délen elsősorban a melegtengerekre való kijutás volt történelme folyamán.** E törekvése vezetett a tengeri és fél-kontinentális hatalmakkal (Nagy-Britannia, Franciaország) megvalósult rendszeres konfrontációra. „Európa Oroszország ellen csak akkor fordult, ha az orosz terjeszkedés... a Balkán-félsziget, az Európai beltengerek számító **Földközi-tenger** és az ennek eléréséhez szükséges **tengerszorosok megszerzésével** próbálkozott. Ekkor a brit, francia expedíciós hadseregek a krími háború során (1853–1856) a félszigeten partra szállva, **kihhasználva az ipari forradalomból fakadó technikai fölényüket**, súlyos vereséget mértek a cári birodalomra, és megtörték terjeszkedésének lendületét. Kárpótlást Oroszország Keleten keresett magának, s felgyorsult a távol-kelet meghódítása, ami viszont a század végén Kínával, majd Japánnal szült háborúig fajuló súlyos konfliktusokat.”¹⁰ Az orosz birodalom saját geostratégiai pozíciójának javítására vonatkozó törekvései az általunk vizsgált korszakban rendre elbuktak, a birodalom helyzete folyamatosan kontinentális maradt. Ugyanakkor a 17. századtól **Oroszországban** előtérbe került az olyan környező kontinentális területek meghódítása, ahonnan prémek, rozmáragyar, fémek, fa és egyéb eladható termékek kitermelése vált lehetségessé. *Az orosz szárazföldi gyarmatosítás eszköze szintén a vitorláshajó volt, még ha kisebb léptékben is.* „Oroszország, majd 1721-től hivatalos nevén **az Orosz Birodalom – a történelem egyik legrégebbi, és legnagyobb területet megszerző gyarmatosító hatalma, mai – a föld közel 1/7-ét kitevő szárazföldi**

⁹ Cholnoky Jenő: Az orosz-japán háború, Vasárnapi Ujság, 1904. Február 14. 101-102. o.

¹⁰ Bebesi György: Az orosz gyarmatosítás néhány elméleti kérdéséhez, és az orosz kolonizáció korai szakasza. In: Háda Béla-Ligeti Dávid -Majoros István-Maruzsa Zoltán-Merényi Krisztina (szerk.): Nemzetek és birodalmak. ELTE, Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest, 2010. 34. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

területének mintegy 90%-a **300 év folyamatos terjeszkedés** eredménye. A fejletlen agrártechnológia által előállított javak, és az ezt meghaladó mértékben növekvő népesség közötti ellentmondást csak folyamatos kitelepülésekkel, újabb és újabb területek művelés alá vonásával lehetett áthidalni. A nagy gyarmatosítóként számon tartott hatalmak kivétel nélkül tengeri gyarmatosítók voltak... **Oroszország ellenben szárazföldön terjeszkedett**, de furcsa módon **a szárazföldi terjeszkedés nagyrészt szintén hajóval történt**, tekintettel ugyanis arra, hogy Oroszország útjainak jelentős része az év nagyobbik részében járhatatlan, így a **folyókon** lehajózva, a **tavakon** átkelve **hajókkal haladtak előre**, s ahol ez nem volt lehetséges, ott a kiemelt vízi járműveket görgőkre helyezték, átvontatták a következő alkalmas vízi úthoz, s úgy haladtak tovább... **a megszerzett területek legalább felét ilyen technikával közelítették meg**, s a hajók jó szolgálatot tettek az utánpótlás szállítása és a **kereskedelem** területén.”¹¹

A dinamikus keleti terjeszkedés során a 17. század második felében Szibéria, Csukcsföld és Kamcsatka megszállása, illetve az Ohotszki-tenger partján létrehozott Ohotszk kikötője, illetve a szintén ebben az időszakban Kamcsatkán létrehozott Petropavlovszk jelentősen javította az Orosz Birodalom geostratégiai pozícióit. Dél felé is sikeresen terjeszkedtek, hiszen 1669-ben bevették Azov erődjét, majd 1722-től Perzsia felé haladtak tovább és bevették Derbentet és Bakut, emellett 1783-ban meghódították a mai Ukrajnát és a számos kikötő megépítésére lehetőséget adó Krimet, de megszállták a Kubánt, Grúziát, Kabarföldet, és Azerbajdzsánt is. Északon a Finn-öböl partján alapított új orosz főváros, Szentpétervár kikötője, illetve a meghódított Finnország, a mai Észtország, Lettország, Litvánia és Fehéroroszország javította geostratégiai pozíciójukat.¹² Nyugat felé egyfajta kontinentális terjeszkedés zajlott Lengyelország zömének bekebelezése és az akkori Moldávia egy részének, illetve Besszarábiának az elfoglalása során. A Balti-tengeren – a finn és a litván partszakaszok birtokba vételével – jelentősen javult az orosz geostratégiai pozíció, de a napóleoni háborúk előestéjén már orosz ellenőrzés alatt állt a Fekete-tenger partvidékének mintegy a fele is. Igaz ugyan, hogy a tengeri geostratégiai pozíció javulása – a messze eső Orosz Távol-kelet kivételével – csupán beltengereket érintett, ám a fejlődés mégis jelentős volt, nem beszélve az Orosz Birodalom kontinentális területének jelentős növekedéséről a 17. század második felétől a napóleoni háborúkig. Ugyanakkor *Alaszka egy részének megszerzése kivételével nem léteztek „tengerentúli” orosz gyarmatok.*

Az orosz-török háborúk sorát lezáró iasi-i béke 1791-ben Oroszországhoz csatolta a Fekete-tenger partvidékét a Déli-Bugtól a Dnyeszterig. A szerződésben III. Szelim szultán lemondott Grúziáról, és Ocsakov erődjéről. A Fekete-tenger egész északi partvidékének megszerzése erősítette Oroszország geostratégiai helyzetét, mivel új tengeri utakat nyitott meg előtte. A forradalmi, majd napóleoni Franciaországgal vívott háborúk szüneteiben Oroszország a Kaukázus déli lejtőig terjeszkedett Törökország rovására. A napóleoni

¹¹ Uo. 28. o.

¹² Adam Zamoyski: 1812 - Napóleon végzetes oroszországi hadjárata. Park Könyvkiadó, Budapest, 2008. 32. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

háborúkat követően, 1815 után a Visztulától Alaszkáig érő Oroszország Európa legerősebb *kontinentális* hatalmának számított. Ugyanakkor a vesztes krími háború alaposan lecsökkentette Oroszország, mint tengeri hatalom mozgásterét. Az orosz politika ezért 1860 után felújította a közép-ázsiai orosz expanziót, ugyanakkor – *a csendes-óceáni orosz jelenlét csökkenésének kényszerű elismeréseként – 1867-ben eladta Alaszkát az Egyesült Államoknak.*

A Habsburg Birodalom geostratégiai jellemzői

A Keleti-Alpok, a Kárpátok és a Dinaridák vonulatai által körbevett **Kárpát-medence Európa legnagyobb hegységközi medence-együttese.** A Kárpáti hegyvonulat fiatal gyűrt hegységrendszer. A Kárpát-hegységrendszer a Déli-Kárpátok nyugati lábától, Orsovától indul, legnyugatibb pontja a Pozsony melletti Dévény. A hegységrendszer hossza mintegy 1600 km. A Kárpát-medence a Kárpátok kiemelkedésével és a belső területek besüllyedésével, majd a Pannon-tenger kiszáradása során alakult ki. A **Kárpát-medence, illetve tágabb értelemben véve a Pannon-medence** – a török 18. század eleji kiűzését követően – az egységes és stabil geopolitikai keret megteremtésének lehetőségét biztosította az immár magyar területekkel kibővült Habsburg Birodalomnak. (A Pannon-síkság kifejezést hozzávetőleg ugyanarra a területre használják, mint a Kárpát-medencét, azonban ez magában foglalja a Bécsi-medence, a Morva-medence, illetve a Közép-Szerbia sík vidékeit és a Zágrábi-medencét is, de nem tartozik hozzá Erdély, ami a Kárpát-medencének szerves részét képezi. Az általunk leírt osztrák-magyar államterület – mint egyfajta geostratégiai nagytér – területére ilyen módon a legtágabb keretet adó fogalomként alkalmazható Pannon-medence kifejezés lehet a leginkább alkalmas.) A zárt hegyláncokkal körülölelt *Pannon-medence elméletileg egy katonailag jól védhető területet képezett Európa délkeleti részén. Történelme során a térség rendszerint nem volt egységes sem gazdasági, sem politikai, sem pedig etnikai szempontból.* Ugyanakkor a *közlekedésföldrajz törvényszerűségei (szállítás gazdaságossága a sík vidéken és korlátai a hegyekben), valamint a védhetőség kedvező viszonyai csak egyetlen, a Pannon-medencét mint geostratégiai teret teljes mértékben kitöltő, gazdaságilag és politikailag homogén államalkulat megteremtése esetén mutatták volna meg egy autark nagytérség előnyeit* az itt élő népek számára. Az államszövetség vezető ereje a Pannon-medence legnyugatibb, gazdaságilag leginkább fejlett, leginkább iparosodott, ezért korszerű reguláris haderővel és (folyami) flottával elsőként rendelkező Ausztria volt a harmincéves háború lezárultát követően. „A centrális elhelyezkedésű Bécsi-medencéből viszonylag széles, jól járható kapu nyílt a Kárpát-medencébe (a kis-Kárpátok és a Lajta-hegység közötti Pozsonyi-kapu), a Cseh-medence belső területeire, főleg a Morva völgyén át kedvező természetes utak vezetnek ...

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Egyes tartományaival – Galíciával, Sziléziával, Bukovinánál és a Tengermellék keskeny vidékével – túlterjeszkedett természetes határain.”¹³

A Habsburg Birodalom „jellegét tekintve alapvetően szárazföldi hatalom, ám 2234 kilométer hosszú tengerparttal rendelkezett az Adriai-tenger keleti felén. E hosszan elnyúló, szigetek övezte partvidéken a tizenkilencedik század nyolcvanas éveiben 104 kikötője volt, amelyeken keresztül bekapcsolódhatott az akkori világ tengeri kereskedelmébe is.”¹⁴ Ennek a tengerpartnak azonban volt egy hátrányos tulajdonsága – a folyami közlekedés szempontjából el volt szigetelve a Birodalom belső területeitől. „A teljes Adria-partnak ... egyáltalán nincs hajózható folyóval közlekedési kapcsolata ... mindössze a Neretva néhány km-es torkolati szakaszában úszhatnak fel Metkovicig apró hajók.”¹⁵ Ezen a földrajzi jellemzőn csak a természetes tájat mesterségesen formáló emberi beavatkozás – hajózható csatornák építése – változtatható volna.

A tengerpart csak fokozatosan vált a Habsburg Birodalom részévé. 1382-ben Velencével, mint tengeri hatalommal szemben az uralkodó III. Leopold herceg védelme alá helyezte Trieszt kikötővárost. Ausztria ekkor jutott először **tengeri kijáráshoz**, ám a tengerre vezető korridor ekkor még keskeny, a partszakasz pedig csekély kiterjedésű volt. Az 1400-as években Ausztria – keletre haladva az adriai tengerparton - fokozatosan bekebelezte Fiume (Rijeka) kikötőjét is, majd ezt követően a horvát-dalmát partvidék további szakaszait. A rastatti béke után egy időre Nápoly és Szardínia is Ausztria tulajdonába került.¹⁶ 1776-ban meghozták az első rendeletet, amely Fiumét területileg az egyre növekvő mezőgazdasági kivitelű Magyarországhoz kapcsolta. 1797-ben a franciák elfoglalták Velencét és birtokba vették az ott állomásozó hajók nagy részét. A campoformiói békében azután Napóleon Ausztriának ajándékozta Velencét, amelyet azonban csak 1805-ig őrizhettek meg a Habsburgok a franciákkal szemben, mivel a harmadik koalíciós háborút lezáró pozsonyi béke a tengerparti területek – Velence, Isztria és Dalmácia - elvesztését eredményezte. Trieszt azonban az osztrákok fennhatósága alatt maradt, de végül az 1809-es schönbrunni béke eredményeként Ausztria teljesen kiszorult a tengerpartról. *Csak a napóleoni háborúk végén, 1814-ben vehette birtokba ismét Ausztria Velencét, ekkortól azonban évtizedekre stabilan birtokában is maradt.* Napóleon bukása után *Isztria és Dalmácia is ismét hosszú távon Ausztria tulajdonába került.* 1822. június 01-i rendeletével I. Ferenc császár visszaadta Magyarországnak Fiumét, amelyhez ezúttal terjedelmesebb magyar tengerpart is tartozott Buccari, (Bakar, Szádrév) Portoré (Kraljevica) és Novi (Novi Vinodolski) mellékkikötőkkel. 1823-1837 között kerültek sorra az első kikötői beruházások a magyar állam pénzén. Az 1840-es évektől az isztriai-félsziget partjainál kiépített Póla (Pula) lett a fő hadi-

¹³ Nagy Miklós Mihály: Magyarország az első világháborúban Kárpátia Stúdió, Budapest, 2014. 16-17. o.

¹⁴ Uo. 16. o.

¹⁵ Erdősi Ferenc: Tengeri közlekedés és globális gazdasági kapcsolatok - A tengerhajózás fejletlenségének következményei Kelet-Európa világpiaci kapcsolataira Tér és Társadalom XXII. évf. 2008. évi 4. szám 21-42. o.

¹⁶ Azonban 1735-ben Ausztria elveszítette a Nápolyi Királyságot.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

kikötő. A számos kikötővel rendelkező dalmáciai és velencei partszakaszt a *Dinári-hegységen áthaladó épített utak kötötték össze a Szávával, és ezen keresztül a Dunával, a Drávával, a Tiszával és a Marossal, ami megteremtette a folyami szállítás, illetve – kisebb szárazföldi útszakaszok beiktatásával – a folyamokról az Adriára való kijutás lehetőségét.*

A zárt egységet képező Pannon-medence egyetlen közvetlen vízi kijárat a tengerre a Duna volt. A 17-18. században a török területek kárára még rendkívül offenzív Habsburg Birodalom a görög-török háború (1821-1831) óta folyamatos területi defenzívában volt: Havasalföld megszállásával nem tudta biztosítani kijáratát a Fekete-tengerre (Duna-delta), és a vizsgált korszak végére elveszítette Lombardiát, Toscanát és Modénát (Solferino, 1859), majd Velencét (Königraetz, 1866) is.

3.2. A GAZDASÁGI POTENCIÁL HATÁSA A FLOTTAFEJLESZTÉSRE

3.2.1. Nagy-Britannia gazdasági jellemzői

A brit polgári forradalom lezárultát követően Nagy-Britannia jelentős eredményeket ért el a gyarmatosítás, a tengeri kereskedelem és az iparosodás területén, így **fokozatosan egyre nagyobb gazdasági előnyre tett szert a kontinentális államokkal szemben.** A 17. századtól – a haditengerészeti és a kereskedelmi flottának köszönhetően – mintegy két évszázad alatt, lépésről-lépésre alakult ki a brit gyarmatbirodalom, egyúttal kiterjedt méreteket öltött a **hajózásra épülő távolsági kereskedelem, ami elősegítette az iparosodást.**

Az 1600-ban létrejött Kelet-India Társaság dinamikus gyarmatosító és kereskedelmi tevékenysége, az 1651-ben kiadott első átfogó Hajózási Törvény, illetve az 1640-től zajló parlamentáris átalakulási folyamat és az abból fakadó társadalmi átalakulás olyan gazdasági háttérrel biztosított Nagy-Britanniának, amely lehetővé tette a tengeri hatalom fokozatos kiterjesztését.¹⁷ A 18. század közepén Európában az övé volt már **Gibraltár** és **Minorca**, Nyugat-Indiában **Jamaica** és **Barbados**. A britek Jamaicát 1655-ben szerezték meg. A szigeten kialakított ültevényekről látták el a nemzetközi piacot cukorral. Jamaica cukortermelésének felfuttatását követően a britek minden más gyarmatosító nemzetnél több rabszolgát hurcoltak el Afrikából - 1740 és 1800 között évente átlagosan 60000 főt - és foglalkoztattak gyarmataik birtokain. „A 18. századra Nagy-Britanniáé voltak a legfontosabb gyarmatok Amerikában és Ázsiában. A gyarmatok telepesei jelentették a legnagyobb piacot, ők exportálták a nyersanyagokat az anyaország ipara számára. Mindezek a kedvező körülmények a kontinens egyetlen más országában sem voltak meg együtt.”¹⁸

Gazdasági szempontból India vált a legfontosabb gyarmattá. A brit seregek 1757 júliusában győzelmet arattak az indiai Plassey-nél, ami biztosította a teljes ellenőrzés megszerzésének lehetőségét a szubkontinensen. Ekkortól India vált Nagy-Britannia gyarmati bevé-

¹⁷ Marjai Imre: Nagy hajóskönyv. Móra Kiadó, Budapest, 1981. 68. és 80. o.

¹⁸ Az ipari forradalom kezdete Nagy-Britanniában <http://tudasbazis.sulinet.hu/hu/tarsadalomtudomanyok/tortenelem/az-ujkor-1492-1914/nepesedes-es-gazdasag-a-18-szazadi-europaban/az-ipari-forradalom-kezde-Nagy-Britanniaban>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

teleinek fő forrásává. A brit gyarmatosítás során „a kereskedelem önmagában is jól jövedelmezett. Igaz, egye több katonát kellett felfegyverezni, hogy megvédjék állásaikat... a franciákkal szemben, de India hasznosnak ígérkezett.”¹⁹

1760-ban **Amerikában** 13 gyarmattal rendelkezett Nagy-Britannia: az új-Nagy-Britanniai gyarmatokkal (Massachusetts, Rhode Island, New Hampshire, Connecticut); a központi gyarmatok (Pennsylvania, New York, New Jersey, Delaware); a déli gyarmatok (Virginia, Maryland, North Carolina, South Carolina, Georgia). A hétéves háborúban megszerezte Kanadát is. Említésre érdemes brit gyarmat Új-Funland is.

A gyarmatokon gyorsan haladt előre a kolonizáció, az 1760-as években már mintegy 1 850 000 lakosa volt a brit gyarmatoknak (ebből mintegy 400 000 rabszolga.) Ugyan mindenütt jelen voltak francia vagy spanyol telepek is, de a britek ennek ellenére is képesek voltak tovább növelni gyarmati területeik számát. **Indiában** a britek 1639-ben bekebelezték Madrasz körzetét, 1650 körül övék lett Kalkutta, 1665-ben pedig Bombay. 1763 után fokozatosan megszerezték India leggazdagabb tartományát, Bengáliát is. *Tengerhajózásra épülő fejlett távolsági kereskedelmük segítségével nagy mennyiségű rizst, gyapotot, selymet, cukrot, salétromot és indigót, illetve elefántcsontot, fűszereket és ópiumot szállítottak Indiából a világ minden részére.* Indiában a 18. század végétől indiai munkások milliói dolgoztak a britek üzemeiben és ültetvényein. Az indiai brit kereskedőtelepek és manufaktúrák környéke idővel nagyvárossá duzzadt. Kalkutta 1750-re hatalmas várossá növekedett, 400 000 lakossal. Bombaynek ugyanekkor 60 000 lakosa volt. A britek jelentős nyereségre tettek szert az indiai kereskedelem kapcsán.

A *hétéves háború* (1756-1763) részeként kiobbant francia-brit gyarmati háború során az első évben a britek elveszítették Minorcát és Indiában Calcuttát. Azonban 1757-1760 között sorozatos győzelmeket arattak. A brit Kelet-indiai Társaság hadserege 1757-ben elfoglalta Calcuttát. 1761-ben vereséget mértek a franciákra Indiában. A másik hadszíntér **Kanada** volt, itt a britek 1759-ben elfoglalták Quebecet majd 1760-ban Montreal is elesett. Ugyanebben az évben Afrikában megszerezték Franciaországtól Szenegált. Ekkor a Fülöp-szigeteket is elfoglalták. A brit flotta megkezdte a hadműveleteket a Karib-tengeren a francia és a spanyol gyarmatok ellen. A spanyoloktól elfoglalták Havannát, a franciáktól Dominikát, Saint-Vincent, Grenada és Tobago szigeteit. A gyarmati hadszíntéren folyó hadműveleteket a párizsi békeszerződés zárta le 1763-ban. Ennek alapján Franciaország átadta a briteknek a kanadai területeket a Szt. Lőrinc folyó mentén, a Nagy-tavak környékét és a balparti Louisianát. A karibi szigetek körül Dominicát, Saint-Vincent, Tobago, Grenada szigeteit. Afrikában Szenegált és Indiában öt város kivételével az összes telepüket. Spanyolország átadta a briteknek Minorcát és Floridát. A hétéves háború gyarmati küzdelmei alapozták meg a brit hegemonia korát a napóleoni háborúig. Gyarmatbirodalmukhoz csatolták Ausztráliát és Új-Zélandot, továbbá Máltát is.

A *költséges hétéves háború alatt* – a franciákkal szemben a gyarmati küzdelmek területén elért sikerei ellenére – *Nagy-Britannia súlyosan eladósodott.* Hiába kívánta azonban

¹⁹ Randé Jenő: A gépek forradalma Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1976. 29. és 31. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

költségei csökkentése érdekében az amerikai telepeseket – az anyaországban működtetett adórendszer terheire hasonló mértékben – megadóztatni, azok szembe szálltak uralkodóikkal. 1773-ban megtagadták az adófizetést és a brit áruk behozatalát, majd 1774-ben létrehozták a gyarmatok együttműködését az ellenállás megszervezésére. Nagy-Britannia fegyveresen próbált rendet teremteni, így háború robbant ki az Egyesült Királyság és gyarmatai között (1775-1783). Franciaország 1778-ban belépett a háborúba. A franciák támogatták a fellázadt gyarmatokat, miközben harcokra került sor a brit és a francia haditengerészet között. A tizenhárom gyarmat Amerikai Egyesült Államok néven függetlenné vált, *a brit gyarmatbirodalom ezzel némiképp csökkent. Azonban az ekkorra kialakult tengeri kereskedelem – amely már döntően a britek kezében volt – jelentős bevételeket generált az ország számára.* Nagy-Britanniából és Európából tűzfegyvereket, vasárut, kelmét, alkoholt szállítottak Afrikába. A helyi törzsfők ott rabszolgákat adtak el a kereskedőknek, ezeket a Nyugat-indiai szigetek mezőgazdasági gyarmataira szállították. Az ottani trópusi ültetvényekről cukrot, gyapotot, rumot, dohányt, kakaót, indigót exportáltak Nyugat-Európába. Ázsiából selymet, porcelánt, fűszereket, teát szállítottak a brit kereskedelmi tengerészet hajói. A világ országainak többsége *Nagy-Britanniából szerezte be a gyapotszövetet, amely ekkorra háttérbe szorította a gyapjúszövetet.* A Nagy-Britanniába irányuló nyersgyapot-bevitel emelkedett, a brit gyapotfeldolgozó ipar nagymértékben fejlődött.

A 18. század végén a nagyszámú brit gyarmat következtében dinamikus növekvő tengeri kereskedelem bevételei egyre jelentősebb haditengerészeti költségvetés felvállalását tették lehetővé, így „Nagy-Britannia 1812 és 1814 között...flottájára a franciáknál körülbelül ötször többet költött.”²⁰ A brit kormány a háború folyamán kezdetben 2,5-ször, a háború utolsó három évében 3-szor nagyobb katonai költségvetést volt képes felvállalni, mint a franciák. Ugyanakkor a katonai kiadások a francia költségvetés 6-8%-át emésztették fel, míg a brit költségvetésre csak fele ekkora terhet róttak (3-4%).²¹

²⁰ MacGregor Knox: Tömegpolitika és nacionalizmus, mint hadügyi forradalom: a francia forradalom és ami utána következett. In: Veszprémy László (szerk.): A korai stratégiai gondolkodás. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005. 187. o.

²¹ Winfield, Rif British: Warships in the Age of Sail 1714–1792 Seaforth Publishing, 2007. 119. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

NAGY-BRITANNIA KATONAI KÖLTSÉGVETÉSE
ÖSSZEVTETVE FRANCIAORSZÁGÉVAL (M. Font, 1805-1813)²²

Év	Brit szövetségesek támogatása	Brit haditengerészet	Brit szárazföldi haderő	Brit költségvetés összesen	Francia katonai költségvetés	A kettő aránya
1805	3,3	15,0	22,6	40,9	16	2,56
1806	2,7	18,9	24,9	46,5	19,9	2,34
1807	3,9	17,4	24,9	46,2	17,1	2,7
1808	9,3	18,1	24,9	52,3	17,7	2,95
1809	8,4	19,6	24,9	52,9	17,9	2,95
1810	9,8	19	24,9	53,7	18,2	2,95
1811	14,2	19,8	41,1	75,1	24,4	3,1
1812	18,9	19,3	41,1	79,3	26,9	2,95
1813	27,2	20,1	41,1	88,6	29,8	2,97

8. sz. táblázat

A brit hajógyártás számára így nem jelentett problémát, hogy a sorhajók számát a háború során 113-ról 152-re növelje, miközben – a francia cirkáló hadviselés okozta károk elhárításának legkézenfekvőbb ellenszereként – megkétszerezte a fregattok számát is.²³ A brit **ipari forradalom** már a XVIII. század végén jelentős előnyt biztosított a szigetország hadiiparának. A más országokkal szembeni tekintélyes brit fölény részben abban nyilvánult meg, hogy a szigetország ipara – a jelentős szállító-kapacitást biztosító kereskedelmi flottára támaszkodva – nem küzdött nyersanyag-beszerezési nehézségekkel.

A gazdaság növekedését szolgálta az is, hogy **1757-1830 között Nagy-Britanniában egy modern, hajózható csatornahálózatot építettek ki.**²⁴ 1757-ben az első ilyen építmény a Mersey-csatorna volt, amely a St. Helenből Liverpoolba való *szénszállítást* könnyítette meg. „Nagy jelentősége volt a Worsley csatornának is, amit 1759-61 között építettek meg. A csatornahálózattal... a kiemelt városokat összekötötték a gyorsan fejlődő iparvidékekkel. Az első ilyen csatorna az 1777-ben átadott „Grand Truck Canal”, ami a Trent és a Mersey csatornája volt (149 km). **1791-94 között** felgyorsulnak a csatornaépítések: **40 csatorna épül ezen időszak alatt.** A 19. század első 15 évében – például 1805-ben Grand Junction Canal – közvetlen kapcsolatot teremtett Birmingham és London között.”²⁵ Az 1790-ben megépült Oxford Canal volt az első összekötő csatorna az ország északi és

²² Napoleon, his army and enemies. British army.

http://www.napolun.com/mirror/napoleonistyka.atSPACE.com/foreigners_British_army.htm

²³ Bencze László: Az állóháború harcászati és hadászati előzményei. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2009. 77. o.

²⁴ Derek Pratt: London's Canals. Shire Publications Ltd. Buckinghamshire, U.K. 2004.

²⁵ Uo.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

középső ipari vidékei, valamint a Temze között. Londonból hajón elérhetővé váltak olyan nagyvárosok is, mint Manchester, Leeds, Nottingham, Bristol és Coventry. A következő harminc évben további számos csatornát létesítettek és nagyszámú *csatornahajó* is épült. A csatornák belső falát képező vályúkat (béléstesteket) gyakran öntöttvasból készítették. Összességében „1750 és 1820 között *megnégyszereződött* Nagy-Britanniában a hajózható folyószakaszok és épített csatornák hossza. „**1830-ra 6 400 km-nyi csatorna épült Nagy-Britanniában.**”²⁶

A brit ipar megerősödése a hadi- és kereskedelmi flotta fejlesztésének minden addiginál dinamikusabb felfuttatását tette lehetővé, ami – a gyarmatbirodalom kiépítésén és fenntartásán keresztül – tovább fokozta a gazdasági fejlődést. Nagy-Britannia történetét az egész 19. században az jellemezte, hogy „**túlsúlyba került a gyáripar, ami világvizonylatban biztosította gazdasági fölényét...** így állandó gazdasági föllendülés jellemezte gazdasági életét, amelynek *egyik forrása a hatalmas gyarmatbirodalom létrejötte*. Erre a két forrásra alapozva – ipari fölény és gazdag nyersanyagot rejtő gyarmatok – folytatta Nagy-Britannia kereskedelmét.”²⁷ Legértékesebb birtokai: India; Új-Zéland, Ausztrália és Kanada voltak. Az iparosodás és a kiterjedt tengeri kereskedelem közvetlenül befolyásolta a haderőszerzés menetét is. Viszonylag kis létszámú lakosságából a gyáripar és a kereskedelem – azon belül a kereskedelmi hajózás – jelentős létszámot vont el, így „az alig tizenhárommillió népesség *csak bajosán tudta biztosítani az utánpótlást a 80 000 fős reguláris hadsereg számára*, ám élénk ipara és kereskedelme elegendő pénzt hozott ahhoz, hogy bőkezűen megfizessék szövetségeseiket.”²⁸ Emellett a fejlett ipari háttér és a fejlett gazdasági potenciál lehetővé tette egy költséges, de *kis létszámú élőerővel is hatékonyan működtethető technikai haderőnem*, a **sorhajókból álló, teljes értékű haditengerészet** felállítását.

A győztes napóleoni háborúk után a brit ipar és kereskedelem hatalmas fellendülése ment végbe, amikor a szigetország ipari termékeinek kiválósága – egyéb okok mellett a tengeri nyersanyagbeszerzés és szállítás hatékonysága révén – szinte vetélytárs nélkül állt. A brit kapitalizmus a háborús évek konjunktúrája alatt a szigetország tőkésseinél felszaporodott hatalmas összegeket a kontinensen helyezte el. Nagy-Britannia tette lehetővé az európai államoknak nyújtott kölcsönökkel, hogy az iparosodás terén megmutatkozó lemaradásukat csökkentésük, bányáikat feltárják, gyáriparukat megszervezzék. Ebben a folyamatban Nagy-Britannia szerepe nem csupán a hitelező, hanem az áruszállító is, hiszen számos ipari termék (gőzgépek, szerszámgépek, stb.) területén úgyszólván monopóliumot élvezett. A kontinens gazdasági életében a brit magántőke szerepe a 19. század második felére fokozatosan döntővé vált. Az általunk vizsgált korszak végére – amikor Nagy-Britannia utolsó jelentősebb gazdasági-katonai vetélytársával, Oroszországgal is leszámolt

²⁶ Uo.

²⁷ Csató Tamás – Gunst Péter – Márkus László: Egyetemes történelmi kronológia I. Tankönyvkiadó, Budapest. 1981. 401. o.

²⁸ Keegan, John: A tengeri hadviselés története. Corvina Kiadó, Budapest, 1998. 23. o.

a krími háború folyamán – gazdasági és katonai értelemben is a kor szuperhatalmává vált. „Minek köszönhetette ... Nagy-Britannia vezető szerepét?... *A tengereken, az összes világotak korlátlan uralma alá kerültek...* Nagy-Britanniának 1850-ben 3.1 millió regisztrált tonnával kiegészítő kereskedelmi flottája van, Franciaországnak csak 0.8 millió.”²⁹ *A világgazdaságban betöltött szerepének egyik kulcseleme a kereskedelmi tengerészet szállító kapacitása volt.* „*A brit kereskedelmi és hadiflotta a 19. század közepén a világ hajóparkjának mintegy 40%-át képviselte. A brit össztermék 20-30%-a külföldön értékesítődött, így érthető az irratlan méretű kereskedelmi flotta aránya.*”³⁰

3.2.2. Franciaország gazdasági jellemzői

A fél-kontinentális francia nagyhatalom esetében a szárazföldi és a tengeri haderő egyidejű fenntartásának kényszere miatt jelentkező anyagi korlátok kihatottak a haditengerészeti fejlesztés alakulására. A brit költségvetés ötödével gazdálkodtak a napóleoni háborúk során. Ezzel – más országokhoz képest – nem álltak rosszul gazdaságilag. „Az egyetlen kormány által összefogott népek közül a franciák voltak ... a leggazdagabbak.”³¹ Ugyanakkor azonban „a francia gazdaság ... a szárazföldi hadsereg mellett képtelen volt egy, a britekével azonos méretű haditengerészet fenntartására.”³² Az ország mintegy 60 000 fős kereskedelmi tengerészetet tudhatott magáénak. Tengeri halászata pedig közel 20 000 hajót foglalkoztatott, mivel az állam kimondottan támogatta ezt a tevékenységet. Franciaországban a 17. század közepétől a francia forradalom koráig mintegy 250-300 ezer főt tartott el a tenger. (Ezzel szemben Nagy-Britanniában a 18. század végén már több mint kétszer ennyi, mintegy 600 ezer fő élt tengerészeti tevékenységből.) A jelentősebb gyarmati kikötők (Bordeaux, Nantes, Marseille, Le Havre) népessége a 18. század folyamán mintegy kétszeresére növekedett.

Bizonyos mennyiségű gyarmattal Franciaország is rendelkezett. A francia gyarmatosítás kibontakozásának korszaka a 17. század volt. A gyarmati politika bázisát – köztük jelentős flottafejlesztési beruházásokat – Jean-Baptiste Colbert pénzügyminiszter alakította ki. Colbert 1668-tól tengerészeti miniszter (is) volt. „XIV. Lajos főtanácsosa és minisztere a gyarmatoknak fontos szerepet szánt az ország gazdaságában. Felállított egy merkantilizmusra épülő gazdasági elméletet, aminek a lényege az volt, hogy... az exportot minél jobban növelni, az importot pedig csökkenteni kell, vagyis minél nagyobb egy gyarmatbirodalom, annál nagyobb profitja keletkezik az anyaországnak. A gyarmatok ugyanis olcsó alapanyagot és biztos piacot jelentettek, hiszen azok kizárólag csak a gyarmatosító országgal kereskedhettek. Ezt nevezik kolbertista rendszernek, ami a későbbi gyarmati

²⁹ Balla Antal: A legújabb kor gazdaságtörténete Kir. Magy. Egyetemi Nyomda http://mtdportal.extra.hu/books/balla_antal_a_legujabb_kor_gazdasagtortenete.pdf 32. és 118. o.

³⁰ Gazdaságtörténet a XVIII. századtól napjainkig <http://www.doksi.hu>

³¹ R. R. Palmer: Nagy Frigyes, Guibert, Bülow: a dinasztikus háborútól a nemzeti háborúig. In: Veszprémy László (szerk.): A korai stratégiai gondolkodás. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005. 169. o.

³² Kramli Mihály: A trafalgari csata kétszázadik évfordulójára. Hadtörténeti Közlemények, 118. évf. 4. sz. 2005. december. 914. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

egyezmény alapját képezte.³³ Colbert Indiában és Kanadában a francia gyarmatosítás kiterjesztésére törekedett. Ennek elősegítésére támogatta a Francia Nyugat-indiai Társaság és a Francia Kelet-indiai Társaság létrehozását és fejlesztését. A Nyugat-indiai Társaság foglalkozott az amerikai gyarmatok (Új-Franciaország, a Kis-Antillák és Guyana) megművelésével és betelepítésével, valamint az Atlanti-óceánon folyó kereskedelemmel. Az afrikai partokon telepeket hoztak létre, hogy onnan rabszolgákat vigyenek az Antillákon lévő ültetvényekre. 1659-ben a Szenegál folyó torkolatánál alapítottak gyarmatot, ami aztán virágzó rabszolgapiaccá vált. Elefántcsontpartról rabszolgákat, illetve elefántcsontot és gumit szállítottak Európába. A Kelet-indiai Társaság az indiai-óceáni kereskedelmi létesítmények és Franciaország közötti kapcsolattartással volt megbízva. 1664-ben a társaság Madagaszkáron rendezte be székhelyét. 1670-ben megalapították az első indiai kereskedelmi telepüket, Pondichéryt, ahol textilfestő manufaktúrát létesítettek. A társaságok működése 10 év után megszűnt és az általuk felügyelt területek királyi gyarmatokká váltak. Colbert bábáskodott a Levantei Társaság, az Északi Társaság újjáélesztésénél és a Szenegál Társaság létrehozásánál is.

A francia gyarmati terjeszkedés során a *közép-amerikai szigetvilágban* 1625-ben birtokba vették Saint-Christophe szigetét, majd partra szálltak Saint-Dominguen (Haiti) is. Indigó és cukornádültetvények létesítését követően 1685-ben létesítettek itt cukorgyárat. 1713 és 1787 között 30 000 ember vándorolt be a szigetre Bordeaux-ból. Ezt 100 000 néger rabszolga munkereje egészítette ki. 1790-ben a sziget a cukor-, kávé- és indigó-termesztés profitjából a leggazdagabb újvilági francia gyarmat lett. A franciák 1635-ben Martinique, majd Guadeloupe szigetét is birtokba vették. Utóbbi szigeten kezdték termeszteni a *cukornádat*, a korszak legfontosabb ipari növényét. Néhány évtizeddel később Guadeloupe és Martinique lakossága már szigetenként 10 000 fehér lakost és 20 000 rabszolgát tett ki. Gyarmatokat létesítettek a térségben továbbá Dominikán, Sainte-Lucie-n, Saint-Barthélémy-n, Saints-en, Désirade-on, Sainte-Croix-n és Saint-Martin-on. Emellett 1642-ben a társaság megszerezte Grenade, Tobago és Marie-Galante szigetét is. Három év alatt 7 000 telepes érkezett a szigetekre. Guyanán 1611-től létesítettek ültetvényeket. *Dél-Amerikában* a Cayenne-szigetet szerezték meg a francia hajósok. *Kanada* gyarmatosítása a 17. század elejétől vált valóra. Ezen a gyarmaton – amelynek a prém, a bőr és a gabona mellett a hal volt a legfontosabb terméke – a 18. század közepén már mintegy 70 000 francia telepes élt. A népesség növekedése ekkor már lehetővé tette a *jelentősebb gabonatermelés* elterjedését, ezért rendszeressé válhatott a gabonaexport. A későbbi gyarmatosítások során területeket szereztek a Hudson-öböl térségében, megszerezték Új-Foundland szigetét és Louisianát (1682) is, amely a század közepétől jelentős mennyiségű indigót, rizst, kukoricát, húst és fát állított elő. Az *afrikai* rabszolga-kereskedelem központjává építették ki az 1677-ben elfoglalt Gorée-szigetet. De alapítottak francia gyarmatot az *Indiai-óceán szigetein* is. Már a 17. század közepén sikeres volt a Madagaszkárral szom-

³³ Király Dénes: A francia gyarmatbirodalom és a Frankofónia Nemzetközi Szervezetének bemutatása, térképi ábrázolása ELTE TTK, Budapest, 2012. 14. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

szédos két kis sziget – Réunion és Mauritius – meghódítása. Ezeket kávétermesztettek. 1715-ben Mauritiuson (Ile de France) megalapították Port-Louis városát. Hatalmas tengeri bázist alakítottak ki itt, emellett hajógyárat és erődtímenyeket építettek. 1744-ben került sor a Séchellesszigetek elfoglalására. A kontinensen a bengáliai Csandranagar lett a francia indiai kereskedelem egyik legfontosabb központja (Puduccséri, Mahé, Kárikál és Janaon mellett). **Franciaország tehát a 17-18. században a világ minden táján rendelkezett gyarmatokkal, amelyek területe – a jelentős francia gyarmatvesztéssel járó hétéves háborúig – elérte a brit gyarmatokét.**

A gyarmatbirodalmak *gazdasági fellendülése azonban a 18. században következett be igazán. A francia gyarmati kereskedelem a brit mellett ekkor a 18. század közepén a második legjelentősebb volt a világon. Mintegy tízszeres bővülése zajlott le 1716-1787 között.* A 18. század ugyanis a korai gyarmati kapitalizmus virágkora volt, amely az ültetvényes gazdálkodásra és termékeinek kereskedelmére épült. Ültetvényes gyarmataik – az Antillák, Réunion és Mauritius, illetve Guyana – *a brit gyarmatok mellett a korabeli világ legnagyobb kereskedelmi hasznát hozták.* 1713-ban Franciaország külkereskedelmének 18%-át a gyarmatokkal folytatta.³⁴ 1715-ben a só- és a gyapotkereskedelem, illetve a fűszerek és egyéb termékek behozatala következtében az import mintegy 7%-a származott Indiából. Jövedelmező tevékenységet jelentett a kanadai és louisianai prém- és gabonakereskedelem, továbbá az Új-Foundland térségében folytatott halászat is. Franciaország gyarmatáruiak csupán mintegy 30%-át fogyasztotta el, **70%-a azonban további hasznot hajtva nagyrészt Európában talált vevőkre. 1774-re a gyarmatokról származó termékek már az ország külkereskedelmének több mint 50%-át tették ki.**³⁵

A kereskedelmi hajózás lehetőségeinek, gazdasági szerepének bővülését segítették elő a *hajózható csatornák.* Az első hajózható zsilipes csatornát még 1642-ben nyitották meg. A Briare-csatorna építési munkálataival a Loire-t és a Szajnát kötötték össze egy 43 km hosszú szakaszon, 40, a szintkülönbséget leküzdő zsilipkamra segítségével. Ezt a Canal du Midi megépítse követte 1671 és 1685 között. A csatorna hossza 240 km, 99 zsilipkamrája van. A létesítmény a Toulouse és a Garonne folyót, ezzel pedig végeredményében a Földközi-tengert köti össze az Atlanti-óceánnal. „A Canal du Midi megépítése *hatalmasat lendített a francia tengeri kereskedelmén.*”³⁶ A gyarmatok adta lehetőségek kiaknázása érdekében *a 18. század elejére jelentékeny méretű kereskedelmi flottát állítottak fel.* A kereskedelem különösen a tengeri kikötővárosokban virágzott, Bordeaux, Nantes, La Rochelle főleg *a Cukor-szigetekkel, az Antillákkal, Santo-Domingóval* folytatott kereskedelem lebonyolításában volt érdekelt, amely jelentős hasznot hozott. Cukrot, kávé, indigót, gyapotot hoztak onnan.³⁷ A francia ipari export mintegy 30%-át a gyarmatok vették fel.

³⁴Király Dénes: A francia gyarmatbirodalom és a Frankofónia Nemzetközi Szervezetének bemutatása, térképi ábrázolása ELTE TTK, Budapest, 2012. 18. o.

³⁵Uo. 19. o.

³⁶Marjai Imre - Pataky Dénes: A hajó története. Corvina Kiadó, Budapest, 1973. 153. o.

³⁷Albert Soboul: A francia forradalom története 1789-1799. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974. 35-36. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

A jelentékeny gyarmati bevételek ellenére a francia flotta költségvetése fokozatosan csökkent, ereje hanyatlott. A hétéves háború (1756-1763) idején a britek és a franciák között zajló gyarmati vetélkedés erőviszonyai jelentősen eltolódtak a britek javára. Franciaország a gyarmatokért folytatott haditengerészeti vetélkedésben e háború során maradt alul először Nagy-Britanniával szemben. A háborút lezáró béke értelmében, öt kereskedelmi központját kivéve, Franciaország az összes indiai területét elveszítette, emellett összes észak-amerikai területe – Saint-Pierre és Miquelon szigetét kivéve – szintén brit birtokba került. Gyarmati területeinek csökkenése ellenére *Franciaország az 1770-1780-as évekre átmenetileg a legjelentősebbé vált a gyarmatárak termelői és forgalmazói között. Több cukrot, kakaót és indigót állítottak elő, mint a brit gyarmatok. Ez különösen nagy konkurenciát jelentett Nagy-Britanniának és okot szolgáltatott egy Franciaország elleni háborúra.* „A francia-brit háborúnak természetesen elsősorban gazdasági természetű okai voltak.”³⁸ Franciaország számára *gazdasági létkérdés volt legalább a részleges uralom fenntartása a világtengereken. Ezért a 18. század folyamán jelentősen növelték a haditengerészetre fordított összeget: amíg a század elején 30 millió livre-t juttattak a haditengerészetnek, addig 1780-ra ez az összeg több mint a hatszorosára, 200 millió livre-re emelkedett.*³⁹ A jelentős erőfeszítések ellenére Franciaország – habár gazdasági értelemben jelentős veszténivalója volt gyarmatai elvesztése esetén – *nem volt képes hosszú távon a britekkel összemérhető létszámú és erejű flotta fenntartására, már aligha volt esélye legyőzni a briteket a haditengerészeti területén kialakuló fegyverkezési versenyben.* A francia gyarmati rendszer virágzásának azonban mégsem elsősorban a brit flottával vívott küzdelmek, hanem egy belső tényező: a francia forradalom vetett véget. **A forradalom** politikusai nemcsak a **haditengerészetet tették tönkre** politikai támadásaikkal, de **1794-ben ideológiai megfontolásokból eltörölték a rabszolgaságot is.** Ez a döntés mély válságba sodorta a francia gyarmati gazdálkodást. Napóleon visszaállította ugyan a rabszolgaságot, de ekkor már – a britekkel vívott háborúk idején - **a brit tengeri blokádnál zilálta szét a francia gyarmati kereskedelmet.** „A külkereskedelem gúzsba volt kötve, 1797-ben az óceánjáró kereskedelmi flottának már csak tizedannyi hajója volt, mint 1789-ben. Az export a területi annexiók ellenére körülbelül csak feleakkora volt, mint 1789-ben... Martinique, Saint-Lucie és Tobago elveszett. A francia gyarmati kereskedelem tönkrement, a kereskedelmi hajózást a brit blokádnak lényegében megszüntette, a francia hadiflotta pedig tehetetlen volt.”⁴⁰ Ugyanakkor az ország belső fejlődése felgyorsult, mivel „az 1789-es francia forradalom a kereskedelemnek szinte szárnyakat adott... 1797-ben alkalmaztak először gőzgépet az iparban ... de a kocsz használatát vasolvasztásra csak 1800-ban

³⁸ Uo. 510., 512-513. o.

³⁹ Kennedy, Paul: A nagyhatalmak tündöklése és bukása Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 1992. 114. o.

⁴⁰ Feleki László: Napóleon Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1976. II. k. 510., 512-513. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

vezették be ... Az ancien regime alatt csak négy fegyvergyára volt egész Franciaországnak, ezeknek a száma most megkétszereződött.”⁴¹

Napóleon próbált új gyarmatokat szerezni, illetve tenni gyarmataik elvesztése ellen: 38 000 fős egyiptomi expedíciója azonban 1798-ban kudarcba fulladt, a Santo-Domingo gyarmat megsegítésére 1802-ben küldött 35 000 fős vállalkozás szintén eredménytelen maradt.⁴² Azonban a napóleoni hadjáratok sikerének eredményeképpen, a szárazföldi hódítások következtében, Franciaország és a hatalma alá vont területek *már egy európai birodalom gazdasági erejét vehették latba a szárazföldi és a tengeri haderő szervezésekor*. Ám ez még mindig nem volt összevethető a britek flottafejlesztésre mozgósított erőforrásaival. Ennek kompenzálására *módosították haditengerészeti stratégiájukat* és a védettséget a sebesség érdekében feláldozó, **gyors sorhajók**, illetve **nagyszámú fregatt és korvett** alkalmazásával **korlátozott célok megvalósítására alkalmas, de gyorsan megépíthető flottát** fejlesztettek ki. A korábban prosperáló tengeri kereskedelem csökkenését azonban végül betetőzte a döntő trafalgari vereség. Ez az 1805-ös kudarc lényegében megfosztotta a franciákat az aktív jelenléttől a világtengereken, ami azonnali és jelentős hatással volt a francia tengeri kereskedelemre és a gazdaságra. Trafalgart követően, 1806 és 1814 között, a külföldre irányuló francia kereskedelem 933 millió frankról 585 millióra süllyedt, miközben a brit kereskedelem 68 millió fontról 79 millió fontra emelkedett. **1810-re Nagy-Britannia a maradék francia gyarmatok jó részét is elfoglalta**, amit a 9 000 fős francia gyarmati hadsereg – hajókon érkező utánpótlás és erősítések hiányában – nem tudott meggátolni. Az 1814-es békében csak Guyanát, Martinique-ot, Guadeloupe-t, Szeneagált, Réunion Bourbonnt és indiai telepeit kapta vissza az ország.

A hosszú távú tengeri kereskedelem problémái és a gyarmatok elvesztése ellenére Franciaország gazdasága Trafalgar után is fejlődött, iparosodása – a kelet-európai kontinentális országokhoz képest - jelentékenynek volt mondható. „A 19. század első évtizedét – a konzulátus és a császárság időszakát – a francia gazdaság csaknem valamennyi ágának fellendülése jellemezte. *Különösen nagy eredményeket könyvelhetett el az ipar... a nehéziparban jelentős fejlődés mutatkozott: 1790-től 1810-ig a nyersvastermelés több mint kétszerezésére emelkedett.*”⁴³ A korszak ipari fellendülését legjobban a kőszénfogyasztás növekedése jellemzi, amely 1794-1812 között több mint a háromszorosára nőtt. A lyoni selyemipar a forradalom előtt tizenkétezer szövőszéket foglalkoztatott, ami a forradalom kártékony éveiben alig érte el a négyezret. Az 1810-ben feltalált Jaquard-szövőgép forradalmasította a szövőipart és Napóleon uralkodásának vége felé a szövőszékek száma már tizenötezer volt. A lyoni selyem piacra talált Olaszországban és Németországban, sőt az Egyesült Államokban is. *Továbbra is szükség volt tehát tengeri kereskedelemre.*

⁴¹ Balla Antal: A legújabb kor gazdaságtörténete Kir. Magy. Egyetemi Nyomda <http://mtdportal.extra.hu/books/balla-antal-a-legujabb-ko-gazdasagtortenete.pdf>. 39., 80. és 88. o.

⁴² Manfred, A.Z.: Napóleon. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1982. 290. o.

⁴³ Uo. 362. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

A vesztes napóleoni háborúkat és a gyarmatok elvesztését követően egy *kisebb méretű, egyúttal korlátozott stratégiai célkitűzésekkel létrehozott francia haditengerészet* felállítása azonban lehetséges – sőt, *gazdasági szempontból szükséges* – volt. Törökországban és Afrikában ugyanis - a francia politikai befolyással együtt – fokozatosan a francia ipar és kereskedelem jelenléte vált uralkodóvá. Afrikában főként Algériában bontakozott ki 1830-tól a francia gyarmatosítás. *Algéria elfoglalása 1830-1847 közt zajlott.* Tuniszban francia protektorátus jött létre. Emellett az országnak további kisebb gyarmatai is voltak Afrikában, mint Dakar és Szenegál, de jelen voltak Elefántcsontparton és Beninben is. Így a **Földközi-tengeri hatalom elsőrendű kérdéssé vált a francia gazdaság számára.** Már jóval korábban egyes kikötővárosok, mint „Marseille főleg a levantei kereskedelemre specializálódtak, amelyben *Franciaország foglalta el a vezető helyet.*”⁴⁴ Mindez egy főként a Földközi-tenger térségének birtoklása érdekében megfogalmazott haditengerészeti stratégia kidolgozásának szükségességét erősítette a 19. század második felében. A napóleoni háborúkat követő egy évtizeddel a francia haditengerészet ismét jelentékeny tényezőként jelent meg Törökország és Egyiptom partjainál, illetve később, a krími háború alatt a Fekete-tengeren. Végül – a Földközi-tengeri haditengerészeti jelenlétre támaszkodva – tekintélyes mennyiségű gyarmatra tett szert északnyugat-Afrikában és versengett a britekkel a Szíria és Egyiptom feletti uralomért. *Az 1853-1855 közti krími háború egyik vitathatatlan nyertese Franciaország volt.* Szenegált 1854-1858 között gyarmatosították. A háború Franciaországot ismét a kontinentális Európa élére helyezte. Komoly nemzetközi tekintélyre tettek szert az 1859-es francia-osztrák háborúban elért győzelemmel is, megerősítve pozíciójukat a Földközi-tengeren. *Franciaország ekkortól ismét távolabbi gyarmatok megszerzésére tehetett kísérletet,* így Indokína gyarmatosításának megkezdésére 1858-1863 között került sor, Annamot 1858-1859 között foglalták el, míg Kambodzsát 1863-ban hódították meg. De eljutottak a csendes-óceáni térségbe is, ahol 1860-ban megalapították Új-Kaledóniát. A széles körű gyarmatosítást a gazdaság dinamikus fejlődése és az iparosodás kibontakozása követte: 1848-ban mintegy 5000 gőzgép üzemelt a francia gazdaságban, de öt évvel később már 8000, míg 1865-re ez a szám már megközelítőleg 32000-re volt tehető.⁴⁵

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Adam Zamoyski: 1812 - Napóleon vezéres oroszországi hadjárata. Park Könyvkiadó, Budapest, 2008.
2. Albert Soboul: A francia forradalom története 1789-1799. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974. 35-36. o.

⁴⁴ Albert Soboul: A francia forradalom története 1789-1799. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974. 35-36. o.

⁴⁵ Csató Tamás – Gunst Péter – Márkus László: Egyetemes történelmi kronológia I. Tankönyvkiadó, Budapest. 1981. 395. és 399. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

3. Az ipari forradalom kezdete Nagy-Britanniában
<http://tudasbazis.sulinet.hu/hu/tarsadalomtudomanyok/tortenelem/az-ujkor-1492-1914/nepesedes-es-gazdasag-a-18-szazadi-europaban/az-ipari-forradalom-kezdete-Nagy-Britanniaban>
4. Balla Antal: A legújabb kor gazdaságtörténete Kir. Magy. Egyetemi Nyomda
http://mtdportal.extra.hu/books/balla_antal_a_legujabb_kor_gazdasagtortenele.pdf. 39., 80. és 88. o.
5. Bebesi György: Az orosz gyarmatosítás néhány elméleti kérdéséhez, és az orosz kolonizáció korai szakasza. In: Háda Béla-Ligeti Dávid -Majoros István-Maruzsa Zoltán-Merényi Krisztina (szerk.): Nemzetek és birodalmak. ELTE, Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest, 2010.
6. Bencze László: Az állóháború harcászati és hadászati előzményei. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2009.
7. Cholnoky Jenő: Az orosz-japán háború, Vasárnapi Ujság, 1904. Február 14. 101-102. o.
8. Csató Tamás – Gunst Péter – Márkus László: Egyetemes történelmi kronológia I. Tankönyvkiadó, Budapest. 1981.
9. Csizmadia Sándor – Molnár Gusztáv – Pataki Gábor Zsolt: Geopolitikai szöveggyűjtemény, Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, 1999.
10. Derek Pratt: London's Canals. Shire Publications Ltd. Buckinghamshire, U.K. 2004.
11. Erdősi Ferenc: Tengeri közlekedés és globális gazdasági kapcsolatok - A tengerhajózás fejlettségének következményei Kelet-Európa világiapi kapcsolataira Tér és Társadalom XXII. évf. 2008. évi 4. szám.
12. Feleki László: Napóleon Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1976. II. és III. k.
13. Gazdaságtörténet a XVIII. századtól napjainkig <http://www.doksi.hu>
14. Keegan, John: A tengeri hadviselés története. Corvina Kiadó, Budapest, 1998.
15. Kennedy, Paul: A nagyhatalmak tündöklése és bukása Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 1992. 114. o.
16. Király Dénes: A francia gyarmatbirodalom és a Frankofónia Nemzetközi Szervezetének bemutatása, térképi ábrázolása ELTE TTK, Budapest, 2012. 14. o.
17. Krámlí Mihály: A trafilgari csata kétszázadik évfordulójára. Hadtörténeti Közlemények, 118. évf. 4. sz. 2005. december
18. MacGregor, Knox: Tömegpolitika és nacionalizmus mint hadügyi forradalom: a francia forradalom és ami utána következett. In: Veszprémy László (szerk.): A korai stratégiai gondolkodás. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005.
19. Manfred, A. Z.: Napóleon. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1982. 290. o.
20. Marjai Imre - Pataky Dénes: A hajó története. Corvina Kiadó, Budapest, 1973. 153. o.
21. Marjai Imre: Nagy hajóskönyv. Móra Kiadó, Budapest, 1981.
22. Nagy Miklós Mihály: Magyarország az első világháborúban Kárpátia Stúdió, Budapest, 2014.
23. Napoleon, his army and enemies. British army.
http://www.napolun.com/mirror/napoleonistyka.atSPACE.com/foreigners_British_army.htm

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

24. R. R. Palmer: Nagy Frigyes, Guibert, Bülow: a dinasztikus háborútól a nemzeti háborúig. In: Veszprémy László (szerk.): A korai stratégiai gondolkodás. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005. 169. o.
25. Rákóczi István: Tengerek tengelye. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2006.
26. Randé Jenő: A gépek forradalma Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1976.
27. Winfield, Rif British: Warships in the Age of Sail 1714–1792 Seaforth Publishing, 2007.

TURCSÁNYI KÁROLY – HEGEDŰS ERNŐ – BÁN ATTILA¹

**A nagyhatalmak tengeri hadviselése az elöltöltő fegyverek
korában (1648-1866)**

III. rész

**The naval warfare of the great powers in the age of
muzzle-loading weapons (1648-1866)**

Part 3

*A geostratégiai pozíció és a gazdasági potenciál hatása a
haditengerészetre 2.*

Absztrakt

A cikksorozat első része Nagy-Britannia, Franciaország és Oroszország, illetve a Habsburg Birodalom haditengerészetének haditechnikai eszközeit és szervezeteit mutatta be az elöltöltő ágyúval felszerelt sorhajók korszakában. A második és a harmadik rész ugyanezeknek az államoknak a geostratégiai pozícióját, a gyarmatosításban betöltött szerepét, illetve gazdasági potenciálját mutatja be ugyanebben a korszakban, különös tekintettel e tényezők haditengerészet fejlődésére gyakorolt hatására.

Kulcsszavak: haditengerészeti hadviselés, elöltöltő fegyver, sorhajó, geostratégia, gyarmatosítás, gazdaság

Abstract

The first part of the article series introduced the military-technical means and organizations of the naval forces of Great Britain, France, Russia and the Habsburg Empire in the era of ship of the line equipped with muzzle-loading cannons.

¹ Dr. Turcsányi Károly: Nemzeti Közszolgálati Egyetem/National University of Public Service, E-mail: turcsanyi.karoly@uni-nke.hu, 0000-0002-0161-6718, Dr. Hegedűs Ernő: Honvédelmi Minisztérium/Ministry of Defence, E-mail: hegedus.erno@hm.gov.hu: 0000-0001-8457-5044, Bán Attila: Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Katonai Műszaki Doktori Iskola, doktorandusz hallgató/National University of Public Service, Doctoral School of Military Engineering, PhD student, E-mail: ban.attila@hm.gov.hu, 0000-0002-8254-1139

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

The second and third parts presents the geostrategic position of the the same states, their role in the colonization and also their economic potential in the same period with particular reference to the effect of these factors on the development of the naval forces.

Keywords: naval warfare, muzzle-loading gun, ship of the line, geo-strategy, colonization, economy

3.2.3. Oroszország és a Habsburg Birodalom gazdasági jellemzői

A tengeri kereskedelem és a gyarmatok hiánya miatt legkevesbé a kontinentális geostratégiai pozíciójú államok gazdasága volt teljesítőképes. A kontinentális országok mindössze **partvédelmi, beltengeri és folyami flották és flottillák** felállítására korlátozták szűkös anyagi keretek által a hajógyártás területén egyébként is beszűkített lehetőségekkel rendelkező haditengerészeti hadviselésüket.

Oroszország

Kedvezőtlen gazdasági helyzetben volt **Oroszország** is, amelynek tengerhajózását jelentős mértékben gátolta **geostratégiai bezártsága**, ami mindössze néhány beltenger és a partközeli területek ellenőrzésére kárhoztatta flottájukat. A 17. századtól lehetőségeiket alapjaiban határozta meg Oroszország *bezártsága a beltengerekre* (Balti-, majd később a Fekete-tenger). A fejlődésnek ebben a korai időszakában a csak fokozatosan kibontakozó orosz tengeri hatalom célja mindössze e beltengerek birtoklása, az oda betorkoló folyamat kiterjedt torkolatvidékének ellenőrzése, néhány kikötőváros kiépítése vagy megszerzése volt csupán.

Cholnoky Jenő földrajztudós így igyekezett bemutatni a kontinentális orosz birodalom kedvezőtlen tengeri geostratégiai pozícióból származó korlátozott nagyhatalmi és gazdasági helyzetét: „Rendeteg szárazföldi birodalmában *aránylag kicsiny szerep jutott osztályrészül*, mert **nem elegendhetik bele a nagy világkereskedelembé.**”² Az alkalmas kikötők csekély száma a kereskedelmi és a haditengerészeti flotta fejlesztésére egyaránt hatással volt. „Oroszország *jelentéktelen kis kereskedelmi flottája* szinte kizárólag *csak beltengereken és part menti forgalomban* vett részt.”³ A kereskedelmi flotta tevékenységéhez hasonlóan a hadiflotta tevékenysége és ambíciói sem terjedtek túl a partvédelmi, illetve a szárazföldi csapatokat támogató feladatrendszeren.

Ugyanakkor az *Orosz Birodalom dinamikus szárazföldi keleti terjeszkedése* során az Ohotszki-tenger partján 1649-ben létrehozott Ohotszki katonai bázis és kikötő, illetve a

² Cholnoky Jenő: Az orosz-japán háború, Vasárnapi Ujság, 1904. Február 14., 101-102. o.

³ Koppenhága 1801. <http://www.freeweb.hu/olli/kopp.html> illetve <http://acelmonstrum.host22.com/kopp.html>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

szintén ebben az időszakban Kamcsatkán létrehozott Petropavlovszk már előrevetítette az Orosz-Távolkeleten létrehozott haditengerészeti képesség lehetőségét is. A dél és kelet felé irányuló orosz kontinentális terjeszkedés fellendítette a *folyamokon és part mentén zajló, kis hajóegységekkel végzett* kereskedelmet. Ennek során „az őslakosságtól rozmaryagart, borostyánt, értékes prémeket kaptak, amellyel **a nemzetközi közvetítő kereskedelemben komoly piaci pozíciókat értek el... jelentős bevételt biztosítva egyúttal az orosz államkincstár számára.**”⁴ Maga a partvidék felépítése, tagolt földrajzi adottságai inkább a kisméretű, jól manőverező evezős-vitorlás hajók építésére készítette az oroszokat. „A térség megannyi keskeny öble és sekély torkolata miatt a Balti-tengeri háborúban **a vitorlás sorhajóknál jobban beváltak az evezős hadihajók... és evezős ágyúaszádok...** amelyek a hagyományos gályáknál zömökebbek, testesebbek voltak, erősebb fegyverzettel.”⁵ Oroszország ezekkel a hajókkal nem tudott kijutni a világtengerekre, viszont valamelyest *élenkíthette kereskedelmét*. A 17. századra terjedt el az északi orosz vizeken a folyami és tengeri használatra egyaránt alkalmas **kocs hajótípus** használata. Főként a *kereskedelem és a gyarmatosító terjeszkedés eszközeként vették hasznát ezeknek a hajóknak*. A 16. századtól már több ezer kocs hajó végzett szállításokat illetve halászatot az orosz északi vizeken, miközben segítségükkel Szibériában sorra alapították meg a folyóparti településeket.

A **Krím 1783-as elfoglalása** egyszerre jelentette egy **fejlett mezőgazdasággal rendelkező térség birtokba vételét** és a **fekete-tenger feletti ellenőrzés megszerzésének lehetőségét**. Számos kikötő és a fekete-tengeri flotta kiépítését követően „az 1700-1860 közötti időszak a Fekete-tenger orosz hegemoniájának korszaka. Nagy Péter Azovot akarta elfoglalni, ezért építette fel Oroszország a flottát... *A Fekete-tenger orosz beltenger lett. Az északi part gabonájával és egyéb termékekkel nagy kereskedelem bontakozott ki,* amelynek a Dnyeper deltájánál lévő Kherszon lett a központja. 1784-ben Marseille-ből három hajó érkezett ide, a következő évben már hűsz.”⁶ Amíg a Balti-tengeren a brit tengeri kereskedelem erősödött meg, addig a Fekete-tengeren a francia. *Mindkét folyamatnak haszonélvezője volt az exportját növelő Oroszország is.* A 19. században a Fekete tenger térségében fokozatosan megerősítették a hegemoniájukat és több esetben a Boszporusz és a Dardanellák megszerzéséért a Földközi tengerre kijutásért folytattak háborúkat. Az orosz hajózás számára megnyílt az út a Földközi-tenger felé a Boszporuszon át.⁷

Brit támogatással fokozódott az orosz flotta tevékenysége a Földközi-tenger keleti medencéjében a napóleoni háborúk során. E háborúk alatt a kontinentális küzdelemben Oro-

⁴ Bebesi György: Az orosz gyarmatosítás néhány elméleti kérdéséhez, és az orosz kolonizáció korai szakasza. In: Háda Béla-Ligeti Dávid -Majoros István-Maruzsa Zoltán-Merényi Krisztina (szerk.): Nemzetek és birodalmak. ELTE, Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest, 2010. 30. o.

⁵ Brian Lavery: Hajók. London, Dorling Kindersley Limited, 2004. M-érték Kiadó Kft., Budapest, 2005. 118. o.

⁶ Charles King: The Black Sea. A History. Oxford, 2004, Oxford University Press, XX. 276 o.

⁷ Uo.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

szország és Nagy-Britannia szövetségesek voltak. Ezáltal a Napóleon elleni szövetség keretében – részben összhangban a meleg tengerekre kijutás ekkorra hagyományosnak mondható orosz stratégiájával – a Fekete-tengeren és a Földközi-tenger keleti medencéjében is bizonyos fokig teret nyertek – megszállva néhány szigetet és adriai partszakaszt. A tengereken zajló haditengerészeti küzdelmek során azonban ennek ellenére sem jutottak jelentősebb – kontinentális nagyhatalmi szerepével összevethető – szerephez. (A francia flotta ellen a britek vívták meg – rendszerint sikeres – nyílt tengeri ütközeteiket.) Számszerűségét tekintve azonban – különösen a kis és közepes hajóegységek területén – esetenként mégis jelentékeny tényezőnek bizonyultak a partraszállásoknál. Szövetségesi megbízatással kötelekeik esetenként sikerrel szálltak szembe a francia, vagy a török flotta kisebb kötelekeivel, *fő harctevékenységük azonban mégis inkább a partraszállásokhoz kötődött.*

A napóleoni háborúkat követően a Fekete-tenger térségéből a Földközi-tengerre irányuló tengeri szállítás az orosz gabonaexport fontos pillérévé vált. *Az olcsó orosz gabonát szállító kereskedelmi hajók elárasztották a Földközi-tenger medencéjét.*⁸ Az 1821-ben kitört görög szabadságharc nem tett jót az orosz földközi-tengeri kereskedelemnek. A Dardanel-lákhöz Oroszországot ugyanis kereskedelmi érdekek is fűzték. A görög kalózok által vívott, zömében tengeren zajló háború miatt a törökök lezárták a szorosot a görög hajók előtt, csakhogy az Orosz Birodalom exportjának túlnyomó hányadát ekkor már a Fekete-tengeren át bonyolították - javarészt görög hajók. A jelentős mezőgazdasági exporttal rendelkező Oroszország elsődleges gazdasági érdeke volt a biztonságos Fekete- és Földközi-tengeri kereskedelmi hajózás biztosítása, melynek egyik leghatékonyabb eszköze éppen az orosz Fekete-tengeri flotta lehetett.

Az Orosz Birodalom győztes hatalomként került ki a napóleoni háborúból, így ezt követően is expanzív politikát folytathatott. „A **gyarmatosítással** kapcsolatos nagyhatalmi érdekelletét kérdésével... Oroszország az 1800-as évek elején találkozott először.”⁹ 1829-ben a törökök ellen vonuló orosz cári csapatok – bolgár területen áthaladva – bevették Drinápolyt, kozák előőrsek már Konstantinápolynál jártak. **Az oroszok a város megszerzésénél és a tengerszorosok ellenőrzésének kapujában voltak.** Mindez Ausztria mellett Nagy-Britanniában és Franciaországban is nagy aggodalmat keltett. Ugyanis **Oroszország behatolt a Duna alsó folyásának térségébe és az orosz területnyerés túl közel juttathatta a cári hatalmat a tengerszorosokhoz.** Emiatt a nagyhatalmak hozzáállásában fordulat állt be. Nagy-Britannia külpolitikája változni kezdett: **céljuk ekkortól a további orosz terjeszkedés korlátozása volt. A brit flotta a tengerszorosokhoz hajózott, így az oroszok nem hajthatták végre Konstantinápoly megszállását.** A szárazföldön és tengeren egyaránt erősödő Orosz Birodalom viszont az 1829-es edirnei békében nemcsak a román

⁸ Krámi Mihály: A császári-királyi haditengerészet 1797-1866 Hadtörténeti Közlemények 1998. évi 2. sz. 19. o.

⁹ Bébesi György: Az orosz gyarmatosítás néhány elméleti kérdéséhez, és az orosz kolonizáció korai szakasza. In: Háda Béla-Ligeti Dávid -Majoros István-Maruzsa Zoltán-Merényi Krisztina (szerk.): Nemzetek és birodalmak. ELTE, Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest, 2010. 33. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

fejedelemségek feletti protektorátust szerezte meg, de elismertette a dél-kaukázusi orosz hódításokat és Szerbia autonómiáját is. *1833-ban az orosz hadihajók zavartalan kijutását is biztosították a Földközi-tengerre.* Az oroszok „dinamikus Kaukázus-térségbeli terjeszkedését sem a perzsa, sem a török birodalom nem kívánta eltérni. Ezekből a konfliktusokból azonban az ekkor felemelkedő, és Napóleont is legyőző orosz állam győztesen és megerősödve került ki.”¹⁰

Az orosz expanzióból származó ellentétek hosszú távon a **krími háború** kitöréséhez vezettek. A vesztes krími háborút végül rossz gazdasági és nagyhatalmi helyzetben fejezte be Oroszország. Az orosz felső vezetés a háború hatására felismerte, hogy országa a modernizációban lemaradt és alapvető változásokra szorul. Gazdaságának fejletlensége szorosan összefüggött a tengeri kereskedelem hiányával. **„Oroszországnak... minden anyaga van, ami ma a nagyipar kifejlesztéséhez szükséges: van vasa, szene, fája... A cári orosz birodalom csak nagyon későn, körülbelül a francia forradalom korában kapcsolódott bele a világgazdaság vérkeringésébe...A bécsi kongresszus (1812) után a 70-es évekig... külkereskedelme megháromszorozódott... ipara csak 1812 után kapott lábra...Az első nyugateurópai értelemben vett ipar a hadsereg szükségleteit látta el, fegyvert, lőport, katonai ruházatot gyártott... Az ország mérhetetlen természeti kincseinek, vas- és szénbányáinak...nagjobb mérvű kihasználása csak az 1871 utáni időszakban kezdődik.”**¹¹

A Habsburg Birodalom gazdasági jellemzői

A 15. századtól kezdve a Fekete-tengerrel kapcsolatot teremtő Duna-delta a Török Birodalom része volt. A Habsburg Birodalom csak olyan mértékben volt képes kereskedelmi hajóival kijutni a Fekete-tengerre, amilyen mértékben kiegyezett a török diplomáciával. Ez a törekvés váltakozó eredménnyel járt.

A 17. század második felében a harmincéves háborúból kilépő Habsburg Birodalom immár teljes katonai erejét a török haderő ellen fordíthatta. A század végén visszafoglalta a török ellenőrzés alatt lévő magyar területeket, ami – tekintettel arra, hogy *a haderő ellátása a Dunán megszervezett folyami szállítással zajlott le* – elsőként a magyar Duna környék reokkupációját jelentette. *Az oszmán fennhatóság megszűnése egyet jelentett a dunai hajózás jelentős fellendülésével is.* Erre az időszakra jellemző, hogy a felszabadult Duna mentét – a török háborúk során többségében kiirtott magyarság után – részben a délről észak felé betelepülő délszlávok, de főként az északról dél felé telepített sváb telepesek népesítették be. *Mindkét népcsoport zömében folyami szállítással érkezett új élőhelyére.* (Mátyás király korában a magyarság lélekszáma még meghaladta a 4 milliót, azonban a

¹⁰ Bebesi György: Az orosz gyarmatosítás néhány elméleti kérdéséhez, és az orosz kolonizáció korai szakasza. In: Háda Béla-Ligeti Dávid -Majoros István-Maruzsa Zoltán-Merényi Krisztina (szerk.): Nemzetek és birodalmak. ELTE, Új- és Jelenkori Egyetemes Történelmi Tanszék, Budapest, 2010. 33. o.

¹¹ Balla Antal: A legújabb kor gazdaságtörténete Kir. Magy. Egyetemi Nyomda http://mtdportal.extra.hu/books/balla_antal_a_legujabb_kor_gazdasagtortene.pdf 90-91. és 118. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

18. század elején hazánk lakossága már alig érte el a 2,5 milliót, mivel Magyarországon a török háborúk pusztításai és a járványok miatt demográfiai katasztrófa következett be, egyes részekén a népesség 70-90%-a elpusztult, az ország elnéptelenedett.) Lipót császár javaslatára az Udvari Kamara határozta el németek (svábok) betelepítését Magyarországra 1689-ben. Eközben – a török háborúk hatására – egy spontán népmozgás is megindult déli irányból, amely főként szerb (rác) népesség beáramlásából állt. *A nagy létszámú munkakerő betelepítése jellemzően dunai hajókon történt, a beutazások nagyobbik része a Dunán zajlott. Ugyancsak a Dunán zajlott a telepések által megtermelt gabona és egyéb mezőgazdasági termények és termékek elszállítása is.*¹²

Ulm, Günzburg és Regensburg volt a betelepített **svábok** (továbbá elzásziak, svájciak, frankok, bádeniek) dunamenti gyülekezőhelye, ott vártak arra, hogy feljussanak egy Magyarország felé induló hajóra. Az „ulmi skatulyának” nevezett, bárkaszerű hajókon indultak új hazájuk felé. A hajók eredetileg gabonaszállítás céljára épültek. A 16. század folyamán *ilyen hajókon a gabonán kívül bort, egyéb terményeket és árukat szállítottak Ulmból Bécs piacára.* A 18. században azonban már a telepések szállítására használták ezeket a vízi alkalmatosságokat. A szállítóhajók 1696 óta Regensburgtól, továbbá 1712-től Ulmtól, 1750-től Donauwörthtől, 1769-től Günzburgtól közlekedtek menetrendszerűen. Az út nagyjából két-három hétig tartott.¹³ Az utolsó ilyen hajójárat 1897-ben ment Bécsbe. A betelepítések következtében a Magyar Királyság gazdasági viszonyai jelentős mértékben javultak.

Az első **szerb** telepések a 15. században, a török balkáni előretörése idején, a Szerémségbe és a Maros-vidékre költöztek be. További jelentős szerb betelepülésre került sor az 1687-1699 között zajló háború során, amikor mintegy 150 000 szerb menekült magyar területre az 1690-ben törökök által levett felkelésük után. Újabb 30 000 szerb telepedett át magyar területre az 1737-1739 közti háború során. A Haditanács a Szeged-Baja vonaltól délre igyekezett letelepíteni a Dunán egyébként Szentendréig, illetve Esztergom és Komárom térségéig feljutott szerbeket és – különféle kiváltságokért cserébe - minél nagyobb arányú katonai (határőr, illetve sajkás) szolgálatra törekedett beállítani őket. *Jogaik közé tartozott a kereskedés szabadsága, így ők maguk közvetlenül is elősegítették a folyami kereskedelem intenzitásának növekedését.* Fegyvernység idején gyorsjáratú hajókon *eredményesen tudtak kereskedni*, de halásztak is. Egy-egy hajójuk éjjel-nappal a Dunán és a Tiszán cirkált, nehogy meglepetésszerű támadás érje a helyőrségeket.

Magyarország legfontosabb hajózható vízi útja a Duna volt. A török kiűzése után *a magyar mezőgazdasági termelés – különösen a gabonatermesztés - a sváb betelepítést köve-*

¹² Egy folyami szállítóhajó kb. 200 szekér rakományát vitte.+

¹³ A három fő sváb telepítési hullám közül az első 1722-26 között, III. Károly uralkodása alatt, a második 1763-73 között, Mária Terézia uralma során, míg a harmadik 1782-1787 között, II. József alatt zajlott le. 1787-ben a mintegy 9 millió lakosból 3,5 millió magyar, míg – második legnépesebb népcsoportként - 1,1 millió a német, de tekintélyes más etnikumok számaránya is. Az 1865-ben 1,9 milliós magyarországi népességből mintegy 63%, azaz 1,2 millió fő származott az 1690 óta zajló betelepítésekből. Bellér Béla: A magyarországi németek rövid története Magvető Kiadó, Budapest, 1981. 72. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

tően fellendült, ami maga után vonta az áruszállítási szükségletek ugrásszerű növekedését. **A természetfelesleg kivételére** - megfelelően kiépített szárazföldi úthálózat hiányában - **elsősorban a vízi szállítás, a folyami hajózás révén kínálkozott lehetőség.** „A török hódoltság után Magyarország társadalmi-gazdasági fejlődésének új feltételei jöttek létre, melyek a 18., de különösen a 19. században fokozatosan kiterjedve és erősödve az élet minden területén éreztették hatásukat. *Visszakerültek és fokozatosan bekapcsolódtak az ország vérkeringésébe a középső és déli, mezőgazdaságilag értékesebb területek. Az újra benépesülő területek, illetve azok települései soha nem látott fejlődésen mentek keresztül vizsgált korszakunkban...* A népességkoncentráció további alakulásában szárazföldi kereskedelmi útvonalak, és *vízi, azaz folyami utak, illetve azok közelsége hatott elsősorban.*”¹⁴ A kereskedelem szállítási folyamatainak többségét biztosító gabonaszállító fahajók főleg Ausztriába, kisebb részben az Adria felé szállítottak. A Duna mentén elhelyezkedő városok lettek a kereskedelem központjai. A kereskedelmi célú folyami szállítás infrastrukturális és tárgyi feltételei – a hajógyártás és a kikötők fenntartása – szorosan összefüggött a török elleni hadjáratok során kiépített katonai célú dunai hajózás eszközeivel és szakember-gárdájával. A Dunán főleg mezőgazdasági termékek, elsősorban gabona szállítása folyt. „A magyar gabonakereskedelem északi útvonalán a 18. század végén és a 19. század elején Komárom volt a központ. *Erre predesztinálta a várost nagy hajózási múltja: a török világban Komárom volt a naszádosok egyik fő helye...* A városban mintegy 416 gabonakereskedő élt, s közülük egyiknek-másiknak 20-25 tölgyfahajója is volt. E gabonaszállító tölgyfahajók 150-700 tonna teher befogadású, 42-47 méter hosszú, 6-8 méter széles, 1,5-2 méter merülésű, lapos fenekű, teljesen fedett vízi szállítóeszközök voltak... A szekekes gazdák vontatták a hajókat.”¹⁵ A vízi szállítás lefelé ereszkedéssel (sodródással), felfelé pedig lóvontatással történt. Egy közepes nagyságú uszályt 2-3 hajós, 10 fuvaros és hajtó, 14-20 lóval Pestről 3-4 hét, az Al-Dunától 3 hónap alatt juttattak el Bécsbe. Lefelé a hajók edényeket, textilárukat, fémárukat szállítottak. A Tiszán és a Maroson szálfát (tutajokat) és sót úsztattak lefelé. *A Száván gabonával, dohánnyal, kenderrel, gyapjával megrakott de-reglyéket vontattak fel Károlyvárosig, ahonnan már úton, szekéren szállították a tengerpart-ra.*

III. Károly császár (1711–1740) *támogatta a tengeri kereskedelmet:* 1716-ban felszólította a Habsburg ellenőrzés alatt álló tengerpartok hatóságait arra, hogy tegyenek javaslatokat a tengeri hajózás fejlesztésére és szabályozására. Ennek nyomán egy évvel később rendelettel biztosította a szabad hajózást az egész Adrián, majd az 1718-as pozsareváci békével ezt kiterjesztette az Oszmán Birodalom vizeire is. 1719-ben gondoskodott Trieszt és Fiume szabadkikötői státuszáról. Triesztben *a hajóhadat kimondottan a tengeri kereskedelem védelmére állította fel, feladatuk elsősorban a kalózkodás elleni küzdelem volt.* 1719-től néhány évig birtokolták a Habsburgok a Gangesz deltájában fekvő indiai városkát, a

¹⁴ Gráfik Imre: Hajózás és gabonakereskedelem Pro Pannonia Kiadó, Pécs, 2004. 7-8. o.

¹⁵ Uo. 62-63. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

bengáliai Banquibazart (ma: Icsapur, Kalkutta mellett), ahonnan selyem és gyapot beszerzésére nyílt lehetőség. *Javult a birodalom belsejéből a szállítás lehetősége is, mivel 1728-ban kiépült a Laibach-Fiume (Ljubljana-Rijeka) szárazföldi útvonal, mely a vízi úton (Száván) szállított bányási gabona tengerre való eljuttatásának meggyorsítását célozta.*

Mária Terézia (1740–1780) uralkodása alatt jelentős lépések születtek a Habsburg Birodalom adriai haditengerészetének fejlesztése érdekében. Fő kikötővé nyilvánították Triestet, Fiumét, Buccarit, Zengget (Senj) és Carlopagot. Különösen Triest forgalma növekedett dinamikusán. „Triest tengeri kivitele 1766-ban 3 700 000 forint értékre rúgott, mi az akkori időkhöz mérten valóban nagy összeg, s már akkor megkísérelték a vas, sózott hús, liszt, viasz, szövetek, borok, stb. kivitelét Amerikába. A kísérlet utánzókra talált s egyidejűleg Kelet-Indiát, Malabart, Coromandelt és Kínát is megszerezték fogyasztó piacokul, s egyúttal velük jövedelmező cserekereskedést kezdtek, melynek forgalmát 12 nagy kereskedelmi hajó látta el.”¹⁶ A század közepén Dél-Indiában osztrák érdekeltségű kereskedőtelepet nyitottak Cabelonban. 1771-ben véglegesen elkészült a kövezett burkolatú „Károly-út”, amely a trieszti kikötőt „hozta közelebb” az ország belsejéből vízi úton érkező szállítmányok számára. Mária Terézia 1775-ben megalapította a Trieszti Kelet-Indiai Társaságot. Ezt követően „1783-ban 400 000 forint tőkével *résztvénytársaság* alakult a kelet-indiai és kínai kereskedelem üzésére s a 22 milliónyi értékű (8 millió behozatal, 14 millió kivitelt) csereüzlet terén már néhány év múlva ez a társaság volt legnagyobb részes.”¹⁷

Már 1777-1778-ban **két kisebb osztrák gyarmatot alapítottak**: Mozambikban a Delagoa-öbölben (mai Maputioi-öböl), valamint az indiai-óceáni Nikobar-szigeteken osztrák kolóniákat hoztak létre. **Azonban 1785-ben az afrikai gyarmatokat kénytelenek voltak átengedni a portugáloknak és a briteknek.** (1858-ban és 1866-ban az osztrákok ismét megpróbálták megszerezni a Nikobar-szigeteket, ám ekkor is sikertelenül.) Ugyanakkor az osztrák kikötők forgalma dinamikus növekedésnek indult. A trieszti „szabadkikötő kedvező helyzetéből az osztrák kereskedelem fejlődésének mind újabb forrásai fakadtak... a Földközi-tenger és az Adria legfontosabb kikötőhelyeit, Török- és Görögországot, a szíriai partokat is bevonta vállalkozásaiba... *Trieszt kikötőjében évenként mintegy 6000 hajó fordult meg*, melyek 50000 tonnányi árut hoztak be, és 40000 tonnányit vittek ki.”¹⁸ A trieszti kikötőben évente megforduló hajók száma egészen a napóleoni háborúk időszakáig egyenletes növekedést mutatott. „Triest évi forgalma 1797 táján mintegy 15 millió forintra rúgott; a *szállítás a kivitelen és behozatalban egyaránt mintegy 7 000 hajót*, a szárazföldi forgalomban pedig 2 000 nagy és több mint 4 500 kisebb társzerkeret foglalkoztatott.”¹⁹ Dinamikus növekedésnek indult tehát a kereskedelemhez kötődő szárazföldi szállítási ágazat is,

¹⁶ Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben VIII. kötet Az osztrák Tengeremlék és Dalmácia (1892) <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/osztrak-magyar/ch11s11.html>

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

azonban – megfelelő, a szárazföldi területek belsejébe vezető vízi út (folyó vagy csatorna) hiányában – éppen ez a szállítási lépcső képezte a további fejlődés korlátját.

A tengeri kereskedelem élénkítésének eszközét továbbra is *a tengerpartra vezető utak építésében látták*. 1809-1840 között megépítették a tengeri kikötőket a birodalom belső területeivel összekötő, a tengerhajózás lehetőségeinek fejlődését eredményező, a horvát tengerpartra vezető további utakat: a „József utat” Károlyváros és Zengg között, a Porto Rébe vezető „Karolina utat” és a magyar tengeri gabonakivitel fő útját, a Károlyvárosból Fiumébe vezető 134 km hosszú „Lujza utat”. 1812-ben tíz évi munkával megépült az úgynevezett „Ludovika út”, Károlyváros-Zágráb-Fiume útvonalon. Céljuk az volt, hogy a Dunán, Dráván és Száván Károlyvárosba érkezett gabonaszállítmányok jobb szárazföldi úton jussanak a tengerhez. 1840-ben korszerűsítették az úgynevezett „József utat”, amely Károlyvárostól Ogulinon át biztosította a legrövidebb utat a tengerig. A tartós, terméskő alakra épült utak egész évben járhatóak voltak, így a mezőgazdasági termékek ezeken az útvonalakon lényegében folyamatosan eljuthattak a tengerhez. *Az utak építése a magyar termékek tengeri kereskedelemben való fokozottabb bekapcsolódásának lehetőségét teremtette meg.*

Az **iparosodás**, a későbbi gyáripar születéséhez szükséges tőke a kereskedelemben halmozódott fel. **„Magyarország a XVIII. század második felében a feudalizmusból a kapitalizmusba vezető úton** a kelet-közép-európai országokra jellemző módon **elsősorban a mezőgazdasági termények tömegmértű, rendszeres és biztosított távolsági kereskedelmével indult el...** a népesség már vázolt nagymértű növekedése, a piac és a kereskedelem igényeinek eltolódása a gabona (pontosabban a búza) irányába, együttesen hozták létre a gazdálkodás rendszerét... A magyar gabona szempontjából a legkorábbi, s mindvégig jelentős külső piacot Bécs és általában az úgynevezett örökös tartományok jelentették. **A magyar gabona értékesítésének másik külső piacát az osztrák és magyar tenger mellék, és az olasz, továbbá bizonyos esetekben a földközi-tengeri országok adták.** A magyarországi gabona nagyobb mérvű értékesítésére az 1730-as évek derekától kezdve nyílt alkalom.²⁰ A terménykereskedelem (gabonafélek), illetve a mezőgazdasági termékek (szarvasmarha, bor, gyapjú, dohány) *hozta létre azokat a jelentős tőkéket, amelyek az első hitelintézetek alapítását és az infrastrukturális beruházásokat (vasút, utak, hidak, csatornák, kikötők, hajózás) lehetővé tették.* A legfontosabb külkereskedelmi termékké a folyami és tengeri hajón való szállításra leginkább alkalmas gabonafélek váltak. *„A magyar mezőgazdasági termelés XVIII-XIX. századi egyoldalú fejlődése a kereskedelmi szállítások hasonlóan egyoldalú fellendüléséhez vezetett. E kereskedelem döntő arányban gabonakereskedelmet jelentett, s a szállítás módja pedig dominánsan a vízi, pontosabban a folyami szállítás volt.”*²¹ A szállítását a Dunán vagy a Tiszán megkezdett, majd a Száván folytatott és – kisebb szárazföldi útszakaszt követően – Fiumében és

²⁰ Gráfik Imre: Hajózás és gabonakereskedelem Pro Pannonia Kiadó, Pécs, 2004. 10-12. és 18. o.

²¹ Uo. 6. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

más adriai kikötőkben tengeri vitorlás hajóra rakott magyar gabona nagy távolságokra is eljuthatott.

A jellemzően kontinentális geostratégiai pozíciójú Habsburg Birodalom csak a napóleoni háborúk lezárultát követően rendelkezett stabil, hosszabb ideig az államterület részét képező tengeri kijáratokkal az Adrián.²² Ez határozta meg az osztrák kereskedelmi és haditengerészeti flották fejlesztésének lehetőségeit, a távolsági kereskedelemről származó bevételeket illetve a gyarmatosítás folyamatát is. Tengerentúli gyarmatok nagyobb arányú meghódítására nem került sor, nagyobb létszámú haditengerészetet sem tartottak fenn Triesztben vagy más kikötőkben, ugyanakkor ez nem azt jelentette, hogy a Habsburg Birodalom hadviselésében és terjeszkedésében ne játszottak volna jelentős szerepet a nagyméretű, 50-60 ágyús hadihajók. A Habsburg haderő ugyanis egy folyó – a Duna – mentén, illetve a Dunán hajtotta végre délkeleti irányú katonai terjeszkedését a Balkán felé. *Nagy szerepe volt a nagyszámú kereskedelmi hajónak*, amelyek a sikeres katonai terjeszkedés után az újonnan az osztrák örökös tartományokhoz csatolt *magyar területek betelepítése során, majd gabonatermelő területté alakításakor játszottak döntő szerepet.* A betelepítések hatására a mezőgazdaság robbanásszerű fejlődésen ment át, amelynek eredményét – nagy tömegű mezőgazdasági terméket (főként gabonát) – szintén hajón szállítottak el Bécs, illetve a Száva és az Adria, kisebb mértékben a Fekete-tenger irányába.

Az *államok gazdasági versenyképessége* az általunk vizsgált korszakban (1648-1866) nagymértékben függött a **csatornahajózás infrastrukturális feltételeinek rendelkezésre állásától. 1802-ben elkészült a Dunát és a Tiszát összekötő Ferenc-csatorna**, aminek jelentős szerepe volt a szállítás fejlesztésében, illetve a magyar gabonakereskedelem szempontjából, mivel az addigi dunai hajózási útvonalat 227 km-rel rövidítette meg, ami az áthaladás időtartamát 20 nappal csökkentette. Ugyanakkor „a Ferenc-csatorna átadásának időpontjában Nyugat-Európában lényegesen nagyobb volt a *csatornázottsági fok*, gondolkunk Németalföld (a mai Belgium és Hollandia), valamint Franciaország hajózható csatornáira, továbbá Nagy-Britanniára. Ez utóbbiban például - a fejlett part menti hajózás mellett - az 1800-as évek elején a Ferenc-csatornánál mintegy hússzor nagyobb kiterjedésű csatornarendszer szolgált a vízi szállítást.”²³ *Csatornák építésére vonatkozó tervek a Habsburg Birodalomban is voltak, a politikai vezetés ugyanis felismerte ennek a szállítást elősegítő közlekedési formának a kiemelkedő fontosságát.* A termékeknek a kontinentális belterületről a külkereskedelem szempontjából legfontosabb területre – az Adria osztrák kikötőibe – történő szállítását, a tengerre kijutást főképpen az gátolta, hogy az *Adria-partnak egyáltalán nem volt hajózható folyóval közlekedési kapcsolata.* Ez a földrajzi jellegzetesség gátolta az osztrák, de különösen a magyar termékek tengeri kikötőkbe való eljuttatását.

²² Habár már a napóleoni háborúkat megelőzően is a Birodalom részét képezte olyan, jelentősebb hajózási lehetőségekkel rendelkező terület, mint Németalföld vagy Velence, ill. Nápoly és Szicília, ezek a területek vagy túlzottan távol estek a Birodalom központi területeitől, vagy csak időlegesen kerültek ellenőrzése alá.

²³ Gráfik Imre: Hajózás és gabonakereskedelem Pro Pannonia Kiadó, Pécs, 2004. 47. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Ennek kiküszöbölése érdekében már III. Károly korában megfogalmazódott egy *a Dunát a Dráván, a Száván és a Kulpán keresztül az Adriával összekötő csatorna*rendszer megépítésének igénye, amely Fiuménél vagy Porto-Rénél (Kraljevica) érte volna el a tengert.²⁴ Ennek technikai feltételei (zsilipek, hajóhidak, stb.) azonban csak a 19. századra jöttek létre megbízható formában. Türr István tábornok és Gerster Béla mérnök – akik a Ferencsatorna felújításánál, illetve a Korinthoszi-csatorna megépítésénél már jelentős tapasztalatokra tettek szert – 1866-ra ki is dolgoztak egy tervet a csatornarendszer megépítésére. Ekkor merült fel egy *Duna-Száva és Száva-Boszna-Neretva-Adria csatorna* megépítésének gondolata is. Számos csatorna megépítését tervezték a Habsburg Birodalom belterületein is (Duna-Odera és Duna-Moldva csatornák, az Elba-csatorna, Rajna-Visztula csatorna), ám ezek rendre nem valósultak meg.²⁵ **Az, hogy a csatornák végül nem épültek meg, döntő mértékben gátolták a Habsburg Birodalom, majd az Osztrák-Magyar monarchia tengerhajózását, gazdasági és külkereskedelmi lehetőségeit, bevételeit és iparosodását.** A kérdéskör fontosságát mutatja, hogy napjainkig is léteznek tervek ilyen jellegű csatornarendszerek megépítésére.²⁶

A 18. századtól kezdve fokozatosan felfejlődött a *tiszai hajózás* is. „A hazai hajóépítés - eleinte főként hadi célokat szolgálva – osztrák, illetve német hajóépítő mesterek küldésével és telepítésével vett új lendületet a 16-18. századokban. E századokban alakul ki hazánkban a külön hajóépítő mesterség... *Szegedről – a későbbi magyarországi hajóépítés egyik legnagyobb központjából* – már 1792-ből van olyan adatunk, hogy ott úgynevezett tölgyfahajó épült, mely 540 tonna terhet is vihetett... A 19. század első felében Szegeden mintegy 800 hajóépítő dolgozott... A legrégebb szegedi folyamhajók, hegyes orral és csapott hátsó véggel, *rendesen vitorlával is felszerelten* épültek... 1802-ben pedig 820 tonna teherbírású hajó is épült.”²⁷

A dunai vízi út jelentette a Habsburg Birodalom egyetlen direkt kereskedelmi kapcsolót a Fekete-tenger térségével. A Magyarország betelepítésében döntő szerepet játszó dunai gabonaszállító kereskedőhajók – az ulmi skatulyák – a hajózási nehézségek ellenére is már a 18. századtól menetrend szerint jártak egészen a fekete-tengeri Izsmaelig. A gazdaság élénkítése szempontjából 1833-tól jelentős vállalkozás volt **az al-dunai hajózás akadályainak elhárítása, a folyamszabályozás.** Az Orsova után lévő Vaskapu környékén a meder sziklámi miatt korábban csekélyebb volt a lefelé tartó forgalom, mivel nagy költséggel a szárazföldön kellett az áruforgalomnak megkerülni a veszélyes szakaszt. 1835-ben nyitották meg a Vaskapun át történő hajóvontatást elősegítő „Széchenyi-utat.” A folyam-meder sziklarobbantásokkal végzett részleges akadálymentesítését követően nagymérték-

²⁴ Gonda Béla: A magyar hajózás Műszaki Irodalmi és Nyomdai Vállalat, Budapest, 1899. 100-101. o. továbbá Nikola Petrovic: Hajózás és gazdálkodás a Közép-Duna medencében a merkantilizmus korában Vajdasági Tudományos Akadémia Történelmi Intézet, Belgrád – Újvidék, 1982. 220-222. o.

²⁵ Bencze Boglárka: Historia aquarum – vízűgytörténeti tanulmányok 1. M-Digit Kft., Szekszárd, 2008.

²⁶ Pl.: az Európai Unió Transzeurópai Hálózat 1994-1997 közötti tervei.

²⁷ Gráfik Imre: Hajózás és gabonakereskedelem Pro Pannonia Kiadó, Pécs, 2004. 53. és 78. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

ben nőtt a forgalom a Fekete-tenger irányába, amit a felső folyamszakasz hajózási viszonyainak javulása is elősegített. Ugyanis „I. Lajos bajor király megkezdte a *Dunának a Majnával hajózható csatornával való összekötését. 1846-ban történt megnyitása*, s az európai vízi úthálózat által megnyíló új piacok nyugat-európai kereskedők és tőkés csoportok figyelmét irányította a Dunára és Magyarországra, **valamint a Vaskapun át most már transzkontinentális vízi úton elérhető al-dunai tájak, a Balkán térségére.**”²⁸ A *dunai folyamszabályozás és a Vaskapu akadálymentesítése nemcsak a Habsburg Birodalom kereskedelmi terjeszkedésének irányát szabta meg, hanem katonai terjeszkedésének lehetőségét is megteremtette volna*, amelyre 1854-ben, a krími háború során Havasalföld megszállásakor az orosz folyami erőkkel szemben szükség is lett volna. 1846-ra már adóttak voltak a feltételek – a Duna-Majna csatorna, illetve a polgári (és 1849-től a katonai) gőzhajózás megjelenése – a Duna minden eddiginél szélesebb körű gazdasági és katonai hasznosításával kapcsolatban, ám a folyamat még 1833-ban végzetesen elakadt. Ugyanis – részben biztonságpolitikai, részben gazdasági megfontolásokból – „a bécsi haditanács akadályozta a munkát... amelyet csak **hat évtizeddel később fejezhetett be a magyar kormány!**”²⁹ Ilyen körülmények között az osztrák-magyar politikai feszültségek és problémák megoldatlansága végül végzetes mértékben lelassította a Habsburg Birodalom sikeres Duna menti katonai és gazdasági terjeszkedését.

Már „a 18. század végén az orosz és közép-európai geopolitikai és geoökonómiai érdekek egyik metszéspontjává vált az Alsó-Duna térsége... Oroszország a Duna használatára 1774-ben kapott lehetőséget a portától, s parti állammá 1812-ben vált, majd *1829-ben az egész deltavidéket az uralma alá hajtotta, s Odessza versenyhelyzetének javítása érdekében akadályozta a dunai hajózást.*”³⁰ Ausztriát a görög-török háború (1821-1831) során a Balkánon előrenyomuló oroszok elvágták a Duna deltától s ezzel Fekete-tengeri kijáratától, amikor I. Miklós cár a szultánnal kötött **akkermani egyezményvel** (1826) elérte, hogy **a Duna torkolat főága orosz fennhatóság alá kerüljön**. Az oroszok – saját gazdasági érdekeik mentén – minden rendelkezésre álló legális eszközzel (kotrás elmaradása, túlbonyolított egészségügyi karantén, stb.) gátolták a hajózást a Duna-deltában. Bécszet gazdaságilag gátolta az oroszok jelenléte a Dunánál, mely az Osztrák Birodalom kereskedelmében kulcsfontosságú szerepet töltött be. A Habsburg Birodalomnak azonban nem volt megfelelő katonai ereje ahhoz, hogy saját maga számára biztosítsa a Duna-deltát. Csak az 1853-ban kitört krími háború alatt, 1854-56 közötti került sor a Duna-menti osztrák mozgósításra. 1854 júniusában a Duna mentén zajló orosz-török háborút egyre kevésbé elviselő osztrák kormányzat katonai beavatkozással fenyegette meg a román fejedelemségeket már lassan egy éve megszálló és hadműveleteikkel láthatóan elakadt oroszokat, így a cár

²⁸ Uo. 148. o.

²⁹ Az 1833-ban megkezdett robbantások után a hatóságok akadékoskodása megakadályozta a további munkát. Fekete Sándor: *Haza és haladás* Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1977. 106-107. o.

³⁰ Hardi Tamás: *Orosz geopolitikai és geoökonómiai érdekek a Duna mentén*
http://www.regscience.hu:8080/jspui/bitstream/11155/282/1/hardi_orsoz_2013.pdf

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

végül hadserege visszavonása mellett döntött. A kivonuló orosz hadsereg helyét – a törökök, a britek és a franciák beleegyezésével – ekkor átmenetileg az osztrák hadsereg vette át. Az osztrákok moldvai és havasalföldi bevonulása elválasztotta egymástól a harcoló feleket és megszüntette a dunai fronton zajló harci cselekményeket. *Egy, a dunai hajózás szabadságát biztosító nemzetközi egyezményrel csak ekkor sikerült többé-kevésbé megnyugtatóan rendezni a Habsburg Birodalom Fekete-tengerre történő kijutását a Duna-deltán át.* Eredetileg a két tartomány megszállása lett volna a cél, azonban *a Habsburg Birodalom sem tengeren, sem szárazföldön nem vett részt a krími háborúban, ezért „a párizsi kongresszuson Ausztria egyáltalán nem számított győztes hatalomnak. Így az osztrák csapatoknak ki kellett vonulniuk Moldvából és Havasalföldről.”*³¹ Az ok, amiért az osztrák szárazföldi haderő nem vett részt a krími háborúban, pusztán gazdasági volt. „Ferenc József 1854 októberében az egész hadsereget hadiállapotba helyezte... Csakhogy a Monarchia pénzügyi helyzetét a hadsereg lábón tartása kimerítette... Olyannyira, hogy a hadsereget 1855 júniusában – dolgvégezetlenül – békelétszámra kellett visszaállítani... A britek és franciák győzelmet arattak az oroszok fölött 1855 nyár végén, amely azonban már... az osztrák hadsereg leszerelése után következett be.”³² *Ausztria roskatag gazdasága tehát már nem bírta ki a haderő mozgósítását egy teljes háború során.* Csekély létszámú, sorhajókkal nem rendelkező haditengerészete is csak jelképes részvételre vállalkozhatott, hiszen 1854-55-ben mindössze egy 4 fregattból, és 4 korvettből álló flottaköteléket küldött Ausztria – azt is csak őrzőparózi feladattal – a Földközi-tenger keleti medencéjébe.³³ (A Habsburg Birodalom ekkor a Dunán sem tudott kellőképpen erős hajócsoporthozást felvonultatni havasalföldi műveleteinek támogatása érdekében. Az osztrákok a háború után a nagyhatalmaktól engedélyt kaptak dunai flottilla állomásoztatására a Duna-deltában, azonban erre sem voltak képesek, miközben a törökök 7 pán célozott ágyúnaszádót és két tengeri monitort vezényeltek a Dunára. Összességében tehát a krími háború során a Habsburg Birodalomnak – a gazdaság gyengesége miatt – már nem volt megfelelő katonai ereje arra, hogy területéhez csatolja a Duna-deltát, mint tengeri kijáratot. Érdemes megjegyezni azt is, hogy az 1848-49-es magyar forradalom és szabadságharc leverését követően – a magyarokkal való kiegyezés helyett – az osztrák haderő olyan rendkívül nagy értékű beruházásokba kezdett, mint a Citadella erődítménye, amelynek csak az építési költségei mintegy 200 000 Ft-ot emésztettek fel – miközben egy korszerű 44 ágyús fregatt bekerülési költsége 350 000 Ft volt.)³⁴ A Bach-rendszer hatalmas pénzügyi kiadásai 1849-től végzetesen megterhelték a Habsburg Birodalom költségvetését, majd 1859-re csődhöz vezettek. Az 1848-49-es forradalmak, az osztrák és a magyar polgárosodás háborús állapotok, majd a konzervatív fordulat miatti fennakadása, a viszony rendezetlensége a Magyar Királyság-

³¹ Gonda Béla: A magyar hajózás Műszaki Irodalmi és Nyomdai Vállalat, Budapest, 1899. 208. o.

³² Uo. 207-208.

³³ Krámlí Mihály: A császári-királyi haditengerészet 1797-1866 Hadtörténeti Közlemények 1998. évi 2. sz. 30. o.

³⁴ Uo. 15. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

gal jelentős pénzügyi erőforrásokat vont el az iparfejlesztéstől, a haderőfejlesztéstől és az expanzív külpolitika lehetőségétől.

Ugyanakkor a napóleoni háborúk után a Habsburg Birodalom hosszú távon birtokba vehette Isztria, Dalmácia és Velence kikötőit, ahol minden korábbinál nagyobb mértékben fellendült a kereskedelem. A napóleoni háborúkat követően a Habsburg birodalom jelentősebb partszakaszokhoz jutott Dalmáciában és Velencében, ami egy új haditengerészet-fejlesztési korszak kezdetét jelentette. Éppen a hatékony folyami szállítás segítségével az adriai tengerpartra kijuttatott nagy mennyiségű gabona ösztönözte leginkább az osztrák tengeri kereskedelem fejlesztését, ami viszont kötelezettségeket rótt az államra a kereskedelmi tengerészet hajóegységeinek kalózkodás elleni védelmével kapcsolatban. **Az 1820-as években egyre több nagy tengerész nemzet hajói keresték fel Triesztet:** mások mellett svéd és dán hajók. „A trieszti kikötőt 1820-ban mindenféle lobogó alatt különböző irányokból érkező hajók keresték föl, s Amerikával, a Levantéval, Egyiptommal, Nagy-Britanniával, Máltával, Corfuval, Genovával, Marseille-el, Lizabonnal évenként mintegy 107000 tonnányi beviteli, és csaknem ugyanannyi kiviteli forgalmat létesítettek. *E hajók közül kétszáznál több osztrák lobogó alatt járt...* Különösen említésre méltó, hogy Trieszt ez időtájtban kezdte meg az egyiptomi gyapot behozatalát, mit folyton emelkedő sikerrel folytatott úgy, hogy az 1820-tól 1830-ig terjedő időben Egyiptom összes gyapot-termésének csaknem felét ide szállították. Ezzel benső kapcsolatban előmozdító tényezőül lép föl a gyarapodó osztrák ipar.”³⁵ Ekkortól a korábbinál sokkal nagyobb intenzitással folyhatott volna a Habsburg Birodalom mezőgazdasági termékeinek tengerentúli exportja, segítve ezzel a tőkefelhalmozást és az iparosodást. Adódott azonban ezen a területen egy nehezen áthidalható probléma: *az orosz kereskedelmi tengerészet megjelent a Földközi-tengeren és az Adrián. Ezáltal „a magyar gabona értékesítése elé egyre nagyobb akadályok gördültek a tengerparton...* A 19. század elején hadi, politikai és gazdasági okok következtében **a magyar kereskedelemben háttérbe szorult a tengeren való továbbszállítási lehetőség, ami a magyar gabonának a tengeri forgalomban való fokozatos csökkenését jelentette.** A császári udvari Kamara jegyzéke *1824-ből jelzi az amerikai, illetve az orosz búza előretörését a nemzetközi kereskedelemben...* **A magyar gabona már nem tudja tovább tartani ezt a piacot,** mert az olcsóbb és hasonlóképpen kielégítő minőségű **orosz gabona kiszorította.**”³⁶ *Ilyen körülmények között csak akkor lehetett sikeresen tengeren túli piacra juttatni a magyar gabonát, ha az orosz gabona tengeri szállításában valamilyen akadályoztatás állt be. Ilyen esemény volt a Boszporusz törökök általi 1822-es lezárása a görög felkelés kirobbanását követően, aminek következtében a görög kereskedők nem tudták az orosz búzát Európába szállítani.* Ennek következtében az 1822-ben értékesített 2 442 357 po-

³⁵ Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben VIII. kötet Az osztrák Tengermellék és Dalmácia (1892) <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/osztrak-magyar/ch11s11.html>

³⁶ Gráfik Imre: Hajózás és gabonakereskedelem Pro Pannonia Kiadó, Pécs, 2004. 18. és 59. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

zsonyi mérő gabona mintegy 40%-kal haladta meg az előző évben eladott mennyiséget.³⁷ Harminc évvel később, hasonló okokból, ismét fellendült a külföldre – elsősorban a tengermellékre - irányuló magyar gabonakivitel. *„Gabonatermelésünk fellendülésének háttérében pedig az 1853-56 között zajló krími háború állt. A fekete-tengeri orosz gabonakivitel útja ugyanis elzárult, s a kereslet az európai piacokon hirtelen igen nagy lett, az árak megduplázódtak.”*³⁸ *A Habsburg Birodalomnak tehát egyértelmű és közvetlen érdeke fűződött ahhoz, hogy az orosz kereskedelmi és katonai tengerészetet bezárva tartsa a Fekete-tengeren, vagy legalább részben akadályozza az Európa felé irányuló orosz kereskedelmi tevékenységet. Érdekei érvényesítéséhez azonban nem rendelkezett megfelelő létszámú haditengerészettel.* Nem vett birtokba haditengerészeti bázisnak alkalmas szigeteket az Adria keleti medencéjében, az Égei-tengeren, illetve a Boszporusz térségében, korzárhadviselésre alkalmas fregatt-flottát sem létesített és korzárakat sem bérelt fel.³⁹

A harmincéves háború lezárultától a Königraetzi katonai vereségig (1866) terjedő időszakon a gazdasági problémáknak és az iparosodás alacsony fokának egyik legfontosabb oka az osztrák gyarmatosítás elmaradása volt. A Habsburg Birodalom – megfelelően nagy létszámú haditengerészet hiányában – *„távol tartotta magát a tengerentúli terjeszkedéstől. Pedig lett volna rá lehetősége, mert a dunai birodalom – adriai államként – folyamatosan fejlesztette a hadiflottáját... hadihajói a világóceán minden részén jelen voltak... A bécsi udvar részéről a 18. századtól történtek ilyen kísérletek.... 1776-1781 közötti expedíciója során gyarmatosította a Nicobar-szigeteket, de az itteni Habsburg-birtok néhány év múlva elveszett. Ezt követően, a napóleoni háborúk időszakában az egyik Habsburg főhercegnőt, Leopoldinát a portugál trónörököshöz adták feleségül, és mint ilyen fontos szerepet játszott abban, hogy a Portugáliától elszakadó egykori gyarmat, Brazília önálló latin-amerikai császársággá váljon. Leopoldina pedig brazil császárné lett. A harmadik jelentős próbálkozás arra, hogy a Habsburgok birtokot szerezzenek a tengerentúlon, Ferenc József császár öccse, Habsburg Miksa nevéhez kötődik. Ő a kiegyezést megelőző években a francia külpolitika támogatását élvezve került feleségével a polgárháborús állapotokba süllyedt Mexikóba, ahol hamarosan császárrá koronázták. A polgárháború végén azonban Miksa a köztársaságpárti felkelők fogságába esett, akik hamarosan kivégezték.”*⁴⁰ 1858-ban ismét megpróbálták megszerezni a korábban 1778-1785 között egyszer már birtokolt Nikobar-

³⁷ Uo. 28. o.

³⁸ Uo. 37. o.

³⁹ A korzárkodás hivatalosan 1856-ig állt fent, amikor a párizsi egyezményben eltörölték ezt az intézményt.

⁴⁰ Nagy Miklós Mihály: Magyarország az első világháborúban Kárpátia Stúdió, Budapest, 2014. 28. o. Megjegyzendő, hogy Miksa mexikói expedíciója egy francia érdekszférában, francia hatalompolitikai törekvések mentén végrehajtott művelet volt, nem annyira osztrák.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

szigeteket, ám a kísérlet ekkor is sikertelenül végződött. (1880-ban kísérletet tettek az indiai-óceáni Socotra-szigetek megvásárlására, ám költségvetési okok miatt végül erre sem került sor.) *Ezeknek a gyarmatosítási kísérleteknek a bukását főként az erős osztrák haditengerészet hiánya, az expedíciók nem megfelelő haditengerészeti (és tengerészgyalogosági, illetve katonai) kísérete okozta.*⁴¹

Egy erős, nagyhatalmi státuszhoz jobban illő haditengerészet lett volna hivatva elősegíteni a gyarmatosítást, távol tartani a kalózokat az osztrák kereskedelmi tengerészettől, illetve gátolni a konkurens hatalmak térnyerését a Földközi-tenger keleti medencéjében. Az erős haditengerészet létrehozása elősegíthette volna a mezőgazdasági és az ipari export fokozását, a hozzájutást a gyarmati nyersanyagokhoz, piacokhoz és bevételekhez, ami összességében az ipar növekedését eredményezte volna. A valóságban éppen ezeknek a folyamatoknak az ellentéte zajlott le: a gyenge haditengerészet fenntartása az 1815-1855 közötti időszakon, konkurens tengeri hatalmak térnyerése következtében a mezőgazdasági export csökkenéséhez, majd végül az ipari lemaradás fokozódásához vezetett.

Az 1750-1860 időszakon az európai nagyhatalmak ipari termelési részaránynövekedésének átlagához képest **a Habsburg Birodalom ipari termelésének elmaradása** 1750-ben még csak 0,7%, míg 1860-ban már 7,4% volt.⁴² **Ausztriának ekkor meg kellett volna háromszoroznia ipari termelés-növekedését ahhoz, hogy az európai szinten átlagos termelési értékekkel bírjon, de még ahhoz is meg kellett volna kétszereznie ipari kapacitását, hogy az orosz vagy a francia termelést beérje.**

A Habsburg Birodalom legjelentősebb területi egységét kitevő Magyar Királyságot az osztrákok gazdaságilag elnyomták. A magyar iparfejlődés védővámokkal kivitelezett megátlása rövidtávon az osztrák örökös tartományok iparának relatív fejlődését eredményezte és egy olyan belső piacot teremtett az osztrák és a cseh iparcikkek számára, amelyet kedvező esetben a tengerentúli (esetleg balkáni) osztrák gyarmatoknak kellett volna felvenniük. „A magyar-osztrák határon csak 3%-os vámot kellett fizetnie annak, aki Ausztriából hazánkba hozott be iparcikket, de ha magyar iparos akart Bécsbe vinni ipari árut, 10-30%-os vámra kényszerült... **Nem volt érdemes többé a magyar ipart fejleszteni,** hiszen az osztrák termékek mindenképpen olcsóbbak lettek hazánkban... *Magyarország bányakincseit, nyersanyagait javarészt külföldre szállították és az osztrák, illetve cseh ipar dolgozta fel...* Hazánkban aránylag sok nyers gyapjút állítottak elő, de ennek csak alig 1-2%-át használták fel itthon... Még a 20-30 főt foglalkoztató kis üzemek is ritkaságszámba men-

⁴¹ Érdemes megvizsgálni például a Miksa-féle mexikói gyarmatosítási kísérlet haditengerészeti és katonai támogatottságának léptékét. A műveletek során mindössze egy 6700 fős „hadtestet” tudott megjeleníteni a Habsburg Birodalom néhány fregatt segítségével, ami viszont – a francia szövetséges térségből való távozása után – elégtelennek bizonyult a terület megtartása szempontjából.

⁴² Kennedy, Paul: A nagyhatalmak tündöklése és bukása Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 1992. 144. o. Az alapadatokból került kiszámításra az európai nagyhatalmak ipari termelésének átlaga, illetve Ausztria ipari termelésének elmaradása az európai átlagtól, továbbá Ausztria ipari termelésének aránya az átlaghoz képest.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

tek.”⁴³ Ezzel azonban *hosszú távon és összességében jelentős mértékben csökkent a Habsburg Birodalom összegzett ipari termelése*. Mivel a magyarokkal nem sikerült kiegyezni sem a reformkor és a polgári forradalmak időszakában, sőt azt követően húsz évig sem, a gazdaság és az ipar fellendülésére egészen 1867-ig kellett várni, ami mintegy fél évszázados – végzetes – késést és lemaradást jelentett a Habsburg Birodalom iparosodásában.

A görög-török háború (1821-1831) és a krími háború (1853-1856) továbbá az amerikai polgárháború (1861-1865) során, illetve a Földközi-tenger partvidékének államaival kapcsolatos kisebb konfliktusokhoz kötődően lezajlottak a napóleoni háborúk győztes hatalmainak gyarmatosító területfoglalásai, amelyekben esetenként a Habsburg Birodalom is érdekelt lehetett, természetesen távolsági (tengeri) érdekérvényesítő képességének (haditengerészeti erejének) függvényében.

Az osztrák-magyar gyarmatosítás elmaradásával kapcsolatban az osztrák-magyar haditengerészet utolsó parancsnoka, Horthy Miklós altengernagy is állást foglalt. „Sohasem tudtam megérteni, hogy az osztrák-magyar monarchia miért nem szerzett a maga számára néhány gyarmatot... ahová a népesedés feleslegét el lehetne helyezni, a helyett, hogy Amerika javára lemondanánk róluk. Amit oly kis országok, mint Belgium, Hollandia és Portugália elértek, bizonyára Ausztria-Magyarországnak is sikerülne.”⁴⁴ Korunk történészei és haditengerészeti szakértői is egyetértenek azzal, hogy a Habsburg Birodalom, „mint nagyhatalom külpolitikai érdekérvényesítését... gyengítette, a Birodalom nagyhatalmi állását mérsékelte az a tényező is, hogy a tengerentúli gyarmatosításban... nem vett részt.”⁴⁵ Mindez alapjaiban határozta meg a Habsburg Birodalom, majd az Osztrák-Magyar Monarchia gazdaságának fejlődési ütemét, illetve a gazdasági elmaradás létrejöttét.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben VIII. kötet Az osztrák Tengeremlék és Dalmácia (1892) <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/osztrak-magyar/ch11s11.html>
2. Balla Antal: A legújabb kor gazdaságtörténete Kir. Magy. Egyetemi Nyomda http://mtdaportal.extra.hu/books/balla_antal_a_legujabb_kor_gazdasagtortenete.pdf.
3. Bebesi György: Az orosz gyarmatosítás néhány elméleti kérdéséhez, és az orosz kolonizáció korai szakasza. In: Háda Béla-Ligeti Dávid -Majoros István-Maruzsa Zoltán-Merényi Krisztina (szerk.): Nemzetek és birodalmak. ELTE, Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest, 2010.
4. Bellér Béla: A magyarországi németek rövid története Magvető Kiadó, Budapest, 1981.

⁴³ Fekete Sándor: Haza és haladás Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1977. 12. o.

⁴⁴ Horthy Miklós: Emlékirataim Buenos Aires, 1953. 28-29. o.

⁴⁵ Nagy Miklós Mihály: Magyarország az első világháborúban Kárpátia Stúdió, Budapest, 2014. 28. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

5. Bencze Boglárka: Historia aquarum – vízügytörténeti tanulmányok 1. M-Digit Kft., Szekszárd, 2008.
6. Brian Lavery: Hajók. London, Dorling Kindersley Limited, 2004. M-érték Kiadó Kft., Budapest, 2005.
7. Charles King: The Black Sea. A History. Oxford, 2004, Oxford University Press, XX.
8. Cholnoky Jenő: Az orosz-japán háború, Vasárnapi Ujság, 1904. Február 14.
9. Fekete Sándor: Haza és haladás Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1977.
10. Gonda Béla: A magyar hajózás Műszaki Irodalmi és Nyomdai Vállalat, Budapest, 1899.
11. Gráfik Imre: Hajózás és gabonakereskedelem Pro Pannonia Kiadó, Pécs, 2004.
12. Gráfik Imre: Hajózás és gabonakereskedelem Pro Pannonia Kiadó, Pécs, 2004.
13. Hardi Tamás: Orosz geopolitikai és geoökonómiai érdekek a Duna mentén http://www.regscience.hu:8080/jspui/bitstream/11155/282/1/hardi_orosz_2013.pdf
14. Horthy Miklós: Emlékirataim Buenos Aires, 1953.
15. Kennedy, Paul: A nagyhatalmak tündöklése és bukása Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 1992.
16. Koppenhága 1801. <http://www.freeweb.hu/olli/kopp.html> illetve <http://acelmonstrum.host22.com/kopp.html>
17. Krámlí Mihály: A császári-királyi haditengerészet 1797-1866 Hadtörténeti Közlemények 1998. évi 2. sz.
18. Nagy Miklós Mihály: Magyarország az első világháborúban Kárpátia Stúdió, Budapest, 2014.
19. Nikola Petrovic: Hajózás és gazdálkodás a Közép-Duna medencében a merkantilizmus korában Vajdasági Tudományos Akadémia Történelmi Intézet, Belgrád – Újvidék, 1982.

MÁRTA BENEDEK¹**Sources of conflict affecting Europe
A schematic survey****Az Európát érintő jelentősebb konfliktusgócok vázlatos
áttekintése****Abstract**

The geopolitical processes affecting Europe and within it Hungary considerably changed by the first decade of the 21st century. The ongoing socio-political changes with global impact have re-drawn the strategic map of the world and the process has brought about new, persistent territorial conflicts. The fights in these pits are against the spread of the radical Islam on the one hand and they stand for the confrontations among the regional midsize powers for geostrategic interests on the other hand. The appearance and manifestation of these conflicts, varying in character and territorial effects, produce crisis phenomena that reformulate the individual regions' safety challenges.

Key words: conflict, dividing line, safety

Absztrakt

Európa és benne Magyarország geopolitikai folyamatai a XXI. század első évtizedére alapvetően megváltoztak. Globális kihatású társadalmi-politikai változások zajlottak és zajlanak a világban, amelyek átrajzolták a világ stratégiai térképét, mely folyamat egyben tartósan érvényesülő új területi konfliktusokat hozott magával. Ezen „tűzfészkekben” egyrészt a radikális iszlám térnyerése ellen folyik a harc, másrészt a geostratégiai érdekek konfrontációja zajlik, mely utóbbiban regionális középhatalmi közreműködők is kiveszik részüket. A jellegükben és területi hatásaikban is különböző konfliktusok megjelenése, megnyilvánulása és sajátos területi hatása révén válságjelenségeket eredményez, melyek bizonyos fokig újrafogalmazták a regionális környezetünk biztonsági kihívásait.

¹ Nemzeti Közszerzői Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz hallgató – National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD. student, E-mail: benedekm18@gmail.com ORCID 0000-0001-8028-0564

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Kulcsszavak: konfliktus, törésvonal, biztonság

INTRODUCTION

The decade ahead of us has brought about considerable global changes both in foreign politics and security policy and as a result some changes in the approach to national security as well. This paper intends to present those dividing lines along which long lasting, and possibly escalating conflict crises come to life that need to be inevitably taken into account.

In the first decade of the 21st century a number of new dangers, challenges and risk factors came to life. The safety of the country, of the region and of Europe and the events in the neighboring crisis zones have dynamically changed in unexpected ways. The security of our region presumably will not be threatened by the military misbalance of the countries discussed, in the following decades, but it will be affected by the disturbances and conflicts originating from the instability and loss of balance within and among certain countries and regions. The new and threatening types of risks, especially in the Middle and Near Eastern countries, in Eastern and South Eastern Europe as well as in the region of Central Africa produce perpetual crisis centers and zones. In the pit, in well definable areas there are the religious and ethnic oppositions.

1. THE CONFLICT LADEN REGIONS OF TODAY

A reasonable part of today's conflicts, characteristically present in the economically least developed regions, is linked to certain geographical areas that are lagging behind in the process of globalization. It is indispensable to take into account the regional context for understanding the individual processes. In recent times there have arisen or resurged 15 new conflicts. Eight in Africa, three in the Near East, one in Europe (in the Ukraine) and three in Asia.² Hardly a few have been solved. Their features show that the agents and the processes themselves cannot be defined within their limits. They have divergent roots, and many go back to serious historic grievances. In the 21st century we can see that in the background there is a system-based/ideological³ foundation holding the ideological, religious and socio-economic factors. Expressed in numbers, out of the 409 politically motivated conflicts 155 resulted directly from these reasons in 2015. The fight for resources can be mentioned as the second reason of conflicts, especially the right of ownership over

² Armed Conflict Survey 2015, Armed Conflict Database. *The International Institute for Strategic Studies, IISS* <http://www.iiss.org/en/publications/acs> , <http://www.iiss.org/en/about%20us/press%20room/press%20releases/press%20releases/archive/2015-4fe9/may-6219/armed-conflict-survey-2015-press-statement-a0be> és UNHCR *Global Trends: Forced Displacement in 2014*. <http://unhcr.org/556725e69.html> (2016.01.16.)

³ The item system/ideology was assigned to a conflict in which a conflict actor aspired to change the ideological, religious, socioeconomic, or judicial orientation of a political system or change the regime type itself. - Conflict Barometer 2015. Heidelberg Institute for International Conflict Research. http://www.hiik.de/de/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2015.pdf (2016.05.16.) p.31

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

natural resources and raw materials. That has led to conflicts in 98 cases. Ethnic force can be specified as cause in 93 cases. Enforcing control over territories and population has generated conflicts in 46 cases. Strivings for autonomy and separation have resulted in 108 crises. There were 18 conflicts directed at territorial gains and at efforts for alteration of border. The conflicts listed above reached the seriousness of a war in 19 cases.⁴

2. CENTERS OF CONFLICT

The changes and novelties in the system of challenges have made European security malleable. The EU and the other international organizations have to lead concerted and unified practices to help improve European stability, to maintain peace, and ensure credibility to European politics through the common handling of these challenges which is of strategic interest. The new types of threats – as a result of the catalyst effect of globalization and the complexity of the security environment – cannot remain regional in their character. Processes escalate, they seem to cross country borders and destabilize greater territories than the individual states in terms of economy, politics and intelligence services, even the social and the military system. Within the rather narrow framework of this paper I would only like to discuss the dividing lines along which European conflicts originate, as well as the resulting challenges that they bring along.

The most significant line dividing Europe is basically a cultural one and coincides with the borders of the Western Christianity dating back to the 1500s as Huntington had put it.⁵ People living south and east to this line were Orthodox or Muslim and they either belonged to the Ottoman or to the Tsar's empire. These countries usually were economically less developed and it seems they have had fewer chances to develop stable and democratic political systems. This duality is described by Gloria Man's The Orthodox Fault Line, that is, this line divides the western type Christian and the eastern type Christian Europe.⁶ In the Balkans the dividing line coincides with the historic border between the Habsburg and the Ottoman empires, resulting in a direct contact with the Near East. The other contact zone described in the two theories above divides the dominantly catholic west Ukraine from the Orthodox east Ukraine, which pulls towards Russia as center; the same line also demarcates the Baltic States and Russia. The line, as a zone of conflict in a broader sense is to which today's Russian-EU matters are tied. In the ever progressing geopolitical competition

⁴ Conflict Barometer 2015. Heidelberg Institute for International Conflict Research. http://www.hiik.de/de/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2015.pdf (2016.05.16.)

⁵ To give the full picture, a group of the Orthodox Christian countries, like Greece, Romania and Bulgaria are presently members of the EU and another group, Montenegro, Serbia and Moldavia gravitate towards the EU. Based on that it is predictable that the cultural and religious borders become blurred but they are unlikely to dissolve. I believe that the same holds true for the Muslim states in the Balkans – Bosnia, Albania and Kosovo – which in 2016 are still at the doorstep of the EU.

⁶ Man, [Gloria](#) : [Az ortodox törésvonal](#). Háttér Kiadó, 1997. (The Orthodox Fault Line)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

under the leadership of the EU and Russia there is a forming Eurasian Union;⁷ Orthodoxy and Catholicism strain against each other, which has a cultural aspect and value. Along the geopolitical border (limes)⁸ by the half of the second decade of the 21st century two other dividing lines emerged. One is between the north and the south – the Euro zones where tensions appeared between the lender and the borrower nations; and which coincides with the American line demarcating the northern and the more Russian influence-tolerant southern part. The other one is deepening between the Central European region and the western European central states because of the worsening migrant situation. The two dividing lines are definitely distinct, and certain interrelatedness can be recognized considering the following two aspects. On the one hand we can talk about the infringement of rules commonly accepted and laid down in contracts, like article 101 by the Treaty on the Functioning of the European Union⁹ and the Schengen Agreement. On the other hand a few countries (France and Italy) have indicated that due to the enhanced danger of terror and the rising costs of immigration they cannot comply with the Maastricht deficit criteria. On the vertical axe another difficulty is brought about by the UK versus the EU, because it bursts the cohesion forces which are so vulnerable these days. Brexit¹⁰ can generate a disparate potential that would have corrosive effects on the existence of the EU.

2.1. THREATS COMING FROM THE SOUTH

The challenges coming towards Europe from the south are complex as in the geographical sense two regions meet and connect in several ways here; it is the Balkans and the broadly perceived Greater Near East.¹¹ Both regions are characterized by instable internal political relations, by economies in a transitional state, corruption, poverty, the high rate of unemployment, accompanied by conflicts stirred up by religious and cultural differences. In the case of a number of states we witness the “Lebanon Syndrome,” when the greatest risk for both the stability of the state and the region lies in the political life being organized along ethnic and religious dividing lines.¹² The sharp ethnic oppositions, the ethnocratic way of

⁷ The Russian contracting party promises to the post-soviet countries a market supplied with cheap energy and secured with administrative instruments, the European Union offers EU resources and competition based access to the EU markets to its associate members. (Ara-Kovács Attila- Magyar Bálint: A birodalmak perifériáján. <http://magyarnarancs.hu/publicisztika/ara-kovacs-attila-magyar-balint-birodalmak-periferiajan-88940> (2016.01.31.)

⁸ Geopolitical borderline

⁹ **Charter of Fundamental Rights of the European Union – the contract on the European Union and on the functioning of the European Union in a common system.**

(http://europa.eu/pol/pdf/consolidated-treaties_hu.pdf p.89 (2016.02.05.))

¹⁰ The name Brexit is used to denote the intent of Great Britain to leave the EU after a referendum on 26 June 2016 initiated by Prime Minister David Cameron.

¹¹ This essay uses the notion of Greater Middle East (Hung. Közel-Kelet) in a broader sense, with the same meaning as MENA (Middle East and North Africa region – Hung. Közel-Kelet és Észak-Afrika)

¹² http://biztpol.corvinuembassy.com/?module=corvinak&module_id=4&cid=6&scid=80 (2016.02.29.)

thinking is a serious source of conflicts in many cases. As a consequence, the political spaces are complex and tend to strongly protect their historically defined nature.

The MENA (Middle East and North Africa) region is dominantly Muslim,¹³ it is linked to the Balkan States through religion and culture,¹⁴ and so to Europe as well.¹⁵ The bridge between the different parts of the region is assured by the Islamic cultural area; Balbisi Louai gives an explanation for present day use defining political and social modes of action: *"The social institutions could not develop to the same extent as in the West, because the notion of a Muslim community is incompatible with individualism which is a basic condition of democracy."*¹⁶ Another frame of interpretation can be the origins of the national states, which process was completed in most parts of Europe in the 20th century. Yet after the disintegration of Yugoslavia it has been going on in the Balkans even these days. The basic organizing principle characterizing the region is the ethnic principle which influences the political, economic, social and cultural processes in the various states.¹⁷

2.1.1. The dividing line of the Balkans

The Balkan region has been considered Europe's barrel of gunpowder for centuries. The traditionally fragmented Balkans has faced newer and newer challenges. Some states – Croatia, Romania and Bulgaria – were able to emerge; in the case of Serbia it was the EU accession process that launched democratization as well as the adaptation to the international legal principles. The insecurity incurred by the ethnic and religious conflicts that reach across the borders to the other states of the region or the nationalist desires for revenge tend to define their neighborhood policy putting the stability of the whole region in danger. To that we can add the imperfection of the rule of law system and the underdevelopment of the democratic political culture. Unfavorable economic prospects and economic failure, the high rate of unemployment, especially among the youth (e.g. 40-45% in Bosnia-Herzegovina and Kosovo) have further en-

¹³ The non-Muslim population is approximately 4.4% of the total population in the Near East and North Africa. <http://iszlami.com/iszlami-az-elet-vallasa/az-iszlami-tortene/tem/1236-a-nem-muszlimok-helyzete-az-iszlami-vilagban-a-20-21-szazadban> (2016.02.06.)

¹⁴ The number of Muslims living in the Balkans is estimated around 15 million out of 75 million. The majority of them are followers of the Sunnite strand but there are other directions as well, like the "Bektashi" in Albania. http://www.bbc.co.uk/hungarian/balkans_muslims_hungarian/index.shtml (2016.02.05.)

¹⁵ The other significant part of the community migrated to and settled in Europe after the second world war, their number is around 9.2 million. (Liptay Lothar: Az iszlám korunkbeli európai inváziója. <http://www.refteologia.sk/likei.pdf> (2016.02.05.))

¹⁶ Balbisi Louai: A mediterrán országok gazdasági kitérés kísérletei az Európai Unió kibővülésének tükrében. Ph.D. disszertáció. BKÁE Nemzetközi Kapcsolatok. Budapest, 2001. p.9. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/48/1/balbisi_l.pdf (2016.02.06.) Doctoral dissertation.

¹⁷ Reményi Péter: Etnikai változások a Nyugat-Balkánon 1991-2011. Mediterrán és Balkán Fórum, VIII. évfolyam 1. szám. (http://epa.oszk.hu/02000/02090/00020/pdf/EPA02090_mediterran_2014_01.pdf (2016.06.13.))

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

hanced the social tension within the particular countries and within the region as well. Since the 2008 world economic crisis, with the exception of Macedonia and Albania where positive economic-structural and balancing processes have started, stagnation and in several cases recession have been typical.

The Balkan region has been under significant pressure due to the challenges from the outside and the low adaptive capability to cope with them. The challenges *“like the monetary crisis, for example, reached the region often with the mediation of the EU, their main economic partner. In other cases it is the often disputable political steps taken by one or other member state which constitute a braking force for the EU integration of the individual country (the Greek-Macedonian name issue or the Slovenian-Croatian border dispute, for example).”*¹⁸ A further neuralgic point is the question of Kosovo and Great Albania **which highlights how the Albanian nationalism is linked to Islam.** Kosovo is a member of the NATO and Albania is a NATO member as well, and both are considered to be among the “most Atlantist” states; it is unlikely that the fears of the surrounding Slavic nations, which surely would be monitored by the western commitment to protect the status quo in the Balkans, could come true. Despite everything, the existing conflict between Macedonia and Kosovo can endanger the fragile peace process going on between Serbia and Albania and can endanger the peace of the region as well. The geopolitical situation of the zone is influential: it is in the intersection point of the Mediterranean and the Black Sea; it has strategic importance for the rivalry among the great powers.

In the case of Macedonia and Montenegro the world has witnessed the strengthening of the internal and external political challenges in the past years. The framework of interpretation is touched by the Russian influence; Russia has regarded the Balkan Peninsula as its zone of interest enjoying close cultural and political relationships with most of the countries there. In the case of Macedonia, which is one of the poorest states in Europe, a further complication came from the division into Albanian and Macedonian parallel societies. By 2015 the authoritarian governing resulted in conditions close to a civil war. Another aspect is the determination of Greece to block the Macedonian strivings to become a member of the NATO and the EU.

The international status of Kosovo has not been cleared even today,¹⁹ which means that the state is not present in most of the international organizations. The internal relations have sharpened, and as a result in 2014 a huge emigration has started from Kosovo which culminated in January and February 2015. The majority of the 1.8 million strong population of Kosovo is Albanian Muslim, out of which hundreds have joined semi-military organizations in Syria and Iraq.²⁰ A similar process is developing in the low-achieving Bosnia-

¹⁸ Juhász József: Az EU és a Nyugat-Balkán ma. In: Mediterrán és Balkán Fórum. VIII. évfolyam 2. szám. PTE Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, 2014. p.32

http://epa.oszk.hu/02000/02090/00021/pdf/EPA02090_mediterran_2014_02_28-35.pdf (2016.02.05.)

¹⁹ The independence of Kosovo has not been recognized by a few states among them five EU members: Spain, Slovakia, Romania, Greece and Cyprus.

²⁰ <http://nol.hu/kulfold/ez-volt-a-konnygaz-eve-1582417> (2016.02.05.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Herzegovina in terms of economy and politics, though it is worth concluding that the majority of the people in both states seal themselves off from radicalism and the terrorism represented by ISIS.

Serbia alone in the region undertook openly the role of a balancing factor between the West and the East. While it is promoting its Euro-Atlantic integration, its historic traditions and economic ties link the country to Moscow. *“The experts of the Union do not consider it a source of danger that a candidate country has close ties with Russia, as presently the normalization of the Serbian-Kosovar relations is the key to the successful integration.”*²¹

We can say that until these states do not solve their internal conflicts and the challenges of their relations to each other in a satisfactory way, one cannot expect a positive change in their external judgment. We cannot disregard the formerly discussed external effect, or the near neighborhood of North Africa and the Near Eastern region.

2.1.2. The challenges of the MENA region

The MENA region is located where three continents meet and it is the birthplace of three monotheist religions. Its strategic importance comes from the abundance of its natural resources and its geopolitical position, as forty percent of the world oil trade flows across the Persian Gulf,²² the region owns 47.7% of the oil and 42.7% of the natural gas resources. Most of the oil – 31.7 % – is extracted in this region.²³ The distribution of the natural resources in the region is not even, so there is a reasonable economic difference between the wealthy and the poor states around the rich gulf. One third of the masses live in poverty, the unemployment rate is high, health services are insufficient, elementary education is unknown in a number of villages, and the electric power supplies are weak. On top of poverty family planning is almost missing or it is unknown. A problem of similar urgency is water; the amount of fresh water per capita is shrinking in the region and due to its geographical position the drying effect of the desert is strong. Agriculture and food production are strongly influenced by the water shortages. Though 42% of the population works in the agricultural sector, the GDP share in return is barely 6-7%.²⁴ The other important item regarding the region is the Arabic societies – especially those that have been affected by the Arab Spring – which have always existed in a duality. Formally they can be states con-

²¹ The cooperation between the two states is strong within the energy sector as the Russian Gazprom is the majority shareholder of the Serbian oil and gas company NIS (Naftna Industrija Srbije) whose expansion towards south-east Europe is a priority for both parties. In the future the appearance of other Russian energy companies (Gazprom, Lukoil) is expected in Serbia. In terms of politics a priority is blocking Kosovo in the international institutions and the discussion of military relations. (Németh Ferenc : Szerbia: Oroszország és a Nyugat között. <http://biztonsagpolitika.hu/cikkek/szerbia-oroszorszag-es-a-nyugat-kozott> (2016.02.05.)

²² Selján Péter: Konfliktusok a világ egyharmadán. p.14

<http://www.peter.seljan.hu/publications/konfliktusok-vilag-egyharmadan> (2016.02.18.)

²³ <https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2015/bp-statistical-review-of-world-energy-2015-full-report.pdf> (2016.02.06.)

²⁴ <http://www.amf.org.ae/content/joint-arab-economic-report> (2016.02.18.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

structured along western patterns, they are constitutional monarchies or republics with institutions existing in our (western) societies and known by us, referendums are held and there are balancing institutions as well. This is an outer shell; these systems are neo-patrimonial in reality where the western shell is just a mask.²⁵ *"In the "real" space the monarch/leader rules by the means of the traditional instruments of exercising power through its clientele, and at its base there is the social contract reinforced by the formally taken oath of faithfulness"*²⁶ The economic and social prospects of the region are uncertain.

The initial sources of the conflicts going on in the region are the political and religious disputes some of which are many decades or even centuries old.²⁷ Other disputes have come up in the recent years only. Nearly half of the wars going on in the world are in progress in the region.²⁸ There are several failed states: Syria, Iraq, Afghanistan and Yemen. A source of conflict is the formerly artificially founded national states which are starting to fragment. A similar significance can be attributed to the state founded in 1948, Israel. It is because history rarely has seen such long range, always re-flaming, erupting armed conflicts that influence world politics with its deeply rooted, metaphysical and emotional nature, making it difficult to reach negotiated agreements over issues like the possession or division of Palestine and the Holy Land.²⁹ A further political, economic and religious problem center of the region is the Islamic Republic of Iran which is the most populated and the second largest country of the Near East. The two regimes in its neighborhood, that of the Taliban and that of Saddam Hussein were turned over by the international coalition led by the USA in 2001 and 2003. For Iran it meant that both in its narrow and broad environment a way opened to make her a regional power. Parallel to that Iran opened towards the "third world" and started to develop a system of relations beyond the regional range.³⁰ The US-Iran reconciliation in 2015 strengthened Iran's position against Israel and Saudi Arabia. Though the future position of the Persian state in terms of regional, international and political matters is still malleable, the lifting of the international sanctions means that on the global arena the reintegration of Iran has begun.

By these days the threats coming from the region have multiplied. The expectations for the Arab Spring which turned out to be illusory proved what Gazdik Gyula stated, that in

²⁵ Miklós Gábor: Arab tavasz, iszlám tél. (<http://nol.hu/kultura/arab-tavasz-iszlam-tel-1556147> (2016.01.17.))

²⁶ N. Rózsa Erzsébet: Az arab tavasz - A Közel-Kelet átalakulása. Osiris-Külügyi és Külgazdasági Intézet, Budapest, 2015. p.237-243

²⁷ The area is relatively even in terms of religious belonging, 95% of the people living in the Near East are Muslim, 28% are Shiite, 72% Sunnite and there are further schools within these religions. Iran and Iraq are countries with Shiite majority. The religious opposition between the two branches is centuries old but it was redefined with the apparition of ISIS in our days. (<http://tortenelemcikk.hu/node/182> (2016.02.06.))

²⁸ http://www.hiik.de/de/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2014.pdf p.147 (2016.01.16.)

²⁹ Rostoványi Zsolt: Együttélésre ítélve – Zsidók és palesztinok küzdelme a Szentföldért. Corvina Kiadó, Budapest, 2006. p.9

³⁰ N. Rózsa Erzsébet: Irán a mai nemzetközi rendszerben. <http://www.doksi.hu/get.php?lid=20138> (2016.01.17.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

these societies stability, order and livelihood security are much more important than the values of western type democracies.³¹ The other source of tension is within the Islam itself, the struggle between modernism and traditionalism. The tardiness of modernization and the gains of the non-democratic powers (the Islamic State and Al-Qaeda) might trigger such cataclysms in societies of the Near East that result in the rising level of migration which later will be part of an even greater Eurasian restructuring, but presently it is uncertain what the outcome would be.

2.2. THE EASTERN DIVIDING LINE

The eastern dividing line is along the eastern and central European countries, whose political, economic and social development was integrated in the soviet interest zone for 40 years. Then, after long and painful transition processes it constitutes the border of the western interest zone, which at the same time is the border between the western and the Orthodox civilization.

2.2.1. West-Eurasian centers of conflict

In the case of the Ukraine the dividing line or border is within the country, a further complication given by the east-western division meaning ethnic, geographic and political division. Ever since the independent Ukraine was formed, a duality characterizes it.³² While the western side of the country carries Central European values, with strong nationalism and western orientation, the eastern side has a pan Slavic identity and fosters friendship with Moscow.³³ These two identities clash, as they represent two opposing interests. Europe and the Atlantic region supports the territorial integrity of the Ukraine, while on the Russian part there have emerged two scenarios. The federal solution has been rejected by the Ukraine from the beginning, because they see it as a threat to the integrity of the country.³⁴ The internal ethnic and cultural tensions have to be considered significant factors. According to the other, a more radical view or scenario, Russia should not only annex the Crimean

³¹ <http://magyaridok.hu/kulfold/nem-jott-letre-a-varva-vart-demokracia-egyiptomban-325123/> (2016.02.22.)

³² Dobák Imre: Az uniós külső határok által kettéosztott Kárpátok Euróregió biztonságföldrajzi elemzése, PTE 2011. PhD értekezés, 50.o.

http://old.foldrajz.ttk.pte.hu/phd/phdkoord/nv/disszert/disszertacio_dobak_nv.pdf (2016.06.13.)
Doctoral dissertation.

³³ http://geopoleurasia.blog.hu/2014/08/07/geopolitikai_jatszma_ukrainaban (2016.02.27.)

³⁴ *This solution will lead to disintegration and not to the enlargement of the state structure. The federative structure is functioning on the condition that is based on mutual agreement to defeat a common enemy or to maintain an economic cooperation. In the case of the Ukraine they want to force upon the state the conception which may lead to the economic and political destabilization of the country.* – Vladimir Kuchma – former president of the Ukraine. <http://www.karpatinfo.net/cikk/belfold/kucsma-ukrajna-federalizacioja-az-allam-felbomlasahoz-vezethet> (2016.02.27.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

peninsula,³⁵ but it should turn half of the Donetsk county and one third of the Luhansk county into zones of Russian influence.³⁶

It has been a 25 year old long question whether the Ukraine is modernizing the European or the Russian way in terms of security policy.³⁷ Additional, interwoven geopolitical and economic factors influence the conflicts. The conflict erupted as a result of the forced Russian control over the Crimean peninsula. The tension can be traced back to ethnic problems, further affected by the presence of the Russian fleet and the creation of the Sevastopol base on the Black Sea, due to the strong interest linked to the oil and natural gas resources.³⁸ As a consequence a lot of experts think that the Crimean conflict is a turn point in the international relations because it re-values the importance of Russia on the international political arena. *“Both the United States and the European countries have to rethink their relationship with Moscow.”*³⁹ A defining element is the freshly developing Eurasian Union led by Russia.⁴⁰ One of the considerable pillars of it would be the Ukraine; the other pillar would be the already joined White Russia.

The conflict is complex and there are several levels of interpretations. On the internal level two actors differ in terms of interest relations: the opposition and the right wing militant

³⁵ The Crimean Peninsula is a center of conflict in itself, as 58.5% of the population is Russian, 24.4% are Ukrainian, and 12.1% are Muslim Crimean Tatars. (Fehér Diána: A soknemzetiségű Krím-Félsziget az orosz–ukrán kapcsolatokban. p.88

<http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2010/ProMino10-2-05-Feher.pdf> (2016.03.01.)

³⁶In May 2014 the east-Ukrainian “republics of Donetsk and Luhansk” created by pro-Russian separatists unilaterally declared themselves independent alluding to the results of the regional referendums on independence. President Poroshenko reacted to the events by initiating changes in the constitution on the autonomy of certain territories. Within the present circumstances these changes are yet to come, so on the political level the Minsk agreement contains these criteria, too, apart from the Ukrainian constitutional reform. (Póti László: Oroszország örökre elveszítette Ukrajnát.

<http://orientpress.hu/148263> (2016.03.01.))

³⁷ Bővebben lásd: Dobák Imre: Az uniós külső határok által kettéosztott Kárpátok Euróregió biztonsgföldrajzi elemzése, PTE 2011. PhD értekezés, p.122 Doctoral dissertation.

http://old.foldrajz.ttk.pte.hu/phd/phdkoord/nv/disszert/disszertacio_dobak_nv.pdf (2016.06.13.)

³⁸ There are huge oil and gas fields in the neighborhood of the peninsula. There is a large amount of gas under the waters of the Azov Sea, and to the south-east and west of Crimea. Each hydrocarbon deposit lies on a continental shelf with the advantage of a cheaper extraction than from the deeper parts of the Black Sea. (<http://www.vq.hu/velemenyelemzes/a-medve-kozbelep-az-orosz-krimi-422769> (2016.02.28.))

³⁹Deák András - Póti László - Rácz András: Az ukrajnai válság további eskzalációjának lehetőségei és hatása Magyarországra. <http://www.ceid.hu/wp-content/uploads/2013/06/CEID-Tanulmányok-Ukrajna.pdf> (2016.02.28.)

⁴⁰ There are geopolitical arguments set by Russia to create the Eurasian Union, which wants to become an alternative to the EU. On the other hand, like the Euro Atlantic system, it wants to become the Eurasian part of the security structure and wants to emphasize the Russian role as regional leader. One cannot ignore that it promises economic advantages and privileges to its members like the common service market, the free movement of goods and termination of the internal customs control. They promise to found the common energy market by 2019, the common oil- and gas-market by 2025 and the common financial market. (<http://www.themoscowtimes.com/business/article/for-russia-urasian-union-is-about-politics-not-economy/501126.html>) (2016.03.12.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

groups go against the will of the state. On the outer level Donetsk, the Crimean peninsula and Luhansk live with a Russian background. The number of victims in the conflict was 4,327. 985,000 people were forced to flee their homes in 2015.⁴¹ After the Minsk II agreement which brought considerable hope,⁴² the intensity of the fights in the breakaway regions of eastern Ukraine decreased considerably.

The other critical center of conflict of the region is Moldova, a country of 3.5 million people, which became independent in 1991. There has been a constant crisis there since 2014. The country is in the crossfire of several interest groups, the tension is escalating in the pro-western- Russian-Romanian-Ukrainian square. The most significant division within the country is between the pro-Russian and the pro-western camp. The economic effects are sharpened by the ban on imports by Russia imposed as a result of the Association Agreement signed with the EU in 2014.⁴³ Another source of tension is the unresolved status of Transnistria⁴⁴ (territories over the Dniester) which is a geopolitical enclave between the Moldovan Republic and the Ukraine but which is so pro-Russia that it seeks opportunities to join it. Though after the peace treaty concluding the 1992 war Moldova decided to waive all rights to have a say, it does not acknowledge the state's sovereignty and regards it as a part of its own. In the present the conflict, that has been latent for 24 years, and which seems to sharpen again, the Moldovan and Ukrainian government demanded the withdrawal of the 2,600 Russian "peacekeepers" located there, but was not approved by Transnistria.⁴⁵ As a new actor, the Ukraine joined the process⁴⁶ after the Russian-Ukrainian military cooperation was terminated in May 2015 and the country stopped the

⁴¹ Conflict Barometer 2015. Heidelberg Institute for International Conflict Research.

http://www.hiik.de/de/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2015.pdf (2016.05.16.)

⁴² According to the agreement, the opposing parties in Eastern Ukraine have to withdraw their heavy arms and Ukraine has to reform its constitution, taking into account the rights of the east Ukrainian population. President Petro Poroshenko declared that the agreements do not grant autonomy to the eastern Ukrainian territories on the hands of pro-Russian separatists.

(http://mno.hu/kulfold_archiv/rendezodhet-az-ukran-valsag-ion-a-minszki-tizenket-pont-1272462 , Póti László interjú: Megvalósuló félben van az egy éve megkötött Minszk II.

<http://inforadio.hu/hir/kulfold/megvalosulofelben-van-az-egy-eve-megkotott-minszk-ii-797616>

(2016.03.12.) Radio interview.

⁴³ <http://www.spiegel.de/politik/ausland/republik-moldau-regierung-a-1060184.html>,

<http://www.spiegel.de/politik/ausland/moldau-oligarchen-und-politiker-nehmen-den-staat-aus-a-1059138.html>, <https://www.tagesschau.de/ausland/moldau-115.html> (2016.03.05.)

⁴⁴ The Pridnestrovian Moldavian Republic (Transnistria) has asked the UN to recognize its independence, unsuccessfully. Its population is about half a million, with 31.9 % Moldovans, 30.3 % Russians, 28.8 % Ukrainian, 2 % Bulgarian, 2% Gagauz, 2% other. (<http://hatareset.blogspot.hu/2013/01/egy-orszag-europaban-ami-nincs-is.html>) (2016.03.05.)

⁴⁵ By signing the truce treaty, Moldova agreed to the 14th Russian army (as a third party) be stationed on its internationally recognized territory. With this Moscow ensured the factual separation of the state of Transnistria. (Oláh András: A transznisztiai konfliktus két évtizede és megoldatlanságának okai I. Nemzet és Biztonság 2014/5. szám. p. 96)

⁴⁶ Kiev has broken the 1992 agreement between Moldova and Transnistria, in which the it should be one of the safeguards in the Transnistrian peace process.

<http://nyomaban.blogger.hu/2015/06/11/transznisztia-orosz-katonai-segitseget-ker> (2016.03.05.)

support of the Russian troops on land, giving direct link to the Russian-Ukrainian crisis.⁴⁷ Romania is indirectly related to the conflict by the high degree Russianization of the Romanian ethnic nationals living in Transnistria after the war⁴⁸ and by the fact that 75.8% of the Moldavian population is Moldavian.⁴⁹ The third element of the conflict is the Gagauz minority.⁵⁰ Earlier their priority was to prevent the union of Moldova and Romania. Among today's political events they urge the separation from Moldavia and the union with Russia,⁵¹ the first step of that would be the founding of the customs union.⁵² In 2013 a referendum was held and 98% of the population of 160,000 voted for this option.

2.2.2. *The Caucasian set of problems*

The Caucasus region has been one of the most significant crisis zones on Earth characterized by a linguistic and ethnic color scheme and religious differences.⁵³ More than 50 ethnic groups live in the northern part of the Caucasus region and at least 37 languages are spoken. The area is integrated in the administrative system of the Russian Federation and it consists of seven republics and two border zones. The separatist efforts are strongest in Chechnya and Dagestan and have led several times to conflicts the size of wars.⁵⁴ In the

⁴⁷ <http://www.spiegel.de/politik/ausland/transnistrien-kriegsgefahr-zwischen-moldau-und-ukraine-a-1037149.html> (2016.03.05.)

⁴⁸ <https://eurocom.wordpress.com/2014/04/22/a-hetkoznapok-geopolitikaja-a-transzdnyszterikonfliktus-egy-diszkoban-kezdodott-adevarul/> (2016.03.05.)

⁴⁹ The ethnic composition of the country: 8.4% Ukrainian, 5.9% Russian, 4.4% Gagauz, 2.2% Romanian, 1.9% Bulgarian, 1.4% other. (**The World Factbook**. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/md.html> (2016.03.05.)

⁵⁰ The Gagauz is a dominantly Orthodox Christian ethnic group speaking a language from the Turkish family. The autonomous Gagauzia has been legalized by the Moldavian parliament with 1994 in a qualified majority rule, called "organic law" ("Law on the Special Legal Status of Gagauzia.") (<http://bgazrt.hu/files/NPKI/Gagauz.pdf> (2016.03.05.))

⁵¹ Barabás T. János: A Moldovai Köztársaság változó környezetben. KKI-elemzések. E-2015/5. p.6 <http://kkj.gov.hu/download/e/ef/d0000/No%205%20Barab%C3%A1s%20mold%C3%A1v.pdf>

⁵² <http://www.dw.com/de/kommentar-gagausien-bleibt-anti-europ%C3%A4isch/a-18334252> (2016.03.05.)

⁵³ In the Caucasus region there are 181 nationalities, in terms of religious belonging 46% are Christian, 51% are Muslim, 3% other (dominantly Jewish). Source: Gerencsér Árpád: A Kaukázus társadalmi viszonyainak elemzése (http://oroszvilag.hu/?t1=elemzesek_interjuk&hid=3585 (2016.05.25.)

⁵⁴ The first Chechen War between 1994 and 1996 demanded a great number of victims. The peace treaty signed on 12th May 1997 did not account for the definitive status of Chechnya. The terrorist actions of the Chechen extremists continued and the Islamisation of the territory became stronger. The events gradually led to a newer Russian intervention and to the second Chechen War that started on 30th September 1999. Hundred thousands of people had to flee their homes because of ethnic cleansing. There is an important difference between the ideologies of the two wars. The first war was started based on the decree on restoration of the state order; the second one was explained with the fight against terrorism. Other armed conflicts started in the zone in the spring of 1991 and escalated in October 1992 between the ethnic Ingush forces and the north Ossetia troops in the Prigorodni region. The aim of the Ingush was to annex the zone around the capital city of North Ossetia to Ingushetia. The war lasted 10 days and the death toll was 600. On the political level the conflict has not come to a

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

period between 1999 and 2003 these movements spread to Ingushetia, Dagestan, Kabardino-Balkaria, the southern part of the Caucasus and up to the present day they define the security and political challenges of the region.

The federal government has difficulties creating peace and stability in the North Caucasus region heavy with latent ethnic tensions, human rights violations, uneven economic development, corruption and organized crime as well as high rate of unemployment and poverty. Among the sources of conflict we can identify the contrast between the radical and the moderate Islam, the involvement of the Russian Federation in the internal politics of these zones as well; and the economic underdevelopment on top of all that. *“The ‘inner abroad’ precisely defines the relationship between the Federation and the Northern Caucasus: in law it is part of the country, in fact it is walking the path away, a region observed with fear by the majority population.”*⁵⁵ There is another aspect of today’s radicalization, and it is the Islamic Fundamentalism which started developing in the North Caucasus region in the 80s with Dagestan as its ideological center while the practical field of implementation was Chechnya.⁵⁶ Moscow tried to prevent the escalation of violence in many ways. In the era of Putin military oppression was dominant. In the Medvedev era developmental and modernization politics was emphasized with the economic rise in its center and the reduction of unemployment, starting from 2012⁵⁷. The local actors became centrally supported as the new system came into force. Moscow implemented administrative reforms, introduced the status of the special envoy and founded the Ministry of North Caucasus Affairs. These elements were especially employed in Dagestan ensuring that issues can be addressed through negotiations to prevent the ethnically heterogeneous republic from polarization. After the failed political agreement, since 2014, the politics of force has been dominating again. A further complication is the Russian involvement in Syria, and the high number of

conclusion even these days, though several agreements have been signed. (<http://mult-kor.hu/20-eve-tort-ki-az-also-csecsen-haboru-20141211>)

Souleimanov, Emil - Ditych, Ondrej: Az orosz-csecsen konfliktus nemzetköziesítése. Mítoszok és valóság. (http://www.hhrf.org/kisebbsegkutatas/kk_2009_02/cikk.php?id=1724, Neukirch, Claus: Russland (Inguschetien, 1992). <http://www.wiso.uni-hamburg.de/fachbereiche/sozialwissenschaften/forschung/akuf/kriege-archiv/209-russland/> (2016.03.11.)

⁵⁵ Kiss Annamária: A radikális iszlám észak-kaukázusi terjedése mint orosz biztonságpolitikai kihívás: a Kaukázusi Emirátus. p.78. http://kki.gov.hu/download/0/8a/b0000/Kulugyi_Szemle_2013_03_A_radik%C3%A1lis_iszl%C3%A1m_%C3%A9szak-_pdf (2016.03.06.)

⁵⁶ In 2007 the Chechen separatist Dokka (Doku) Umarov proclaimed the Caucasus Emirate (Imarat Kavkaz), which is a state based on the principles of salafism having the sharia order of laws. Opposite the other Islamic organizations (ISIS, Al-Kaida) it only confronts the Russian state power.

⁵⁷ More than 90% of the Chechen, more than 80% of the Ingushetia and more than 65% of the budget of Dagestan comes from Moscow. (<http://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/krieg-im-nordkaukasus-russlands-zone-der-ohnmacht-1579427.html>) (2016.03.11.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

fighters who are on the side of ISIS and are expected to leak back,⁵⁸ leading to possible further radicalization.

After the dismantling of the Soviet Union three states became independent in the Transcaucasus area. Naturally the regional and the great powers did not refrain from the conflict because geopolitical games emerged: Russia, the US, France and Iran aligned supporting Armenia for various motives and to various extents, Turkey supported Azerbaijan.⁵⁹ In Georgia, after Adjara, South Ossetia and Abkhazia declared themselves independent,⁶⁰ other relations of interest dominated; the goal was to preserve the integrity of the country and to reunify it. However, the country is not uniform as an area, neither ethnically, nor religion-wise.⁶¹ Another influencing factor is the energy transporting corridor in the region which connects the Caspian Sea – through the “modern Silk Road” to the West. The actual interests have changed the dimensions of the conflict several times in the past 30 years. Between 1989 and 1992 it was considered an internal matter of Georgia, between 1992 and 2001 it was an element of the Russian-Georgian conflict, in the past few years it has outgrown the competence of Tbilisi and has become subject of the geopolitical disputes between the United States and Russia⁶² with two mid-size inevitable agents, Iran and Turkey.

The Armenian-Azeri relationship is another source of conflict in the area. The ownership and belonging of Nagorno-Karabakh has been a source of ethnic tensions for the longest time in the post-soviet region demanding the most victims.⁶³ There has never been a peace

⁵⁸ Based on 2015 data, about 3,000 Russians joined ISIS either in Syria or Iraq. (Conflict barometer 2015. Heidelberg Institute for International Conflict. p. 52 (2016.03.11.)

http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2015.pdf

⁵⁹ Marosvári Csaba: A hegyi-karabahi konfliktus (1988–1994).

http://www.grotius.hu/doc/pub/FXXWTT/2013-10-16_marosvari_csaba_a-hegyi-karabahi-konfliktus.pdf (2016.03.06.)

⁶⁰ Georgia suffered a defeat in the five-day war of 2008. South Ossetia and Abkhazia declared their independence unilaterally. The Russian troops have been stationed in those two quasi states since then. The conflict is still being kept moving with the refugee crisis. Abkhazia strives for a total political independence, Georgia would only grant her autonomy. The population of South Ossetia voted for independence in a referendum in 2006. In the background there is Russia which signed a treaty with both countries about Moscow controlling the area and the borders, what was de facto interpreted by Georgia as a Russian occupation. In 1991 Adjara also took steps towards independence, which was in vigor until 2004 when the Georgian troops restored the central control in the region.

(<http://nol.hu/kulfold/az-oroszok-lassan-kebelezik-be-deli-szomszedjukat-1535561>) (2016.03.10.)

⁶¹ The Georgians belong to the Kartvelian nation in the Caucasus language family. The Abkhazians differ from the Georgians in the ethnic sense, they are dominantly Orthodox, but with quite a large number of Muslims. The Adjars are basically Georgians, but they have a great group of Muslims too next to the Orthodox religion. The people of South Ossetia belong to the Iranian language group and are Orthodox. <http://vlaston.webnode.hu/news/a-2008-as-orosz-gruz-haboru-kronikaja/> (2016.03.11.)

⁶² Tálas Péter: Orosz-grúz háború - Sarokba szorítva. (<http://magyarnarancs.hu/kulpol/orosz-gruz-haboru-sarokba-szoritva-69282>) (2016.03.11.)

⁶³ It was Stalin's decision to make Karabakh part of Azerbaijan. On 7th July 1923 the Autonomous Region of Nagorno-Karabakh was formed on the former territory of a khanate. From time to time there were disputes about the belonging of the territory and Armenian communists in 1945 and 1966 put the

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

treaty between the parties but the unification of Nagorno-Karabakh and Armenia was completed de facto and Russia supports the situation both politically and in a military way. The conflict is escalating again these days with the re-arming of the Azeri army on the one hand and the Russian military support together with the prolonged stationing of Russian forces in Armenia until 2044 on the other hand.

The stability of the South Caucasus region is further threatened by the Turkish-Armenian relationship, the settling of which is yet to come. The relationship has been burdened by the trauma of the 1915 genocide against the Armenians demanding 1.5 million victims.

The region is conflict-laden and a solution has not been reached. As a result of the ethnic political tensions two states out three – Georgia and Azerbaijan have lost territories. The future of the region can be solved with bi- and multilateral regional cooperation that would mediate between the political, economic and security political agents. Cultural, ethnic, religious and linguistic differences are so great in the South Caucasus that they cannot be compared to other regions which have already created the framework for cooperation and that is a drawback.⁶⁴

The conflicts existing along the eastern dividing line came forward after the Soviet Union fell apart⁶⁵ and they have their roots in the mutual recognition of the new state borders. 60% of the former border lines that divided the soviet republics have never been set as they were not marked by two political communities on the two sides of the border. These borders were not concluded in contracts but it was the political will of the Moscow government. A further problem were the “new” ethnic minorities that “came to life” on the territory of the new states. After the dismantling of the Soviet Union 45 million people became ethnic minorities.⁶⁶ In this context the key question in the region is the special position and the

question on the agenda, but the Soviet Union did not change the borders. The next incident was on 13th February 1988 when the Armenians of Karabakh protested demanding that the territories be annexed to Armenia. Meanwhile, due to the ethnic cleansing in the two states a considerable number of refugees fled the Armenia and Azerbaijan. With the collapse of the Soviet Union in August 1991 the conflict rekindled: it became a war of two independent countries, not just rivalry or conflicts. On 16th May the fighting parties concluded an agreement of truce. On 6th January 1992 Nagorno-Karabakh declared its independence and asked to be accepted member of the UN. The number of the victims of the conflict has reached 30 thousand by these days and the number of the refugees is counted by the hundred thousand. (Gyene Pál: Azerbajdzsán: játékos vagy sakkfigura a „nagy játszmában”?) http://kki.gov.hu/download/8/aa/b0000/Kulugyi_Szemle_2012_03_Azerbajdzs%C3%A1n-j%C3%A1t%C3%A9kos_vag_.pdf and http://mult-kor.hu/20120906_egy_befagyott_konfliktus_anatomiaja?pldx=3 (2016.03.10.)

⁶⁴ Stepanyan, Ruben: Bezpečnostné aspekty zahraničnej politiky štátov Južného Kaukazu.

Medzinárodné vzťahy. 2007/2, szám. Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave. p. 171 (<http://fmv.euba.sk/RePEc/brv/journl/MV2007-2.pdf> (2016.03.12.))

⁶⁵ Except for the conflict in the Karabakh region.

⁶⁶ The change has affected mostly those Russians who found themselves outside the Russian Federation. Almost a fifth of the Russian population, 25.3 million people became trapped in the inner soviet peripheral independent states. (Sz. Bíró Zoltán: Oroszország és a posztszovjet térség biztonságpolitikája, 1991–2014 (I.) Nemzet és Biztonság 2014/3. szám. p.43.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

role of the successor state of the Soviet Union which is Russia considering the whole region as its zone of influence. It tries to maintain and even strengthen its influence in the region while concentrating on a double task. On the one hand the stabilization of the federal structure and on the other hand focus on its interests strongly affected by the ethnic tensions threatening with civil war in the new states that have emerged on its periphery. The gas and oil industry as well as other natural resources, are factors with special political influence in the zone. The states are in the possession of considerable oil and natural gas supplies over which other agents in the Black Sea and Caspian Sea area, like Turkey and Iran compete in their fight for economic influence. Resulting from all those above we can conclude that in the system of the international powers and in the network of the international cooperation the zone situated along the eastern dividing line is not even and it is unlikely that it can become an integrated and stable region. The direction of development in the individual states is vague, which affects their reciprocal and international relationships even outside the region.

SUMMARY

The formation of the political and economic structures has not come to an end in the regions positioned along the southern and eastern dividing line. Predictability and consolidation are questionable; the elements of building partnerships are malleable. The actors in the conflicts have changed in the modified environment, the number, the activity and influence of non-governmental actors has grown, all which rely on the technological possibilities offered by globalization. ISIS emerging out of these agents can be regarded as one of the greatest challenges of our times, an example of the developmental direction in which a subnational rebel group turns into a transnational organization and demands the attributes of a state.⁶⁷ The process is directly related to the problems of the instable and non-functioning states where violent actions, criminality, terrorist activity lead to a predictably rising number of complicated conflicts.⁶⁸ Corruption is spreading in those regions; signs of economic, political and social crises leading to poverty, demographical problems, organized criminal actions, the expansion of the drug trade and mass migration can be followed.

⁶⁷ Szörényi András: A nem állami szereplők befolyásának növekedése és annak okai. Külügyi Szemle. 2014. tél. p. 181

<http://kki.gov.hu/download/6/30/e0000/8%20Sz%C3%B6r%C3%A9nyi%20Andr%C3%A1s.pdf>
(2016.03.13.)

⁶⁸ Global Trends 2030: Alternative Worlds a publication of the National Intelligence Council. p. 57
<https://globaltrends2030.files.wordpress.com/2012/11/global-trends-2030-november2012.pdf>
(2016.05.19.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

The crises in the conflict zones cannot be solved on the short run, which is evident as the sources generating the problems are too deeply rooted. That is why Europe needs to re-define its notion of security.

REFERENCES

1. UNHCR *Global Trends: Forced Displacement in 2014*. <http://unhcr.org/556725e69.html>
2. **The World Factbook**. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/md.html>
3. Conflict Barometer 2015. Heidelberg Institute for International Conflict Research. http://www.hiik.de/de/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2015.pdf
4. Ara-Kovács Attila- Magyar Bálint: A birodalmak perifériáján. <http://magyarnarancs.hu/publicisztika/ara-kovacs-attila-magyar-balint-birodalmak-periferiajan-88940>
5. Balbisi Louai: A mediterrán országok gazdasági kitérési kísérletei az Európai Unió kibővülésének tükrében. Ph.D. disszertáció. BKÁE Nemzetközi Kapcsolatok. Budapest, 2001. p.9. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/48/1/balbisi_1.pdf
6. Barabás T. János: A Moldovai Köztársaság változó környezetben. KKI-elemzések. E-2015/5. <http://kki.gov.hu/download/e/ef/d0000/No%205%20Barab%C3%A1s%20mold%C3%A1v.pdf>
7. Deák András - Póti László - Rácz András: Az ukrajnai válság további eszkalációjának lehetőségei és hatása Magyarországra. <http://www.ceid.hu/wp-content/uploads/2013/06/CEID-Tanulmányok-Ukrajna.pdf>
8. Dobák Imre: Az uniós külső határok által kettéosztott Kárpátok Euroregió biztonságföldrajzi elemzése, PTE 2011. PhD értekezés (Doctoral dissertation)
9. Fehér Diána: A soknemzetiségű Krím-Félsziget az orosz–ukrán kapcsolatokban. <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2010/ProMino10-2-05-Feher.pdf>
10. Gerencsér Árpád: A Kaukázus társadalmi viszonyainak elemzése http://oroszvilag.hu/?t1=elemzesek_interjuk&hid=3585
11. Gyene Pál: Azerbajdzsán: játékos vagy sakkfigura a „nagy játszmaiban”?
12. http://kki.gov.hu/download/8/aa/b0000/Kulugyi_Szemle_2012_03_Azerbajdzs%C3%A1n-j%C3%A1t%C3%A9kos_vag_.pdf
13. Juhász József: Az EU és a Nyugat-Balkán ma. In: Mediterrán és Balkán Fórum. VIII. évfolyam 2. szám. PTE Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, 2014. http://epa.oszk.hu/02000/02090/00021/pdf/EPA02090_mediterran_2014_02_28-35.pdf
15. Liptay Lothar: Az iszlám korunkbeli európai inváziója. <http://www.refteologia.sk/llikei.pdf>
16. Man, *Gloria* : *Az ortodox törésvonal*. Háttér Kiadó, 1997.
17. Miklós Gábor: Arab tavasz, iszlám tél. (<http://nol.hu/kultura/arab-tavasz-izslam-tel-1556147>)
18. *Németh Ferenc* : Szerbia: Oroszország és a Nyugat között. <http://biztonsagpolitika.hu/cikkek/szerbia-oroszorszag-es-a-nyugat-kozott>
19. Neukirch, Claus: Russland (Inguschetien, 1992). <http://www.wiso.uni-hamburg.de/fachbereiche/sozialwissenschaften/forschung/akuf/kriege-archiv/209-russland/>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

20. N. Rózsa Erzsébet: Az arab tavasz - A Közel-Kelet átalakulása. Osiris-Külügyi és Külgazdasági Intézet, Budapest, 2015.
21. N. Rózsa Erzsébet: Irán a mai nemzetközi rendszerben. <http://www.doksi.hu/get.php?lid=20138>
22. Oláh András: A transznysztirai konfliktus két évtizede és megoldatlanságának okai I. Nemzet és Biztonság 2014/5. szám
23. Póti László: Oroszország örökre elveszítette Ukrajnát. <http://orientpress.hu/148263>
24. Reményi Péter: Etnikai változások a Nyugat -Balkánon 1991-2011.Mediterrán és Balkán Fórum, VIII. évfolyam1. szám.
http://epa.oszk.hu/02000/02090/00020/pdf/EPA02090_mediterran_2014_01.pdf
25. Rostoványi Zsolt: Együttélésre ítélve – Zsidók és palesztinok küzdelme a Szentföldért. Corvina Kiadó, Budapest, 2006.
26. Selján Péter: Konfliktusok a világ egyharmadán.
<http://www.peter.seljan.hu/publications/konfliktusok-vilag-egyharmadan>
27. Souleimanov, Emil - Ditrych, Ondrej: Az orosz-csecsen konfliktus nemzetköziesítése. Mítoszok és valóság. http://kisebbssegutatas/kk_2009_02/cikk.php?id=1724
28. Stepanyan, Ruben: Bezpečnostné aspekty zahraničnej politiky štátov Južného Kaukazu. Medzinárodné vzťahy. 2007/2, szám. <http://fmv.euba.sk/RePEc/brv/journal/MV2007-2.pdf>
29. Sz. Bíró Zoltán: Oroszország és a posztszovjet térség biztonságpolitikája, 1991–2014 (I.) Nemzet és Biztonság 2014/3. szám.
30. Szörényi András: A nem állami szereplők befolyásának növekedése és annak okai. Külügyi Szemle. 2014. tél.
<http://kki.gov.hu/download/6/30/e0000/8%20Sz%C3%B6r%C3%A9nyi%20Andr%C3%A1s.pdf>
31. Tálás Péter: Orosz-grúz háború - Sarokba szorítva. (<http://magyarnarancs.hu/kulpol/orosz-gruz-haboru-sarokba-szoritva-69282>)
32. <http://www.amf.org>.
33. <http://www.bbc.co.uk>
34. <http://biztpol.corvinusembassy.com>
35. <https://www.bp.com>
36. <http://www.dw.com>
37. <http://europa.eu>
38. <http://geopoleurasia.blog.hu>
39. <http://hatareset.blogspot.hu>
40. <http://www.hhrf.org>
41. <http://inforadio.hu>
42. <http://iszlami.com>
43. <http://www.karpatinfo.net/>
44. <http://magyaridok.hu>
45. <http://mno.hu>
46. <http://nol.hu>
47. <http://nyomaban.blogger.hu>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

48. <http://www.spiegel.de>
49. <https://www.tagesschau.de>
50. <http://tortenelemcikkek.hu>
51. <http://www.vg.hu>
52. <http://vlaston.webnode.hu>

RESPERGER ISTVÁN¹**A biztonsági környezet, az aszimmetrikus hadviselés és a terrorizmus jellemzői****Characteristics of the Security Environment, Asymmetric Warfare and Terrorism****Absztrakt**

A tanulmány a jelenkor fegyveres konfliktusait, a terrorizmust, az aszimmetrikus hadviselést és a jövő kihívásait, kockázatait és fenyegetéseit elemzi, a biztonsági dimenziók vonatkozásában.

Kulcsszavak: terrorizmus, aszimmetrikus hadviselés, fegyveres konfliktusok, kihívások, kockázatok, fenyegetések

Abstract

The present study analyses the contemporary armed conflicts, the terrorism, the asymmetric warfare and the challenges, risks and threats of future, in security dimensions.

Keywords: terrorism, asymmetric warfare, armed conflicts, challenges, risks, threats.

Mottó: „A hadtudomány a nemzetközi és nemzeti biztonságot fenyegető kihívások és veszélyek ellen alkalmazott katonai erők és eszközök sikerét meghatározó elméleti tételek és tapasztalatok összefoglaló ismeretrendszere.”

Prof. Dr. Kőszegvári Tibor

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Nemzetbiztonsági Intézet, egyetemi docens – National University of Public Service, Institute of National Security, Associate Professor, E-mail: resperger.istvan@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0001-7913-1908

BEVEZETÉS

A TÉMAVÁLASZTÁS INDOKLÁSA, AKTUALITÁSA

A tézisek aktualitását az adja, hogy a jelenkor fegyveres konfliktusai, háborúi jelentős változáson mentek keresztül. A korábbi állam-állam ellen viselt háborúit a rendezetlenség, az elhúzódozó időtartam és az aszimmetria, de főként a nem állami szereplők jellemzik. A nem állami szereplők a terrorista, szeparatista csoportok, a felkelők, szervezett bűnözői körök váltak a konfliktusok meghatározó szereplőivé. A 21. század meghatározó konfliktusai, válságai komplex módon jelentkeztek, kiváltó okaik is komplex vizsgálatot kívánnak.

1. ELMÉLETI ALAPOK

A fejezet a 2010-es éveket alapul véve 2030-ig elemzi a várhatóan bekövetkező biztonsági és nemzetbiztonsági kockázatokat, kihívásokat és fenyegetéseket, továbbá javaslatokat fogalmaz meg a problémák megoldását illetően. Külön alfejezetben elemzem a hazánk biztonságát befolyásoló biztonsági, nemzetbiztonsági körülményeket.

A biztonságpolitikai kihívások, kockázatok és fenyegetések „*azok... a veszélyt és fenyegetést magukban hordozó helyzetek és állapotok, amelyek általában negatívan befolyásolják az adott országban az átfogó biztonságot, annak egyes összetevőit, s gyengítik a belső és külső stabilitást.*”² A kockázat általános fogalma: „*Valamely cselekvéssel járó veszély, veszteség lehetősége.*”³ A biztonsági kockázatot, az általános meghatározásból következően, a biztonsági dimenziók vonatkozásában értelmezhetjük. A fenyegetés a veszély konkrét, cselekvési szándékot is megjelenítő formája, amelynek célja a célország magatartásának befolyásolása a saját érdek érvényesítésére. Főként akkor beszélhetünk fenyegetésről, ha bizonyos érdekütközések kikényszerített vagy erőszakos úton történő megoldására van kilátás. A katonai fenyegetés megítélése esetén figyelembe kell vennünk az állami, politikai akarat meglétét, és értékelnünk kell ezek katonai vonatkozásait a képesség területén. Tehát szándék és katonai képességelemzést kell készítenünk környezetünkről, áttekintve mindazokat a lehetséges veszélyeket, amelyek hazánkra hatással lehetnek.

A *kihívások*: az általánosan értelmezett biztonság egyes összetevőire ható olyan helyzetek és állapotok összessége a lehetséges veszélyek legalacsonyabb megnyilvánulási szintjén, amelyek eredőit általában hátrányosan befolyásolják a belső és külső stabilitást, és kihatással lehetnek egy adott régió hatalmi viszonyaira.

² Hadtudományi Lexikon (szerk.: SZABÓ József) (Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1992.) p. 42. Vö: KŐSZEGVÁRI Tibor: A közép-európai térség és Magyarország biztonságát fenyegető veszélyek az 1990-es években (Országos Kiemelt Társadalomtudományi Kutatások, Budapest, 1993-1996.) p. 14.

³ MATUS János: Válságkezelés és konfliktusok megelőzése. In: Új Honvédségi Szemle 1995/10. p. 47. 7.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

A *kockázatok*: az általánosan értelmezett biztonság egyes összetevőire ható olyan helyzetek és állapotok összessége, a lehetséges veszélyek olyan megnyilvánulási szintjén, amikor a nemzeti érdekek sérülhetnek, ezáltal veszteségek keletkezhetnek.

A *fenyegetések*: az általánosan értelmezett biztonság egyes összetevőire ható olyan helyzetek és állapotok összessége, - a lehetséges veszélyek legmagasabb megnyilvánulási szintjén - amikor a nemzeti érdekek sérülhetnek, és közvetve hatással lehetnek a nemzeti értékek megőrzésére. Az érdekek képviselésének módszerei és eszközei előnyben részesítik a kikényszerítést vagy az erőszakos úton történő megoldás lehetőségét.⁴ Amint az a fogalmi meghatározásokból kitűnik, a kihívásokat, kockázatokat és a fenyegetéseket a lehetséges veszélyek megnyilvánulási formáinak tekintem, amelyek általában hátrányosan befolyásolják a belső és külső stabilitást, és hatással lehetnek egy adott régió hatalmi viszonyaira. Ezek a fogalmak egymásra épülve egyre nagyobb feszültségi szint megletét feltételezik. Jellegükből következően csak dinamikus folyamatokként értelmezhetők. Ezért a fogalmi meghatározások az elméleti értelmezés szempontjából fontosak, de a gyakorlatban gyakran egymást átfedve, összemosódva jelennek meg. A külső környezeti jellemzők (például a politikai,- és gazdasági viszonyok) függvényében képlekenyen változhatnak. Értékelésük és elemzésük nem ritkán csak egy újabb stabilizálódott erőter kialakulása után, visszamenőleg végezhető el. A kockázatok és a kihívások szintjén főként a környezeti és gazdasági elemeket érinti, amelyekhez a katonai elem katonatechnológiai vetületei is kapcsolódnak. A fenyegetés szintjén a politikai, diplomáciai és a katonai elemek kerülnek előtérbe. (Lásd 1. számú ábra.)

1.1. KONFLIKTUSSAL, KONFLIKTUS-MEGELŐZÉssel, VÁLSÁGGAL, VÁLSÁGKEZELÉssel KAPCSOLATOS ELMÉLETI ALAPOK

A témával kapcsolatos fogalmakat, meghatározásokat és definíciókat az államközi kapcsolatok viszonyának formáin keresztül közelítem meg. A szakirodalom alapvetően az esetek többségében négy állapotot különböztet meg:⁵ békeállapot, válsághelyzet, fegyveres konfliktus és konfliktus-kezelés utáni békeállapot (Béke-2). (Lásd 2. számú ábra.) A békeállapot jellemzője, hogy a kapcsolatok az államok és/vagy az országcsoportok között a kölcsönös bizalmon és az egyetértésen alapulnak a közös érdekek és a valós értékek figyelembevételével. A válsághelyzet jellemzője, hogy a jó kapcsolat valamilyen vita vagy érdek/érték összeütközés következtében megromlik, feszültség keletkezik a résztvevők között, akik valamilyen eszközzel (politikai, diplomáciai, gazdasági, katonai) megpróbálják a kialakult

⁴ RESPERGER István: A fegyveres erők megváltozott feladatai a katonai jellegű fegyveres válságok kezelése során (Doktori (PhD) értekezés Budapest, 2002.) p. 45.

⁵ Lásd: SZTERNÁK György: A válságok kialakulása és kezelésük lehetséges módja p. 26. Vö.: Más szakértők alkalmazzák még a: „Béke 1”; Válság; (háborús küszöb alatti tevékenységek), Háború, „Béke-2” megnevezéseket is, abból a megfontolásból, hogy a „Béke-2” egy másfajta állapotot jelent a kiinduló helyzethez képest. LUND, M. S.: Preventing Violent Conflicts pp. 39-43. Megkülönböztet: Béke-, instabil béke, válság, fegyveres konfliktus, háború időszakokat.

helyzetet befolyásolni. A katonai természetű veszélyeztetésről akkor beszélhetünk, ha a válsághelyzet megoldására tett politikai, diplomáciai, gazdasági és egyéb lépések nem járnak eredménnyel, és a felek között a viszony tovább romlik, ami katonai természetű nyomásgyakorlás, erődemonstráció, provokációk, csapatösszevonások, és határsértések formájában nyilvánul meg. A konfliktus utáni békeállapot jellemzője, hogy a konfliktuskezeléssel kapcsolatos tevékenységek elérik fő céljukat – azaz a békeállapot újbóli megteremtését –, de a konszolidálódott helyzet fenntartása és megerősítése érdekében általában olyan intézkedéseket léptetnek érvénybe, amelyek megakadályozzák az esetleges konfrontációkat. Ezen intézkedések arra irányulnak, hogy a feszültség szintet csökkentsék, de adott esetben az indokoltnál hosszabb alkalmazásuk a végleges békeállapot létrejöttét késleltethetik.

Michael S. Lund feltételezése alapján, főként a diplomáciai, a politikai, a nemzetközi szervezetek és a katonai erő lépéseit tekintve egy konfliktus szakaszai diagramszerűen ábrázolhatóak. Az ábrával kapcsolatban az első fogalomkör, melyet megvizsgálók, a létfontosságú (alapvető) értékek és érdekek.

1. 1. 1. A létfontosságú (alapvető) értékek és érdekek

A nemzeti érdek a nemzet javát, hasznát, szükségleteit körülhatároló alapvető fogalom. A nemzet fennmaradása, megszilárdulása, továbbfejlődése szempontjából alapvető jelentőségű feltételrendszer. Az állami szuverenitás létének döntően meghatározó összetevője. A honvédelemmel kapcsolatos nemzeti érdek az államot fegyveres erőszakkal fenyegető veszélyek és kockázatok összefüggésében körvonalazható. Egyes amerikai kutatók⁶ az általános fogalmat (érdek) a lehetséges kockázatok szerint differenciálják. Így megkülönböztethetjük: a létérdek, a különösen fontos érdek, a jelentős érdek és az érdek kategóriáját.

Létérdek (sorsdöntő nemzeti érdek): a nemzet megmaradáshoz, megszilárdulásához, fellendüléséhez fűződő olyan elengedhetetlen, a fennmaradást biztosító társadalmi szükségletek összessége, amely a nemzeti lét szempontjából döntő jelentőségű. Ezért érvényesítése és oltalmazása a nemzet részéről akár szélsőséges kockázatvállalással és a nemzeti erőforrások maximális és célorientált összpontosításával járhat együtt, ami adott esetben a totális fegyveres konfrontáció felvállalásában nyilvánul meg.

Különösen fontos érdek (alapvető nemzeti érdek): olyan életbevágó, a nemzeti létet meghatározó társadalmi szükségletek összessége, amelynek érvényesítése és oltalmazása érdekében a nemzet nagy kockázatot vállal, de ennek mértéke a nemzeti lét szintje alatt marad.

Jelentős érdek (fontos nemzeti érdek): olyan társadalmi szükségletek összessége, amelynek érvényesítésére és oltalmazására a nemzet nagyobb erőfeszítéseket tesz, de

⁶ STUDENMAIER, W. O.: Hadászati koncepciók In: KOVÁCS Jenő.: Állami szuverenitás, nemzeti érdek, hadászat pp. 36-50.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

jelentősebb kockázatokat nem vállal fel. (pl. az ország légterének, területének időleges átengedése idegen fegyveres erők átvonulása céljából).

Érdek (egyszerű nemzeti érdek): olyan társadalmi szükségletek összessége, amely a nemzeti jólét emelésének irányába mutat, a hangsúly az érvényesítésre helyeződik, oltalmazása általában preventív, és a fegyveres erők alkalmazása nélkül, közvetett módon történik. (pl. anyagi, technikai, pénzügyi, oktatási és segélynyújtás)

Az érték: a magyar értelmező kéziszótár szerint: „valaminek az a tulajdonsága, amely a társadalom és az egyén számára való fontosságot fejezi ki.” A szakértők ide sorolják általában egy adott ország kultúráját, nyelvét, vagy olyan kulturális, művészeti örökséget, amelyhez az adott ország lakossága kötődik. Az értékek adott társadalmi környezetben maradandóbbak, mint az érdekek, mivel az érdekek a társadalom belső változási folyamatainak köszönhetően az értékek mentén artikulálódnak. Az értékek alapvetően csak az egész társadalmi berendezkedést befolyásoló, külső vagy belső drasztikus változások esetén fogalmazódnak újra.

1. 1. 2. A vita, a veszély

A vita: olyan viszony, amikor az érintett felek eltérő érdekeiket ütköztetik (például tárgyalnak), lezárásának feltétele, hogy a résztvevők kompromisszumokkal megállapodást kössenek, oly módon, hogy a saját érdekeiket megfelelő módon képviseljék.⁷ A társadalmat érintő veszélyen általában a biztonság valamely dimenziójára negatívan ható jelenség bekövetkezésének potenciális lehetőségét értjük. A biztonságot érintő olyan körülmény, amely magában hordozza az össztársadalmi negatív hatások lehetőségét. A kockázat általános fogalma: „*Valamely cselekvéssel járó veszély, veszteség lehetősége*”.⁸

1. 1. 3. Az erő és hatalom

Az erő és hatalom a fegyveres küzdelem egyik érvényesítési eszköze. „*A háború az erő alkalmazása egy másik fél akarata ellenében*”⁹ (Morgenthau). Az erő (FORCE, KRAFT) és a hatalom (POWER, MACHT) kapcsolata abból ered, hogy minden politikai tevékenység, közvetve vagy közvetlenül valójában a hatalom gyakorlásának aktusa, amelynek formája, intenzitása az elérendő céltől, valamint az alkalmazó elszántságától függ. Az erő és hatalom érvényesítésének fokozatai: demonstráció, fenyegetés, kényszerítés, büntetés, nyomásgyakorlás, katonai erő alkalmazása.¹⁰ (Lásd 3. számú ábra.)

⁷ MATUS János: Válságkezelés és konfliktusok megelőzése In: Új Honvédségi Szemle 1995/10. p.47.

⁸ Magyar Értelmező Kéziszótár p. 745.

⁹ DEÁK Péter: A biztonságot fenyegető kihívások, konfliktusok, válságok, háborúk In: Védelmi Tanulmányok 1997/3. p.4.

¹⁰ DEÁK Péter: ugyanott

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

1. 1. 4. A válság, a válságkezelés

A konfliktusok, válságok a bipoláris világrend felbomlása után kerültek előtérbe. Az új kihívások, kockázatok veszélyeztetik az egyén, a közösség és az államok biztonságát. A válságok hozzátartoztak az emberiség történetéhez, hosszabb rövidebb lappangási idő után a felszínre törtek, intézkedéseket követeltek, valamilyen irányban befolyásolták korukat.

Válság, válságkezelés: Az egyik legelfogadottabb átfogó megfogalmazás a válságra: „A válság átcsapási pont, egy államnak bármely más külső szereplővel való viszonyában a háború — béke kontinuum mentén... A válság mintegy a konfliktus tetőpontja, összesűrűsödése.”¹¹ A 2. számú ábrán jól megfigyelhető ez az összegzés, legnagyobb valószínűséggel a válság tetőpontján következhet be az eltérő érdek-, és/vagy értékkülönbségek okán a katonai erő alkalmazása.

A válságkezelés: „Minden olyan intézkedés, amely a válság esetén arra irányul, hogy egy fegyveres konfliktus kialakulását, kiterjesztését megakadályozzuk, anélkül, hogy alapvető nemzeti érdekeinkről lemondanánk... körütekintő előkészületek után a döntések meghozatala. Ez utóbbiak célja a megfelelő politikai, diplomáciai, gazdasági és esetleg katonai lépések időbeni és összehangolt alkalmazása.”¹²

2. A XXI. SZÁZAD BIZTONSÁGI KÖRNYEZETE

2.1. A XXI. SZÁZAD KIHÍVÁSAI

2.1.1. A demográfiai robbanás és következményei

A globális kihívások közé tartozik a Föld népességének növekedése. Jelenleg több mint 7 milliárd ember él a Földön, de ez 2050-ig megkétszereződhet.¹³ (Lásd: 4. számú ábra.)

A legnagyobb gondot, Afrika és Dél-Ázsia igen gyors demográfiai növekedése és Európa népességének csökkenése okozza. A fejlődését az alábbi táblázat érzékelteti.

¹¹ ÁGH Attila: Konfliktusok háborúk p. 114. Lásd még: DEÁK P.: A biztonságot fenyegető kihívások, konfliktusok háborúk p. 14. „A válság, az államok, államcsoportok között kiéleződő feszült viszony a fegyveres konfliktus szintje alatt.”

¹² KÖSZEGVÁRI Tibor: A válságkezelés aktuális problémái p. 217. „A válságkezelés politikai reagálások modulálása ingatag helyzetben; a saját érdek, érték képviselője érdekében. Számos esetben jó politikai és diplomáciai lépések sorozata.”

¹³ KÖSZEGVÁRI Tibor.: A közép-európai térség... i. m. p. 31.

Vö: KENNEDY, PAUL: A XXI. század küszöbén (Napvilág Kiadó, Budapest, 1997.) p. 30. A Föld lakossága 2025-ben eléri a kb. 8,5 milliárd főt, 2050-re pedig eléri a 9,3 milliárd főt. A nők termékenysége Nigéria -Nyugat-Európa viszonylatában 7 : 1 (!). SHEENAN, JOHN J.: A XXI. század biztonságpolitikája In: Új Honvédségi Szemle 1997/5. p. 11. A Föld lakossága 2050-ben 9,83 milliárd fő lesz. A fejlett országokban 26, a fejlődő országokban 240(!) születés történik percenként.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

A különböző országok demográfiai fejlődése			
Ország	Átlagéletkor 2010-ben (év)	Átlagéletkor 2030-ban (év)	Demográfiai fejlődési szakasz
Brazília	29	35	2000-2030
India	26	32	2015-2050
Kína	35	43	1990-2025
Irán	26	37	2005-2040
Oroszország	39	44	1950-2015
Japán	45	52	1965-1995
Németország	44	49	1950 előtt -1990
USA	37	39	1970-2010

Forrás: Global Trends 2030: Alternative Worlds a publication of the National Intelligence Council p. 24.

1. számú táblázat

A világot 2015-ben mintegy 7,2 milliárd ember lakja majd, azonban a világ népesedési arányának növekedése az 1985. évi 1,7 százalékról napjainkra 1,096 százalékra csökkent, 2015-ben pedig hozzávetőlegesen 1 százalék lesz.¹⁴

A városi lakosság aránya az 1950-es években 30%-ról 2030-ra 60 %-ot ér el. Ez azt jelenti, hogy a 8,3 milliárd főből 4,98 milliárd fő városban fog élni. A városi lét is hozzájárul ahhoz, hogy a középréteg aránya Közép- és Távol-Keleten 55-60 %-ra megemelkedik a világ összlakosságából.¹⁵ A demográfiai robbanás problémaköréhez – amely számos más biztonsági dimenzióra is hatással van – tartozik az államok számának radikális növekedése is. Ebből következően a nemzetközi rend fenntartása érdekében egyre több résztvevővel kell megegyezni, figyelembe venni érdekeiket, értékeiket, törekvéseiket. Amíg az 1816-1830-as időszakban közel 22 ország, addig az 1914-1940 között 65, és az 1970-77-es időszakban 140 szuverén állam volt jelen a nemzetközi porondon, melyek száma jelenleg 193.¹⁶ A helyzetet jól jellemzi az alábbi idézet: „A mi nemzedékünk legfőbb nehézsége

¹⁴ Global Trends 2015 i. m. p. 25. ; Lásd még: Zur Lage der Welt (Der Fischer Atlas, Frankfurt am Main, 2000.) p. 14-17.

¹⁵ Egyes afrikai országokban az AIDS¹⁵ terjedése következtében lassul majd a népesség szaporodási üteme, sőt vissza is eshet a viszonylag magas születési arányok ellenére is. Például Dél-Afrikában az előrejelzés szerint a lakosság száma a 2000. évi 43,4 millióról 2015-ig 38,7 millióra esik vissza. 1995-ben Afrikában 1 millió gyermek fertőződött HIV vírussal.. 2007-ben 1,8-2,3 millióan haltak bele 32,9 millió fertőzött a világon (2 millió 15 éven aluli) Forrás: „008-as ENSZ jelentés

(http://www.unaids.org/en/KnowledgeCentre/HIVData/GlobalReport/2008/2008_Global_report.asp) (Letöltés ideje: 2013.10.15.) 2010-ben 1,2 millióan haltak bele a Szub-szaharai Afrikában, 1,9 millió újonnan fertőzöttet regisztráltak és 22,9 millióan élnek HIV/AIDS fertőzéssel. (Forrás: <http://www.avert.org/worldstats.htm>) (Letöltés ideje: 2013.10.15.)

¹⁶ 193 szuverén állam alatt az ENSZ tagállamait értjük, de mindenképp érdemes megemlíteni a nem tagállam, de megfigyelő státusú Palesztinát és a Vatikánt.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

abban rejlik, ... hogy gazdaságunk és politikánk soha nincs összhangban egymással. Politikai síkon... továbbra is 60-70 szuverén nemzeti államra oszlik, de a nemzeti egységek mind kisebbek és számosabbak s nemzeti öntudatuk egyre elevebb. A két ellentétes irányzat közötti feszültség... mindig is számos koccanáshoz, súrlódáshoz, összeütközéshez vezetett.¹⁷ A feszültségek rendezésének esélye szoros összefüggésben van a demokratizálódási folyamattal. Ha ez a folyamat kezdeti stádiumban van, illetve kiteljesedését a környezeti folyamatok hátráltatják, akkor jelentősen csökkenhet a békés rendezés lehetősége. Az államok nagy száma ellenére 1980-ban az országok 29,5%-a, 1986-ban 32,6%-a volt gyakorlatilag is demokratikus berendezkedésű.¹⁸ A biztonsági fenyegetések egyik legveszélyesebb kategóriája a „széteső államok”. ez azt mutatja, hogy az ország központi vezetése, államhatalma felbomlik, nem egyedül uralja az erőszak monopóliumát, nem képes többé megvédeni a polgárait, nem képes a biztonságot és a stabilitást garantálni. Az alábbi táblázat azt mutatja, hogy egyes országoknak 2030-ra mekkora esélye van az állami hatalom megtartására. Egyes országok esetén a nemzeti- vallási ellentétek, a polgárháborúk, a fegyveres konfliktusok, az atomfegyverek birtoklása a helyzetet tovább élezi. (Lásd: 2. számú táblázat.)

A széteső államok sorrendje 2008-ban és 2030-ban			
Sorrend	2008	2030	Megjegyzés:
1.	Burundi ⁴	Szomália ³	A szétesés folyamatát erősítő tényezők: 1. Polgárháború, terrorizmus; 2. Atomfegyvert birtoklása; 3. Kalóztevékenység; 4. Vallási- etnikai ellentétek; 5. Humanitárius katasztrófa.
2.	Jemen ⁴	Burundi ⁴	
3.	Szomália ³	Jemen ^{1,4}	
4.	Afganisztán ¹	Uganda ⁴	
5.	Uganda ⁴	Afganisztán ¹	
6.	Mali ⁴	Mali ⁴	
7.	Kongói Demokratikus Köztársaság ⁴	Kongói Demokratikus Köztársaság ⁴	
8.	Kenya ⁴	Kenya ⁴	
9.	Haiti ⁵	Nigéria ⁴	
10.	Banglades	Pakisztán ^{2,4}	
11.	Pakisztán ^{2,4}	Csád ⁴	
12.	Etiópia ^{4,5}	Niger ⁴	
13.	Nigéria ⁴	Haiti ⁵	

¹⁷ KENNEDY, Paul: A XXI. század küszöbén i. m. p. 305.

¹⁸ FORDROM, Erhardt – POHLMAN, Hartmut: Europäische Sicherheit nach dem Ende des WAPA p. 156.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

A széteső államok sorrendje 2008-ban és 2030-ban

14.	Niger ⁴	Etiópia ^{4,5}	
15.	Csád ⁴	Banglades ⁴	

Forrás: Global Trends 2030: Alternative Worlds a publication of the National Intelligence Council p. 18.

2. számú táblázat

A kutatók az első főbb ütközőpontként említik az egy főre jutó földterület nagyságát. Míg a Föld területéből Kr.e. 7000-ben 15 km² állt egy személy rendelkezésére, addig ez a terület ma 0,043 km²-re csökkent.¹⁹

A különböző népcsoportok, nemzetiségek, vallási csoportok sokszínűségét jól jellemzi a következő egyszerűsített példa. Ha a világ egy százfős falu volna, akkor abból:

- hetvenen lennének nem fehér bőrűek;
- hetvenen nem tudnának olvasni;
- ötvenen szenvednének alultápláltságtól;
- csak egynek lenne felsőfokú végzettsége;
- hetvenen lennének nem keresztények.²⁰

Magyarországra vonatkozó előrejelzések, adatok a természetes szaporodást 1995: -3,1 ezrelék; 1998: -4,3 ezrelék; 2001: -3,4 ezrelék; 2011: -4,1 ezrelékre prognosztizálták. A magyar nők termékenységi rátája: 2000-ben 1,71 volt, míg 2011-ben ez az érték 1,24-re süllyedt. Hazánkban a várható élettartam férfiaknál 70,5, nőknél pedig 78,1 év. A magyar nemzetiségűek száma a szomszéd országokban a következők szerint változott 2001 óta: Ukrajnában 156 000-ről 141 000-re, Romániában 1 435 000-ről 1 238 000-re, a Szerbiában 339 000-ről 253 899-re, Horvátországban 16 500-ről 14 048-ra, Szlovéniában 8500-ről 6000-re, Ausztriában: 6950-ről 6800, Szlovákiában 520 000 főről 458 467 főre csökkent.²¹ (Lásd: 5. számú ábra.)

Az ország vallási felmérései adatai azt mutatják, hogy a lakosság 74,4%-a keresztény, 19,5 %-a protestáns, 0,1 5-a ortodox, 0,1 5 zsidó felekezethez tartozónak vallotta magát. a nem vallásosak aránya 14,55.^{22,23}

A többkomponensű hatalom mutatói alapján 2030 lesz a váltópont a fejlett (OECD) és a fejlődő országok sorrendjében. 2030-tól az USA, Japán és Európa országai lefelé haladnak a listán, míg India Kína, Oroszország stagnálása mellett felfelé indulnak.

¹⁹ KÖSZEGVÁRI Tibor: A közép-európai térség... i. m. p. 32. Vö: Weißbuch p. 33.

²⁰ SHEENEN, John J.: A XXI. század... i. m. p. 12.

²¹ KSH, 2001. www.ksh.hu; letöltés: 2013. 12. 01.

²² Forrás: KERTESI Géza.- KÉZDI Gábor.:A cigány népesség Magyarországon, Socio-Typo, Budapest, 1998. p. 120-150.

²³ /Forrás: KSH, 2011. www.ksh.hu (Letöltés ideje: 2013. 10. 30.)

2.1.2. Az energiahordozók kimerülése

A Föld erőforrásai csak meghatározott ideig biztosítják az emberiség szükségleteit, emiatt szükséges számba venni a Föld erőforrásait. Különös tekintettel a világ élelmiszer- és energia- ivóvíz tartalékaira, s ezzel összefüggésben megvizsgálni a várható környezet-szennyezés mértékét. Az emberiségnek szembe kell néznie az öfenntartás alapjait biztosító energiahordozó készletek gyors kiapadásával. A gáz 69 évig, az olaj 79 évig – más források szerint 92 évig –, a barnakőszén 173 évig, a feketekőszén 102 évig áll az emberiség rendelkezésére. Ezek elfogyása után új energiahordozókra lesz szükség.²⁴ (Lásd: 7. és 9. számú ábrák.)

A nukleáris energia rendszerbe állítása lassította az energiahordozók kiaknázásának ütemét, de számtalan újabb, megoldatlan kérdést vetett fel. A világ atomreaktorainak száma folyamatosan növekszik (napjainkban kb. 440), s ebből közel 20-30 db Csernobil típusú, amelyeknél fokozott lehet az emberi vagy technikai okból bekövetkező balesetek valószínűsége.²⁵ Az ország területén található primer energiahordozók az ország energiaigényének 50%-át adják. A nukleáris energiatermelést is figyelembe véve az ország villamos energia függőségi mutatója 60%. Az energiahordozóban az importunk 2012-2013-ban 78,2%, 2021-2022 93,3% lesz földgáz tekintetében, összes energiafüggőségünk 62,5 %.²⁶

A világ kőolaj tartalékainak 56,6%-a, a földgáz 40,6%-a a Közel-Keleten találhatóak. Felhasználást tekintve a legnagyobb importra Észak-Amerika, Ázsia területén lévő országok szorulnak.

²⁴ OPITZ, Peter J.: Weltprobleme p. 124-126.

²⁵ A hazai lakosságra potenciális veszélyt jelentő atomerőművek és atomreaktorok áttekintése: A Paksi Atomerőmű Rt területén 4 darab egyenként 1375 MW hő- és 440 MW villamos teljesítményű nyomottvízes, V-213 típusú reaktor blokk üzemel. A Központi Fizikai Kutató Intézet kutatóreaktora 1986 és 1990 között rekonstrukción esett át. A kutatóreaktor aktív zónájának hőteljesítménye 10 MW. A Budapesti Műszaki Egyetem Nukleáris Technológiai Intézet tanreaktora aktív zónájának a hőteljesítménye 0,1 MW. Az országhatár 50 kilométeres körzetében lévő működő, építés vagy tervezés alatt álló atomerőművek az alábbiak: A Szlovák Köztársaságban Bohunice körzetében 4 darab nyomott-vízes blokk üzemel, amelyekből 2 darab V-230 típusú és 2 darab V-2213 típusú. A V-230 típus nem felel meg az érvényes biztonsági előírásoknak. Mahovce település mellett 4 darab V-213 típusú blokk üzembe helyezése folyik, Kecerovice körzetében 2 darab VVER-1000 típusú blokk építését tervezik. /Forrás: DAMJANOVICH Imre - RADVÁNYI Lajos: A Magyar Köztársaság környezeti biztonsága (Védelmi Tanulmányok a Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet időszakos kiadványa, Charta Press Kft, Budapest, 1997.) p. 36-40./

²⁶ ZSUGA János: Magyarország energiabiztonsága, előadás az „Energiabiztonság, nemzetbiztonság” konferencián Budapest, NKE, 2012. 11. 25.

2.1.3. Az élelem, a víz és a természeti erőforrások problémája

Természeti erőforrások és a környezet

A demográfiai robbanás miatt a növekvő lakosság élelmezése egyre nagyobb gondot jelent. A Földön a megművelhető földek 20%-a jó, 6%-a közepes, 34%-a gyenge termőképességű, 40%-a terméketlen.²⁷ Ennek következtében Ázsiában és Afrikában 700-800 millió ember alultáplált.²⁸ 1990-1997 között az éhezõ gyermekek száma Pakisztánban 38%, Indiában 53%, Indonéziában 34%, Bangladesben 56%, Nigériában 36%, Nigerben 36%, Maliban 27%.²⁹ Az általános élelmiszer-termelés elegendõ lesz a szaporodó népesség táplálásához, azonban a hiányos infrastruktúra és elosztás, a politikai ingatagság és a krónikus szegénység rosszul tápláltsághoz vezet Afrika Szaharán túli térségeiben. Egyes országokban az éhínség lehetősége megtorló kormánypolitikákhoz vagy belső konfliktusokhoz vezet. A tartós, globális gazdasági növekedés a lakosság szaporodásával párosulva majdnem 50 százalékkal növeli az energia iránti igényt a következõ 15 évben. A teljes olajszükséglet, amely 2000-ben naponta hozzávetõlegesen 75 millió barrelt tett ki és 2011-re meghaladta a 88 millió barrelt,³⁰ 2015-ben meghaladhatja a 100 millió barrelt. (1 barell = 163,66 liter) A következõ 15 évben a földgáz fogyasztása gyorsabban növekedhet minden más energiaforrásnál, ami jórészt annak lesz tulajdonítható, hogy Ázsiában a gázfogyasztás megháromszorozódhat.³¹

Élelmiszer

A mezõgazdasági technológiában elért haladásnak köszönhetõen a világ gabonatermése és készlete 2015-ben elegendõ lesz a világ növekvõ lakossága szükségleteinek kielégítésére. Azonban az élelmiszer általános elégségessége ellenére az elosztás és az elérhetőség problémái fennmaradnak. A krónikusan éhezõ emberek száma a Szaharán túli Afrikában több mint 20 százalékkal növekszik az elkövetkezõ 15 évben.³² Az ENSZ adatai szerint a mezõgazdasági termelés 1961 óta megkétszerezõdött, sõt a fejlõdõ országokban több mint háromszorosára nõtt. A napi tápanyagbevétel ezekben az országokban 2650 kalóriát tett ki, de az éhezõk száma továbbra is magas. Az 1971-es közel 920 millióról 1997-ig 792 millióra csökkent, 2030-ig pedig várhatóan 400 millió alá esik.³³

²⁷ MÜLLER, Harald: Konflikt – eine Betrachtung In: Truppendienst, 1993/1 p. 5.

²⁸ FÜLÖP Imre: A biztonságot veszélyeztetõ tényezõk p. 80. Vö: Weißbuch p. 33. „Manapság közel 1 milliárd ember alultáplált, naponta 40 000 gyermek hal éhen.”

²⁹ Zur Lage der Welt, Der Fischer Atlas, Frankfurt am Main, 2000. p.17.

³⁰ CIA – The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/xx.html> [letöltve: 2013. 09. 23.]

³¹ Global Trends 2015 i.m. p. 6-7.

³² Global Trends 2015 i.m. p. 9-10.

³³ LOMBORG, Björn.: The skeptical Environmentalist, Cambridge University, 2001. p. 123.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Víz

Az élelmezési problémakörével³⁴ szoros összefüggésben van az ivóvízkészlet feltárásának és elosztásának kérdésköre. A bolygónk vízkészleteinek csak a 2,5 %-a az ember számára hasznos édesvíz. Ennek is 69%-a gleccserekben és a sarkkörök állandó hó és jégtakaróban van, további 30%-ot pedig olyan földalatti vízkészletek rejtjenek, melyekhez egyelőre vagy lehetetlenség hozzájutni vagy kiaknázásuk túl energia- és költségigényes lenne. A Föld összes vízkészletének fennmaradó 1%-át kezelhetjük csak olyan megújuló természeti erőforrásként, amely az esőzések alkalmával a talajba szivároghva felfrissíti a föld alatti vízkészleteket, összegyűlik a folyókban és tavakban illetve elpárologva visszakerül a légkörbe újabb esőzéseket produkálva.³⁵ Ez a fennmaradó egy százalék elég kevés mennyiség ahhoz képest, hogy - figyelembe véve a népesség növekedésének ütemét is – hozzáférhetőségének és minőségének biztosítása minden állam alapvető nemzeti érdeke kell, hogy legyen. Ráadásul az esőzések hiánya következtében az olyan tradicionálisan száraz területeken, mint a Közel-Kelet, Észak-Afrika, Közép-Ázsia, Közép-Amerika, a vízzel kapcsolatos kérdések hatványozottan jelentkeznek. Itt mindjárt el is érkeztünk az édesvíz készletek körül kialakuló két lehetséges probléma alapvető típusához: *a hozzáférhető vízkészletek növekvő hiánya és szennyezése, valamint a víz elosztása körüli viták.*

Ez távolról sem elhanyagolható szempont, hiszen a Közel-Keleten konfliktusforrásként jelentkezik. Igaz, hogy a víz Földön a legnagyobb mennyiségben található természetes anyag, de az emberi fogyasztásra alkalmas édesvízkészlet ennek töredéke, mintegy 2 %. A világ lakosságának közel negyede küzd ivóvíz-ellátási gondokkal.³⁶ 2025-ben – 2,4-3,4 milliárd ember – olyan országokban fog élni, amely „víz-stresszes” (water-stressed), azaz az egy főre eső mennyiség nem éri el az 1 700 köbmétert évente. Többnyire afrikai, közel-keleti, dél-ázsiai országokról és Észak-Kínáról van szó. Lásd a 8. számú ábrát, pirossal és vörös színnel jelölt térségek.

A „harmadik világ” országaiban összesen 1,2 milliárd ember nem jut megfelelő minőségű édesvízhez. A növekvő ipari és mezőgazdasági fogyasztás és a globális felmelegedés káros hatásai számos régióban gyorsabban merítik ki a tiszta édesvízkészleteket, mint ahogy azok meg tudnának újulni.³⁷ Világszerte 214 főbb folyórendszeren osztozik két vagy több állam, ezek legtöbbször megosztási viták tárgyát képezik.³⁸ Annak ellenére, hogy az államhatárokon áthaladó folyókkal kapcsolatos nemzetközi jogszabályok világos és egyértelmű normákkal rendelkeznek a parti országokra vonatkozóan, az ellentétes érdekek

³⁴ Zur Lage der Welt, Der Fischer Atlas, Frankfurt am Main, 2000. p. 22-24.

³⁵ BENEDICK, Richard E.: i. m., p. 10.

³⁶ KÖSZEGVÁRI Tibor: A közép-európai térség és Magyarország biztonságát fenyegető veszélyek p. 33. Vö: Weißbuch p. 33. „A világ lakosságának 40%-a vízellátási gondokkal küzd.”

³⁷ HVG, 2000. február 19. p. 9-17.

³⁸ HAUGE, Wenche és ELLINGSEN, Tanja: Environmental Change and Civil War: A Multivariate Approach, p. 7.; Internatoinal Peace Research Institute, Oslo, 1996. (nem publikált)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

miatt számos esetben ezek nem érvényesülnek. Mind a felszíni, mind a földalatti vízkészletek elosztásából származó konfliktusokra jó példákat szolgáltatnak a Közel-Kelet (a Jordán, a Nílus, a Tigris és Eufratesz).

2. 2. A XXI. SZÁZAD KOCKÁZATAI

2.2.1. A migráció és a vele összefüggő kockázatok

Nemzetközi tendenciák

A világ több mint 7 milliárdos népessége gyarapszik és fiatalodik: 2050-re megközelíti a 9,3 milliárdot. A népességnövekedés több mint 95%-át a fejletlen országok adják. A fejlett országok a következő évtizedekben megtartják jelenlegi, mintegy 1,2 milliárdos lélekszámukat a világ növekvő népességében. A világban kialakult fejlettségi különbségek, konfliktusok és katasztrófák hatására a migráció több mint 150 millió embert érint világszerte. Bár a migráció volumene növekedett, a világ népességének csak kevesebb mint 3 %-a élt egy évnél hosszabban hazáján kívül. A kutatások világszerte a migrációs nyomás erősödésére számítanak. (Lásd: 10. számú ábra.)

A migráció tovább globalizálódik: egyre több országot fognak érinteni a migrációs mozgások. Az EU-ban a születések száma a világháború óta 1999-ben volt a legalacsonyabb. Az Unió lakossága közel 1 millió fővel gyarapodott, de ebből a természetes szaporulat csak 266 ezer főt tett ki, míg a bevándorlás 711 400 főt. Az EU jelenlegi tagállamaira vonatkozó előrejelzés szerint a lélekszám 2005-ben éri el a csúcspontot 376 millióval, majd 2050-ig több mint 45 millió fővel 331 millióra csökken. Az EU államai 1950-ben a világ lakosságának 12%-át adta, ma 7,2%-át teszi ki, 2050-ig pedig 4%-ra csökken. A leggyorsabban öregedő ország Olaszország, ahol a 65 éven felüliek aránya már 10 év múlva meghaladja a 30%-ot, 20 év múlva a 36%-ot, míg Németországban 27,7%, illetve 30% lesz.³⁹

Európai migrációs trendek

Az EU-ban a népességszám csökkenését ellensúlyozó, legális migráció az 1980-as évek folyamán érte el a legmagasabb szintet. Jelenleg a migráció jelentős részét a korábbi migrációs hullámok nyomában lezajló családdegyesítések teszik ki. A mintegy 11 millió regisztrált, Európában élő nem EU-állampolgár többsége Németországban (5 millió), Franciaországban (2,25 millió), az Egyesült Királyságban (1 millió), Hollandiában (500 ezer), Olaszországban (500 ezer) és Belgiumban (közel 400 ezer) él. A bevándorlók legnagyobb része a nem EU-tag mediterrán országokból érkezett. Az illegális vándorlásról nincsenek pontos

³⁹ Központi Statisztikai Hivatal – Magyarország 2011, www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo2011.pdf, [letöltve: 2013. 09. 24.]

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

adatok. Becslések szerint 1998-ban 3 millió körül alakult az illegálisan bevándoroltak száma Európában, szemben az 1991-re becsült 2 millió személlyel.

Magyar kilátások

A jelenlegi migrációs trendek fennmaradását feltételezve 2020-ban 9,2 és 9,5 millió között, 2050-ben 7,5 és 8,7 millió között alakul majd. Ahhoz, hogy a népesség lélekszáma 2050-ben 10 millió maradjon, vagy az évezred elején egyszeri 1,4 millió, vagy évenként folyamatosan 30 000 fő körüli – tehát a jelenlegi beáramlást hatszorosan meghaladó – betelepülésre lenne szükség. Mindkét csökkenő tendencia - az élve születéseké és a mortalitásé együttesen - a társadalom előregedését mozdítja elő. A 65 éven felüliek aránya a mai 16,9%-ról, 2020-ig elérheti a 20,5%-os értéket. Ezért 2010 után az eltartó képesség tartósan kedvezőtlen alakulására kell berendezkedni. A termékenység csökkenéséből és az életkor növekedéséből eredő előregedési folyamat az aktív korú népesség számának a csökkenését eredményezi. Az aktív korúak számának csökkenése gyengébb eltartó képességet és szűkülő munkaerő potenciált jelent. Az öregedési index – vagyis a felbillent demográfiai egyensúlyt jelző mutató – szerint 2012. január 1-jen száz gyermekkorúra közel 117 65 évesnél idősebb jutott, szemben az egy évvel korábbi 115-tel. Az idős népesség eltartottsági jelzőszáma – amely az idősök számát a 15–64 évesek arányában fejezi ki – 24,6%, mely az előrejelzések szerint 2050-re megkétszereződhet. Számítások szerint akkorra a magyar és az uniós átlag közel azonos lesz – annak fényében is, hogy jelenleg az unióban kedvezőtlenebb, mint Magyarországon.⁴⁰

Jelenleg a bevándorlók nagyobbrészt magyarok. A Magyarországra irányuló migráció legjellemzőbb sajátossága, hogy a bevándorlók elsősorban a környező országok magyar nemzetiségű állampolgárai közül kerülnek ki. A nemzetközi migrációból származó népességnyereség 2011-ben kissé meghaladta az előző évi értéket (1,7 ezrelék). 2012. január 1-én több mint 200 ezer külföldi állampolgár tartózkodott Magyarországon, túlnyomó többségük román, ukrán, szerb és német. A népesség 2,1%-a külföldi. Magyarország az Európai Unió belülről alacsony, de pozitív nemzetközi migrációs egyenlegű országok közé tartozik.⁴¹

2.2.2. A fegyverkereskedelemből fakadó problémák

A védelmi jellegű technológiák gyorsan fognak fejlődni a következő 15 évben, megkülönböztetett tekintettel a nagy pontosságú fegyverekre, információs rendszerekre és kommunikációra. A szóban forgó technológiák fejlesztése és összehangolt alkalmazása elsősorban a fejlett országokra, különösen az Egyesült Államokra lesz jellemző. A technikai és műveleti integráció nagy költségei és bonyolultsága következtében kevés nemzet fog ki-

⁴⁰Központi Statisztikai Hivatal – Magyarország 2011, www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo2011.pdf, (Letöltés ideje: 2013. 09. 24.)

⁴¹Központi Statisztikai Hivatal – Magyarország 2011, www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo2011.pdf, (Letöltés ideje: 2013.10.15.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

emelkedő prioritást biztosítani az ilyen természetű katonai technológia hazai fejlesztésének. A globális védelmi kiadások – az USA-t nem számítva – jelentős mértékben csökkentek az 1980-as éveket követően, majd az ezredfordulót követően újra növekedésnek indultak. Ez a növekedés – a gazdasági válság hatására – jelenleg megtorpanni látszik. A „katonai modernizáció számlái”, különösen a beszerzésben igen magasak voltak. Ugyanebben az időszakban a globális fegyverpiac 50 %-kal csökkent. A 10 legnagyobb fegyver exportőr (millió USA dollár) 2012: USA 8 760, Oroszország 8 003, Kína 1 783, Ukrajna 1 344, Németország 1 193, Franciaország 1 139, Nagy-Britannia 863, Olaszország 847, Hollandia 760, Spanyolország 720.⁴² A legnagyobb 10 importáló ország (millió USA dollár) 2012: India 4 764, Kína 1 689, USA 1 297, Törökország 1 269, Pakisztán 1 244, Egyesült Arab Emírségek 1 094, Dél-Korea 1 078, Szaúd-Arábia 923, Ausztrália 889, Marokkó 790.⁴³

A fegyverek exportja akkor eredményezheti egy térség biztonsági stabilitásának felboulását, ha a meglévő katonai erőegyensúly megbontását idézi elő. A válságövezetekbe irányuló fegyverek gyakran fegyverkezési spirált indítanak el, ami a térségben a feszültség fokozódását, a katonai erő alkalmazásának lehetőségét vetíti előre.

A világűr hozzáférhetősége. Az USA vetélytársai és ellenségei felismerik, hogy a világűr igénybevétele milyen fontos az USA-hadereje számára és 2015-ig megkísérik, hogy ellensúlyozzák a világűr USA általi uralását. Továbbá sok ország kifejleszti a képességeket az USA űrbeli eszközeinek a semlegesítéséhez, különösen a földi létesítmények elleni csapásokkal, elektronikai hadviseléssel, bénítással és megtevesztéssel. Ilyen országok lehetnek 2030-ig India, Kína, Oroszország. 2015 után néhány országnak olyan űreszközök elleni technológiái lesznek, mint a tökéletesített űrbeli célkövetés, jelzavarás, és olyan irányított energiájú fegyverei, mint az alacsony energiájú lézerek.

2.2.3. Az etnikai és vallási ellentétek hatásai

Az újonnan alakuló biztonsági rendszerben felszínre törtek a nemzeti és etnikai vallási ellentétek is. Ezek megjelenésének elsődleges oka a két Világháborút követő békeszerződések anomáliáiból eredeztethető.⁴⁴ Közvetlen folyamányai a kisebbségek elnyomása, jogaik korlátozása, kultúrájuk, nyelvük háttérbe szorítása. Amíg a hidegháború alatt ezeket az ellentéteket a központi akarat és erő háttérben tarthatta,⁴⁵ addig a blokkrendszer felbomlása után ezek az elfojtott törekvések elemi erővel próbáltak érvényesülni. A környező országok megalakuló új államai (öt), magukban hordozták a megkésett államisággal és

⁴² Forrás: SIPRI Database, Arms exports, 2012. <http://www.sipri.org/databases/armstransfers>, Military Balance 2013. (Letöltés ideje: 2013.10.25.)

⁴³ Forrás: SIPRI Database, Arms exports, 2012. <http://www.sipri.org/databases/armstransfers>, Military Balance 2012, 2013. (Letöltés ideje: 2013.10.25.)

⁴⁴ KÖSZEGVÁRI Tibor. : A közép-európai térség és Magyarország biztonságát fenyegető veszélyek p. 34.

⁴⁵ HOBSBAUN, Erich J.: A nacionalizmus kétszáz éve (Előadások) (Maecenas Kiskönyvtár, 1997.) p. 211.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

instabilitással kapcsolatos mindazon ellentéteket, amelyek a demokratizálódási folyamatok kerékkötői lehettek. Ezek a történelmi léptékű változással együtt járó „gyermekbetegségek” nem megkerülhető jellemzői a korábban keleti orientált országok átalakulási folyamatainak. Mindezek a szélsőséges, nacionalista csoportok térnyerésének kedveztek.

A közép- és kelet-európai térségben az anyaország határain kívül élő etnikai, nemzetiségi csoportok lélekszáma közel 50 millió fő. Ebből 25 millió orosz, közel 3 millió magyar.⁴⁶

Másrészt az új államok azonosságtudatuk, azaz létük meghatározását minden más folyamatnál előbbre valónak tartják. Ezen törekvéseiket olyan erősen kívánják érvényre juttatni, hogy adott esetben a társadalmi és gazdasági folyamatok is másodlagos szerepet játszanak. A délszláv háború jól érzékeltette az önmeghatározás – akár fegyverrel történő – érvényesítésének szándékát. *”Létük mindennapját kitöltötte a közösségért való egzisztenciális félelem, félni egymás nyelvétől, fájától, véleményétől.”*⁴⁷

Harmadsorban a reménytelennek tűnő általános gazdasági elmaradottság és a gazdasági struktúra rugalmatlanságából következő kilátástalanság tovább erősíti a nemzetiségi és etnikai feszültségeket. A többé-kevésbé homogén gazdasági erőforrás-eloszlás megbomlása úgyszintén a nézeteltérések kiéleződéséhez vezetett. Különösen Jugoszlávia szétesése kapcsán volt nyomon követhető, hogy az eltérő fejlettségű tagköztársaságok egyenetlen fejlődésükkel tovább fokozták az etnikai, vallási, nemzetiségi problémákat.⁴⁸ Az elmaradottak helyzetük miatt, a fejlettebbek a számukra igazságtalannak tűnő elosztási rendszer miatt érezték tarthatatlannak a szövetséget. Az etnikai konfliktusok súlyos veszélyeket hordozhatnak magukban, mivel a gyakran hosszú ideig felszín alatt lappangó feszültségek – adott politikai környezetben – elementáris erővel érvényesülhetnek és polgárháborúkat, etnikai terrorizmust, népiirtást, a határok megkérdőjelezését eredményezhetik, melyek következtében egész régiókat tehetnek hosszú időre instabillá.⁴⁹ A vallási fanatizmusból adódó problémákat az iszlám fundamentalizmus térnyerésével ábrázolhatjuk a legjobban.⁵⁰ A modern iszlám irányzatok útkeresése mellett civilizációjuk négy fő előretörési irányját kell a többi kultúrának figyelembe venni. (Lásd: 11. számú ábra.)

⁴⁶ FÜLÖP Imre: A biztonságot veszélyeztető tényezők In: Biztonságpolitika (szerk: GAZDAG Ferenc) p. 84.

⁴⁷ BIBÓ István: A kelet-európai kisállamok nyomorúsága In: BIBÓ ISTVÁN: Válogatott tanulmányok II. (Magvető Kiadó, Budapest, 1977.) p. 220.

⁴⁸ KENNEDY, Paul: A XXI. század küszöbén i. m. p. 129.; BRETTNER Zsolt- DEÁK Ágnes: A nacionalizmus Eszméje a politikában (Tanulmány Kiadó, Pécs, 1995.) p. 9-39 „A nacionalizmus egyrészt, mint a nemzetek kialakulásának folyamata, másrészt, mint nemzeti érzés, harmadszor, mint a nemzeti status elérését vagy fenntartását politikai célként maga elé tűző mozgalom, negyedszer tágabb értelemben vett ideológia.” HOBBSBAUN, Erich. J.: A nacionalizmus i. m. p. 24; p. 221; p. 223; BALOGH András: A nemzeti kisebbségekkel összefüggő konfliktusok In: Külpolitika 1997/tavaszi p. 3; 6; RÜHLE, Höppner J.: Gefahr durch ethnische Konflikte In: Europäische Sicherheit, 1997/1. pp. 18-22.

⁴⁹ KARDOS Gábor.: Megoldhatóak-e az etnikai konfliktusok? In: Külpolitika 1995/tavaszi p. 61.

⁵⁰ Adatok az iszlám világ népességéről:

A világ lakosságának 22,74%-a, és minden 5. fegyverben tartott katona muszlim, a hívők száma egyes források szerint megközelíti a 2 milliárd főt. Becslések szerint Európa teljes területén ma 42,7 millió muszlim él, ezen belül az Európai Unió 27 tagállamában 20,4 millió. Annak ellenére, hogy az arabság

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Az első, az egykori Szovjetunió déli területén lévő országokban, ezen belül főként a Kaukázus népeire valamint Kazahsztánra vonatkozik. A másik jelentős terjeszkedési irány Észak-Afrika, ahol a terrorista akciók száma és intenzitása, valamint a lakosság iszlamizációja erősödött fel. Ennek a fő iránynak a mellékága lehet az Afrikai kontinens déli területeire való erőszakos vagy kulturális, vallási behatolás lehetősége. A harmadik irányt az Európában diaszpóraszerűen letelepedő muszlim közösségek jelentik. A negyedik India, Indonézia irányában erősödik a közeljövőben.

Theoretikus szempontokat figyelembe véve az iszlám vallás elválaszthatatlan a politikától. Amennyiben az arab és iszlám országok (Közel-Kelet és Észak Afrika) valamint az európai államok és nemzetközi szervezetek (ENSZ, NATO, EBESZ) politikai, gazdasági és kulturális érintkezéseivel és a felmerült biztonsági kihívásokkal kívánunk foglalkozni, elengedhetetlen az iszlám vallás mélyreható ismerete. A hagyományos muszlim gondolkodás a világot két részre bontja: a béke házára, amely az iszlám házának is nevezhető (*dár al-iszlám*), valamint a háború házára (*dár al-harb*), amely azokat a területeket foglalja magába, ahol az iszlám nem hivatalos állami vallás. A szent háború, amelyet a köznyelv dzsihádként ismer, minden hithű muszlim számára kötelező a „háború házaként” tartott területek ellen. Mielőtt a muszlim hadak a történelem folyamán bevonultak egy ország területére, felajánlották számukra a választás lehetőségét a béke (*szalám-iszlám*) valamint a háború (*harb*) között. Ha nem tértek át vagy fizettek adót, akkor a háborút választották az előrenyomuló muszlim hadsereggel szemben. Ennek a rendszernek a következtében az iszlám vallás könnyen hatolt be a környező birodalmakba egészen a nagy hódítások befejezéséig.

Amennyiben az iszlám politikai oldalát tanulmányozzuk, nem szabad elfelejtenünk a dzsihád intézményét. A szent háború (*dzsihád*) a muzulmánok egyik kötelezettsége, az Isten akaratából a hitetlenek ellen folytatott háború a muzulmán hódítások eszmei megalapozását szolgálta, miszerint a harcnak a Próféta vallásának terjesztését kell szolgálnia. Ebben a rendelkezésben viszont egyértelműen megnyilvánul az iszlámnak egyszerre vallási és politikai jellege, s az a tény, hogy a Próféta nem csak egy vallási mozgalmat és egy

létszáma folyamatosan növekszik, a növekedés üteme lelassult, értéke 2010-ben „mindössze” 1,78% volt, szemben a '80-as évek 3-3,5%-es átlagával. A népességrobbanás az arab világban is lezajlott, és a 20. század utolsó évtizedére leállt. Az arab népesség túlnyomórészt fiatalokból áll: a 15 év alattiak aránya átlagosan 30% körül mozog, nem ritkán meghaladja azt (bár ez az arány az 1990-es évek elejéig még 45% körül mozgott). A 15–65 év közötti korosztály aránya 2010-re elérte a 64%-ot. Ennek megfelelően az arab társadalmakban a 65 év felettiiek aránya viszonylag alacsony: 4,5%. A világ köölajrtartalékainak jelentős részével rendelkeznek: tartalék 57%-ot, felhasználásuk csak 3-4%-ot tesz ki.

/Forrás: Afrika és a Közel-Kelet földrajza (Szerk.: PRÓBÁLD Ferenc) ELTE-Eötvös Kiadó, Budapest, 1996., 278. p.; ROSTOVÁNYI Zsolt: Mit kell tudni az iszlámról? (Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983.) p. 239., KENNEDY Paul.: A XXI. század küszöbén i. m. p. 390-397.; Officina Világévkönyv 94/95. (Officina Nova, Budapest, é. n.) p. 15-517.; The Military Balance 2001/2002. (The International Institute for Strategic Studies 2002.) p. 200-265.; N. RÓZSA Erzsébet – Demográfia, migráció, urbanizáció – a globalizáció „politikamentes” folyamatai. Az arab társadalom az „arab tavasz” előestéjén, In.: Külügyi Szemle, 11. évf. 1. szám, 2012, p. 72–83.; CIA – The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/xx.html> (Letöltés ideje: 2013. 10. 15.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

vallási közösséget hozott létre, hanem egy olyan államiság alapjait is megteremtette, amely a későbbiekben a szervezett rablóháborúk sorozatában, a hódításokban teremtette meg földrajzi terjeszkedésének kereteit, a vallás és politika mindenkor szoros egységében. Modernebb értelemben a dzsihád szó nem csak a háborús küzdelemre utal, hanem „Allah útján való” küzdelmet is jelenthet.

Muszlimok száma a nyugat-európai országokban			
Ország	Összlakosság (millió fő)	Muszlimok száma (ezer fő)	Muszlimok aránya az összlakossághoz viszo- nyítva (%)
Németország	81,14	4 119 000	5
Franciaország	65,95	3 574 000	5,7
Nagy-Britannia	63,39	2 869 000	4,6
Hollandia	16,8	914 000	5,5
Belgium	10,44	638 000	6
Svájc	7,99	433 000	5,7

Forrás: *The Pew Forum: Muslim Networks and Movements in Western Europe, 2010*, The Pew Forum: Muslim Networks and Movements in Western Europe, 2010,
<http://features.pewforum.org/muslim/number-of-muslims-in-western-europe.html>
 [letöltve: 2013. 09. 24.]
 3. számú táblázat

2.2.4. A tömegpusztító fegyverek elterjedéséből adódó kockázatok

Az 1985-ös adatok szerint már olyan mennyiségű nukleáris fegyverzet halmozódott fel a világon, amellyel a Föld 67-szer elpusztítható. A nukleáris veszélyt növeli az a tény is, hogy a régebbi ötről (USA, Szovjetunió, Nagy-Britannia, Franciaország, Kína) 3-4 szeresére nőtt az ilyen fegyverekkel rendelkező vagy azok előállítására képes és törekvő országok száma.⁵¹

A kis és közepes hatótávolságú ballisztikus rakéták, különösen, ha tömegpusztító fegyvert hordoznak, már most is jelentősen fenyegetik az USA és NATO országok érdekeit, katonai erőit és a szövetségeseit illetve polgári lakosságát. Az Egyesült Államok és a világ 2015 után - ha nem lesznek nagy változások ezekben az országokban, fenyegetésekkel szembesül Észak-Korea és valószínűleg Irán részéről.

Az atomfegyverek száma a világban közel 17 300 darab.⁵²

⁵¹ KŐSZEGVÁRI Tibor: Hadviselés a XXI. században In: Hadtudomány 1999/1. p. 52.

⁵² SIPRI Database, Arms exports, 2012. <http://www.sipri.org/databases/armstransfers>, Frissítve: 2012. december 18. (Letöltés ideje: 2013.10.15.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Atomfegyverrel rendelkező országok listája

	Hadműveleti-hadászati	Hadműveleti	Tartalék/nem telepíthető	Katonai tartalékkészlet	Összes készlet
Oroszország	1 740	0	2 700	4 500	8 500
USA	1 950	200	2 500	4 650	7 700
Nagy-Britannia	160	n.a.	65	225	225
Franciaország	290	n.a.	?	300	300
Kína	0	?	180	240	240
India	0	n.a.	80-100	80-100	80-100
Pakisztán	0	n.a.	90-110	90-110	90-110
Izrael	0	n.a.	80	80	80
Észak Korea	0	n.a.	<10	<10	<10
Összesen	~ 4 100	~ 200	~ 5 700	~ 10 200	
Mindösszesen					17 300

Forrás: SIPRI Database, Arms exports, 2012. <http://www.sipri.org/databases/armstransfers>, Frissítve: 2012. december 18. (Letöltés ideje: 2013.10.15.)
4. számú táblázat

A tömegpusztító fegyvereken belül az úgynevezett „szegények atombombája” típusú biológiai és kémiai fegyverek is veszélyeztetik a világ biztonságát. A biológiai és kémiai fegyverek területén sajnos a „kis befektetés – nagy haszon” elve valósul meg, hiszen nagyon kevés ráfordítással lehet előállítani nagyon hatásos fegyvereket. Amíg 1 tonna hagyományos töltetű harci fejjel bevett rakéta 5 halottat; 300 kg szarin ideggázzal 200-300 halotta, 30 kg Antrax nevű biológia töltetű harci fejjel 20 000-80 000 halottat eredményezhet egy bevetés.⁵³ (Lásd: 5. számú táblázat.)

A HAGYOMÁNYOS, A KÉMIAI, BIOLÓGIAI ÉS A NUKLEÁRIS FEGYVEREK HATÁSADATAI

		Hagyományos töltet (1 t robb. ag.)	Kémiai töltet (300 kg Szarin)	Biológiai töltet (30 kg Antrax)	Nukleáris töltet (20 kt)
Óvóhely nélkül	halott	5	200-3000	20000-80000	40000
	sebesült	13	200-3000	—	40000
Óvóhelyen	halott	2	20-300	2000-8000	20000
	sebesült	6	20-300	—	20000

(Megjegyzés: 1 rakétával (1 t) 30 fő km² népsűrűségű városra)
(Forrás: FETTER, Steve: Ballistic Missiles In: International Security 1997. p. 27.)
5. számú táblázat

⁵³ FETTER, Steve: Ballistic Missiles p. 27.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Az országok, amelyek ilyen típusú fegyverzettel rendelkeznek, nemcsak „elrettentő fegyverként” hanem fontos nyomásgyakorló eszközként is kezelik ezeket a fegyvereket.

A nukleáris energia békés felhasználásánál gondot jelent a kiégett radioaktív hulladék tárolása is. A paksi atomerőmű az éves teljesítménytől függően 45 tonna sugárzó hulladékot termel. A sugárzó anyagot 1989-1998 között (270-300 tonna) Oroszországba Majak üzembe került. 1992-1999 között 156 millió USA dollárért tudtuk csak a sugárzó anyagot elszállítani és tároltatni. A további időszakra, itthon megépített végleges tárolóba kerül a paksi atomhulladék.⁵⁴

2. 3. A XXI. SZÁZAD FENYEGETÉSEI

2. 3. 1. A kábítószer és az ellene való küzdelem

A nemzetközi kábítószer-kereskedelem mindig is szorosan kapcsolódott a szervezett bűnözéshez. Az Európai Unió költségvetése 1999-ben 120 milliárd USA dollár volt, ugyanabban az évben a kábítószer kereskedők és forgalmazók 800 milliárd dollár nyereséget könyvelhettek el. A kábítószeresek termesztése, gyártása és országhatárokon keresztül történő szállítása, majd széles körű elosztó hálózaton keresztül a fogyasztókhoz juttatása állandó, jól szervezett struktúrák nélkül nem végezhető el. A fegyveres erők számos különleges kiképzettségű alakulata küzd a különböző kábítószer terjesztő hálózatok ellen főként Dél-Amerikában, Ázsiában.

Hazánk helyzete

A kábítószer-fogyasztás növekedése az 1990-es évtized első felében indult meg. Visszaélés kábítószerrel gyanúja miatt 1991-ben 34, 1994-ben, 256 esetben indult eljárás. (Felderítés 2001: 106 eset ebből 40 belföldi, összesen 191, 741 kg. Forrás: VPOP) Alapvető változás következett be a jugoszláviai polgárháború éveiben, amikor ez az észak-déli útvonal nem volt járható, és a Törökországból kiindult szállítmányok jelentős részét Bulgárián, Románián, Magyarországon keresztül akarták Nyugat-Európába eljuttatni.

Egyes város környéki diszkók vendégei részére rendszeresen árusítottak Extasy-t és más, ún. „diszkódrogokat”. Egyes ismert drogdizskókban a kábítószer-fogyasztók számára ún. „Afterpartykat” is szerveztek.⁵⁵ Korábban az amfetamin és más szintetikus kábítószeresek előállítását magyarországi laboratóriumokban is megkísérelték és szerepet játszott az illegális import céljaira létrehozott lengyel, illetve svéd kapcsolat is, de később a hollandiai illegális import került előtérbe.⁵⁶

⁵⁴ VAJDA Éva- DUNAI Márton: Üzletfelezési idő In: Népszabadság 2002.08. 03. p. 21.

⁵⁵ KURDICS Mihály: A parti véget ér... Egy Bács-Kiskun megyei kábítószerparti felszámolása. In: Belügyi Szemle, 1997./11. p. 69.

⁵⁶ Hazánkban kb.20 éve jelent meg tranzit csempészés formájában és 2000-ben már 350 ember halálát okozta. A fiatalok kb. 7 %-a, az első adagot szüleiktől kapta és 1996. óta megkétszereződött a

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

2. 3. 2. A szervezett bűnözéssel, terrorizmussal összefüggő fenyegetések

A társadalom fejlődésével a bűnözés formái folyamatosan változtak, a szociális viszonyokhoz alkalmazkodtak. A kriminalitás legsúlyosabb megjelenési formája a szervezett bűnözés. Mint a deviáns magatartás igen kifinomult változata, amely bár nem új keletű, jelen formáiban komoly fenyegetést jelent, főleg az átalakulásban lévő országok gazdaságára nézve, mivel az illegálisan szerzett hasznot visszajuttatja a legális szférába.

A szervezett bűnözés, foglalkozás, egzisztenciateremtő jellegű, magas fokú konspirációt mutató társulások bűnelkövetési módszer. Bűnözés, amely legális vállalkozásokba, esetenként a közhatalomba is behatol, és szükségszerűen felhasználja a korrupciót, mivel a bűnözők számára csak két eszköz áll rendelkezésre: az erőszak vagy a korrupció.⁵⁷

kábítószerrel való visszaélések száma. A legfrissebb felmérések szerint most már 1,5-2 évente duplázódik meg. Szakmai becslések szerint 2000 előtt kb. 200 ezren éltek a kábítószerrel. 1999-ben 2500 bűncselekményt követtek el kábítószer hatása alatt, illetve megszerzése érdekében.⁵⁶ Megdöbbenő, hogy egyre fiatalabbak próbálják ki az enyhébb drogokat. Felmérések szerint 2011-ben a megkérdezett 16 éves fiatalok 19,9%-a – fiúknál az arány 20,9%, a lányoknál pedig 18,9% – fogyasztott már életében valamilyen tiltott szert. A középiskolások között a marihuána a legelterjedtebb, legkedveltebb. A hétvégi „techno” zenét játszó diszkókban rendszeresen amfetamin származékokat szedők száma közel jár a 100 ezerhez. Forrás: KURDICS Mihály: A parti véget ér... Egy Bács-Kiskun megyei kábítószertartó szervezet szervezett bűnöző csoportosulások: A Szicíliai maffia (Eredetileg tisztán szicíliai titkos társaság volt és keletkezése 1282-re vezethető vissza. A szervezet életre hívásának oka a szigeten egyre szélesebb teret követelő idegen uralom elleni fellépés volt. A maffia hatékonyságát a három legfontosabb alapszabály garantálja: az omerta, mely teljes hallgatást, a tökéletes titoktartást jelenti, a cosca, mely azt a szűk családi kört jelenti, amelyhez a társaság egy-egy tagja közvetlenül tartozik, a partio, mely a hatóságokhoz és politikusokhoz vezető informális kapcsolatot jelenti. Központjai: Palermo, Trapani, Agrigentó, ahol a 186 klánnak kb. 5000 tagja van.)

In: Belügyi Szemle, 1997./11. p. 69.

- ⁵⁷ A legfontosabb szervezett bűnöző csoportosulások: A Szicíliai maffia (Eredetileg tisztán szicíliai titkos társaság volt és keletkezése 1282-re vezethető vissza. A szervezet életre hívásának oka a szigeten egyre szélesebb teret követelő idegen uralom elleni fellépés volt. A maffia hatékonyságát a három legfontosabb alapszabály garantálja: az omerta, mely teljes hallgatást, a tökéletes titoktartást jelenti, a cosca, mely azt a szűk családi kört jelenti, amelyhez a társaság egy-egy tagja közvetlenül tartozik, a partio, mely a hatóságokhoz és politikusokhoz vezető informális kapcsolatot jelenti. Központjai: Palermo, Trapani, Agrigentó, ahol a 186 klánnak kb. 5000 tagja van.)
- Camorra :Központjai: Nápoly,Palermo, Avellino, Caserta, Buneventó, ahol a 100 bandának több mint 6000 tagja van.)
 - Ndrangheta (Központjai: Calabria, Gioia Taurában, Sidernoban, Reggio Calabriában, ahol a 144 családban a tagságot a vérrokonság határozza meg. A Ndrangheta a göröggel rokon calabrai dialektusból származik és „jó ember”-t jelent. Az 5100 piccioti (katona) és fiori (jelölt) emberrablással foglalkozik, vagy a szicíliai klán megbízásai teljesíti.)
 - Sacra Corona Unita (A viharosan fejlődő apuliai maffia-családok gyűjtőfogalma. Olaszország csizmasarkának időközben már 30 klánja van, összesen 1600 férfival.)
 - Cosa Nostra – amerikai maffia (Az aktív tagokat 1200-ra becsülik. Minden tagnak kereken 10 segítőtje vanA Cosa Nostra működési területe az USA-ban mindenekelőtt New York, New Jersey, Florida, Louisiana, Nevada, Michigan és Rhode Island államokra terjed ki.)
 - Boryukuda-Yakuza (Ez a több mint 2500 csoportból és 85000 tagból álló Japán szervezet talán a világ legrégebbi bünszövetkezete.)
 - Triadok – kínai maffia (. Körülbelül 23 csoport létezik hozzávetőlegesen 40.000 taggal. Az USA-ban letelepedett csoportosulások „Wo Hop To”, „Wa Ching”, „Sun Yee Ohn”, „Flying Dragon”, „13K” és „United Bamboo” neven ismertek.)
 - Tongok (A tongok legitim üzleti, kulturális és társadalmi egyesületek, de a kínai településeken belül elfoglalt szerepüknel fogva, a triadok és ázsiai utcabandák bűnöző elemi idevóznak.)
 - Korzikai klánok (1879-től a korzikaiak bevándoroltak Dél-Franciaországba. A korzikai családok klánok ellenőrizték a Marseille-i alvilágot.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

A szervezett bűnözés jelenlegi helyzete hazánkban

A fokozatosan megerősödő szervezett bűnözés monopolizálni kezdte a törvénybe ütköző és legális tevékenységek minden olyan formáját, amely nagy anyagi hasznot hoz. A rendszerváltást, a határok átjárhatóságát, a Szovjetunió felbomlását, a dél-szláv válság kibontakozását követően erőteljesen megindult a hazánkban eddig ismeretlen külföldi szervezett bűnöző csoportok letelepedése, bázisai kialakítása. Eközben a bűnüldöző szervek és a biztonsági szerveket többszörösen át- és leszerelték. Ezt kihasználva a magyar szervezett bűnözés tovább erősödött, terjeszkedett, tevékenysége során nemzetközi maffia kapcsolatokra tett szert. Az utóbbiak egyes csoportjai áttették székhelyüket és működési területüket Magyarországra és így egyre jobban polarizálódott az alvilág: magyarok, ukránok, csecsenek, törökök, koszovói albánok, kínaiak, vietnamiak, szerbek, arabok alkotják jelenleg. Ezt jelzik a „vállalkozások” ellen elkövetett pokolgépes robbantások, a kézfegyverekkel elkövetett leszámolások is, melyek nagy részét külföldi bérgyilkosok követnek el.

3. A TERRORIZMUS

3.1. ALAPVETÉSEK A TERRORIZMUSRÓL ÉS AZ ASZIMMETRIKUS HADVISELÉSRŐL

*A terrorizmus jellemzői napjainkban*⁵⁸

Carl von Clausewitz megfogalmazása szerint: „A háború tehát erőszak alkalmazása, hogy ellenfelünket akarunk teljesítésére kényszerítsük.”⁵⁹ akkor a terrorizmus hasonló analógiára: A terrorizmus a terroristák (egyének vagy csoportok) által, politikai célok elérése érdekében főként a polgári lakosságon, erőszakos eszközökkel folytatott tevékenysége, abból a célból, hogy akarataikat az ellenfélre kényszerítsék.

A terrorizmus elleni küzdelem problémakörével foglalkozó hazai és külföldi szakértők 1972-től számolnak a nemzetközi terrorizmussal. Az 1972. évi müncheni nyári olimpiai játékokon a „Fekete Szeptember” elnevezésű palesztin terrorszervezet egy akciócsoportja megtámadta az izraeli olimpiai csapat szállását, majd két sportlót megölve a többi tússzal a fürstenfeldbrucki repülőtéren tűzharcba keveredett az ellenük bevetett német rendőrökkel és katonákkal, akik öt terroristát lelőttek, hármat pedig elfogtak. A túszul ejtett izraeliek

-
- Orosz maffia (közel 100.000 aktív tagot számlál az orosz szervezett alvilág. A legfertőzöttebb területek az Észak-Kaukázusi területeken, sztavropoli területen, Adigében, Moszkvában, Szentpéterváron és Leningrád megyében továbbá Nyizsegorodszk, Szamarszk, Cseljabinszk, Irkutszk megyékben van.
 - Keleti maffia (a lengyel, román, ukrán bűnözői csoportusulások)

Forrás: STERLING, Claire: Pax Maffiosa a szervezett bűnözés nemzetközi hálózatai (Cedit Kft., Budapest, 1997.) p. 110-125.; HORNYÁK László: A szervezett bűnözés, mint biztonságot veszélyeztető tényező (TDK Dolgozat, Budapest, 2001.) p. 15-52.

⁵⁸ A terrorizmus fejezetéről forrása: KŐSZEGVÁRI Tibor –RESPERGER István: A terrorizmus elleni küzdelem katonai tapasztalatai Budapest, 2006. p. 50. ZMNE Egyetemi jegyzet

⁵⁹ CLAUSEWITZ Carl von: A háborúról Zrínyi, Budapest, 1996. I. kötet p. 37.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

mind a kilencen meghaltak a rosszul megtervezett és kivitelezett akció során. (A támadás összesen tizenegy izraeli sportoló és kísérfő, öt palesztin terrorista és egy német rendőrtiszt halálát okozta.) Ez a tragikus esemény hívta fel a világ közvéleményének és a kormányok többségének figyelmét a terrorizmus óriási veszélyére és nemzetközivé válására, hiszen Németországban, a világ élsportolóinak találkozóján, öltek meg palesztin terroristák izraeli állampolgárokat.

A következő fordulópont a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelemben a 2001. szeptember 11-i, a new yorki és a washingtoni hatalmas áldozatokat követelő al-Kaida terrortámadás volt. Nagyon változott ezt követően a nemzetközi élet hozzáállása a terrorizmushoz. A moszkvai színházban és a metróban, Csecsenföldön, Oszétiában, Beszlán városában, a madridi pályaudvaron, Londonban, Egyiptomban, Szaúd-Arábiában, a Fülöp-szigeteken, Afganisztánban, Törökországban, Izraelben, Indiában és Indonéziában, valamint Afrika és Latin-Amerika számos országában 2001. szeptember 11-e után elkövetett, egyre nagyobb számú és egyre több áldozatot követelő terrortámadások világossá tették a döntéshozók előtt az új típusú terrorizmus fokozódó veszélyét és az ellene történő határozott fellépés fontosságát, szükségességét. A haladó világ politikusai egyetértettek abban, hogy ennek a fellépésnek határozottnak, gyorsnak, összehangoltnak és eredményesnek kell lennie. A múltban alkalmazott erők, eszközök és eljárások nem tudták meggátolni a nemzetközi terrorizmus akcióit és az újabb akciók előkészítését. Tehát új, jobban felkészült erőkre, új és hatékonyabb eszközökre, új és sikeresebb harci eljárásokra van szükség az ellene való küzdelemben. A biztonsági fenyegetések egyik legveszélyesebb kategóriája a „széteső államok”. Ez azt mutatja, hogy az ország központi vezetése, államhatalma felbomlik, nem egyedül uralja az erőszak monopóliumát, nem képes többé megvédeni a polgárait, nem képes a biztonságot és a stabilitást garantálni. Az alábbi táblázat azt mutatja, hogy egyes országoknak 2030-ra mekkora esélye van az állami hatalom megtartására. Egyes országok esetén a nemzeti- vallási ellentétek, a polgárháborúk, a fegyveres konfliktusok, az atomfegyverek birtoklása a helyzetet tovább élezi. (Lásd: 6. számú táblázat.)

A kutatók az első főbb ütközőpontként említik az egy főre jutó földterület nagyságát. Míg a Föld területéből Kr.e. 7000-ben 15 km² állt egy személy rendelkezésére, addig ez a terület ma 0,043 km²-re csökkent.⁶⁰

A különböző népcsoportok, nemzetiségek, vallási csoportok sokszínűségét jól jellemzi a következő egyszerűsített példa. Ha a világ egy százfős falu volna, akkor abból:

- hetvenen lennének nem fehér bőrűek;
- hetvenen nem tudnának olvasni;
- ötvenen szenvednének alultápláltságtól;
- csak egynek lenne felsőfokú végzettsége;
- hetvenen lennének nem keresztények.⁶¹

⁶⁰ KŐSZEGVÁRI Tibor: A közép-európai térség... i. m. p. 32. Vö: Weißbuch p. 33.

⁶¹ SHEENEN, John J.: a XXI. század... i. m. p. 12.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

3. 2. AZ ISZLÁM INDÍTATÁSÚ TERRORIZMUS

„Bizonyos, hogy nem minden muszlim terrorista, de ugyanannyira igaz az is – és ez az igazán fájdalmas – hogy majdnem minden terrorista muszlim”. Abdel Rahman al-Rashed vallástudós szavai ezek, de nem csak emiatt, hanem az elmúlt évek fanatikus, vallásilag motivált merényletei miatt is meg kell vizsgálnunk a vallási (iszlám) indíttatású terrorizmust. A jelenkor egyik nagy fenyegetését a nemzetközi terrorista hálózat, az al-Kaida jelenti. Bár a terrorizmus elleni küzdelemben sok sikert ért el a világ, meg kell, hogy állapítsuk, a hálózat még jelentős tartalékokkal rendelkezik.

Az iraki háború hatása is kettősnek ítéltető meg, hiszen a háború kezdetén Amerika szövetségeseit megosztotta, továbbá új színteret teremtett a nemzetközi terrorista csoportoknak. A szintér azért jelentős változás a nemzetközi életben és terrorista világban, mert Szaddam Husszein, Irak korábbi elnöke tiltotta a kapcsolatok felvételét velük, mára azonban Irak a terrorista csoportok működésének egyik legfontosabb színtérévé vált. Az iraki háború előtt a nemzetközi harcosok vállalták az iraki területre történő beutazást, valamint a harcot a szövetségeseikkel szemben. A háború után, a hatalomból kieső szunnita kisebbség és az azokhoz tartozó párt-, állami- és katonai vezető elit által szervezett ellenállás, valamint az aszimmetrikus hadviselés jelentette a legnagyobb kihívást. A háború befejezése után a síita területeken Muktada al Szadr ajatollah fegyveres követői is ezt a harcmódot alkalmazták.

Összességében megállapítható, hogy bármennyire is sikerült az afganisztáni tálib rezsimet leváltani, s ezzel az al-Kaida egyik legfontosabb támogatóját kikapcsolni, továbbá a terroristák kiképző bázisait felszámolni, az iraki hadsereget legyőzni, még mindig nem zárható ki teljességgel egy nagyméretű, sok áldozatot követelő terrorista támadás a világ bármely pontján. Az iraki történések sikerei ellenére megállapítható, hogy a terrorista csoportok, továbbá az ellenállók elszántsága növekedett, új bevetési területet, továbbá hitük szerint új „szent háborút” hirdetnek a világban. A szeptember 11-i események utáni küzdelem számos területre kiterjedt. Egységes stratégiát hirdettek meg az államok, példának okáért jó lépés volt a bankrendszeri szigorítások elrendelése, de további feladatok vannak még ezen a részterületen is. Számos pénzügyi intézet még mindig a fekete pénzek, a szervezett bűnözői csoportok és a terroristák paradicsoma. A világ számos részén közel 60-70 bank még nem biztonságos, azaz melegágya a korrupciónak, a pénzmosásnak, az adók kikerülésének.⁶² Több szakértő további, keményebb lépéseket sürget a csoportok elleni fellépést illetően. Ilyen szakértői csoport a Richard A. Clarke vezette is, amely a következő pontokban fogalmazta meg a további teendőket:

- A terrorista tettekre, öngyilkos merényletre készülőköt el kell fogni, vagy meg kell ölni.

62 Korruption, Geldwäsche, Steuerparadiese, in: Le Mode Diplomatique: Atlas der Globalisierung, Berlin, Taz Verlags- und Vertriebs GmbH, 2003. ISBN 3-9806917-6-4, p. 32.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

- Az iszlám világ fontosabb országaihoz közeledni kellene, segítséget kellene nyújtani számukra és mindent meg kellene tenni, hogy a nemzetközi terrorista csoportok támogatását beszüntessék.
- Az USA elleni terrortámadások lehetőségét a saját területről ki kell tolni a külföldi területekre, továbbá ezeken a területeken is folyamatos, megalkuvás nélküli harcot kell folytatni a terrorcsoportokkal.
- A fegyveres erők, a belbiztonsági szervek, a hírszerző szolgálatok képességeit úgy kell alakítani, hogy az előző három feladatra maximálisan megfeleljenek.⁶³

Az ilyen jellegű terrorista akciók azért is kerültek a küzdelem középpontjába, mert a világ jelenlegi legfontosabb energiahordozója, a kőolaj legnagyobb kitermelő régiójában aktivizálódtak. A nyugati világ energia függősége pedig ezen térségtől nagymértékben meghatározott. Európa 30, az USA 20, míg Japán 70%-ban erről a területről szerzi be olaját. Fontos tehát, hogy a kitermelés és a szállítás biztonságos legyen.

A fegyveres konfliktusok állandó résztvevőivé vált nemzetközi harcosok, – nemzetközi terroristák – a boszniai, a csecsenföldi, az afganisztáni, az iraki háború alatt tovább erősödtek. A háború számukra nemcsak lételemmé vált, hanem a tapasztalatszerzés, a kapcsolatok továbbépítésének színtere lett más nemzeti, nemzetközi terrorista szervezetekkel. Velük a pénzügyi forrásokat is számos esetben megosztották, támogatták a csoportok logisztikai- kiképzési-, propaganda-, ideológiai-, valamint toborzó feladatait. Így a világ számos országából érkező csoportjai „összenöttek” egy globális, minden kontinenst átszövő világhálavá, melynek vezetője, – primus inter pares⁶⁴ – az al-Kaida lett.

A nemzetközi harcosok legfőbb céljait számos szakértő rendszerezte már, álljon itt egy változat:

- A számukra nem megfelelő kormányok bukásának az előkészítése, leváltása.
- Egy diktatórikus, teokratikus vallási fundamentalista irányítású rezsim létrehozása.
- Esetleg egy nemzetközi vallási fundamentalista teokratikus kalifátus létrehozása, amely a történelmi iszlám uralkodási formáján alapul.
- A legradiálisabb elképzelés szerint pedig az egész világot uraló, kalifátus megvalósítása a cél.⁶⁵

Ebből egyértelműen adódik, hogy számukra az USA jelenti a legnagyobb ellenfelet, mert ez az állam képes elsősorban megakadályozni regionális, valamint világméretű terveiket is. Forгатókönyvük szerint, – s sajnos megállapítható, hogy szimpatizánsaik száma milliós – először az iszlám szent helyeiről, később az iszlám országokból, kell elűzni a „hitleneket”, majd a harcot a nem iszlám országok területén is folytatni kell. A kisebbségekben élőknek azt ajánlják, hogy szubkultúráként ne integrálódjanak a társadalomba, hanem megtartva vallási, politikai-, ideológiai különállásukat, az iszlám jogot tekintsék életük alapjának, ezzel

63 CLARKE, Richard A.: Gegen die Krieger des Dschihad Der Aktionsplan, Hamburg, Hoffmann und Campe, 2005, ISBN 978-3455095029, p. 13.

64 Első az egyenlők között (latin)

65 CLARKE Richard i.m. p. 20.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

is erősítsék az iszlám szervezeteket, támogassák a nemzetközi terrorista csoportokat adományokkal, tagságot verbuváljanak közülük az akciókhoz, az alvó cellákhoz, továbbá pihenő helyet, menedéket adjanak szervezetük tagjainak. A csoportok további egymáshoz való kapcsolódását nemcsak a fegyveres konfliktusok, a vallás, de a nacionalizmus is fel erősítette. A kezdeti fegyveres konfliktusokban a gyarmatosítók ellen pozitív szerepben, majd a nacionalista mozgalmakban az országok magukra találásának időszakában, a fegyveres mozgalmakban tűntek fel. Ma a szerepük az izraeli-palesztin, vagy az iraki és az afganisztáni konfliktus kapcsán hasonló. A nemzeti érzelmeket használják fel az adományok, illetve a tagok toborzásánál, az akcióik reklámozásánál. Az iszlám világ számára az egyik legfontosabb fegyveres konfliktus volt a Szovjetunió fegyveres erői elleni küzdelem Afganisztánban, ahol a propaganda szerint, egy nem iszlám vallású ország megszállt egy iszlám országot. De ugyanez a metódus jelentkezik a csecsen harcosok körében is az orosz féllal szemben. (Lásd: 7. számú táblázat.)

Az eddigi tervezett vagy bekövetkezett akciók szimbólumai

Helyszín	Akció	Szimbólum jellege
New York	Világ Kereskedelmi Központ	Pénzügyi
Washington	Pentagon	Katonai
Aden	Cole hadihajó	Katonai
Camp David	Camp David	Politikai, diplomáciai
USA	USA repülőgépek eltérítése	Közlekedési
Washington	Fehér Ház,	Politikai, nemzeti
New York	Szabadság szobor	Politikai, nemzeti
Madrid	Vasúthálózat,	Közlekedési
USA	Antrax levelek, Postai hálózat	Postai
Egyiptom, Tunézia,	Turisztikai központok, szállodák	Turisztikai
München	Olimpia, nagyobb sportesemények	Sport, diplomáciai
Kenya, Szudán	Követségek	Diplomáciai
London, Moszkva	Metró, busz	Közlekedési,
Taskent	Kormányzati épület, Belügyminisztérium, Titkosszolgálat épülete	Politikai
Mozdok	Kórház	Egészségügyi
Moszkva	Színház	Kulturális
Beszlán	Iskola	Oktatási

6. számú táblázat

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

1. A szabad világ szimbóluma⁶⁶ ellen tervezett merényleteknek az is a célja volt, hogy a lakosságot elriasszák, elrémsésk, bizonytalanságban tartsák, vagy olyan súlyos gazdasági infrastrukturális károkat okozzanak, mellyel elérhető a közvéleménynek a politika iszlám számára kedvező változása. Clausewitz-cel élve „*A háború tehát erőszak alkalmazása, hogy ellenfelünket saját akaratumk teljesítésére kényszerítsük.*”⁶⁷ Összeségében a terroristáknak egyszer sikerült a politikai céljukat elérni, a madridi merénylet után, mikor a spanyol kormány csapatait kivonta Irakból. Tehát a nemzetközi terroristák politikai céljukat részben elérték, mert a koalíció egyik országa politikai téren meghátrált.
2. Megjegyzés: A terrorista csoportok elemzése kapcsán a szerzők nem rejtik véka alá, hogy sajnos a terrorizmus elleni küzdelem egységes stratégiáját több háttéralku is befolyásolja. Ezek azok az akciók, melyek a kormányok, titkosszolgálatok közreműködésével folynak a különböző túsok kiszabadítása kapcsán. Ezek a háttéralkuk a terrorista csoportok számára azt jelentik, hogy egyes esetekben legközelebbi politikai céljait ilyen eszközökkel, zsarolással, túszejtéssel is elérhetik.
3. Más összefüggésben az állapítható meg, hogy a terrorista csoportok így tudják a további akcióikat finanszírozni, erőt gyűjteni. Azt is meg kell jegyezzük, hogy ugyan a csoportok a háttéralkuk következtében csak kisebb politikai hatást tudnak kifejteni a célországokra, de a társadalom befolyásolása, a terrorizmus elleni küzdelemre káros hatással van. Míg a szemlélő számára úgy tűnik az emberek „csak” a háború ellen, egy tús életéért tüntetnek, valójában a nemzetközi terrorista csoportok akaratának megfelelően cselekednek, azaz hosszabb stratégia keretében az ő céljaikat szolgálják. A csoportok szempontjából ez fontos, hiszen a nemzetközi közvélemény, bár elítéli a terrorista akciókat, mégis az ő érdekében cselekszik. A közbeeső cél, a befolyásolás, a propaganda mindenképpen az ő malmukra hajlja a vizet.

2001. szeptember 11-e az emberiség új időszámításának kezdete, egyben a terrorizmus elleni küzdelem egyik fontos mérföldköve. Az Amerikai Egyesült Államokban 1865. április 9-én véget ért a polgárháború,⁶⁸ azóta amerikai földön nem érte ilyen súlyos veszteség az USA-t.⁶⁹ A terrorista cselekmény következtében előtérbe került a terrorizmus, ezen belül a vallási indíttatású terrorizmus, valamint az ellene való küzdelem.

⁶⁶ A szimbólumok közé kell sorolnunk a bekövetkezet sikeres akciók időpontjait is, mint a 9.11. (New York, Washington), a 3.11. (Madrid), 7.7. (London).

⁶⁷ CLAUSEWITZ, Carl von: *A háborúról, Budapest, Zrínyi, 1961-62, I. kötet. p. 37.*

⁶⁸ Lee tábornok 1865. 04. 09-én Appomattoxnál letette a fegyvert, katonai szempontból ekkor fejeződött be a háború. 1865. 05. 29-én Andrew Johnson elnök kihirdette az amnesztiát, hivatalosan ekkor ért véget a polgárháború. DUPOY, R. Enst-DUPOY N. Trevor: *The Encyklopedy of Military History* (Harper and Row, Publisher, New York and Evanston 1970.) p. 904.

⁶⁹ Az new yorki merénylet áldozatainak száma: 2814 halott, 2100 sebesült, valamint 19587 testrészt még nem azonosítottak. /Forrás: In: www.cnn.com/SPECIALS/2001/memorials/lists/ (Letöltés ideje: 2013.09.15.) A polgárháború legvéresebb ütközetében 1863. július 1–3. között a Pennsylvania állambeli Gettysburgnél a déli haderő, halottakban, sebesültekben és eltűntekben körülbelül 28 ezer katonáját, az északi hadsereg körülbelül 23 ezer embert veszített. 1941. 12. 07-én Pearl Harbournál 2403

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Egy terrorista cselekmény fogalmának meghatározása során sokféle változattal találkozhatunk. Az egyik meghatározás: *"Az erőszak alkalmazása politikai célból, azzal a szándékkal, hogy félelmet keltsen az állampolgárok körében."*⁷⁰ Más megközelítésben: *"Egyének és kis csoportok részéről elkövetett, előre eltervezett politikai indíttatású erőszak, – általában nem katonai célpontok ellen – azzal a szándékkal, hogy a közvéleményt befolyásolja"*.⁷¹ Az amerikai védelmi minisztérium álláspontja szerint: *"Erőszak, vagy azzal való fenyegetés előre tervezett alkalmazása, azzal a szándékkal, hogy a kormányzatot, a társadalmat megrendítse, vagy megpróbálja megfélemlíteni, vallási, politikai vagy ideológiai célok elérése érdekében."*⁷² A Szövetségi Nyomozó Iroda (FBI) megfogalmazása szerint: *"Erő vagy erőszak jogtalan alkalmazása, a kormányzat vagy személyek ellen, azzal a céllal, hogy a közvéleményt megfélemlítse, megrendítse a kormányzatot, politikai, vagy társadalmi célok elérése érdekében"*.⁷³ Netanjahu –jelenleg is hivatalban lévő izraeli miniszterelnök – szerint: *"A terrorizmus a polgárokon gyakorolt szándékos, módszeres erőszak, amely az általa kiváltott félelmen keresztül politikai célokat kíván megvalósítani."*⁷⁴

Carl von Clausewitz megfogalmazása szerint: *"A háború tehát erőszak alkalmazása, hogy ellenfelünket akarunk teljesítésére kényszerítsük."*⁷⁵ akkor a terrorizmus hasonló analógiára: A terrorizmus a terroristák (egyének vagy csoportok) által, politikai célok elérése érdekében főként a polgári lakosságon, erőszakos eszközökkel folytatott tevékenysége, abból a célból, hogy akarataikat az ellenfélre kényszerítsék."

A fogalmak közös jellemzőiként említhetjük:

- a politikai, vallási, ideológiai indíttatást;
- az erőszak alkalmazását;
- a félelem kiváltásának szándékát;
- a kormányzat és a társadalom megrendítését.

Az új típusú terrorizmus fő kiváltó okaként a szakértők a hidegháború időszakát követő etnikai, vallási és államokon belüli konfliktusok kiéleződését, a nagyon erős globalizációs hatást jelölik meg. Ezzel párhuzamosan a fejlődő országokban az egyre erősödő nacionalizmus, valamint az önmeghatározás igénye jelentkezett, amelyek a terrorizmust politikai céljaik megvalósítási eszközeként kezelték. A kétpólusú világ megszűnése után az iszlám vallás erősödését, egyre nagyobb – főként szegény tömegeket meghódító – térnyerését állapíthatjuk meg. A nagy tömegek számára a vallás, mint az önmeghatározás eszköze, a "lélek menedékét" jelentette az elnyomás elől. Sajnálatos módon sok iszlám fundamentalis-

tengerész, katona és polgári személy esett áldozatul a japánok támadásának. DUPOY, R. Enst-DUPOY N. Trevor.: i. m. p. 923.

⁷⁰ McQUIALLAN, Alan: Planning a Response to Terrorist Acts (A George C. Marshall Központ anyaga, Garmisch-Partenkirchen, 2000.) p. 2.

⁷¹ PRATT, Nick.: What Terrorism Is and Is Not – A Problem of Definition p. 1.

⁷² PRATT, Nick.: i. m. p. 2.

⁷³ PRATT, Nick.: i. m. p. 3. A terrorizmus anyag kidolgozásához felhasználtam HETZMANN Diána: A terrorizmus fogalmi című szakfordítását (Szakfordítás, Budapest, 2001.) p. 1-14.

⁷⁴ NETANJAHU, Benjamin: Harc a terrorizmus ellen (Alexandra Kiadó, Budapest, 1995.) p. 20.

⁷⁵ CLAUSEWITZ Carl von: A háborúról Zrínyi, Budapest, 19961. I. kötet p. 37.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

ta szervezet a vallást nemcsak ideológiai, hanem politikai eszköznek is tekintette, amelyet sokszor zavaros céljaik megvalósítására használt. A vallási kisebbségek – hasonlóan a nemzeti kisebbségekhez – a hitük elleni támadásokat, bírálatokat, létüket fenyegető veszélyként azonosították, majd kiépítették nyílt fegyveres, a későbbiek folyamán pedig rejtett hálózataikat, melyek között számos terrorista szervezet is található.

Az új terrorizmus megjelenése és véres akciói, valós fenyegetéssé váltak a társadalmak számára. Az 1993-tól végrehajtott akciók mérete, száma, valamint a cselekmények módszerei megváltozott terrorista filozófiára utalnak. A terrorista csoportok fő célpontjai egyre inkább a "szabad világ" jelképei, az Amerikai Egyesült Államok és szövetségeseinek érdekeltségei, katonai, diplomáciai kirendeltségei és lakossága lett.⁷⁶ A terrorista csoportok felderíthetősége megnehezedett, egyre inkább a vallási meghatározottság, a vallási eszméhez való kötődés, a fanatizmus és extrémizmus lett jellemzőjük. A csoportok több ország területén szerveződtek, több helyen képezték ki a tagokat. Ezen kívül a csoportokat látható (aktív) és nem látható (passzív), úgynevezett "alvó sejtek" alkotják. 2001 után az elemzők és a közvélemény figyelme a vallási fundamentalizmus által motivált terrorcselekmények felé fordult.

3. 3. TERRORIZMUS, KIBERHADVISELÉS ÉS FEJLETT TECHNOLÓGIÁK A JÖVŐBEN

A szakértők a jövőben a biztonság újabb dimenzióit érintő problémák megjelenését vetítik előre. Továbbra is kiemelt szerepet tulajdonítanak a politikai, vallási és ideológiai indíttatású terrorista akcióknak. A szervezetek – főként a Közel-Kelet megoldatlan problémáiból adódóan – saját államuk megalapítása érdekében vagy más államok gazdasági, kormányzati, vagy egyéb területének gyöngítése céljából további súlyos akciókat követhetnek el. 2001 után a terrorfenyegetettség növekedése nem egyértelműen globális jelenség, hiszen bizonyos térségekben kétségtelenül drasztikusan nőtt – mint például a Közel-Keleten, Dél-Ázsiában, vagy a posztsovjjet térségben – máshol viszont jelentősen csökkent – így az Egyesült Államokban és Európában is. Területre vonatkoztatva elsősorban a Közel-Kelet és Dél-Ázsia jelenti a legfenyegetettebb térséget: az itt található országokban követték el a világ terrorcselekményeinek 83%-át, innen került ki a halottak 84 a sebesültek 85, a túsok 89, és az összes áldozat 86%-a 2001-2007 között, derül ki egy elemzésből.⁷⁷

⁷⁶ Az összes terrorista akció

1995-1999: 18 572db. Éves bontásban: 1995–6 446 db, 10 halott 60 sebesült; 1996– 3 225 db, 25 halott 510 sebesült; 1997 –914 db, 6 halott 21 sebesült; 1998–7053 db, 12 halott 11 sebesült; 1999–934 db, 5 halott 6 sebesült. /Forrás: Office of the Coordinator for Counterterrorism (Washington, 2000.) p. 10-15./

2001-2010: 2 894 db merénylet, áldozatok száma összesen 55 324 fő, legtöbb merénylet Irakban (1 373 db), Afganisztánban (374 db) és Pakisztánban (238 db) történt. WTC/USA elleni merényletnek 2 982 fő esett áldozatul 2001-ben. /Forrás: TÁLAS Péter: A terrorfenyegetettségről a számok tükrében, In.: Nemzet és biztonság: biztonságpolitikai szemle (2008-) IV. évfolyam 7. szám 2011. p. 87./

⁷⁷ TÁLAS Péter: A terrorfenyegetettségről a számok tükrében, In.: Nemzet és biztonság: biztonságpolitikai szemle (2008-) IV. évfolyam 7. szám 2011. pp. 83-92.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

A szakértők különösen veszélyesnek tartják az úgynevezett "szürke szféra"⁷⁸ akcióinak következményeit. Az ilyen típusú akciókat az anarchiára való törekvés és a szervezett bűnözés felerősödése jellemzi. Az úgynevezett "szuper terrorizmushoz" pedig a nukleáris, radiológiai, biológiai és kémiai harcanyagok felhasználása tartozik. Veszélyt jelenthet a radiológiai anyagok (pl.: 60-as izotópszámú kobalt, és 127-es izotópszámú cézium) megszerzése, felhasználása. A számítógépes hadviselés jellemzője, hogy a kormányzati számítógépes rendszerek, bankok, állami intézmények elleni támadások kerültek előtérbe. 1998-ban csak az USA területén 300 000 ilyen jellegű eset történt, amelyekből közel 6000 esetben kimutatható volt az állami támogatás és segítségnyújtás a támadó részére.⁷⁹ A bioterrorizmus már most rettegést keltett az emberekben, mert a lépfene, a fekete himlő és egyéb anyagok ellen a társadalom a legkiszolgáltatottabb. A kémiai, biológiai anyagok alkalmazók részére, a legkisebb befektetéssel okozhatnak nagy emberveszteséget a célország területén. Ezen a területen a tömegközlekedés, a nagyvárosi vízüzemek, az ivóvízhálózat a legsérülékenyebb. Magyarország, – bár nem elsődleges célpontja a terroristáknak – területén főként az amerikai érdekeltségű objektumok, kormányzati, fegyveres erők valamint egyéb kiemelten fontos létesítmények – erőművek, energiaközpontok – ellen irányulhatnak terrorista akciók.

Az ország jelentős részén a lakosság rendelkezik számítógéppel, internetes kapcsolattal. A fejletlen számítógépes rendszerek és hálózatok a csúcstechnológiát alkalmazó számítógépes kalózok számára könnyű pénz-, és adatszerzési lehetőséget biztosíthatnak, ha a megfelelő védelmi programokat nem telepítik.⁸⁰

4. AZ ASZIMMETRIKUS HADVISELÉS

4. 1. A FEGYVERES KONFLIKTUSOK, HÁBORÚK HATÁSAI

A két szuperhatalom szembenállásának időszakában nem jelentkeztek olyan élesen a konfliktusok, kihívások; de a hidegháború évei alatt jelentős számú konfliktus keletkezett. 1945-től napjainkig a Földön csupán 26 nap telt el háború nélkül.⁸¹ (Lásd: 12. számú ábra.)

A konfliktusok mérete, intenzitása, az alkalmazott erők nagysága, területi kiterjedése alapján 1945 és 1976 között 71 ország területén 120 háborúban, fegyveres konfliktusban

⁷⁸ PRATT, Nick: What is the Future Face of Terrorism? In.: <http://www.marshallcenter.org/virtualcollege> 2001. p. 4.

⁷⁹ KORKISCH, Johann: Europäisches Forum Alpbach 2001: Europ-Vision und Wirklichkeit In: ÖMZ 2001/6. p. 746

⁸⁰ Joint Tactics, Techniques, and Procedures for Antiterrorism Joint Pub 3-07.2 p. 55-65.

KÓSZEGVÁRI Tibor: A nemzetközi terrorizmus elleni harc In: Hadtudomány 2002/1. p. 7-10.

McQUIALLAN, Alan.: Planning a... i. m. p. 12-14.

BURKE, Arleight A.– CORDESMAN, Anthony: Global Terrorism and the Middle East Center Strategic and International Studies Washington, 2001. p. 56-62.

⁸¹ http://www.dadalo-d.org/frieden/grundkurs_2/krieg.htm (Letöltés ideje: 2013. 10. 15.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

84 ország vett részt, és az áldozatok száma meghaladta a 25 millió főt!⁸² A biztonsággal kapcsolatos elgondolások értelmezése a hidegháború éveitől az államokat (szövetségi rendszereket) fenyegető katonai veszély, fegyveres támadás elhárítására, illetve a potenciális támadó elrettentésére irányultak. Az 1945-től 1994-ig lezajlott konfliktusok 17 millió 626 ezer áldozatot követeltek.⁸³ A fegyveres összeütközések hatásai közé sorolható még a gyermekek részvétele⁸⁴ a harcokban, a környezeti károsodások, – akár az Öböl-háborúban az olaj Arab (Perzsa)-öbölbe történő engedése és a kutak felgyújtása, akár a Koszovóban a gyengített uránt tartalmazó lövedékek alkalmazása – a taposóaknák mentesítése.

4. 2. A KATONAI ÖSSZEÜTKÖZÉSI LEHETŐSÉGEK FAJTÁI

A katonai veszély legáltalánosabban az agressziós szándékokban nyilvánulhat meg. Az agresszió célját tekintve irányulhat: területszerzésre (totális, regionális), destabilizálásra, etnikumok, nemzetiségek ellen.⁸⁵ A totális területszerző agresszióknak nevezhetjük, ha a célszám teljes területének az elfoglalására és az agressziót elkövető ország területéhez való csatolására irányul. Az agresszor célját katonai erővel, támadó tevékenységgel, a nemzetközi közösség beavatkozása előtt kívánja elérni.

A regionális területszerző agresszió akkor valósul meg, ha – rendszerint történelmi okokra vagy jogos önvédelemre hivatkozva – a célszám egy meghatározott területének megszerzésére irányul. A támadó a területszerző törekvéseket általában a fegyveres erőnek csak meghatározott hányadával hajtja végre, aminek növelését csak a számítottnál nagyobb mértékű katonai ellenállás teszi szükségessé. A destabilizációs agresszió olyan tevékenység, amely a célszám politikai irányultságát kívánja befolyásolni, és emellett az általános biztonságérzet csökkenésével és a félelemérzet növekedésével jár együtt. Célja, hogy olyan politikai, gazdasági, diplomáciai vagy egyéb más területen érvényesülő lépéseket kényszerítsen ki, amelyek az agresszor érdekeit szolgálják. Gyakran terrorista akciókkal, diverziós tevékenységekkel jár együtt, melyeket a médiában rendszerint ideológiai alapokon nyugvó propagandakampány kísérhet.

⁸² HOLSTI, Kalei: Peace and War armed conflicts an international ordner (1648–1989). p. 287.

1945–1989 között összesen 273 fegyveres összeütközés és háború folyt le. Ezekből területi vita 52, nemzeti függetlenségi 52, vallási-etnikai 12, hatalmi összeütközés 30, ideológiai 30, regionális hatalmi összeütközés 5, állami-kormányzati felkelés 22, autonóm törekvésű 7, egyéb típusú 63. Lásd még: CSABAI György: A béke, a konfliktus és a háború kérdései a XXI. század hajnalán. p. 39. A konfliktusok száma: 1990 – 31, 1991 – 29, 1992 – 29, 1993 – 28, 1994 – 27, 1995 – 16, 1996 – 18, 1997 – 19, 1998 – 15, 1999 – 24, 2000 – 11 alkalom. Más források szerint: Az 1945-től 1994-ig lezajlott konfliktusok 17 millió 626 ezer áldozatot követeltek. International Strategic Studies 1995/1 térképmelléklete (Háborúk és konfliktusok 1945–1994).

⁸³ Forrás: International Strategic Studies 1995/1 térképmelléklete (Háborúk és konfliktusok 1945–1994)

⁸⁴ 2001-ben 300 000 8-14 éves gyermek, Afrikában 120 000, Burmában 50 000 vett részt a fegyveres összecsapásokban. (Forrás: UNO)

⁸⁵ KÓSZEGVÁRI Tibor: A válságkezelés aktuális problémái In: Akadémiai Közlemények 1994/3. p. 24–32.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

A nyomásgyakorlás egyik formája lehet a katonai nyomásgyakorlás, amikor felvonulással, fegyveres erők részeinek, vagy egészének mozgósításával, határ menti provokációkkal, kívánnak politikai, gazdasági célokat megvalósítani.

A határaink mellett kialakulhat fegyveres konfliktus, ahol Magyarországot mint harmadik felet az úgynevezett áttevődő veszélyeztetés veszélyeztetheti. Ebben a helyzetben a katonai akciók érinthetik Magyarország területét, átlövések, berepülések okozhatnak, vagy alegységek sodródhatnak hazánk területére.

A kisebbségek elleni erőteljes fellépés irányulhat az életkörülményeik nehezítésére és lehetőségeik beszűkítésére, ami közvetett módon elősegíti a migrációs törekvéseket. Szélsőséges esetben ez nyílt etnikai tisztogatás formájában nyilvánul meg. A kisebbségekkel kapcsolatos nyílt vagy burkolt agresszió megkülönböztetése nem minden esetben egyértelmű, behatárolása képlékeny és meglehetősen nagy diplomáciai érzékenységet igényel. Gyakran azért nehéz az anyaország részéről az érdekérvényesítés megvalósítása, mivel a nem körültekintő politikai fellépést a befogadó nemzet a belügyekbe való beavatkozásnak tekintheti.⁸⁶

Ami nem béke, az háború. Ami nem béke az háború? Ami a békétől eltér, az még nem háború. A jelenkor fegyveres konfliktusaiban a politikai cél a háborúval elért akaratervényesítés, a katonai cél az egyes csaták megnyerése.

A hadviselés jelenlegi spektruma a kockázatok és fenyegetések halmazából, a fenyegetésrészből kiindulva a következők lehetnek: politikai nyomásgyakorlás, katonai képesség vissza-vetése, adott ország területének részleges megszállása, teljes megszállása, népirítás. A túlélési tűréshatár a részleges megszállás és a politikai vezetés megdöntése között húzódik. A 21. század fegyveres konfliktusaira jellemző, hogy a politikai és katonai célok érdekében korlátozott vagy teljes célok megvalósulását tűzik ki. A tanulmány célja, hogy bemutassa a XXI. század fegyveres konfliktusainak hatását a hadtudományra, az elméleti kutatók fontosabb művein keresztül is.

Alapvetően megállapítható, hogy a jelenkor fegyveres konfliktusainak erőszak-sorrendjét – a békeidőszakból kiindulva – a béketámogató műveletek, a felkelők elleni műveletek és a háborús műveletek határozzák meg. (1. ábra.)

A fegyveres konfliktusokon belül csökkenő tendenciát mutat az államon belüli konfliktusok aránya. Ez az arány 1995-ben 25 %, míg 2005-ben ez az arány 15%.

Az előrejelzések szerint, az államon belüli konfliktusok kockázata csökkenni fog a közepes átlagéletkorú régiókban, mint pl. Latin –Amerikában és Ázsiában. A kockázat további 2 évtizedig még jelentős marad Afrika szub-szaharai területein, a Közel-Kelet és Dél-Ázsia, és számos csendes óceáni szigeten. A belső konfliktusok esélyét növelheti a korlátozott

⁸⁶ SZTERNÁK György: A válságkezelés, a fegyveres erők megváltozott feladatai (Egyetemi jegyzet, ZMNE, Budapest, 1999.) p. 25. Egy másfajta felosztás a katonai veszélyekről: A., Áttevődő veszélyeztetés (határsértő tevékenységek) B., Korlátozott célú (provokatív jellegű) agresszió C., Korlátozott célú (területszerző) agresszió.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

természeti erőforrások – mint pl. víz és szántó területért folytatott versengés – és a túl fiatal átlagéletkorú lakosság.

Az államok közötti konfliktusok száma jelentős volt, de a számuk történelmi léptékekkel mérve alacsony. Új regionális hatalmak fejlődtek ki, de ők továbbra is részesülnek a már meglévő nemzetközi rend előnyeiből, és ezért érdekelték a status quo fenntartásában. A trendeknek megfelelően egyre több állam tudatosan választotta, hogy a katonai képességeit nem tartja a maximumon. Egy töredezett nemzetközi rendszer növeli a kockázatot. Az államok fokozott küzdelmet folytatnak az erőforrásokért, a regionális konfliktusok hatása pedig nem befolyásolja pozitívan a nemzetközi stabilitást, messze régiókon túlmutató hatásai lehetnek a válságoknak.

4. 3. AZ ASZIMMETRIKUS HADVISELÉS ELMÉLETI ALAPJAI

Az aszimmetrikus hadviselés az aszimmetrikus kihívásokhoz kapcsolható tevékenység, amikor a végrehajtók – legtöbbször saját életüket sem kímélve – hajtanak végre katonai akciókat, általában a magasabb technikai színvonalon álló féllel szemben. Az aszimmetrikus kihívások olyan nem hagyományos, vagy nem költséges ártó szándékú akciók, amelyek kivédésére nem készültek fel megfelelően (terrorizmus, a tömegpusztító fegyverek bevetése, vagy azokkal való fenyegetés és az információs hadviselés). Ezt tartalmazta az 1997-ben elfogadott amerikai Nemzeti Katonai Stratégia. Az aszimmetrikus hadviselés ennek megfelelően a nem költséges, egyszerű eszközökkel és módszerekkel végrehajtott – gyakran önfeláldozó – gerilla, partizán jellegű rajtaütéseket és egyéb akciókat magában foglaló tevékenységek köre., így a „gyengébb” technikai felszereltségű, a kevesebb kiképzést végrehajtó, általában a megszállt területeken harcoló fél fegyvere, módszere a megszállókkal szemben. Ebbe a körbe tartoznak: öngyilkos merényletek, bombatámadások, logisztikai-, vezetési pontok elleni akciók, tisztek, parancsnoki állomány elleni merényletek, utánpótlási vonalak, szállítási útvonalak rombolása,⁸⁷ valamint az ellenség ellátásának, utánpótlásának akadályozása egyéb akciókkal. Legtöbbször az akciók felderítése nagyon nehéz, illetve alkalmazói nem tartják be a hadviselés előírásait. Irakban is számos alkalommal érte támadás a Szövetségesek katonáit, amelyet polgári ruhába öltözött katonák, vagy civilek hajtottak végre. Az ilyen jellegű hadviselésre nagyon nehéz a katonák pszichológiai felkészítése, a védekezés is sok problémát hordoz magában.⁸⁸

Fogalmak értelmezése:

Szimmetria: Azonosság, azonos alakúság, általában arányosság, rend az egyes részek között. *Aszimmetria*: A szimmetria hiánya részek között, vagy az egészben.

87 RIDD, G: *Protecting Supply Lines*, in: Jane's Intelligence Review, 2003.06., pp. 30-31.

88 BURGER Kim - COOK Nick - KOCH Andrew , - SIRAK Michael , : *What Went Right?* in: Jane's Defence Weekly, 2003.04.30., p. 20.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

*Aszimmetrikus hadviselés:*⁸⁹ „A háború más fajtája. A legjelentősebb, hogy nem államok között folyik. Az eszközök nagyon korlátozott bevetése, a megcélzott hatások érdekében.⁹⁰ Egy másik megközelítésben: „Sok fenyegetés, kockázat határnélküli, és maghatározhatatlan a „cél, hatás, idő, hely” tekintetében, sem térben nem behatárolhatóak, exakt módon nem meghatározhatóak, és nehéz (ha egyáltalán lehetséges) legyőzni őket. Elképzelése szerint: alapvetően egy olyan szituáció, amikor szignifikáns különbség van a bevett eszközök, módszerek, erők, és a motiváció területén, illetve az erőviszonyokban jelentős az eltérés.” (Curt GASTEYGER).⁹¹

Más nézetek szerint ez a fajta hadviselés kis csoportok által, a túlerőben lévő fél ellen folytatott tevékenység, de lehetséges a hagyományos eszközökkel, túlerőben folytatott háborút is így nevezni. Más megközelítésben gerilla-, partizán-, vagy kis háborúknak is nevezik őket.⁹²

Az aszimmetrikus hadviselést alkalmazó fél:

- Egyszerű, gyakran szokatlan eszközöket alkalmaz igen nagy eredménnyel.
- Kihasználja a szembenálló fél erejét, mint annak fő gyengeségét.
- Arra törekszik, hogy minimális erőbefektetéssel maximális eredményt érjen el.
- Nincs szüksége nagy katonai erőre, bürokratikus parancsnokságra.
- Az alkalmazott kisméretű erők lehetővé teszik a gyors döntéshozatalt és a sikeres akciót.
- Nem szemtől-szembe veszik fel a versenyt, mivel nem rendelkeznek kellő katonai képességekkel.

Következtetések:

- Óriási az erő-eszköz különbség a konfliktusban résztvevő, azaz a harcoló felek között
- A kisebbik fél katonai képességei annyira korlátozottak, hogy a katonai győzelmet csak hagyományos eszközökkel nem érheti el.
- Az ilyenfajta háború megívásához gerillaharc, szabotázs, terror szükséges.
- A normák átlépése, elhagyása.

89 SCRÖFL, Josef – PANKRATZ, Thomas (Hrsg.): *Asymmetrische Kriegführung – ein neues Phänomen der Internationalen Politik?* Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft, 2004. ISBN 3-8329-0436-0

90 CREVELD, Martin van: *The Changing Face of War: Lessons of Combat, from the Marne to Iraq*, Novato, Presidio Press, 2007. ISBN 978-0891419013

91 SCRÖFL, Josef – PANKRATZ, Thomas (Hrsg.): *Asymmetrische Kriegführung – ein neues Phänomen der Internationalen Politik?* Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft, 2004. ISBN 3-8329-0436-0

92 MÜNKLER, Herfried: *Die neuen Kriege*, Hamburg, Rossbach, 2004. ISBN 978-3499616532. MÜNKLER, Herfried: *Der Wandel des Krieges – Von der Symmetrie zur Asymmetrie*, Weilerswist-Metternich, Velbrück Wissenschaft, 2006., ISBN 978-3938808092; DASSE, Christopher: *Kleine Kriege – Große Wirkung – Wie unkonventionelle Kriegführung die internationale Politik verändert*, Baden-Baden, Nomos, 1999. ISBN 978-3789062087; CREVELD, Martin van: *The Art of War: War and Military Thought*, London, Cassell, 2002., ISBN 978-0304362110 és CREVELD, Martin van: *The Changing Face of War*.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

- A cél az ellenséget, a megszállót számos, részben katonai eszközzel (köztük terrorista módszerekkel is) céljának feladására kényszeríteni.
- Minél inkább elhúzódik egy háború, egy fegyveres konfliktus, annál valószínűbb, hogy bekövetkezik az aszimmetrikus hadviselés.
- A győzelemhez az ellenség haderejét le kell győzni, területét el kell foglalni, a nemzet akaratát meg kell törni. Ezekből Irakban csak az első kettő valósult meg.

Az aszimmetrikus hadviselés politikai karakterét a következő jellemzőkkel adhatjuk meg:

- Erőszak.
- Államiság hiánya.
- Az erőszak monopóliuma privatizálódik.
- A harcolók-nem harcolók közötti különbség eltűnik.
- A háborúk és fegyveres konfliktusok a clausewitz-i „abszolút háború”-hoz közelítenek.
- A morálról történő lemondás.
- Gyerekkatonák és öngyilkos női terroristák feltűnése.
- A megsemmisítés a cél.

A magyar szerzők figyelembevétele fontos, hiszen korábban is foglalkoztak a fegyveres küzdelem, a háború különböző területeivel. Közülük kettőt szeretnék kiemelni. Kende István: Napjaink százhusz háborúja (1945-1976) című könyvében így adja meg a háború fogalmát: „...mindkét fél központilag irányított szervezett formát ölt. Két vagy több szembenálló fegyveres fél egyike állami irányítás alatt van.”⁹³ Azaz már ő is felveti az államiság hiányát az egyik oldalon.

Ágh Attila: Konfliktusok, háborúk című művében a jelenkorra is érvényes tipizálását adja a háborúknak, úgymint:

- Új konvencionális háború;
- Nem konvencionális háború;
- Destabilizációs háború;
- Anómiás konfliktus (anomosz: rendezetlen).⁹⁴

Ezek közül is a destabilizáció és az elhúzódó jelleg dominál napjaink rendezetlen konfliktusaiban.

A fegyveres konfliktus szereplőinek értékelése			
	Motiváció Cél	Stratégiai célok	Szabályok
Felkelők	politikai ideológiai etnikai	Az állam, mint fő ellenség megdöntése	nincsenek

⁹³ KENDE István: Napjaink százhusz háborúja (1945-1976) p. 33.

⁹⁴ ÁGH Attila: Konfliktusok, háborúk p. 63.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Terroristák	politikai vallási ideológiai etnikai	Terrorista akciók Médiai hatás	nincsenek
Hadurak	gazdasági politikai	Gazdasági, pénzügyi nyereség, Brutális erőszak	nincsenek
Szervezett bűnözők	gazdasági	Gazdasági, pénzügyi nyereség,	nincsenek
7. számú táblázat			

- Az új típusú konfliktusok szereplőivel kapcsolatban a legfontosabb megállapítás az, hogy nincsenek érvényes szabályok, melyek egyrészt az államiság hiányából, másrészt a felkelők, terroristák által követet stratégiából következnek.
- Óriási az aszimmetria a következő területeken.
- Az első dimenzió a módszerekben és célokban jelenik meg.

NATO/NYUGATI MÓDSZEREK ÉS CÉLOK	TERRORISTA MÓDSZEREK ÉS CÉLOK
Korlátozott célú csapás	Teljes körű pusztítás
Polgári lakosság megkímélése, meggyőzése, Emberek védelme Nők, gyermekek védelme	Polgári lakosság megsemmisítése, elrettentése Emberek elpusztítása
Áldozatok számának mérséklése	Áldozatok számát növelni
Működőképes infrastruktúra	Infrastruktúra rombolása (közlekedés/víz/energia/gazdaság/kereskedelem/idegenforgalom)
Működőképes állam, hivatalok	Teljes működő képtelenség
Elsődleges „kemény” célok (harckocsik/lövegek/rakéták/repülőek)	„Puha” célok (polgári lakosság)
Harcolók (combatant) ellenállásra képtelenné tétele	Nem harcolók (non combatant) megsemmisítése
9.számú táblázat	

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

- A második aszimmetria az erő területe, amely megmutatja, hogy a költségek tekintetében nagyon sokba kerül a felkelők elleni műveletek finanszírozása. Főleg azért, mert a felkelők nagyon kis költségvetéssel tudják megvalósítani akcióikat.
- A következő dimenzió az idő, amely szintén szignifikáns különbséget mutat a felkelők irányába. A pilóták kiképzése, a bevetésekre való felkészülés, a házilag készített robbanóeszközökkel szemben nagy hátrányban van ebben a dimenzióban.

Aszimmetrikus hadviselés fogalma: pontosan körvonalazott politikai célok érdekében folytatott, gyakran több szervezet ideológiai, vallási, etnikai közösségén alapuló katonai, és nem katonai műveleteket, eljárásokat és módszereket alkalmazó közvetlen és közvetett hatásokra építő és egymás hatásait felerősítő, a biztonság különböző dimenzióinak területét veszélyeztető harcmodor, főként harcászati eljárás, melyek együttes hatásával kényszeríthetjük akaratainkat az ellenségre. A végrehajtók – legtöbbször saját életüket sem kímélve – hajtanak végre katonai, vagy egyéb típusú akciókat, általában a magasabb technikai színvonalon álló féllel szemben. Az aszimmetrikus kihívások olyan nem hagyományos, vagy nem költséges ártó szándékú akciók, amelyek kivédésére nem készültek fel megfelelően (terrorizmus, a tömegpusztító fegyverek bevetése, vagy azokkal való fenyegetés és az információs hadviselés). Az aszimmetrikus hadviselés⁹⁵ ennek megfelelően a nem költséges, egyszerű eszközökkel és módszerekkel végrehajtott – gyakran önfeláldozó – gerilla, partizán jellegű rajtaütéseket és egyéb akciókat magában foglaló tevékenységek köre.

Így a „gyengébb” technikai felszereltségű, a kevesebb kiképzést végrehajtó, általában megszállt területeken harcoló fél fegyvere, módszere a megszállókkal szemben. Ebbe a körbe tartoznak: öngyilkos merényletek, bombatámadások, logisztikai-, vezetési pontok elleni akciók, tisztek, parancsnoki állomány elleni merényletek, utánpótlási vonalak, szállítási útvonalak rombolása,⁹⁶ valamint az ellenség ellátásának, utánpótlásának akadályozása, egyéb akciókkal. Legtöbbször nagyon nehéz a felderítése, illetve alkalmazói nem tartják be a hadviselés előírásait. Irakban is számos alkalommal érte támadás a Szövetségesek katonáit, polgári ruhákba öltözött katonáktól, vagy civilektől. Az ilyen jellegű hadviselésre nagyon nehéz a katonák pszichológiai felkészítése, a védekezés is sok problémát hordoz magában.⁹⁷

⁹⁵ Aszimmetria: *Az eszközök nagyon korlátozott bevetése, a megcélzott hatások érdekében /Martin van Creveld/ Curt GASTYGER/* Elképzelése szerint: *alapvetően egy olyan szituáció, amikor szignifikáns különbség van a bevetett eszközök, módszerek, erők, és a motiváció területén, illetve az erőviszonyokban jelentős az eltérés.*

⁹⁶ RIDD, G: Protecting supply lines In: : Janes Intelligence Review 2003 July p. 30-31.

⁹⁷ BURGER Kim - COOK Nick - KOCH Andrew , - SIRAK Michael , : *What Went Right?* in: Jane's Defence Weekly, 2003.04.30. p. 20.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

4.4. AZ ASZIMMETRIKUS HADVISELÉS TAPASZTALATAI⁹⁸

4.4.1. Az iraki háború tapasztalatai

Az iraki háború fő célkitűzéseit a műveletet irányító Központi Parancsnokság vezetése (CINC CENTCOM) így fogalmazta meg:

- Fő politikai cél a Szaddám rezsim bukása volt, valamint megakadályozni a vezetés tagjainak a hatalomba való későbbi visszatérését.
- Elhárítani a diktatúra rendelkezésére álló tömegpusztító fegyvereinek bevetését.
- Sokkoló és lefejező jellegű csapásokkal („shock and awe”) megtörni az iraki fegyveres erők ellenállását.
- Szétrombolni az iraki rezsim katonai és politikai vezetőképeségeit.
- Megóvni a lakosságot, elérni az állami vezetés, a Baath Párt és a civil lakosság szétválasztását.
- Megakadályozni az olajlétesítmények rombolását, az olajkutak felgyújtását, elkerülni egy környezeti katasztrófát.

Az iraki fegyveres erők hadműveleti elgondolása teljesen új alapokra helyeződött az 1991-es háborúhoz képest. A rendelkezésre álló 5 magasabbegység (hadtest) és a Köztársasági Gárda hat hadosztálya kettő hadműveleti irány (Bászra-Bagdad, Moszul-Bagdad), lezárására Bászra és Bagdad védelmére helyezte a védelem főerőkifejtését. A korábbi háborúban megszokott kiépített védőállások helyett a lakott települések peremén, azok házaiban, nem egyszer a védett objektumok (kórházak, mecsetek) közelében helyezték el harcjárműveiket, technikai eszközeiket. A sikert az elhúzódozó harcselekményektől, a nagy veszteségek okozásától az ellenség személyi állományában, a késleltetéstől, a felmorzsolástól, a nemzetközi közvélemény megnyerésétől remélték. Ehhez kapcsolódva már a műveletek korai szakaszában alkalmaztak öngyilkos támadásokat, gerilla akciókat. 2003.03.29-én több támadás érte a Szövetségesek utánpótlási vonalait, 4 katona vesztette életét egy autóbombás öngyilkos merényletben az egyik ellenőrzőpontonál. Az iraki fél legnagyobb harcászati, és egyben hadászati problémáját a saját maga által választott hadműveleti terület okozta, ugyanis a beépített területeken elhelyezett erőiket nem tudták megfelelően vezetni, műveleteiket összehangolni, s a részenként bevetett erőket a Szövetségesek mindig fel tudták morzsolni. Másfelől a terület jellegéből adódóan a csapatok mozgását, előrevonását a Szövetségesek nem technikai eszközökre irányuló légcsapásai is nehezen kivitelezhetővé tették, hiszen jelentős kár keletkezett az infrastruktúrában, így az ellentámadó kötelékek csak nagyon erős műszaki biztosítással tudtak a támadáshoz felfejlődni. A fővárosban elmaradt helység- és városarcnak is az volt a fő oka, hogy a Szövetségesek a technikai eszközöket részenként megsemmisítették, az előrevonási útvonalakat rombolták, a szörványos ellenlökéseket, ellentámadásokat elhárították, a Köztársasági Gárda hadosz-

⁹⁸ A fejezet rész forrása: KŐSZEGVÁRI Tibor – RESPERGER István: A terrorizmus elleni küzdelem katonai tapasztalatai Budapest, 2006. p. 50. ZMNE Egyetemi jegyzet

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

tály és dandár harcálláspontjait kikapcsolták – ami pedig a többi egység ellenálló képességére is negatív hatással volt. A kedvezőtlen hatást az a tény is erősítette, hogy az iraki legfelsőbb vezetés már nem tartózkodott Bagdadban.

A koalíciós repülőerők tevékenységét nehezítette a homokvihar következtében kialakult por-, illetve az olajkutak és az irakiak által árkokba öntött olaj felgyújtásából származó füstfelhő.⁹⁹

Az első szakaszban a szárazföldi hadművelet jellemzője a manőverező jellegű gyors előretörés, a fontosabb és nagyobb ütközetek kerülése volt. Ekkor még az Szövetségesek nagyon kevés nehézséggel találkoztak. Az iraki ellenállás a nagyobb városok környezetében, azok elő- és peremvárosaiban jelentkezett, amely mértékéről és jellegéről a 3. g. ho. (USA) gépesített zászlóalj harccsoportjának (Task Force 2-7) harci naplójában¹⁰⁰ találunk érdekes feljegyzéseket. A zászlóalj harccsoport (továbbiakban ZHCS) a 3. g. ho előrevett osztagaként került alkalmazásra három gépesített lövész századdal és egy megerősítő harckocsi századdal. A ZHCS Kerbela városáig jelentősebb ellenállásba nem ütközött. A legtöbb támadás az előremozgó köteléket a szárnyak felől érte. A harci napló legtöbbször az RPG-7 kézi páncéltörő gránátvetővel¹⁰¹ végrehajtott támadásokról tudósít (11 alkalom). A legtöbb áldozat is (15%) a háború alatt ettől a fegyverfajtától esett el.¹⁰² A ZHCS 3 halotyat, 10 sebesültet, 1 harckocsit (M1-ABRAMS) és 3 darab harcjárművet (M2-BRADLEY) veszített a harcok alatt.¹⁰³ A jelentésben nem találkozunk jelentősebb iraki műszaki előkészítéssel, aknamezők telepítésével, rombolásokkal, T-72 harckocsi és BMP harcjárművekkel vívott harcokkal, Kerbela valamint a Szaddám repülőtér elfoglalását kivéve. A kötelék többször megemlíttette, hogy polgári ruhába öltözött alegységek támadták, öngyilkos merényleteket próbáltak meg elkövetni ellenük.

A harcok második szakaszában, az amerikaiaknak a Bagdad felé vezető utat kellett szabaddá tenniük, ahol az iraki Köztársasági Gárda hadosztályai készültek fel támadásuk elhárítására. Ezt a második szakaszt úgy értékelhetjük, mint a hadműveletek súlypontját, hiszen inentől kezdve az iraki fegyveres ellenállás már nem számottevő. A harci helikop-

⁹⁹ HORVÁTH Zoltán: *A koalíciós légi erő alkalmazásának tapasztalatai az Irak elleni háborúban*, in: Új Honvédségi szemle 2003/11.

¹⁰⁰ HAMMOND, Robert.: *Operation Iraqi Freedom Task Force 2-7 Infantry (Mechanized)*, Fort Benning GA, U.S. Infantry School, é.n.

¹⁰¹ Hatásadatai: hatásos lőtávolsága álló célra: 500 m, mozgó célra 300 m. Maximális lőtávolsága 1100 m, élőerőre 920 m. A gránát repülési ideje 100 méterre. 4,5 másodperc. Páncélatütő képessége homogén páncélzat esetén: 600 mm. A fegyverhez három különböző típusú gránát került rendszeresítésre. PG-7, PG-7M, PG7-N, PG-7NV homogén páncélzat ellen. PG-7VR kettős kumulatív hatású gránát előtét- és reaktív páncélzat ellen. OG-7, OG-7M élőerő ellen. MORDICA, Georg, J.: *Phase Four Operations in Iraq and the RPG-7*, Fort Leavenworth KS, Center for Army Lessons Learned, 2003. www.dnipogo.org/fcs/iraq_and_the_RPG-7.htm (letöltve 2013.10.15)

¹⁰² MORDICA, Georg, J.: *Phase Four Operations in Iraq and the RPG-7*, Fort Leavenworth KS, Center for Army Lessons Learned, 2003. www.dnipogo.org/fcs/iraq_and_the_RPG-7.htm (letöltve 2013.10.15)

¹⁰³ MORDICA, Georg, J.: *Phase Four Operations in Iraq and the RPG-7*, Fort Leavenworth KS, Center for Army Lessons Learned, 2003. www.dnipogo.org/fcs/iraq_and_the_RPG-7.htm (letöltve 2013.10.15)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

ter bevetések tapasztalatai és főként a Kerbelánál veszteséget szenvedett kötelék alkalmazása során keletkezett harci tapasztalatok azt mutatják, hogy a harci helikopter kötelék bevetését nem körültekintően, nem a helyzetnek megfelelően alakították ki.¹⁰⁴ Az irakiak által választott hadviselési módszerek (gerilla akciók, döntés kerülése, szórványos ellenőrkések, öngyilkos merényletek) mind azt mutatták, hogy bár a szövetséges katonák intenzív pszichikai felkészítést kaptak, ennek időtartama mégsem volt elegendő.

A Szaddam szobor ledöntése után – mely az iraki rezsim bukását jelképezte – az ellenállás területi kiterjedése nagyjából a következőként volt meghatározható: Bagdad 60-70 km-es körzetében és a diktátor szülővárosánál Tikritnél, illetve az úgynevezett szunnita háromszögben volt a leghevesebb. Több alkalommal a kurd területeken is követtek el öngyilkos merényleteket, s számos esetben a vezető iraki politikusokat, vallási vezetőket vették tűz alá. Az ellenállók tevékenységét két részre bonthatjuk, az első: a Szövetségesek utánpótlási útvonalait, ellátó központjait, egyes járóreit, gép- és harcjármű oszlopait támadták a gerilla hadviselés elveinek megfelelően. A második: a fontos nemzetközi szervezetek (ENSZ, Nemzetközi Vöröskereszt) helyi kirendeltségeit, képviselőit terrorista eszközökkel és módszerekkel támadták. A módszerek igen változatosak voltak; emberrablások, öngyilkos merényletek, gépjárművel végrehajtott robbantásos merényletek, brutális kivégzések, kézi páncéltörő fegyverekkel, kézi légvédelmi rakétákkal, illetve gránátvetőkkel végrehajtott akciók.

4. 4. 2. Az ellenállás módszerei, eszközei

Az ellenállás kapcsán meg kell említenünk, hogy nagyon hosszú ideig a hivatalos amerikai álláspont csak terroristákat említett, de később már megjelent a felkelés (insurgency) és a felkelők elleni műveletek fogalom is (counterinsurgency). A legfontosabb, ami megkülönbözteti a felkelőket és a terroristákat, az a lakossági támogatás, a tömegbázis kérdése. Míg a terroristákat csak szűk szimpatizáns csoport támogatja, addig a felkelők tömegbázisát a lakosság képezi.

¹⁰⁴ A kötelék az éjszakai bevetés során a Bagdad irányában került alkalmazásra, amikor három iraki zászlóalj tüzelési szektorába, valamint egy dandár csöves légvédelmi tüzérségének tűzkörletébe repült be, „ék” repülési alakzatban, így érthette őket minden oldalról meglepetésszerűen légvédelmi- és csapat önlégvédelmi tűz. Az iraki csapatokat lehallgató állomások a tűz kiváltása előtt 60 mobiltelefonhívást rögzítettek. Magyarázat: Az iraki zászlóalj védőkörletei kb. 3-4 km széles és 2-3 km mélyek voltak, a zászlóalj közötti térföld 1-2 km volt. A három zászlóalj „háromszög” harcalakzatban 15 km széles és 6-7 km mély területen helyezkedhetett el. A harci helikopter kötelék (4 x 8 db harci helikopter) kb. 2 km hosszú és 1000-1500 m széles kiterjedésben repült a zászlóalj közepé. A kötelék éjjel 1 km távolságot 2 perc 4 másodperc alatt tesz meg. Az elől védő két zászlóalj szárnyon lévő századai, a mélységi zászlóalj két százada, a dandár csöves légvédelmi tüzér ütege, a harcjárművek toronyfegyverei valamint a kézfegyverek tüze okozhatta 32 helikopter sérülését, ezek közül pedig 1 darab lezuhanását, 1 darab kényszerleszállását. Lásd: FM 1-112 *Attack Helicopters Operations*, Department of the Army, Washington, 1997. amerikai doktrína.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

A felkelő és a terrorista összehasonlítása		
	Felkelő	Terrorista
Cél	Politikai hatalom megszerzése, saját haza (ellenállam) létrehozása	Gyilkolás, megfélemlítés, büntetés
Módszer	Aszimmetrikus hadviselési módszerek alkalmazása, ill. ezek részeként a terrorizmus, mint alkalmi/műveleti okból indokolt „cselekvési módszer”	Tiszta terrorizmus, mint „cselekvési logika”
A felkelő és a terrorista összehasonlítása		
Célpont	A megszállók/hatalom képviselői: elsősorban katonák, rendőrök és a hatalom egyéb szimbolikus képviselői	Elsősorban a „puha” célpontok: civilek, polgári objektumok
Támogatás	Lakossági tömegbázis	Kis létszámú szimpatizáns csoport
<i>Forrás: Béres János mk. ezredes: Napjaink muszlim terrorizmusának gyökerei és visszaszorításának lehetőségei PhD értekezés Budapest, 2008. p.13.</i>		
10. számú táblázat		

A következő elem melyet figyelembe kell vennünk az elemzéseknél az, hogy a vallási, kulturális dimenzió nem hat csillapítólag az erőszakra, a fegyveres konfliktusok befejezésére. Sőt egy adott térség vallási megosztottsága csak emeli a halálos áldozatok számát, mint ezt a szunnita síita ellentét miatt Irakban tapasztalhattuk. A vallási szent helyek mecsetek, mosék nem mindig a béke helyszíne, nagyon sok függ a vallási vezetők (imámok, ajatollahok) beállítottságától, főként Amerikához való viszonyától. A muszlimok szent hava (a Ramadán, amikor a Korán érkezett az égből) sem jelent semmilyen nyugalmat a hadműveleti területen, mert az ellenállók ugyan napkeltétől napnyugtáig betartják a vallási előírásokat (étel, ital megvonása), de éjjel ugyanolyan intenzitással folytatják műveleteiket.

A következő problémát a lakott települések nagysága, a felderítés hiányosságai okozhatják, továbbá a sokszor műveleti, harcászati szempontból előnyt jelentő női ellenállók, gyermekkatonák, alkalmazása a kiválasztott célpontok ellen.

A helyzet stabilizálásán sajnos csak hosszabb idő után érhetünk el eredményt, ha az iraki hadsereget és rendőri erőket már önállóan lehet alkalmazni a felkelők és terrorista csoportok ellen. A tervek szerint 2008 decemberére 187 katonai zászlóaljnak és 44 rendőri

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

zászlóaljnak¹⁰⁵ kellett volna az iraki biztonsági helyzeten javítani. A problémát erősíti, hogy a megosztott Irakban az adott zászlóalj csak a meghatározott helyeken vethetőek be, mert a kurd, síita, vagy szunnita zászlóaljok más területen történő alkalmazásával csak fokozódna az ellentét a polgárháborús helyzetben levő országban.

2013-ban az iraki biztonsági erők a következő felépítést mutatták.¹⁰⁶

Iraqi Army-(IA-Iraki Szárazföldi Hadsereg)

- egy harckocsi hadosztály
- 3 gépesített hadosztály
- 10 gépkocsizó hadosztály
- 3 lövész hadosztály
- 2 gépkocsizó ezred
- 1 gépkocsizó ezred (Bagdad)
- 193 400 fő

Légvédelmi Parancsnokság (ADC-Air Defense Command)

- 2 légvédelmi hadműveleti központ alakult meg a 4 tervezetből;
- 1 500 fő

Iraki Légierő (IqAF-Iraqi Air Force)

- 8 repülőszázad alakult meg a tervezett 24-25-ből;
- 5 050 fő

Iraki Haditengerészet és Tengerészgyalogos erők (IqN/M-Iraqi Navy and Marines)

- 1-1- haditengerészeti dandár és tengerészgyalogos dandár,
- 3 600 fő

Terrorizmus ellenes Szolgálat (CTS-Counter Terrorism Service)

- 8-9 zászlóalj jött létre a tervezett 21-ből;
- 2 dandár alakult meg a 7 tervezetből;
- 5 000 fő

Szövetségi Rendőrség (FP_Federal Police)

- a 14 tervezetből 6 szövetségi rendőr hadosztály alakult meg,
- 44 000 fő

Határrendészeti Erők (DBE-Departement of Border Enforcement)

- 5 szektorban egy –egy hadosztály szintű gépesített és haditengerészeti határőr erő került létrehozásra,
- 60 000 fő

Olaj Rendőrség igazgatóság (OPD-Oil Police directoriate)

- 4 igazgatóság került kialakításra,

¹⁰⁵ Measuring Stability and Security in Iraq, Report to Congress In accordance with the Department of Defense Appropriations Act 2008 (Section 9010, Public Law 109-289) Section 2 – Iraqi Security Forces Training and Performance, 2008.06. www.globalsecurity.org/military/library/report/2008/iraq-security-stability_jun2008-02.htm (letöltve 2013.10.15)

¹⁰⁶ Forrás: Military Balance 2013. pp. 30-31. Lásd még: www.comcast.net (Letöltés ideje: 2013.06.28.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

- 3 infrastuktúra védelmi szolgálat, (95 000 fő)
- Kurd regionális Gárda (KRG-Kurd Regional Guards)
- 8 dandár alakult meg a 26 tervezetből
 - 5 000 fő

A biztonsági erők technikai eszközeit tekintve 336 db harckocsival, (T-55, T 72, 136 dbM1 Abrams), 1465 db páncélozott harcjárművel, 1386 db tüzérségi eszközzel, 77 db szállító helikopterrel rendelkeznek. Légierijük kiképző és szállító gépekkel (Cessna, C-130 Hercules), de csapásmérő erővel még nem rendelkezik. A haditengerészet fő feladatát a járőrözés és a tengeri határ biztosítása teszi ki.

A legnagyobb biztonsági erőt a Belügyminisztérium állította fel (531 000 fő), a rendőrség állománya ebből 302 000 fő. A biztonság szavatolását főként a robbantások, az etnikai ellentéteken alapuló összecsapások nehezítették. Az ország területei eltérő képet mutatnak a biztonság garantálásának, az állampolgárok védelme helyzetében. Az északi kurd területen a pesmarga harcosokból alakult rendőri és katonai erők javarészt garantálják a személyi biztonságot, de az ország déli és Bagdad környéki területein még rendszeresek a magas áldozat számot követelő robbantásos merényletek. Ennek főként a szunnita síita ellentét az oka, továbbá a rossz közbiztonság, a szegénység, a gazdasági problémák.

4. 4. 3. A veszteségek

Az Amerikai Egyesült Államok és a szövetségesei nagyon kritikusan tekintik a személyi veszteségeket. Lehetőleg a legkevesebb áldozattal kell a fegyveres erőknek a kitűzött célokat elérni. Az iraki háború tanulsága az, hogy a békeműveletekben más módszereket kellett volna alkalmazni az amerikai erőknek, vagy más csapatoknak átengedni a megszállt területeket. Ez nem következett be, így az amerikaiaknak több vesztesége van már, mint a háború folyamán. A harccselekmények alatt 157 halottat (az amerikaiak 126 fő, a britek 31 fő), 495 sebesültet és 4 eltűnt személyt regisztráltak. 2012 végére viszont már 4538 fő halottat, és 43 993 fő sebesültet veszítettek.¹⁰⁷ A hadműveletek időtartama alatt az RPG-7 kézi páncéltörő gránátvetőkkel végrehajtott támadások okozták a legtöbb veszteséget (32 halott - 11,5 % a harctevékenységek első időszakában), a megszállás alatt a legtöbb problémát az öngyilkos bombamerényletek és a kézi légvédelmi rakéták okozták.¹⁰⁸

Az iraki hadsereg és civil lakosság veszteségeiről csak becslések állnak rendelkezésre. Az iraki oldalon a halottak száma egyes források szerint 13 000, a hadifoglyok létszáma pedig 7 300 fő volt¹⁰⁹. A civil áldozatok számát 1600 - 1800 halottban, (más források 1 252)

¹⁰⁷ 2012. 01. 12-ei helyzet. In : <http://icasualties.org/Iraq/index.aspx> (letöltve 2013.10.15)

¹⁰⁸ ELLIOT, Michael.: *Lessons from the Rubble*, in: Time, 2003.09.01. p.22.; Vö: COPERDY, George.: *A Pivotal War*, in Defense and Foreign Affairs Strategic Policy, Alexandria VA, 2003 p. 4.

¹⁰⁹ *After Action Report Final Draft*, Operation Iraqi Freedom Third Infranty Division (Mechanized) „Rock of the Marne”, 2003.05.12. p. 67.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

és 5 103 sebesültben adták meg. Egy független amerikai szervezet 20 000 főben adja meg a katonai és 4 300 főben a civil áldozatok számát. (Lásd: 13-16. számú ábrák.)

BEFEJEZÉS

ÖSSZEGZETT TAPASZTALATOK, TANULSÁGOK

A hadművelet tapasztalatait a következőkben lehet röviden összefoglalni:

- A „*lefejező és sokkoló*” csapások elérték kívánt céljukat, legtöbbször megtörték az irakiak ellenállását. A precíziós fegyverek minél nagyobb arányú bevetése szükséges a pszichológiai hatás eléréséhez, a nagyobb károk elkerüléséhez, valamint a kisebb személyi veszteség okozásához;
- A „*hálózat központú hadviselés*” folyamatos helyzetkép közvetítésével és vezetéssel lehetővé tette a csapatok nagyon gyors előkészítését a harc feladatokra, a gyors támadásokra;
- A *lakott települések, beépített területek*, a nagyvárosok jelentős akadályt jelentenek a támadó számára továbbra is, hosszú elhúzódó harctevékenységet idézhetnek elő egyes körzetekben;
- A *polgári ruhába öltözött fegyveres ellenálló csoportok* az aszimmetrikus hadviselés sok veszteséget okoztak, az ellenük való küzdelemre a felkészítés hosszú időt igényel;
- A *harc helikopterek (AH-64 Apache) bevetésének megtervezése*, kiképzésük átszervezése szükségessé vált a sikertelen karbalái bevetés után;
- Az *utánpótlási és szállítási útvonalak* megtervezése, kiválasztása, valamint ezek védelme a gerilla-hadviselést folytató ellenség ellen fokozott védelmet kíván;
- A katonai műveletek befejezése után, teljesen más módszerekre és eljárásokra van szükség a konfliktus utófázisában. A civil-katonai kapcsolatok kiépítése, ápolása, a más kultúra, vallás, nemzetiség figyelembevétele szükséges a válság rendezéséhez. Az iraki példa is azt mutatja, hogy az adott terület megszállása, fegyveres erejének legyőzése még nem jelenti a konfliktus befejezését, az ellenállás megszűnését;
- A brit csapatok teljesítményét magas színvonalú professzionalizmussal, kevés emberveszteséggel, a környezeti károk elkerülésével, a térség vallási és a politikai erőinek stabilizálási törekvésével jellemezhetjük;
- A brit katonákra leginkább az aszimmetrikus hadviselés jelentett nagy pszichikai nyomást, hiszen a Genfi Konvenciótól eltérő, a nyugati kultúrában és civilizációtól idegen módszer feszültebbé tette a katonákat. A brit hadvezetés előnyére írható viszont, – ellentétben az amerikaiakkal – hogy a harccselekmények után, nagyon gyorsan „nyílt sisakkal” mertek a területen járőrözni, és a lakossággal felvették a kapcsolatot. Az ő hadseregük jellegéhez hozzátartozik békeműveletekben a lövedékálló mellény és a sisak kerülése a mielőbbi bizalom kiépítése céljából;

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

- A sokrétű feladatok, a hagyományos értelemben vett békefenntartás a hadműveleti területen, a harccselekmények, valamint a humanitárius segítségnyújtás,¹¹⁰ időben egymástól nem szétválaszthatóan kerültek végrehajtásra.

Az Egyesült Államok személyi veszteségei az eddigi háborúkban és bevetéseken

Háború	Időszak	Elesett	Sebesült
I. Világháború	1917-1918	53 402	204 002
II. Világháború	1941-1945	291 557	670 846
Koreai-háború	1950-1953	33 741	103 284
Vietnámi háború	1964-1973	47 414	153 303
Kuvait felszabadítása	1991	147	467
Bevetési terület	Időszak	Elesett	Sebesült
Grenada	1983	19	119
Panama	1989	23	324
Szomália	1992-1994	43	153
Haiti	1994-1996	4	3
Afganisztán	2002-	3343	18 675
Irak	2003-2011	4804 ¹¹¹	32 222
/Forrás: In: http://www.usatoday.com/news/world/iraq/2003-04-20-cover-usa_x.htm , http://icasualties.org , http://antiwar.com/casualties/ (Letöltés ideje: 2013. 06. 28.)			
11. számú táblázat			

¹¹⁰ 2003. 03. 28-án UM-QUASR kikötőbe 300 tonnás segélyszállítmány futott be a Sir Galahad hajó fedélzetén.

¹¹¹ Azóta, hogy Bush elnök a nagyobb harccselekmények beszüntetését bejelentette 2003. 05. 01-én az US Abraham Lincoln fedélzetén „major combat operations in Iraq have ended” . Forrás: www.cnn.com/us/fatalities (Letöltés ideje: 2013. 06. 28.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Az iraki és afganisztáni műveletek adatai			
	Irak	Afganisztán	Megjegyzés
A háborúk személyi veszteségei			
Halott	4804 USA: 4486 Brit:179 Más:138 Magyar:1	3344 USA: 2245 Brit:444 Más:648 Magyar: 7	ebből 20-24 éves: 2985 25-29 éves: 1616 30-39 éves: 1261 18-19 éves 402 40-49 éves. 343 50-59 éves: 50 Ebből nő: 149 Ebből harci cselekményben: 2584 Robbantás következtében: 2503 Nem harci cselekmény:669 Helikopter incidens: 407 Jármű incidens: 363 Légi katasztrófa: 34
Sebesült	37 974 USA: 32 223 Brit:5751	25 674 USA: 18 675 Brit:6815	A britek vesztesége Afganisztánban 6724
Az öngyilkos merényletek hatásai, adatai			
Öngyilkos robbantás	1003	529	2003-2010 között. Ebből: gyalogosan elkövetett: 43% gépjárművel elkövetett: 40% Az elkövetők 75%-ka férfi, 11%-ka nő, 14%-ka gyermek volt.
Improvizált robbanó eszköz (IED)		21 889	
Szövetségestől induló támadás („zöld a kéken”-Green on Blue)		79	Ebből: 2013 - 7 2012 - 44 2011 - 16 2010 - 5 2009 - 5 2008 - 2
Traumatikus agyi sérülés (TBS-Traumatic Brain Injuries)	360 000		

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Az öngyilkos merényletek hatásai, adatai		
Poszttraumás stressz (PTS-Posttraumatic Stress)	56 %	201-2005 között vizsgált 103 788 hazatérő katoná közül
Amputációk	2988	2007 és 2008-ban az USA csapatok állományából. 163 az Afganisztánban szolgáló brit erők állományából.
Pszichés és mentális problémák		
Öngyilkossági kísérlet	2100	2007-ben
Sikeressé öngyilkosság	121	2007-ben. 20%-kal több mint az előző 2006-os évben, de 1980-óta a legmagasabb.
Mentális problémák	31%	Ebből: 14% jelentős mentális probléma 6% stressz miatt kért segítséget 2% önkontroll elvesztése 1 % „jobb lenne meghalni szindróma”
Szexuális problémák	30%	2009-ben. A bevetett nők 30%-ka élt át erőszakot, 71 %-ka szexuális támadást, 90%-ka zaklatást.
Technikai és veszteségek és egyéb veszteségek		
Helikopter veszteség	75	ebből 36 ellenséges tűz miatt
Iraki, afgán katona és rendőr halott	10 125	3436 2011. 06. 31-ig.
Ellenállók halottai	26 415-55 000	10 737
Civil áldozatok	106 348- 123 910	14 729 2013.06. 25-ig.
Menekültek	1,8-2,255 millió fő	A lakosság 5,5-6,5 %-ka. ebből Szíriába, Jordániába menekült 2,1 millió fő.
Alultáplált iraki gyermekek	28 %	
Megölt újságíró	348	Ebből: 98 gyilkosság által, 52 harci cselekmények közben
Megölt újságíró az USA csapatok által	14	

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Technikai és veszteségek és egyéb veszteségek			
A háború költségei	801,9 millió USA dollár		2003-2011 közötti időszakban. a Nobel díjas közgazdászok, Joseph Stiglitz és Harvard's Linda Bilmes szerint az amerikai gazdaság 3 milliárd amerikai dollárt investált a háborúba.
Infláció	6 %		2006-ban 50% volt
<p>Forrás: Military Ballance 2013. www.washingtonpost.com/national/fallen, http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-11107739, http://www.iraqbodycount.org/, http://usliberals.about.com/od/homelandsecurity/a/IraqNumbers.htm, http://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736%2811%2961023-4/fulltext http://www.guardian.co.uk/news/datablog/2010/aug/10/afghanistan-civilian-casualties-statistics, http://news.bbc.co.uk/2/hi/8005198.stm, http://www.longwarjournal.org/archives/2012/08/green-on-blue_attack.php. (Letöltés ideje: 2013.06.28.)</p>			
12. számú táblázat			

Megvizsgálva a háborút befejező iraki megszállás időszakait, megállapítható, hogy a megszállás első időszakában az első ezer halott közül 50 %-uk harci cselekményekben esett el. A befejező időszakban elesett 1000 katona közül 520 fő robbantásos merényletben vesztette életét. Az amerikai és brit egészségügyi rendszert is a robbantásos merényletben/támadásban keletkező agyi sérültek és amputációk magas száma, továbbá a mentális és poszttraumás betegséggel jelentkezők nagy száma terheli.

Az afganisztáni hadszíntéren új elemként jelentkező szövetséges/együttműködő erőktől érkező belső támadások („zöld a kéken”- Green on Blue) fokozzák a bizonytalanságot és a biztonságérzetet gyengítik.

Összességében megállapítható, hogy a fegyveres konfliktusban elesettek száma (8148 fő Irakban és Afganisztánban) a hosszú időszakot megfigyelve elfogadható lenne, de főként a robbantásos merényletekben keletkező nagyszámú sebesült, amputált, mentális, stresszhelyzettel és agyi sérülésekkel hazaszállított katonák száma (63 648 sebesült) már a társadalomra is jelentős hatással van.

A halálzási arány adatai alapján a megszállt területeken napi 2 halott és 6-8 sebesült aránnyal számolnia kell a politikai és katonai vezetőknek.¹¹²

¹¹² Lásd: TOWNSEND, Mark: Death rate of UK soldiers in Afghanistan 'four times higher' than US <http://www.guardian.co.uk/uk/2010/jun/20/death-rate-uk-soldiers-afghanistan-higher-us> (Letöltés ideje: 2013.09.28.) A tanulmány szerzői szerint az 1000 katonára vetített halálzási arány a nagyobb harci akciókban („Major combat Action”) 6 fő. Ez az arány 2010-ben Afganisztánban a brit csapatoknál 13 volt. Egyes időszakokban a brit-USA arány az afganisztáni hadszíntéren 2010-ben 9,9:2,7; 12:3,9; 17,3:8,4 volt.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

A terrorizmus elleni műveletek és a aszimmetrikus hadviselés elleni küzdelem azt mutatja, hogy az ellenség általában nem rendelkezik sem saját országgal, sem saját kormánnyal. Nincs szervezett (reguláris alakulatokból álló) katonai ereje, nem visel egyenruhát, egyetlen kormánynak sem felel a tetteiért. És nem tart be egyetlen nemzetközi szerződést sem (nemzetközi jog, hágai és genfi egyezmények a hadviselésről stb.)

A háborúk összesített adatai alapján (lásd 7. számú ábra) három fő következtetést vonhatunk le:

- A háborúk katonai végállapotát (Military Endstate) közel 100 napos művelettel be tudják fejezni a reguláris erők, bár a felvonuláshoz, átcsoportosításhoz hónapokra van szükségük. A politikai végállapot (Political Endstate) csak hosszú évek eredményeként érhető el a nemzetközi szervezetekkel, és nem állami szervezetekkel együttműködve.
- Az amerikai bevetések aránya mutatja, hogy az európai, „Vénuszról érkező” országoknak növelniük kell telepíthető haderejük nagyságát, illetve a béketeremtő, békekikényszerítő és harci műveletekbeli alkalmasságukat, ha nem akarnak elmaradni a „Marsról érkező” amerikaiakkal.
- A precíziós fegyverek arányának szignifikáns emelkedése a hadviselés még pontosabb végrehajtását segíti elő.
- A globális kihívások közé tartozik a Föld népességének növekedése. Jelenleg több mint 7 milliárd ember él a Földön, de ez 2050-ig 9,3 milliárd fő lehet. A legnagyobb gondot Európa népességének csökkenése, Afrika és Dél-Ázsia igen gyors demográfiai növekedése okozza.
- A világnak új energiahordozókra lesz szüksége, a növekvő lakosság élelmezése egyre nagyobb gondot jelent, amit tovább nehezít a vízproblémával küzdő országok helyzete.
- Az ország migrációs szempontból elsősorban tranzit, és célországgá vált. A beáramlás volumenét - jelenleg évi kb. 5 ezer, 10 év átlagában 10-15 ezer - tekintve, ez a szám egyelőre nem fenyeget a toleranciaküszöb túllépésével. Valószínű, 2030-ig is emelkedni fog a Magyarországot célországgként választó migránsok száma.
- A hagyományos fegyverzet terjedése, és a csúcs technológia eljutása ahhoz a néhány államhoz, amely motivált a fegyverkezésre és ehhez gazdasági erőforrásokkal is rendelkezik, meggyorsul, mert a fegyverek és katonai jelentőségű technológiák gyorsan terjedhetnek.
- A modern iszlám irányzatok útkeresése mellett civilizációjuk négy fő előretörési irányát kell a többi kultúrának figyelembe venni;
- Az új típusú terrorizmus megjelenése és véres akciói, valós fenyegetéssé váltak a társadalmak számára. Az 1993-tól végrehajtott akciók mérete, száma, valamint a cselekmények módszerei megváltozott terrorista filozófiára utalnak. A terrorista csoportok fő célpontjai egyre inkább a "szabad világ" jelképei, az Amerikai Egye-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

sült Államok és szövetségeseinek érdekeltségei, katonai, diplomáciai kirendeltségei és lakossága lett;

- A számítógépes hadviselés (cyber-terrorizmus) előre megfontolt, megtervezett, politikailag motivált erőszakos cselekmény, melyet nem háborúban, különböző jellegű célpontok (civil lakosság, hadsereg, politikai és gazdasági rendszerek, egyes objektumok) ellen, a célpontok által telepített számítógépeken, különböző hálózatokon keresztül hajtanak végre. Az ilyen típusú akciók növekedésével számolhatunk.
- A vallási, etnikai, gazdasági vagy politikai nézeteltérésekből származó államon belüli és államok közötti konfliktusok száma növekedhet. A konfliktusok megoldását elsősorban az Egyesült Nemzeteket Szervezete és a regionális szervezeteket látják el.
- A fegyveres konfliktusok jellemzője lett az aszimmetria, ahol a nem állami szintű szereplők fegyveres konfliktusokban veszélyeztetik a saját és más ország lakosságát.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. ÁGH ATTILA: Konfliktusok, háborúk Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1989. 304 p.
2. BALOGH ANDRÁS: A nemzeti kisebbségekkel összefüggő konfliktusok. In: Külpolitika, 1997/2. tavasz pp. 3-16.
3. BIBÓ ISTVÁN: A kelet-európai kisállamok nyomorúsága In: BIBÓ ISTVÁN: Válogatott tanulmányok II. Magvető Kiadó, Budapest, 1977. 350. p.
4. BOUTROS, BOUTROS - GHALI: An Agenda for Peace (Békeprogram) Magyar ENSZ Társaság Budapest 1992. 50 p.
5. BRETTER ZSOLT- DEÁK ÁGNES: A nacionalizmus Esmzék a politikában
6. Tanulmány Kiadó, Pécs, 1995. 215 p.
7. *BURGER* Kim - *COOK* Nick - *KOCH* Andrew , - *SIRAK* Michael : What went right? In: JDW 30 April 2003 p. 20.
8. CLARKE, Richard A.: Gegen die Krieger des Dschihad Der Aktionsplan
9. CLAUSEWITZ, Carl von: A háborúról I. kötet. p. 37.
10. COPERDY, George: A Pivotal War In: Defense and Foreign Affairs Starategic Policy 2003 p. 4.
11. CREVELD, Martin van: The Art of War: War and Military Thought, London : Cassell, 2000, [ISBN 0-304-35264-0](#) (also New York :
12. Collins/Smithsonian, 2005, [ISBN 0-06-083853-1](#))
13. CREVELD, Martin van : The Changing Face of War: lessons of combat, from the Marne to Iraq, New York : Presidio Press, 2006, [ISBN 978-0-89141-901-3](#)
14. DASSE, Christopher: Kleine Kriege - Große Wirkung. Wie unkonventionelle Kriegführung die internationale Politik verändert, Baden-Baden: Nomos 1999
15. ELLIOT, M.: Lessons from the Rubble In: Time September 1, 2003 p.22.;

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

16. FM 1-112 Attack Helicopters Operations Deepartmen HQ of The Army, Washington, 1997. amerikai doktrina HAMMOND, R.: Operation Iraqi Freedom Task Force 2-7 Infantry (Mechanized)
17. HORVÁTH, Zoltán: A koalíciós légerő alkalmazásának tapasztalatai az Irak elleni háborúban In: Új Honvédségi szemle 2003/11. / <http://www.honvedelem.hu/cikk.php?cikk=14297/>
18. CSABAI GYÖRGY: A béke, a konfliktus és a háború kérdései a XXI. század hajnalán In: Új Honvédségi Szemle 1995/10. pp. 39-42.
19. DEÁK PÉTER: A biztonságot fenyegető kihívások, konfliktusok, válságok, háborúk In: Védelmi Tanulmányok 1997/3. pp. 3-26.
20. FÜLÖP IMRE: A biztonságot veszélyeztető tényezők In: Biztonságpolitika (szerk: GAZDAG FERENC) pp. 71-93.
21. HOBSBAUN, ERICH J.: A nacionalizmus kétszáz éve (Előadások) Maecenas Könyvtár, 1997. 275 p.
22. http://www.unaids.org/en/KnowledgeCentre/HIVData/GlobalReport/2008/2008_Global_report.asp (Letöltés ideje: 2013.05.15.)
23. KENDE ISTVÁN: Napjaink százhusz háborúja (1945-1976) Akadémiai Kiadó Budapest, 1979. 155 p.
24. KENNEDY, PAUL: A XXI. század küszöbén Napvilág Kiadó, Budapest, 1997. 403 p.
25. KŐSZEGVÁRI TIBOR: A közép-európai térség és Magyarország biztonságát fenyegető veszélyek az 1990-es években Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások Budapest, 1993-1996 188 p.
26. KŐSZEGVÁRI TIBOR: A válságkezelés aktuális problémái. In: Akadémiai Közlemények, 1994/ pp.24-32.
27. KŐSZEGVÁRI TIBOR: Hadviselés a XXI. században In: Hadtudomány, 1999/1. pp. 18-32.
28. KŐSZEGVÁRI Tibor – RESPERGER István: A terrorizmus elleni küzdelem katonai tapasztalatai Budapest, 2006. p. 50. ZMNE Egyetemi jegyzet
29. Operation Iraqi Freedom Third Infranty Division (Mechanized) „Rock of the Marne” After Action Report Final Draft 12 May 2003 p.67.
30. „Korruption, Geldwäsche, Steuerparadise” térkép In: Le Mode Diplomatic: Atlas der Globalisierung p. 32.
31. MÜNKLER, Herfried : *Die neuen Kriege*. Rowohlt, 2004, ISBN 3-499-61653-X.
32. MÜNKLER, Herfried r: *Der Wandel des Krieges. Von der Symmetrie zur Asymmetrie*. Velbrück, Weilerswist 2006, ISBN 978-3-938808-09-2.
33. Measuring Stability and Security in Iraq June 2008 Report to Congress In accordance with the Department of Defense Appropriations Act 2008 (Section 9010, Public Law 109-289) Section 2—Iraqi Security Forces Training and Performance

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

- In: http://www.globalsecurity.org/military/library/report/2008/iraq-security-stability_jun2008-02.htm letöltés ideje: 2009. 02. 20.
34. MORDICA, George., J.: Phase Four Operations in Iraq and the RPG-7 In: www. Globalsecurity.org/iraq/operation
 35. RIDD, George: Protecting supply lines In: : Janes Intelligence Rewiew 2003 July p. 30-31.
 36. MATUS JÁNOS: Válságkezelés és konfliktusok megelőzése. In: Új Honvédségi Szemle 1995/10. pp. 46-57.
 37. Military Balance 2012/2013 (szerk. NEAMAN, RACHEL) The Institute for Strategic Studies London, 1996. 420 p.
 38. LUND MICHAEL S.: Preventing Violent Conflicts. (Strategy for Preventive Diplomacy) United States Institute of Peace Press, Washington D. C. 1996. 214 p.
 39. MÜLLER, HARALD: Konflikt – eine Betrachtung (Konfliktus vizsgálata) In: Truppendienst, 1993/1 pp.25-29.
 40. OPITZ, PETER J.: Weltprobleme (A világ problémái) Isar Druch und Verlag, München, 1980.
 41. SHEENAN, JOHN J.: A XXI. század biztonságpolitikája In: Új Honvédségi Szemle 1997/5. pp. 1-18.
 42. SZTERNÁK GYÖRGY: A válságkezelés, a fegyveres erők megváltozott feladatai Jegyzet, Budapest 1994. 45 p.
 43. SIPRI Évkönyv 1997. Armaments, Disarmament International Security. Stockholm International Peace Research Institute Oxford University Press Oxford, 1997. 250 p.
 44. RESPERGER István: A fegyveres erők megváltozott feladatai a katonai jellegű fegyveres válságok kezelése során (Doktori (phd) értekezés Budapest, 2002.) 180 p.
 45. RESPERGER István: Az iszlám világ és hatása a biztonságra, ZMNE egyeteni jegyzet, Bp. 2000.) 154 p.
 46. ZSUGA János: Magyarország energiabiztonsága, előadás az „Energiabiztonság, nemzetbiztonság” konferencián Budapest, NKE, 2012. 11. 25.
 47. SCRÖFL, Josef - PANKRATZ, Thomas (Hrsg.): Asymetrische Kriegsführung - ein neues Phänomen der Internationalen Politik? Baden,Baden, 2004. 372. p.
 48. KRECH, Hans: *Der Afghanistan-Konflikt (2002–2004). Fallstudie eines asymmetrischen Konflikts. Ein Handbuch.* In: *Bewaffnete Konflikte nach dem Ende des Ost-West-Konfliktes.* Bd. 15, Verlag Dr. Köster, Berlin 2004, [ISBN 978-3895745409](https://doi.org/10.1007/978-3-89574540-9).
 49. Ismail Küpeli (Hrsg.): *Europas „Neue Kriege“: Legitimierung von Staat und Krieg.* Hinrichs, Norbert, Moers 2007, ISBN 978-3-9810846-4-1.
 50. RTO/SAS-049 Specialist Team on Countering Terrorism-Final Report-Part 1 5-7 November 2002
 51. Combatting Terrorism, A Participants' Background Guide for the February 2002 NATO RTO Workshop

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

52. MÜLLER, HARALD: Konflikt – eine Betrachtung (Konfliktus vizsgálata) In: Truppendienst, 1993/1 pp.25-29.
53. OPITZ, PETER J.: Weltprobleme (A világ problémái) Isar Druch und Verlag, München, 1980.
54. SHEENAN, JOHN J.: A XXI. század biztonságpolitikája In: Új Honvédségi Szemle 1997/5. pp. 1-18.
55. SZTERNÁK GYÖRGY: A válságkezelés, a fegyveres erők megváltozott feladatai Jegyzet, Budapest 1994. 45 p.
56. SIPRI Évkönyv 1997. Armaments, Disarmament International Security. Stockholm International Peace Research Institute Oxford University Press Oxford, 1997. 250 p.
57. RESPERGER István: A fegyveres erők megváltozott feladatai a katonai jellegű fegyveres válságok kezelése során (Doktori (phd) értekezés Budapest, 2002.) 180 p.
58. RESPERGER István: Az iszlám világ és hatása a biztonságra, ZMNE egyetemi jegyzet, Bp. 2000.) 154 p.
59. ZSUGA János: Magyarország energiabiztonsága, előadás az „Energiabiztonság, nemzetbiztonság” konferencián Budapest, NKE, 2012. 11. 25.
60. KÖSZEGVÁRI TIBOR: A nemzetközi terrorizmus elleni harc katonai feladatai, Hadtudomány, 2002. március 3-14. oldal.
61. News Letter No. 03-27, Oct 03, Center for Army Lessons Learned
62. Joint Tactics, Techniques, and Procedures For Antiterrorism Joint Pub 3-07.2 17 Washington, 1998. 85 p.
63. NETANJAHU, BENJAMIN: Harc a terrorizmus ellen, Alexandra Kiadó, Budapest, 1995. 165 p.
64. ROSTOVÁNYI, ZSOLT: Mit kell tudni az iszlámról? Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983. 239 p.
65. ROSTOVÁNYI, ZSOLT: Az iszlám a XXI. század küszöbén Aula, Budapest, 1998. 498 p.
66. TIBI, BASSAM: Vom Gottesreich zum Nationalstaat. Islam als panarabischer Nationalismus p. 12.
67. Iraq Anlysis Rumsfelds War In: Janes Intelligence Review 2003/7. p.4-40.
68. RIPLEY, TIM: Planning for „Iraqi Freedom” In: Janes Intelligence Rewiew 2003 July p. 8-11.
69. Design for Military Operations The British Military Doctrine Army Code 71451 1996. p. 216.
70. MOSELEY, T. Michael.: Operation Iraqi Freedom By The Numbers Assesment and Analysis Division USCENTAF 50 p.
71. Operation in Iraq First Reflection Published by the Ministry of Defence UK JULY 2003. 52 p.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

72. HAMMOND, RALF: Operation Iraqi Freedom Task Force 2-7 Infantry (Mechanized) Doctrine and Collective Training Division Combined Arms and Tactics Directorate/Infantry School 45 p.
73. MEY, HOLGER.: Network Centric Warfare In: Soldat und Technik 2003/2. p. 65-69.
74. GOURLEY, SCOTT R.- RIDD, GRAYDEN: Tactical lessons for urban operations In: Janes Intelligence Review 2003 July p. 38-41.
75. FM 90-10 Military Operation on Urban Terrain Washington, 1990. 240 p.
76. Operation Iraqi Freedom Third Infantry Division (Mechanized) „Rock of the Marne” After Action Report Final Draft 12 May 2003 250 p.
77. KŐSZEGVÁRI TIBOR: A közép-európai térség és Magyarország biztonságát fenyegető veszélyek az 1990-es években Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatószek Budapest, 1993-1996 188 p.
78. SHEENAN, JOHN J.: A XXI. század biztonságpolitikája In: Új Honvédségi Szemle 1997/5. pp. 1-18.

INTERNETEN TALÁLHATÓ ANYAGOK JEGYZÉKE:

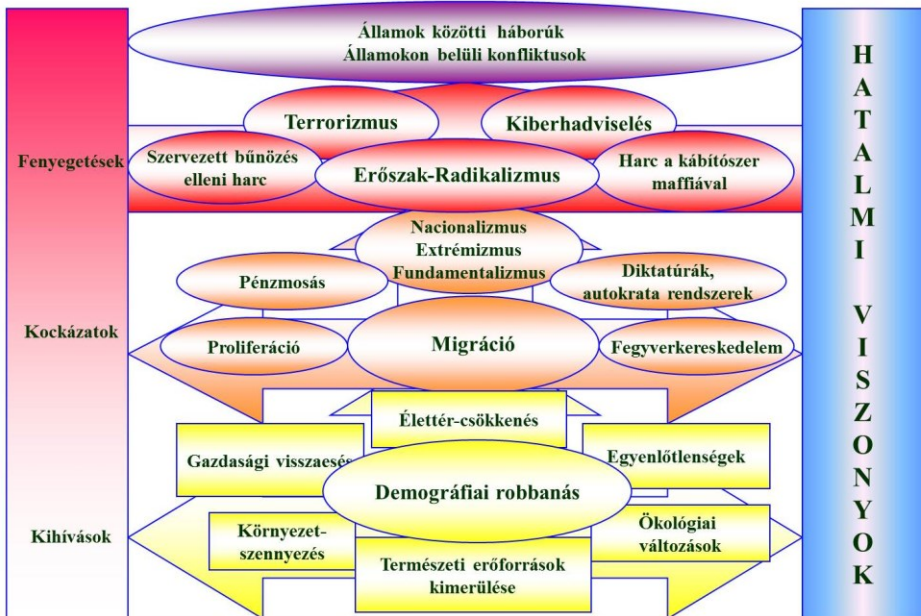
1. Operation Iraqi Freedom Quick Facts In: www.iwar.org.uk/news-archive/iraq/quick-facts.htm
2. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/graphic/2008/03/25/GR2008032500711.html>
3. http://www.unaids.org/en/KnowledgeCentre/HIVData/GlobalReport/2008/2008_Global_report.asp (Letöltés ideje: 2013.05.15.)
4. <http://www.islamworld.net/>
5. www.dodccop.org/NCW/ncw.html
6. www.globalsecurity.org
7. <http://www.teror.gen.tr/english/organisations/html>,
8. <http://www.teror.gen.tr/english/organisations/html>,
9. www.c3i.osd.mil/ncw/
10. www.cnn.com/us/fatalities;
11. www.ksh.hu. (Letöltés ideje: 2013.05.15.) <http://icasualties.org/Iraq/index.aspx 2009.02.20>.
12. www.washingtonpost.com/us/fatalities;
13. www.USATODAY.com 2009. 02. 21.-ei

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

MELLÉKLETEK

A kihívások, kockázatok és fenyegetések

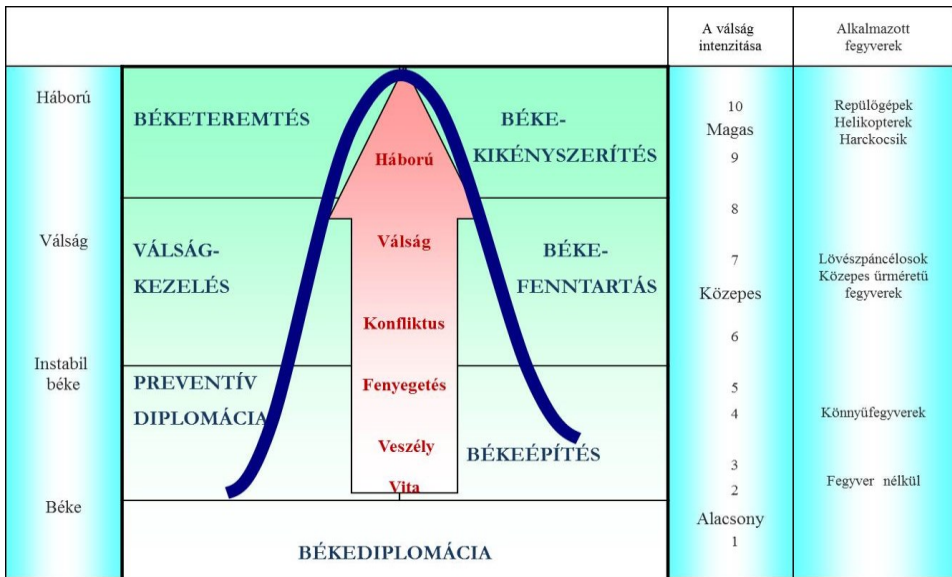

1. számú ábra:

Forrás: Resperger István: A fegyveres erő megváltozott feladatai katonai jellegű válságok kezelése során p. 152.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

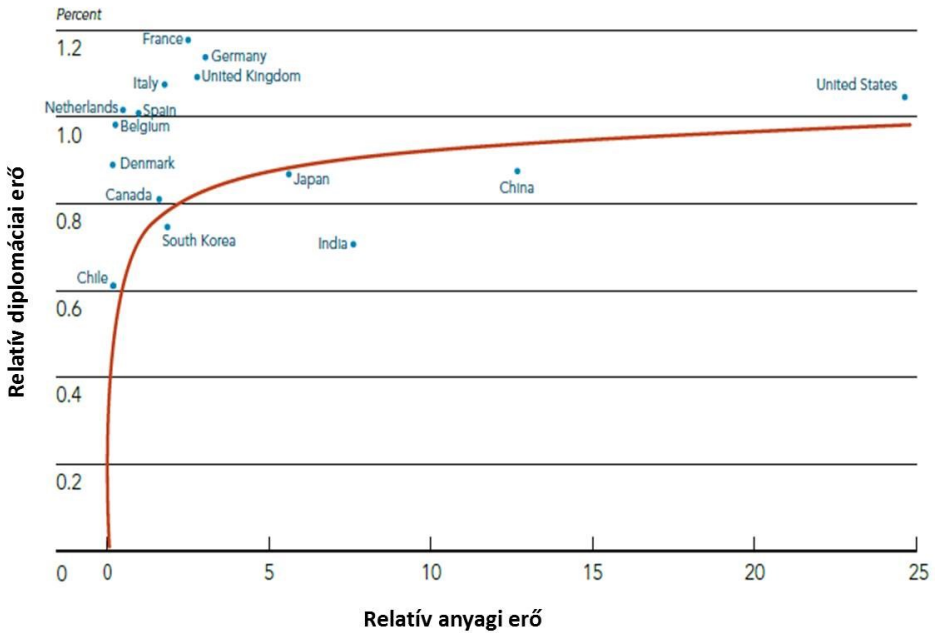

2. számú ábra: A diplomáciai és az anyagi erő használói

Forrás: LUND, Michael S.: Preventing Violent Conflicts p.39.; JENTZ, D.H.: Führungsystem im Wandel In: Österreichische Militärische Zeitschrift 1995/2. p. 127./ Közli: Forrás: Resperger István: A fegyveres erő megváltozott feladatai katonai jellegű válságok kezelése során p. 151. (Szerkesztette: Resperger István)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

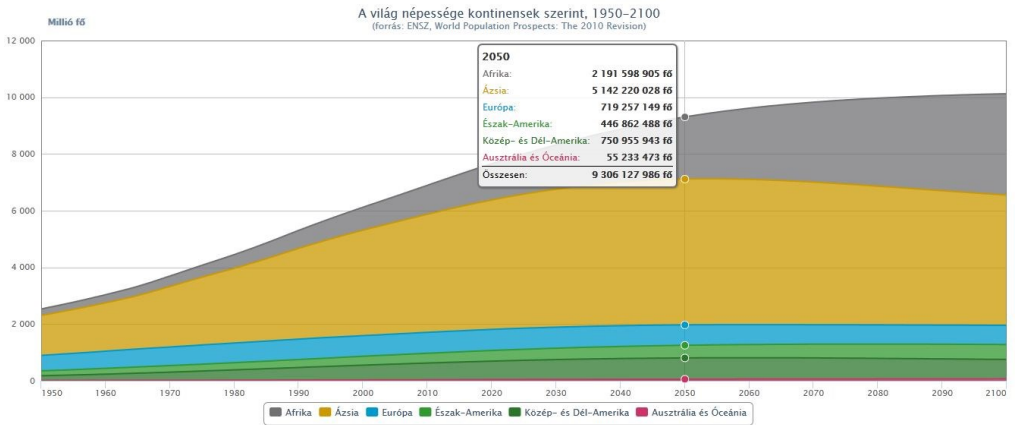

3.számú ábra:

Forrás: Global Trends 2030: Alternative Worlds a publication of the National Intelligence Council p. 17.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

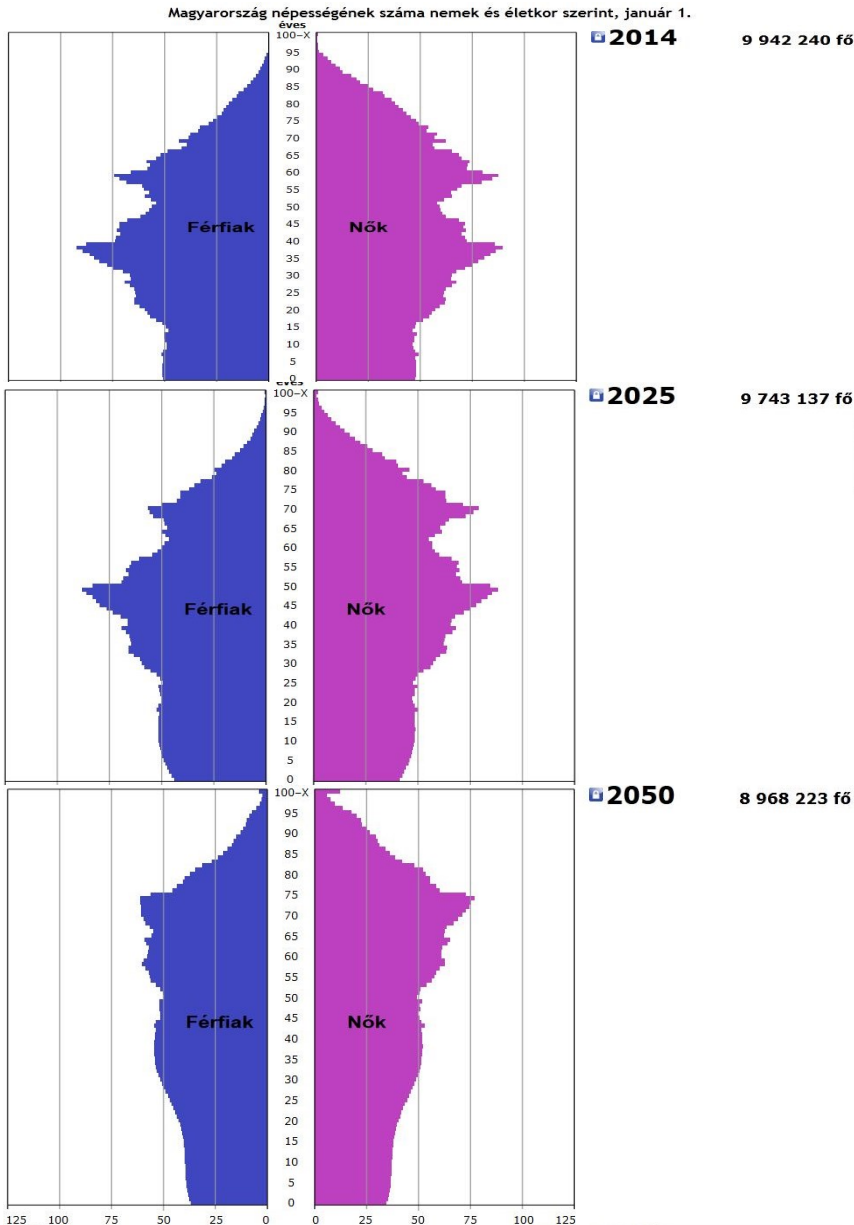

4. számú ábra:

Forrás: KSH, 2011. www.ksh.hu (Letöltés ideje: 2013.05.15.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

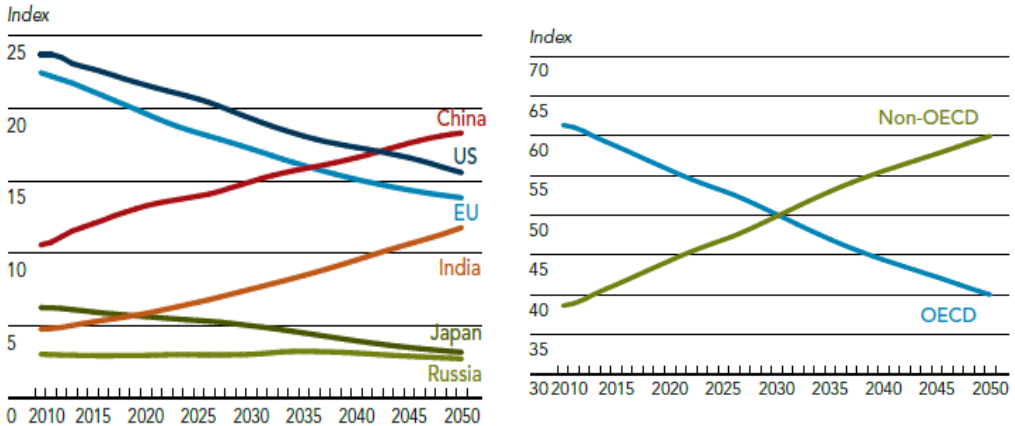
5. számú ábra

Forrás: KSH, 2011. www.ksh.hu (Letöltés ideje: 2013.05.15.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Az új többkomponensű¹¹³ globális hatalom mutatói alapján számított hatalmi sorrend változásai 2050-ig

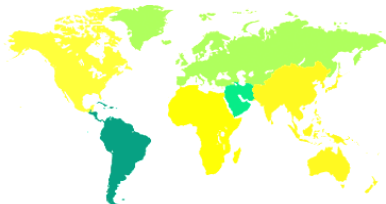
6. számú ábra

Forrás: Global Trends 2030: Alternative Worlds a publication of the National Intelligence Council p. 16. /Forrás: Global Trends 2030. p. 37./

¹¹³ A több komponens: internet-kommunikációs technológia, kutatás-fejlesztés, humán képességek, kereskedelem, nukleáris fegyverek, katonai kiadások, energia, GDP, nemzetközi együttműködés, külföldi direkt befektetések, kormányzati bevételek. Forrás: Global Trends 2030. p. 67.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

A kőolaj és földgáz tartalékok a világban				
	Kőolaj tartalékok mennyisége (1 barell - 158,98 liter)	Aránya a a világ tartalékából	Földgáz tartalékok	Aránya a a világ tartalékából
Észak-Amerika	73,4 millió barell	5,5%	9,18 milliárd m ³	4,9%
Dél- és Közép-Amerika	198,9 millió barell	14,9%	7,32 milliárd m ³	4,3%
Európa és Ázsia	137,2 millió barell	10,3%	62,26 milliárd m ³	33,7%
Afrika	127,5 millió barell	9,6%	14,71 milliárd m ³	7,9%
Közél-Kelet	753,7 millió barell	56,6%	75,82 milliárd m ³	40,6%
Ázsia és Csendes-óceán	41,7 millió barell	3,2 %	16,0 milliárd m ³	8,7%
Az USA kőolaj és földgáz felhasználás és import				
USA felhasználás	842,9 millió t	21,7%	646,6 milliárd m ³	22,2 %
USA import	8893000 barell / nap		12,80 milliárd m ³ (Cseppfolyósított gáz)	
Forrás: BP 2010				

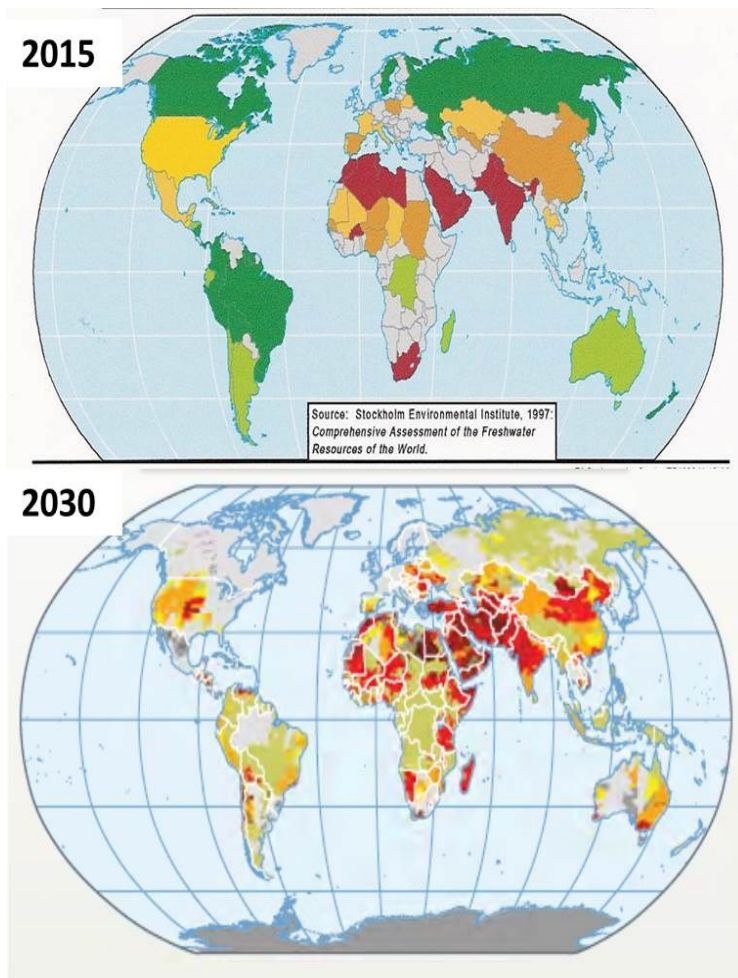
7. számú ábra

Kőolaj és földgáz tartalékok a világban

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

A víz-stresszes és extrém víz-stresszes területek 2015-ben és 2030-ban

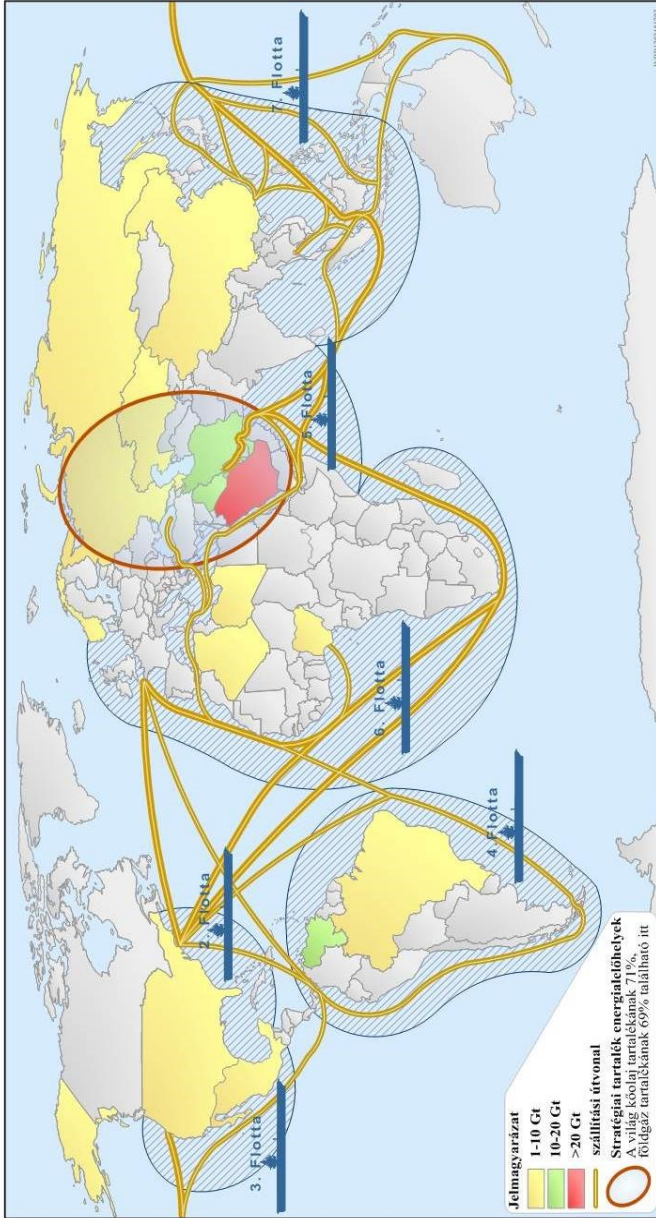
8. számú ábra

Forrás: Global Trends 2015: Dialogue About the Future With Nongovernment experts p. 29.
Global Trends 2030: Alternative Worlds a publication of the National Intelligence Council p. 66.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

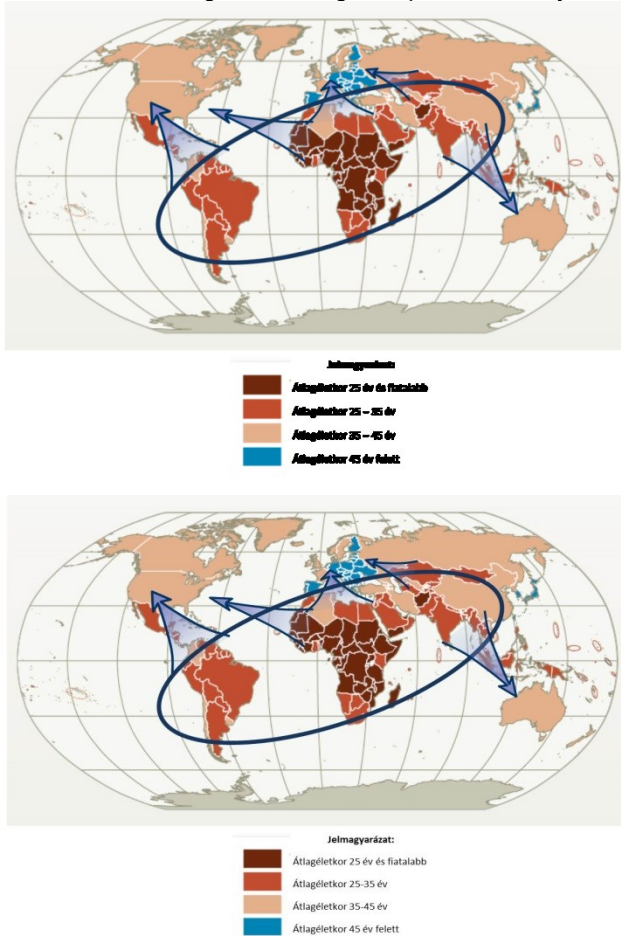
A világ stratégiai nyersanyaglelőhelyei, szállítási útvonalai és az USA haditengerészeti flottáinak fő működési területei

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

A migráció stratégiai ellipszise, fő irányai

10. sz. ábra:

Forrás: Global Trends 2030: Alternative Worlds a publication of the National Intelligence Council p. 21. /Szerkesztette. Resperger István/

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

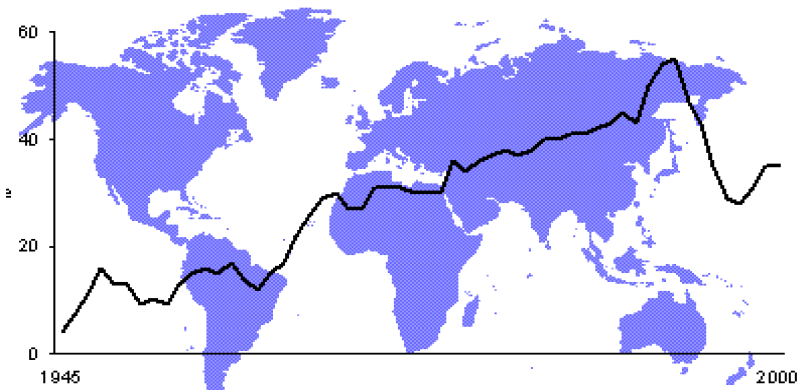
Az iszlám vallás főbb törekvési irányai

11. sz. ábra

Forrás: Resperger István: Az iszlám világ és hatása a biztonságra p. 136.

A háborúk száma évente 1945 és 2000 között

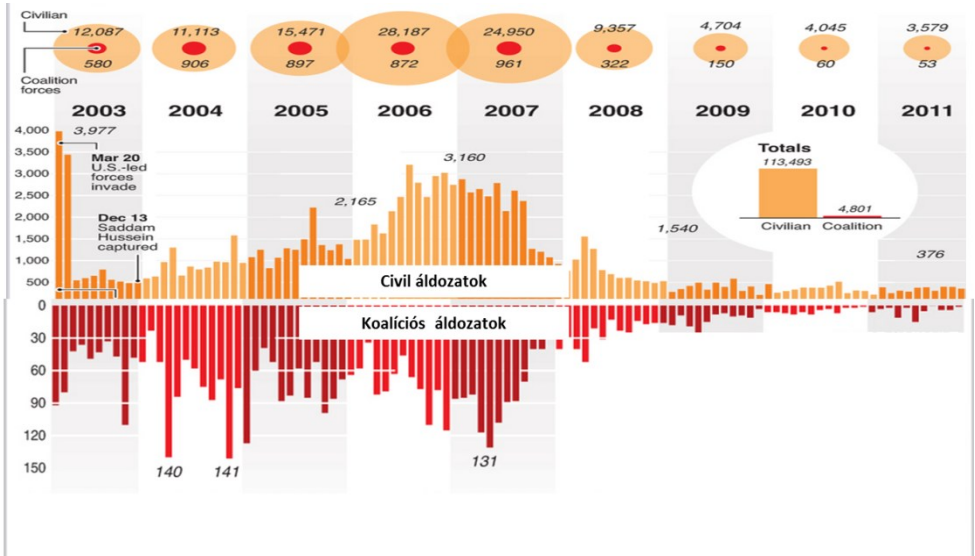
12. sz. ábra

Forrás: <http://www.szozialwiss.uni-hamburg.de/lpw/Akuf/home.htm> (Letöltés ideje:2013.05.15.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

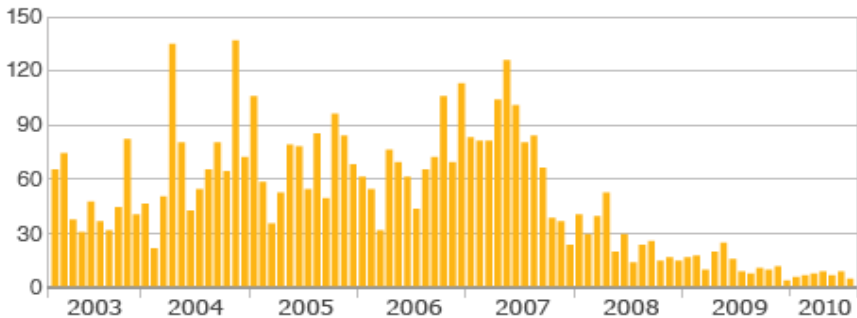
Az iraki hadszíntér civil és katonai veszteségei (2003-2011)

13. sz. ábra

Forrás: <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-11107739> (Letöltés ideje: 2013.06.28.)

Az USA katonai halottainak száma 2003 március és 2010 július között

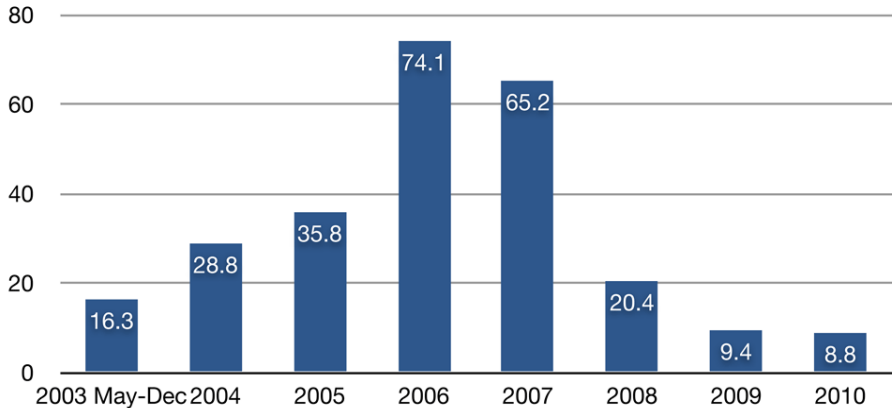
14. sz. ábra

Forrás: <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-11107739> (Letöltés ideje: 2013.06.28.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

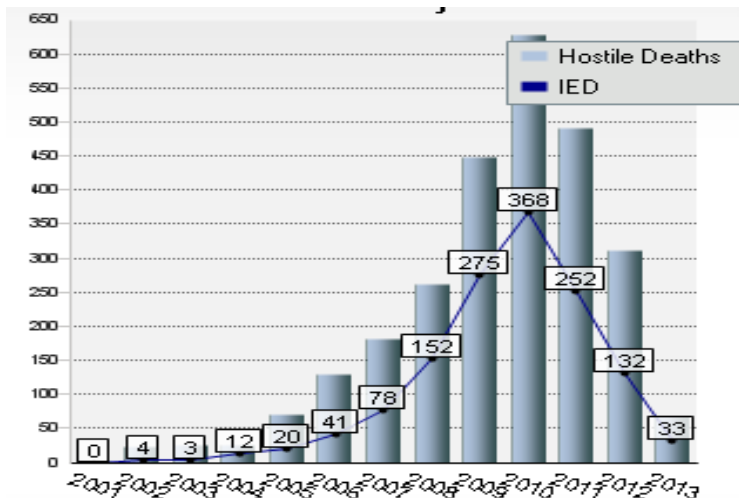
Az iraki hadszíntéren a civil halottak száma naponta (2003-2010)

15. sz. ábra

<http://musingsoniraq.blogspot.hu/2011/01/2010-ends-with-slight-drop-in-iraqi.html> (Letöltés ideje: 2013.06.28.)

Halottak száma az IED támadások által Afganisztánban (2001-2013)

16. sz. ábra

Forrás: <http://icasualties.org/oef/> (Letöltés ideje: 2013.06.28.)

PÉTER HÁBER¹

A Brief Overview of Military Cultures and of Generations of Warfare

A hadikultúrák és a hadviselési generációk rövid összefoglalása

Abstract

The present study gives a brief summary of the various notional interpretations of military cultures, their bases of military theory, and the works by western and Hungarian theoreticians. In short the shaping of theories of warfare and their systems are also presented, including the fundamentals of fourth generation warfare. An insight is given into the Russian theories of generations of warfare.

Keywords: military cultures, military theory basis, generations of warfare, fourth generation warfare

Absztrakt

A tanulmány erősen tömörített formában összefoglalja a hadikultúrák fogalmi értelmezését, hadelméleti alapjait és a nyugati, illetve magyar teoretikusok munkáit. Röviden bemutatja a hadviselési generációk elméletének kialakulását és rendszerét, ismerteti a negyedik generációs hadviselés elméletének alapjait. Röviden tájékoztat az orosz hadviselési generációs elméletről.

Kulcsszavak: hadikultúrák, hadelméleti alapok, hadviselési generációk, negyedik generációs hadviselés.

INTRODUCTION

Nowadays references to military cultures and warfare generations, or to some of their parts and elements, can frequently be found in international and military science works, however, their comprehensive elaboration and interpretation can only be read in large volumes, and

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz hallgató - National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, E-mail: hpeter.1918@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3394-7762

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

doctoral dissertations. The overview of these sources, finding the necessary parts is a fairly time-consuming job in my opinion. In order to ease this I intend to briefly summarise military cultures and generations of warfare without making any comment. In the conclusion part of my work I try to summarise the similarities of and differences between the two systems.

A BRIEF OVERVIEW OF THE SYSTEM OF MILITARY CULTURES

Nearly each science examines, differently interprets, defines, and describes the notion and content of the culture of mankind. If the notion of culture is to be interpreted in the most comprehensive way, all significant achievements of human history are to be integrated into it. According to such a wide interpretation *culture is a complex of material and intellectual values made by mankind*, which was used, preserved, and forwarded during its history. Culture appears in all fields of intellectual and practical activities.²

Each culture consists of – technological, ideological, sociological, emotional, etc. – subsystems and meets some fundamental needs. According to American anthropologist Clark Wissler, language, material culture, art, knowledge, religion, society, property relations, governance, and warfighting are spheres omnipresent in each of cultures.³

Military culture is a complex of military, intellectual, and material values, which identifies the cohesive forces of the armed forces of a given country, people, or state, and also the fundamental directions of the neutralisation or destruction of enemy forces. Military culture can be labelled as the trends and tendencies of military science or as the character of the armed forces.⁴

Military culture also includes the social traditions and customs relating to war and military, and military symbols, badges, markings, insignia (unit colours, uniforms, saluting, etc.) supporting the identification with the armed forces.⁵

A NOTIONAL INTERPRETATION OF MILITARY CULTURE⁶

In accordance with the definition of Jenő Kovács, who was one of the outstanding Hungarian military theoreticians of the 20th century, military culture is *“a warfare-relating complex of military, intellectual, and material values, which identifies the fundamental directions of the destruction of enemy forces and that of the protection of friendly forces. Military culture can*

² ÁCS Tibor: A hadikultúra históriájához (2005), In.: Hadtudomány [online] 2005. Vol. XV. No. 2. http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2005/2/2005_2_2.html [Accessed: 02-07-2014.] p.1.

³ Ács ibid. p.2.

⁴ Ács ibid. p.2.

⁵ Ács ibid. p.3.

⁶ FORGÁCS Balázs (2009): Napjaink hadikultúrái (A hadviselés elmélete és fejlődése a modern korban) [PhD-dissertation]. – Budapest: Doctoral School of Military Science, Kossuth Lajos Faculty of Military Science, Zrínyi Miklós National Defence University, 2009. p.:171. http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2009/forgacs_balazs.pdf [Accessed:07-05- 2014.] pp. 37-38. The subtitle refers to all paragraphs.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

be branded as the tendency (trend) in military science, as a character of the military, but in another way.”

In his opinion there are three clearly distinguishable military cultures: *manoeuvre*, *attrition*, and *guerrilla military cultures*. However, there is another classification too because the Applegate and Moore study, which was also the basis of the research done by Jenő Kovács, identifies four ways of warfare: *static warfare*, *manoeuvre warfare*, *deep penetration*, and *guerrilla warfare*.

On the basis of the use of violence the above military cultures can be divided into two categories: *manoeuvre culture* which focuses on destruction as its main strategic objective; while *attrition warfare* and *guerrilla warfare* prefer wearing down enemy, in other words the first type has the features of direct approach while the latter ones have the characteristics of indirect approach.

MILITARY THEORETICAL BASES OF MILITARY CULTURES⁷

The starting point of the analysis of military cultures should be the notion of war. It is defined by Clausewitz as follows: “therefore war is the use of violence to force our will on the enemy.”⁸

In the military affairs of modern age various military cultures (theories relating to war and warfare) developed, in dependence on the history, culture, and level of civilisation of particular nations.

Because of the dual nature of war – efforts either to destruction or to wearing down – it can be stated that completely different directions of military will appear in both natures, which take shape in the use and intensity of warfare.⁹ Neither wearing down nor destruction appears as a clear strategic objective in any of particular wars.

The phenomena listed above are reflected in the differences between military cultures; that is in the differences between the use of violence behind military ambitions, determined by political goals.

Manoeuvre military culture – which has a destructive character – keeps violence in balance, has no home-policy objective, and has two levels of the use of violence – in the first stage the objective is the destruction of enemy forces and in the second the use of violence focuses on the enforcement of own will.

Attrition military culture – which has wearing down nature – either mitigates or counter-balances violence, has no home-policy objectives, however, the use of this military culture has only one stage as in this case violence is aimed only at overcoming the social resistance of the enemy and everything else is subordinated to this goal.

⁶ Forgács *ibid.* pp. 41-43. The subtitle refers to all paragraphs.

⁸ Clausewitz, Carl von: *A háborúról*. Vol. I. p. 37.

⁹ Kessel, Eberhard: *Die doppelte Art des Kriegs*. p. 157.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

In the case of guerrilla warfare military culture – which is also focused on wearing down the enemy – the continuous increase of the use of violence is characteristic and unlike in the above listed ones, it has home-policy objectives as well although the nature of the use of violence is similar to that of attrition military culture.

While in theory the three above mentioned military cultures can be clearly identified, in practice the features of individual military cultures mingle and nowadays the separation lines between military cultures are getting increasingly and gradually blurred.

MILITARY CULTURES IN THE WESTERN LITERATURE IN THE LATE 20TH CENTURY¹⁰

Military culture is the way of deploying forces in combat, influenced by the geographical position and political culture of particular nations.¹¹ Military culture serves the environment in which strategy exists.¹² Military cultures (strategic cultures) have been researched intensively since the late 1970s.

Various nations – in dependence on the differing geographical circumstances and on politico-historical traditions and values – develop various military cultures, that is differing models of the use of military force.

Geopolitical factors – a complex of geographical, economic, social relations – have a determining influence on strategy and create differing military cultures. Military forces representing differing military cultures may have radically different structural and military technological backgrounds.

The characteristic features of military organisations, military technology, technology, and economic background play a determining role in shaping the military cultures of individual nations. Accordingly, it is the different military organisation and the different military-technological background that may be the primary appearance of different military cultures taking shape along different geopolitical relations.

Therefore, military cultures are approached by some theoreticians from security-political aspects, others from the aspects of strategies and doctrines, and some from the relations between military organisations and military technological relations.

American J. W. Legro analyses military cultures from the aspect of the escalation of military conflicts. During his research he took the decisive differences between the structures of armed forces representing different military cultures as a starting point, as the source of

¹⁰ TURCSÁNYI Károly (2008): A haderő harckocsi igénykielégítési folyamatának makroszemléletű vizsgálata [PhD dissertation]. – Budapest: Doctoral School of Military Science, Faculty of Military Science and Officer Training, Zrínyi Miklós National Defence University, 2008. p.:186. <http://real-d.mtak.hu/568/1/Turcs%C3%A1nyi%20K%C3%A1rly%20%C3%A9rtekez%C3%A9s.pdf> [Accessed: 01-07-2014.] p.16. The subtitle refers to all paragraphs.

¹¹ Gray, Colin: National Style in Strategy: The American Example. *International Security*, 1981. No. 6. p. 22.

¹² Gray, Colin: *The Geopolitics of Superpower*. University Press of Kentucky, Kentucky, 1988.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

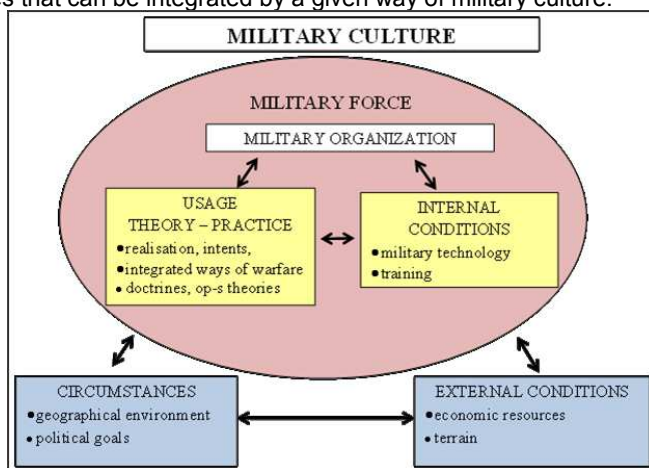
2016. IX. évfolyam 3. szám

military cultures.¹³ Various military cultures have significantly different tools, which has a decisive influence on the retaliation to enemy strikes, and in all, the character of their entire warfare.

R. A. D. Applegate and J. R. Moore created a comprehensive model of military culture. Not only are their model and definitions acknowledged, accepted, and applied by experts but they are also used for current doctrinal analyses. The authors determined four basic forms of warfare – static, manoeuvring, long-distance, and diversion-guerrilla.

These four ways of warfare are not closely linked to the military forces of any particular nation or military culture. These are building blocks of military cultures, which appeared in World War II operations and were relative clearly identifiable many times. At the same time various ways of warfare rely on obviously different conditions regarding military technology and structure. Military cultures can be well characterised through their combinations. The point in the difference between various military cultures is how the military forces representing a given military culture are able to integrate and successfully apply various ways of warfare.¹⁴

The cause of the development of differing military cultures is mostly the different geo-strategic position (continental / maritime), different economic background (underdeveloped/developing / developed) and the military technology in service (strategic / tactical / support mechanisation) stemming from the above factors and determining the amount of military cultures that can be integrated by a given way of military culture.

The components and internal system of military culture are shown in Figure 1.

(Source: TURCSÁNYI *ibid.* p. 20.)

¹³ Legro, Jeffrey W.: Military Culture and Inadvertent Escalation in World War II. *International Security*, Vol. 18. 1994 No. 1. p. 112.

¹⁴ Legro, Jeffrey W.: Military Culture and Inadvertent Escalation in World War II. *International Security*, Vol. 18. 1994 No. 1. p. 16.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

AN EXAMINATION OF MILITARY CULTURES ON THE BASIS OF THE WORKS BY
JENŐ KOVÁCSMANOEUVRING MILITARY CULTURE¹⁵

In the 20th century this military culture appeared in the most marked way in Germany and in the Soviet Union, consequently its development forked in two directions resulting in a Prussian-German version and a Russian-Soviet one. The fundamental difference between the two is the duration of the armed conflict, which is closely related to the different geographical, economic, social, and cultural backgrounds of the two countries.

FEATURES

Manoeuvring military culture has the characteristics of direct approach; that is its top objective is the destruction of the enemy armed forces. The representatives of manoeuvring military culture need to make swift decisions, take favourable opportunities immediately, without any delay or hesitation, even if taking a high level of risk.

This military culture – apart from certain exceptions – usually keeps wartime violence in a balance.

In the case of manoeuvring military culture wartime violence is always motivated by foreign-policy objectives, or it is always aimed at an external enemy. *Two-stage* violence is applied: stage one is aimed at the disintegration and destruction of the enemy armed forces while stage two focuses on the enforcement of own will. Analysing the parity of destruction and wearing down it can be stated that in the case of manoeuvring military culture destruction is a priority. Naturally, elements of the tools of wearing down may also appear, therefore defence may be applied in this way of warfare but it is only of temporary character.

Manoeuvring military culture is frequent in the case of conflicts between continental states therefore in their military structures ground forces are superior to air force or naval forces.

On the development of the theory of manoeuvring military culture it was the appearance of battle tanks which had the most dramatic influence, because the effort towards destruction was best incorporated in theories on mechanised warfare.

¹⁵ FORGÁCS Balázs (2009): Napjaink hadikulturái (A hadviselés elmélete és fejlődése a modern korban) [PhD dissertation]. – Budapest: Doctoral School of Military Science, Faculty of Military Science, Kossuth Lajos Faculty of Military Science, Zrínyi Miklós National Defence University, 2009. p.:171. http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2009/forgacs_balazs.pdf [Accessed: 07-05-2014.] pp. 45-66. The subtitle refers to all paragraphs.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

ATTRITION MILITARY CULTURE¹⁶

Jenő Kovács markedly separated this from manoeuvring military culture because he labelled this way of warfare through its most significant feature: *“attrition military culture attempts to achieve its success not through the movement of the troops but – as indicated by its name – by the destructive fires (strikes) of military means of high material values. It ensures the successful use of destructive power through the involvement of further material means and assets (through the establishment of military infrastructure).”*¹⁷

CHARACTERISTICS

A typical feature of attrition warfare is that it moderates or balances violence, because this type of warfare regards defence as the primary way of warfare and politics has a significant limiting role regarding the issues of war. Similarly to manoeuvring warfare home-policy is not involved in the use of violence as this type of warfare has always been aimed at an external enemy and it has always been motivated by foreign-policy objectives. The applied violence has a one-stage structure and its essence is that military violence is aimed at the society of the enemy and strives to break its resistance. In reality the direct use of violence is replaced by the highlighted indirect approach.

In this case defence is not the preparation phase of an offensive but *“defence is built on military superiority of forces in order to foil an offensive.”*¹⁸ According to the Hungarian military thinker *“the point and essence of this strategy are clearly expressed in possessing territories.”*¹⁹

The attrition military culture provides military superiority of forces through enormous material investment and deploys military services of large financial values, like navy and air force, which comprise the fundamental strike forces in this military culture.

In the case of a perpetual war elements of the manoeuvring military culture and those of guerrilla warfare apply, used parallel with the regular assets of indirect approach. Nevertheless, the regular elements of attrition war remain dominating.

Attrition military culture is applied by countries with borders offering natural protection thanks to their geographical positions, thus the possibility of a direct ground offensive is therefore almost completely excluded.

Attrition military culture contains the regular elements of indirect approach in order to wear down the enemy. This way of warfare often prefers the use of non-military means. The objective of the use of violence is to break the resistance of enemy society. However, there is no clear cut line between direct and indirect approach. Borders among military cultures are getting blurred thus warfare is becoming complex.

¹⁶ Forgács *ibid.* pp. 67-90. The subtitle refers to all paragraphs.

¹⁷ Kovács Jenő: Magyarország katonai stratégiája. (Complex research theme) Vol. II. p. 27.

¹⁸ Kovács Jenő: Magyarország katonai stratégiája. (Complex research theme) Vol. II. p. 28.

¹⁹ Kovács Jenő: Magyarország katonai stratégiája. (Complex research theme) Vol. II. p. 28.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

THE MILITARY CULTURE OF GUERRILLA WARFARE²⁰

It was the turn of the 18th and 19th centuries, the period of Napoleonic wars setting Europe ablaze, when guerrilla warfare appeared in military thinking. This type of warfare emerged on Spanish and Russian territories under the influence of national resistance movements and its general theory developed there too.

Interestingly, Jenő Kovács does not differentiate between the notions of guerrilla and partisan as in his opinion since the end of World War II the two had had a similar meaning. He identified independence, national liberation, internal social armed struggle, and national, and civil war among the types of guerrilla warfare. Popular support was identified as one of the basic pre-conditions of a guerrilla war. Another key factor was external (great power) support and establishment of bases. The first was regarded important for obtaining combat assets while the latter for the preparation for combat.²¹

Guerrilla warfare wishes to increase the use of violence right until achieving of the ultimate objective of the armed struggle and it has home-policy goals.

This type of warfare is characterised by *one-stage nature* that is war violence is aimed at the breaking of the resistance of the enemy society.²² In the case of this military culture wearing enemy down is also priority, however, at a higher-level guerrilla war the strife to destroy enemy may become dominant. Since this type of warfare is the closest to present practical and theoretical problems of the military I pay more attention to presenting its theoretical fundaments in more details.

Denis Vasilevich Davydov: He identified three primary factors of a conquering army – food, ammunition, and men – therefore he stated that depriving the enemy of these is the most important tool of a partisan war and it can ensure the success for the partisans.²³ Besides the destruction of the primary factors he also identified secondary targets, such as supplies of clothing, footwear, and weapons; surgery and hospital equipment; runners and adjutants (orderlies); and high-ranking officials as their destruction may also be favourable for the partisans.²⁴

Lenin – on the basis of the works by *Karl Marx* and *Friedrich Engels* – regarded it important to highlight that during an armed uprising it is not just the enemy armed forces that have to be fought against but in an indirect way also the terror aimed at enemy civil and military leaders is necessary for victory.

²⁰ Forgács *ibid.* pp. 91-124. The subtitle refers to all paragraphs.

²¹ Kovács Jenő: Magyarország katonai stratégiája. (Complex research theme) Vol. II.

²² A symptom of war here is armed battle but the secondary impact of the violence used is significant. The US army was forced to withdraw from Vietnam not because of its military defeat but because it lacked the support of domestic society and this pressure pushed the politics to the withdrawal. Kissinger, Henry: *Diplomácia*. Panem – Grafo, Bp., 1998., pp. 671-700.

²³ Davydov, Denis Vasilevich: *A partizánháborúról*. p. 134.

²⁴ Davydov, Denis Vasilevich: *A partizánháborúról*. p. 134.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Mao Zedong: the Chinese leader divided guerrilla war into three phases. The first phase is characterised by the strategic offensive of enemy and the strategic defence of the Chinese; in the second phase enemy forces establish strategic defence while the Chinese prepare for their counteroffensive; and the third phase is the period of the strategic counteroffensive of the Chinese and the strategic retreat of enemy. Mao's sentences suggest a change in the use of violence as it is added methodology applied at manoeuvring warfare.

Carlos Marighella: he highlights the significance of warfare with the use of indirect means. In his opinion the use of psychological operation, in which he regards media as a key player, may demoralise the government.²⁵

The common elements of the theories listed above: presence of background (political) ideology; actions by small groups; mobility; surprise; popular support and flexibility.

BLURRING BOUNDARIES AMONG MILITARY CULTURES IN PRESENT DEFENCE AFFAIRS

Nowadays it is clearly visible in defence affairs that in many armed conflicts one warring party is overwhelmingly superior to the other one. Such struggle waged with significantly different conditions is labelled asymmetric warfare by the current special literature. Its appearance and increasing intensity, however, do not indicate the onset of a new military culture because its basis can be discovered in one or more of the above described types of warfare.²⁶

A BRIEF OVERVIEW OF THE SYSTEM OF GENERATIONS OF WARFARE

The theory of warfare generations was elaborated mainly by two USMC officers William S. Lind²⁷ and T. X. Hammes.²⁸ Their theory grew increasingly well-known with the wars erupting after the 9/11 terrorist attacks, and they got increasingly critiqued as well. Yet, the theory of modern warfare generations, or **fourth generation warfare (4GW)** is a more and

²⁵ Deception, spread of lies, generating tensions, undermining security perception. See: Marighella, Carlos: Mini-Manual of the Urban Guerilla. Chapter 32. <http://www.marxists.org/archive/marighella-carlos/1969/06/minimanual-urban-guerrilla/ch32.htm> Accessed: 28 November 2007.

²⁶ Forgács *ibid.* p.130.

²⁷ LIND, William S et al.: The Changing Face of War: Into the Fourth Generation, <http://globalquerrillas.typepad.com/lind/the-changing-face-of-war-into-the-fourth-generation.html>, downloaded 23-01-2011

²⁸ LIND, William S., SCHMITT, John F., WILSON, Gary I.: 4GW: Another look, In.: Marine Corps Gazette, 1994 december, 34-37 o., http://www.dnipogo.org/fcs/4GW_another_look.htm downloaded 23-01-2011 and HAMMES, Thomas X.: The Evolution of War: The Fourth Generation, In: Marine Corps Gazette, September 1994, pp. 35-44, http://dde.carlisle.army.mil/documents/courses_09/readings/2200_hammes.pdf downloaded 23-01-2011

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

more generally used theory although it has not been completely accepted by military science experts yet.²⁹

FIRST GENERATION: MUSKETS AND LINEAR TACTICS³⁰

The main military theoretical feature of the first generation warfare is the victory achieved through the concentration of manpower. Another characteristic is that strategy and tactics are rarely separated and unified military theory is developed in this period of time. The decades between 1648 and 1840-50 were characterised by limited, regulated wars fought by regular armies with the sparse use of gallantry so characteristic for the previous times.³¹ Awkwardly manoeuvring armies and fleets, arranged in lines, are rarely able to achieve a decisive victory.

In the field of military technology muzzle-loaded muskets and muzzle-loading smooth-bore artillery guns could be found in the inventory of every army and fleet. The speed of sailboats and carts significantly limited the tempo and extent of operations. That time the primary objective of the wars was to gain control of territories important for the enemy, regain lost territories, and to achieve favourable positions at peace negotiations.

Regular armies waged limited and regulated wars against each other, without involving the civil population or causing them much suffering. After a formal declaration of war the parties conducted military operations, then the war was concluded with a peace treaty.³²

SECOND GENERATION: CONCENTRATED FIREPOWER³³

The technical development and social and ideological changes stemming from the advance of the industrial revolution after the 1850s brought about significant changes and firepower became increasingly dominant. The new type of warfare got fully developed in the First World War.

The appearance of the artillery with indirect fire, and that of machine guns caused enormous losses in the autumn of 1914. Afterwards the primary objective of both warfare land and naval blockades was to wear down the industrial potential, to bleed out the enemy, instead of just destroying manpower.

²⁹ SOMKUTI Bálint (2012): A negyedik generációs hadviselés - az érdekérvényesítés új lehetőségei [PhD dissertation]. – Budapest: Doctoral School of Military Science, Kossuth Lajos Faculty of Military Science and Officer Training, Zrínyi Miklós National Defence University, 2012. p.:144. http://www.uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2012/somkuti_balint.pdf [Accessed: 21-03-2013.] pp. 38-40.

³⁰ Somkuti *ibid.* pp. 42-43.

³¹ A good example to illustrate this is the sentence from the battle of Fontenoy in 1745: „Gentlemen, we never fire first ; fire yourselves.”, HOLMES, Richard (Ed.): A háborúk világtörténete p. 89.

³² ÁGH: Konfliktusok, háborúk, pp. 178-190

³³ Somkuti *ibid.* pp. 43-45.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

The development of military technology was obvious primarily in the field of artillery, however, by the end of the war machine guns, flamethrowers, battle tanks, combat aircraft, and long-range submarines also appeared. The technical development and the growing extent of railway systems allowed the rapid redeployment of significant forces and material assets on land while steamboats allowed weather-independent sea transportation.

The objective of that era was the destruction of enemy military power and warfighting potential through attrition warfare. Wars began with a declaration of war and concluded with an official signing of peace.

THIRD GENERATION: MANOEUVRE WARFARE³⁴

Outstanding theoreticians of the era realised that with a proper concentration of joint forces defences can be broken through easily because the combat-technological conditions were already given. The main objective was not just to destroy enemy forces but also to break their morale, cut their supply and communication lines, to isolate their command and control structures, thus to achieve the elimination of their combat-worthiness.

In third generation warfare the objective is not to physically destroy enemy but to eliminate the possibility to conduct war with hopes for success.

In the field of military technology fighter- and dive bombers providing close air support, long-range heavy bombers, and mechanised troops appeared whose mass deployment, underpinned with reliable signals equipment, resulted in significant changes.

Another typical feature of this generation was totality, making rear areas (the non-combatant elements of the Clausewitz trinity: state, civilian) a legal military target.

The theory was not significantly influenced by the local wars in the 1950s and '60s. The American Air-Land Battle concept, elaborated in the 1970s, was in fact a modernised version of the Blitzkrieg.³⁵ The introduction of operational level provided a solution for the hard theoretical conflicts between strategic and tactical levels.

FOURTH GENERATION WARFARE³⁶

What is fourth generation warfare then? According to Echevarria (the main critic of the theory) it cannot be regarded as a logical consequence of the first three generations.³⁷ On the basis of technological development that took place meanwhile the logical consequence of the first three would be the warfare consisting of network-centric, effect-based operations, however, these concepts do not have any new theoretical and methodological aspects.

³⁴ Somkuti *ibid.* pp. 46-47.

³⁵ FM 100-5 Operations (current FM 3-0)

³⁶ Somkuti *ibid.* pp. 47-55.

³⁷ ECHEVARRIA: Fourth-generation war and other myths, p. 5.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

The 1648 Peace of Westphalia brought about an era in which a citizen was clearly different from a soldier, and in which religious and armed conflicts among various social groups ceased to exist for a long time, and interstate wars waged at fairly regular times and fashions (declaration of war, military operations, peace treaty) appeared. Clausewitz drew conclusions which determined the rules of warfighting and have still been referring to wars waged between states. The “marvellous trinity” of state, soldier, and citizen exceptionally dominated western military thinking for long.

This system was destroyed by Al Qaeda, having caused such level of destruction in the USA which had been typical only for states before.

Therefore fourth generation warfare is: “a tactics, primarily tactical procedure, conducted for clearly outlined political objectives, frequently on the basis of the ideological, religious, and ethnic community of several organisations, using military and non-military operations, procedures and methodology, built on direct and indirect influences reinforcing the impacts of one another, presenting a threat to different dimensions of security, with the combined influence of which our will may be forced on the enemy.”³⁸

Typical characteristics:³⁹

- the Clausewitz “Holy Trinity” ceases to exist;
- the participants are mainly non-states;
- traditional, industry-based conflicts are fading away;
- revival of popular (ideological or religious) wars;
- propaganda-centred warfare;
- impossible to win with only military means;
- not military-technology-centred;
- total, as due to the attacks on so called soft targets nobody is secure;
- low-intensity armed conflict (limited in space and time);
- asymmetric;
- for shaping its structure, organising its activities, preparation, supply, equipping, and resupply the non-state actor can use modern ideas and solutions taken from the field of social and economic sciences.

³⁸ RESPERGER István: In: *Resperger István, Kis Álmos Péter, Somkúti Bálint* : Aszimmetrikus hadviselés a modern korban. Kis háborúk nagy hatással. Zrínyi Kiadó, 2013. Budapest. p.25.

³⁹ Somkúti ibid. pp. 47-55.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Differences between armed conflicts of the Westphalian system and the fourth generation (wars, conflicts) ⁴⁰

	Westphalia-type conflict (1-3 generations)	Fourth generation conflict
nature of conflict	international	- international; - intrastate: uprising, revolution, ethnic and/or religion based civil war
belligerents	nation-states and confederations	- nation-state/confederation and - non-state belligerents
forces and assets	- forces of comparable strength and similar organisation - hardware of nearly similar technological level, amount, (MBTs, ships, aircraft)	- non-comparable forces - non-comparable, unusual devices (suicide attacker, IEDs, car-bombs, hijacked airliners, etc.)
doctrines, procedures	similar doctrines and procedures	- different doctrines - procedures changing in dependence on situation and time
resource needs	all resources of a nation	- state: high need for resources - non-state belligerent: low need for resources
other	- warfare is a state monopoly - generally accepted rules, clear difference between peace and war and peace, between combatant and non-combatant	- state monopoly on warfare ceases - rules are rejected by non-state belligerent, boundaries between combatant and non-combatant, belligerent and neutral, peace and conflict are blurred

(The original version was modified at several parts by the author.)

⁴⁰ KISS Álmos Péter (2011): A negyedik generációs konfliktusok jellemzői és tapasztalatai [PhD dissertation]. – Budapest: Doctoral School of Military Science, Kossuth Lajos Faculty of Military Science, Zrínyi Miklós National Defence University, 2011. p.:178. http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2012/kiss_almos_peter.pdf [Accessed: 11-03-2013.] p. 17. // p. 22. — RESPERGER I.: Az aszimmetrikus hadviselés és a terrorizmus jellemzői c. tanulmánya alapján. In.: Hadtudomány, Budapest, 2010/4, pp 68-77.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

FIFTH GENERATION WARFARE – A PREMATURE THEORY⁴¹

The theory of the generations of warfare is relatively new, however, there have already been experiments to develop it further. In the further changes in the political and social trends leading up to fourth generation warfare some researchers presume to discover fifth generation warfare.⁴² Information revolution (its technical and social fields) and the illegally obtained bio- and nanotechnological innovations may provide the non-state players with new, high-power weapons. These may generate a domino effect in an increasing number of critical infrastructure systems causing strategic-level damage. In an extreme situation one person may trigger such destructions.

Other researchers presume to have found the bases of the fifth generation warfare in wars for living space, for the control of decreasing resources, and in the military use of the forces of nature (meteorology, geophysics).⁴³

However, these ideas are still very far from being realised, they have no new elements (living-space wars) therefore it is too early to talk about fifth generation warfare.

In accordance with a probably less known Russian theory on generations of warfare Head of the Research Centre of the Russian General Staff College V. Slipchenko summarised the development of warfare in five generations in 1993. In his opinion the first generation was the era of primitive combat of forces with no firearms. The second generation was the result of the appearance of gunpowder and smoothbore firearms. The third generation warfare was typified by the spread of rifled weapons, the increase of firepower, rate of fire, and range. The fourth generation was characterised by automatic firearms, battle tanks, aircraft, increased transportation capabilities, and modern signals assets. The fifth generation warfare began with the appearance of nuclear weapons.⁴⁴

According to Russian researchers the use of precision weapons and ammunitions in Operation Desert Storm in 1991 indicated the dawn of the sixth generation warfare.⁴⁵

However, the beginning of the sixth generation is debatable in itself because the appearance of new weapons has not triggered any organisational or doctrinal changes necessary for the next generation to arrive.⁴⁶

⁴¹ Kiss Álmos Péter *ibid.* pp. 26-27.

⁴² REED, Donald J.: *Beyond the War on Terror: Into the Fifth Generation of War and Conflict*, in *Studies in Conflict and Terrorism*, London, Issue 31, 2008. pp 684-772. and HAMMES, Thomas X.: *Fourth Generation Warfare Evolves, Fifth Emerges*, in *Military Review*, Leavenworth KS, May-June 2007. pp. 14-23.

⁴³ FROLOV, V.S.: *Geofiziceszkaja vojna*, in *Vojennaja Miszl*, Moszkva, 7/2005. pp. 48-56., HOUSE, Tamzy J. – NEAR, James B., Jr. – SHIELDS, William B. – CELENTANO, Ronald J. – HUSBAND, David M. – MERCER, Ann E. – PUGH, James E.: *Weather as a Force Multiplier: Owning the Weather in 2025*, research report kutatói jelentés, US Air Force, 1996. ISASZEGI János: *A természeti és a humán eredetű válságok: óvunk és/vagy pusztítunk?* lecture, Sopron, NYME, 11-03-2011.

⁴⁴ DEÁK János: *Napjaink és a jövő háborúja* (2005), In.: *Hadtudomány* [online] 2005. Vol. XV. No. 1. http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2005/1/2005_1_3.html [Accessed: 25-06-2014.] p. 3.

⁴⁵ Deák *ibid.* p. 3.

⁴⁶ Deák *ibid.* p. 4.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Examining the military theory research focusing on generation changes in warfare it can be stated that there is a lack of agreement on identifying the boundaries between generations and on the number of generations but the opinion that there are different eras in warfare can be regarded as general.⁴⁷

CONCLUSION

In my opinion military cultures and generations of warfare are not really comparable theories – in spite of some clear similarities – as their research fields are incomparable.

This is because various military cultures analyse the fundamentals and methodology of armed struggle, and the potential directions of preparation for such struggle on the basis of the geopolitical, economic, industrial-technical, historic, and cultural indicators of a particular country or nation.

The theory of generations of warfare – although the theory has not been scientifically proven therefore it has been a debated theory to date – deals with the historic development of wars and armed conflicts in the context of security-policy, political-ideological, technical, and social changes.

In my opinion with regard to the asymmetric warfare so typical in current armed conflicts the status of non-state belligerents has to be clarified because this factor may prove decisive in both theories – in guerrilla military culture, and in the fourth-generation warfare – for selecting the countermeasures aimed at it.

I wish therefore to present one of the methods of defining guerrilla-insurgent or terrorist in particular, which was outlined in a concise and clear way by János Béres in his doctoral dissertation⁴⁸:

- An insurgency also regarded as a liberation war is not the struggle by an isolated group as its main feature is a significant mass base. It involves four groups which are in close connection with one another, moreover, they sometimes overlap: the leadership; the combatants (carrying out armed actions); the immediate members in the structure (supporters); and the mass base ... An uprising is always aimed at gaining political power, its objective is to establish a “counter-state”, which strives to replace the previous power and gain full-fledged legitimacy, take over all the functions of a state in a clearly marked geographical territory. For this reason various means and methodology may be applied and during the armed struggle – lacking any other options – terrorism may also be used. For insurgents, therefore, terrorism is not a goal but merely a tool.

⁴⁷ Deák *ibid.* p. 4.

⁴⁸ BÉRES János (2008): *Napjaink muszlim terrorizmusának gyökerei és visszaszorításának lehetőségei* [PhD dissertation]. – Budapest: Doctoral School of Military Science, Kossuth Lajos Faculty of Military Science, Zrínyi Miklós National Defence University, 2008. p.:148.
http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2008/beres_janos.pdf [Accessed: 11-3-2015.] p. 14.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

- As opposed to the above, pure terrorist organisations, on the other hand, apply terror as a logical action. For them terrorism is not tactics but strategy. These groups, isolated both from reality and the masses they wish to represent, have no mass base only a group of changing number of sympathisers supports them, and driven by some kind of an ideology they themselves are the embodiment of the movement. The establishment of a “counter-state” is not their declared objective, their utopistic ideas lack the establishment of a reality-based state or possession of political power (e.g. the Islamic Caliphate, founded in 2014). All of the great numbers of terrorism definitions include the “use of violence against innocent civilians” as a characteristic feature and in practice this is the most typical feature of a terrorist or terrorist organisation. For them a target can be anyone as they regard everybody as guilty if they are not on their side and not only police or military forces or any other representatives of the existing regime (as those who do nothing against the regime are also with it). Therefore, for them there are no innocent civilians only guilty people belonging to the other side and as such they can be regarded as legitimate targets.

LITERATURE

1. ÁCS Tibor: A hadikultúra históriájához (2005), In.: Hadtudomány [online] 2005. XV. évf. 2.e.sz. http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2005/2/2005_2_2.html [Accessed: 2014.07.02.]
2. BÉRES János (2008): Napjaink muszlim terrorizmusának gyökerei és visszaszorításának lehetőségei [PhD-értekezés]. – Budapest: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Kossuth Lajos Hadtudományi Kar, Hadtudományi Doktori Iskola, 2008. p.:148. http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2008/beres_janos.pdf [Accessed: 2015.03.11.]
3. DEÁK János: Napjaink és a jövő háborúja (2005), In.: Hadtudomány [online] 2005. XV. évf. 1.e.sz. http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2005/1/2005_1_3.html [Accessed: 2014.06.25.]
4. FORGÁCS Balázs (2009): Napjaink hadikultúrái (A hadviselés elmélete és fejlődése a modern korban) [PhD-értekezés]. – Budapest: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Kossuth Lajos Hadtudományi Kar, Hadtudományi Doktori Iskola, 2009. p.:171. http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2009/forgacs_balazs.pdf [Accessed: 2014.05.07.]
5. KISS Álmos Péter (2011): A negyedik generációs konfliktusok jellemzői és tapasztalatai [PhD-értekezés]. – Budapest: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Kossuth Lajos Hadtudományi Kar, Hadtudományi Doktori Iskola, 2011. p.:178. http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2012/kiss_almos_peter.pdf [Accessed: 2013.03.11.]
6. SOMKUTI Bálint (2012): A negyedik generációs hadviselés - az érdekérvényesítés új lehetőségei [PhD-értekezés]. – Budapest: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Kossuth Lajos Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Hadtudományi Doktori Iskola, 2012. p.:144.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

http://www.uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2012/somkuti_balint.pdf [Accessed: 2013.03.21.]

7. RESPERGER István: *Az aszimmetrikus hadviselés és a terrorizmus jellemzői*, in *Hadtudomány*, Budapest, 2010/4, pp 68-77.
8. RESPERGER I. – KISS Á. P. – SOMKUTI B. (2014): *Aszimmetrikus hadviselés a modern korban – Kis háborúk nagy hatással*. Budapest: Zrínyi Kiadó, 2013. p.:422., ISBN 978 963 327 592 4
9. TURCSÁNYI Károly (2008): *A haderő harckocsi igénykielégítési folyamatának makroszemléletű vizsgálata [PhD-értekezés]*. – Budapest: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Hadtudományi Doktori Iskola, 2008. p.:186. <http://real-d.mtak.hu/568/1/Turcs%C3%A1nyi%20K%C3%A1roly%20%C3%A9rtekez%C3%A9s.pdf> [Accessed: 2014.07.01.]

SZIJÁRTÓ LÍVIA¹**Az internetes tartalmak elemzése alkalmazott pszichológiai módszerekkel****Psychological methods in analyzing of Internet contents****Absztrakt**

Az internethasználat elterjedése azt eredményezte, hogy egyes tudományágak területén egyre több kutatás foglalkozik a virtuális jellemzők vizsgálatával. A témát érintő nyelvészeti, informatikai vagy akár társadalomtudományi tanulmányok mind arra vállalkoznak, hogy releváns adatokkal és megállapításokkal szolgáljanak a webes kultúra sajátosságait illetően. A pszichológia területén a szélsőséges szervezetek, egyének internetes tevékenységét érintő kutatások állhatnak az érdeklődés középpontjában. Az online tartalmak korszerű elemzése és az így kinyert információ alapján végzett pszichológiai profilalkotói módszerek fejlesztése a lélektan viszonylag új területe, mely eddig főként a nemzetközi felderítő, védelmi funkciót ellátó szerveknél terjedt el. A jelen tanulmány célja, hogy bemutassa a korszerű tartalom- és szövegelemző szoftverek és a profilozási technikák előnyeit és használati lehetőségeit.

Kulcsszavak: internet, pszichológia, tartalomelemzés, felderítés, profilozási technikák

Abstract

The expansion of the Internet usage has led to an increasing research activity regarding the characteristics of the virtual world in several disciplines. The studies about Internet in linguistic, social sciences or information technology undertake to provide relevant data and conclusions regarding the culture of the Web. One of the main research interests in psychology involves the online activity of extremist organizations and individuals. The modern analysis of the online contents and its investigation through profiling techniques are new field of psychology, which has spread mainly in international intelligence and anti-terrorism sector. The present

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz hallgató - National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD. student, E-mail: szijartolivia@gmail.com ORCID: 0000-0002-7623-7173

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

study aims at presenting the modern content analysis softwares, the profiling techniques and its benefits, furthermore, the application possibilities in the security sector.

Keywords: Internet, psychology, content analysis, intelligence sector, profiling techniques

BEVEZETŐ

Az internet és a közösségi oldalak napjainkban a szociális életünk meghatározó területévé váltak. A virtuális térben zajló tevékenységek terjedése miatt több tudományterület is nagy hangsúlyt fektet az internetes tartalmak vizsgálatára. Szociológiai és szociálpszichológiai szempontból a webes kapcsolati hálók elemzése, nyelvészeti vizsgálatokban az internetes kommunikáció nyelvtani sajátosságainak kutatása vált kiemelkedő területté, míg a személyiség-lélektan területén a virtuális viselkedést meghatározó mögöttes tartalmak és személyiségjellemzők vannak az érdeklődés középpontjában. Az internetes felület pszichológiai szempontú vizsgálatának egyik korszerű módszere a tartalomelemzés, mely segítségével a vizsgált szövegben lévő mögöttes struktúrát lélektani jelentéssel lehet megtölteni.²

A módszer a közlemények meghatározott célú vizsgálatát jelenti: azonban a közlemények sorába nemcsak a szóbeli és írásos anyagok tartozhatnak, hanem filmek, művészeti alkotások, hirdetések és fényképek is.³ A tartalomelemzés ennek megfelelően tágabb fogalom, mint a tisztán szövegelemzés, habár – mint a későbbiekben látni fogjuk – az internetes tartalmak nagy hányada írásos adatot jelent.⁴ A tartalomelemzés alkalmas egy megadott szöveg mögöttes struktúrájának és rejtett információinak azonosítására. A módszer segítségével a kutató nagy mennyiségű kvalitatív adatot redukál kezelhető mennyiségű reprezentációra.⁵ Ma már a tartalomelemzést több tudományágban is használják, a pszichológiában pedig különösen elterjedt módszerré vált.

TARTALOMELEMZŐ SZOFTVEREK HASZNÁLATA A WEBES KUTATÁSOKBAN

Krauth Péter a számítógépes szövegelemzéssel foglalkozó tanulmányában leírja,⁶ hogy a tartalom- és szövegelemzés módszere szorosan kapcsolódik az ismeretkezeléshez, célja a strukturálatlan adatforrások rendszerezése, melyhez felhasználja a hagyományosabb szemantikai elemzőket és információkategorizálási módszereket. Az elektronikus úton

² SZIJÁRTÓ L. (2014): Különbségek az egyének és a csoportok között végzett profilozás területén. (T)error&Elhárítás, a TEK Tudományos Tanácsának folyóirata, 2014/II. szám

³ ANTAL L.: A tartalomelemzés alapjai (Gyorsuló idő), Magvető Kiadó, 1976

⁴ Antal, 1976.

⁵ SMITH C. P.: Content analysis and narrative analysis. In REIS H. T., JUDD C. M.: Handbook of research methods in social and personality psychology. (313-335. old.) Cambridge University Press, New York, 2000.

⁶ KRAUTH P. (2008): Számítógépes szövegelemzés, In: Égen-földön informatika. Az információs társadalom technológiai távlatai. Szerk: Dömölki Bálint, Typotex kiadó, 2008.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

elérhető információk (például blogbejegyzések, közösségi oldalak tartalmi stb.) nagy része strukturálatlan adat, melyek feldolgozásához elengedhetetlen feladat strukturáltabb formát kialakítani.

A korszerű szövegelemző szoftverek a vizsgált közlések empirikus elemzését hajtják végre előzetes kritériumoknak megfelelően.⁷ Az ilyen jellegű programok a szöveg nyelvi-strukturális tulajdonságainak adnak adekvát pszichológiai jelentést.⁸ A tartalomelemzés alapja a különböző szövegbányász programok használata, mely lehetővé teszi a nagy mennyiségű adat struktúrába rendezését.⁹ A különböző szervezeteknél, cégeknél az utóbbi évtizedekben egyre elterjedtebbé vált ezek alkalmazása, mivel olyan nagyságrendű információ halmozódott fel, melyet már nem lehet manuálisan értelmezni.

A tartalom- vagy szövegelemzést más néven szövegbányászatnak is nevezik, mely több informatikai területtel is összekapcsolódik; ilyen lehet az információkinyerés, a statisztika, a számítógépes nyelvészet vagy az adatbányászat. Krauth szerint *„a számítógépes szövegelemzés a még strukturálatlan szövegekben minták, kategóriák megtalálásán túlmenően, ezek trendjeinek a meglévő, strukturált adatokkal való összevetési feladatára, valamint az ilyen módon kapott adatok hagyományosabb módszerekkel való további elemzésére is kiterjed.”*¹⁰

Egy 2012-es angol nyelvű tanulmány szerint¹¹ a szövegelemző módszerek több feladatra is használhatók, melyek közül hatot emelnek ki a kutatók:

- szöveges dokumentumokban történő keresés és információkinyerés, kulcsszavak és keresési eszközök segítségével;
- dokumentumok klaszterezése, a kategorizáló terminusok, bekezdések, töredékszavak és dokumentumok detektálása;
- dokumentumok osztályozása, mely abban különbözik a klaszterezéstől, hogy előzetes modellek alapján történik a feladatvégzés;
- információkinyerés a dokumentumból, releváns tények és kapcsolatok azonosítása a strukturálatlan szövegben, lényegében a strukturált adatok létrehozása;
- a természetes nyelvi feldolgozás (Natural language processing, NLP) a feladatok gépi megértésére irányuló tevékenységet jelenti, gyakran együtt használják a számítógépes nyelvezettel.

⁷ EHMANN B., BALÁZS L. (2011): Nyelvtudomány az érdeklődésben: ICE-csoportok pszichodinamikájának távoli monitorozása narratív pszichológiai tartalomelemzéssel, *Pszichológia*, 2011, 31. évf., 1. szám, 63-79. old.

⁸ LÁSZLÓ J. (2005): A narratív pszichológiai tartalomelemzés, *Magyar Tudomány*, 2005/11. 1366. oldal.

⁹ WITTEK P. (2006): A szövegbányászat gyakorlata és nehézségei. IN: *Információból üzleti érték – Az információbróker környezete és tevékenysége*. Szerk: Mikulás Gábor, Budapest, Magyar Információbrókerek Egyesülete, 2006.

¹⁰ Krauth, 2008.

¹¹ MINER G., DELEN D., ELDER J., FAST A., HILL T., NISBET R.: *Practical text mining and statistical analysis for non-structured text data applications*. Elsevier Inc., Academic Press, 2012.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

- koncepció azonosítása a szövegben, mely a szemantikailag hasonló kifejezések és szavak csoportosítását foglalja magában.

A fentiekből kiderül, hogy az elemző programok alapvetően szöveges dokumentumokkal foglalkoznak, és eredményes használatuk esetén a tartalomban található szavak, kifejezések kategóriába sorolása, számszerűsítése lehetővé teszi a pszichológiai szempontú vizsgálatok elvégzését.

ELEKTRONIKUS TARTALMAK FELDERÍTŐ CÉLÚ ELEMZÉSE

Az előző fejezetben tárgyalt számítógépes szöveg- és tartalomelemző módszereket alapvetően az üzleti életben használják, azonban azok használhatósága nyomon követhető a különböző nemzetközi – bűnmegelőzési, elhárítási feladatot ellátó – szervezetek munkájában is. A védelmi szektorban a szakember célja egyrészt, hogy azonosítsa az ismeretlen elkövető személyes jellemzőit az általa írt szövegek egyedi sajátosságai alapján, másrészt prediktív javaslatot tegyen arra vonatkozóan, hogy az adott fenyegető tartalmú üzenet milyen további intézkedést igényel.

Az IBM Content Analytics: Rapid Insight for crime investigation címen közzétett cikk szerint¹² a rendvédelmi munka hatékonysága nagyban függ az adatmennyiség nagyságától és annak feldolgozási sebességétől. Ennek értelmében szükség van olyan technikákra, melyek felgyorsítják a felderítési, elemzési és információ-összekapcsoló folyamatokat. A korszerű szöveg- és tartalomelemző programok fejlesztésének célja, hogy tovább növeljék a kereső és analízis funkciókat, a releváns információk azonosításának eredményességét. Ezen módszerek segítségével fel lehet tární az internetes felületeken és a közösségi oldalakon megjelenő fenyegetéseket, melyek pszichológiai szempontú elemzése szűrő funkciót lát el a felderítési folyamatban.

Nem kétséges, hogy a virtuális tér nemcsak a magánéletben és civil szférában válik egyre népszerűbbé, hanem a bűnözői- vagy szélsőséges módon működő csoportok életében is. Ez a tendencia azt eredményezte, hogy mind a tudományos, mind szervezeti szinten egyre nagyobb hangsúlyt kap a kibertér. Példaként említhetőek azok a kutatások, melyek a terrorista szervezetek internetes tevékenységével foglalkoznak. A korszerű vizsgálatoknak egy igen érdekes területe a szélsőséges csoportok pszichológiai jellemzőinek, dinamikájának vizsgálata. A 2001. szeptember 11-i World Trade Center elleni terroristatámadás után elterjedt a szélsőséges szervezetek tevékenységében az internethasználat.¹³

A különböző ideológiájú terrorszervezetek nagy számban jelennek meg a virtuális térben, honlapokat üzemeltetnek, kapcsolatot teremtenek a világ más pontján élő szimpatizánsokkal. A korábban elszigetelt sejtek, csoportok ezáltal sokkal hatékonyabban tudják

¹² IBM Content Analytics: Rapid insight for crime investigation. Discover insights in structured and unstructured information to speed case and identity resolution. Elektronikus jegyzet. IBM Corporation, 2012.

¹³ WEIMANN G. (2005): Virtual Terrorism: How modern terrorists use the internet. *The Journal of International Security Affairs*, Spring 2005, Nr. 8.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

mozgósítani híveiket.¹⁴ Egy 2006-os holland állami jelentés¹⁵ szerint erőteljes radikalizáció mutatható ki a muszlim fiatalok körében, és ez összefügg az internethasználat elterjedésével. A honlapok tartalmának monitorozása és vizsgálata emiatt kiemelt jelentőségűvé vált az elhárítás és felderítés területén. A tartalomelemzési technikával vizsgálni lehet a terroristák által üzemeltetett weboldalakat, azok retorikai struktúráját, a kommunikációs taktikákat, a szimbólumokat, a célközönségét és az interaktivitás szintjét is.¹⁶

Egy online angol nyelvű tanulmány szerint a tartalomelemzés módszere több területen is használható a rendvédelemben:¹⁷

- ismeretlen mintázatok feltárása az internetes csalók tevékenységében;
- bűnözői csoportok közötti kapcsolatok feltárása az internetes kommunikációjuk alapján;
- lehetséges biztonsági fenyegetések vagy illegális tevékenységek leleplezése.

A fenti területek vizsgálata során nagy mennyiségű adatforrás gyors feldolgozása szükséges, mely alapvetően számítógépes módszerekkel lehetséges. Az automatizált feladatmegoldás esetleges hibái miatt azonban érdemes manuális eszközöket is használni a felderítő munka során. Ennek egyik eszköze, hogy a szakemberek előzetesen azonosítják az adott tartalmat kézi feldolgozással, majd kategóriákat állítanak fel, melyek alapján csoportosítják az elemezni kívánt szövegeket. A számítógépes programok gyakran az előre betáplált adatok alapján végeznek statisztikai számításokat. A tartalom- vagy szövegelemzés másik fontos feladata az anonim szövegek szerzőjének azonosítása.¹⁸ Ezek az eszközök képesek azonosítani a gépelt szövegek egyedi jellemzőit, mint például a tematikus szavak meglétét, az esetleges helyesírási hibákat, a gyakran használt egyedi kifejezéseket, a témaválasztást, az írásjelek vagy különböző betűtípusok használatát.¹⁹

A PSZICHOLÓGIAI PROFILALKOTÁS FOLYAMATA AZ ELEMZÉSBEN

A fentiek alapján körvonalazódik a pszichológus feladata a védelmi feladatok ellátásában. A tartalomelemző programokkal és módszerekkel végzett adatgyűjtést követően a releváns információk pszichológiai elemzése és a vizsgálni kívánt alany (például szélsőséges csoportok, tagok vagy potenciálisan közveszélyes egyének) profiljának felállítására lélektani és magatartástudományi ismereteket igényel. Az elmúlt években elterjedt módszerré vált a pszichológiai profilalkotás, melyről a rendőrségi szakmai protokoll azt mondja, hogy *a pszichológiai profilalkotás az adott bűncselekményre vonatkozóan, elsősorban a pszicho-*

¹⁴ Weimann, 2005.

¹⁵ Ministry of the Interior and Kingdom Relations. *Violent Jihad in the Netherlands: Current Trends in the Islamist Terrorist Threat*. General Intelligence and Security Service (AIVD), The Hague, Netherlands, 2006.

¹⁶ Weinmann, 2005.

¹⁷ Mastering new challenges in text analytics. Making unstructured data ready for predictive analytics. Elektronikus jegyzet.

¹⁸ Wittek, 2006.

¹⁹ Wittek, 2006.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

*lógiai adatok összegzése, értékelése és elemzése, valamint a pszichológiai elméletek, módszerek és kutatási eredmények alkalmazása által az elkövetőről és cselekményéről valószínűsíthető pszichológiai jellemzők meghatározása.*²⁰ A módszer abból indul ki, hogy az egyén által elkövetett bűncselekménynek vannak olyan egyedi jellemzői, melyből következtetni lehet az elkövető személyiségbeli és magatartásbeli jellemzőire.²¹ Megfelelő tudományos felkészültség esetén a pszichológus alkalmas arra, hogy a látókörbe került személyeket kiszűrje vagy akár azonosítsa a konkrét tettet, ezáltal nagyban hozzájárul a nyomozati és felderítő munkához.²²

Az előbbieken ismertetett pszichológiai profilalkotás azonban nem csak a hagyományosnak tekintett bűncselekmények felderítésében alkalmazható. A módszer az internetes – így sajátos jellemzőkkel bíró – bűneseteknél is releváns információkkal szolgálhat, így a webes tartalomelemző kutatások és az ezekhez kapcsolódó pszichológiai profil létrehozása nagyban hozzájárulhat az internet adta rendvédelmi kihívások kezeléséhez. A tartalomelemzés és a profilalkotás éppen arra alkalmas, hogy – a jelen kor kihívásainak megfelelően – azonosítsa a virtuális térben működő szélsőséges elemeket. A közzétett szövegek vagy egyéb dokumentumok rengeteg információt árulnak el annak készítőjéről. A vizsgálat során létrejött profil segítséget nyújt az anonim elkövető azonosításához, másrésről összekapcsolhat olyan eseteket, melyek viszonyáról korábban nem volt információ.

ÖSSZEGZETT KÖVETKEZTETÉSEK

A virtuális tér létrejötte nagy hatással van mind a hétköznapi, mind a szakmai életre. A pénzügyi folyamatok, a biztonságpolitikai együttműködések ma már nem csak országhatárokon belül, hanem széles nemzetközi palettán mozognak. Ennek megfelelően megváltozott a bűnözői viselkedés is az elmúlt évtizedekben. Az aktív szélsőséges csoportok, terrorista sejtek és bűnözői szervezetek olyan webes hálózatokat hoztak létre, melyek felderítése nehéz feladat a szakemberek számára. Ma már az interneten keresztül nagy mennyiségű fenyegető üzenet – akár terrorszervezetektől, akár más bűnöző csoportoktól – érkezik a különböző hivatásos szervek részére is, melyek valóságga nem mindig egyértelmű. A lehetséges támadások megakadályozása érdekében szűrni és értékelni kell a keletkezett információt, ezzel elősegítve a mihamarabbi beavatkozást.

A védelmi szektorban megjelenő lélektani feladatok szükségessé teszik a velük kapcsolatos empirikus kutatások elvégzését: az újfajta módszerek kidolgozása miként járulhat hozzá a felderítő munka sikeréhez. A pszichológiai profilalkotás olyan prediktív szűrést tesz lehetővé, mely nagyban lecsökkenti a látókörbe került egyének körét, ezzel megkönnyíti a

²⁰ A rendvédelmi bűnügyi pszichológiai tevékenység szakmai protokollja, írta: PÁSZTOR A., MITYÓK CS., NÉMETH F., 2009.

²¹ DOUGLAS J. E., BURGESS A. W., BURGESS A. G., RESSLER R. K.: Crime classification manual. A standard system for investigating and classifying violent crimes. Jossey-Bass. San Francisco, 2006.

²² A profilalkotás szerepéről a rendvédelmi szervek munkájában ld. még SZIJÁRTÓ L. (2014): Különbségek az egyének és a csoportok között végzett profilozás területén., (T)error&Elhárítás, a TEK Tudományos Tanácsának folyóirata, 2014/II. szám

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

hivatásos szakemberek munkáját. A pszichológiai szempontú szövegelemző módszerek segítségével pedig kifejezetten az internetes tartalmak vizsgálata alapján lehet megbízható személyiségprofil felállítani. Az adott vizsgálati forrásban rejlő egyéni sajátosságok – mint a helyesírási hibák, visszatérő motívumok, tematikus szavak, kifejezések – információt adnak mind az üzenet feladójáról, mind motivációjáról, mely alapján bejósolhatóvá válhat a jövőbeni viselkedése.

A fentieknek megfelelően a pszichológus egyik fő feladata a gyanús aktivitás azonosítása és az ezzel kapcsolatos kockázatértékelés. Ennek egyik módszere lehet a jelen tanulmányban tárgyalt profilozási és tartalomelemzési technikák összekapcsolása. Az eljárás sztenderdizálása a szerző doktori értekezésének tárgyát képezi. A javasolt munkafolyamat a nemzetközi gyakorlat bevált módszereit is figyelembe veszi, melyeknél az első lépés minden esetben az információszerzés módjának meghatározása.²³ Internetes tartalmak detektálása esetén a nyílt adatgyűjtés nehézségei nagyban befolyásolják az elérhető információk körét, melynek torzító hatását fontos előre kiemelni. A pszichológus feladata ezután egy előzetes kategóriarendszer létrehozása, mely a vizsgálni kívánt minta besorolását teszi lehetővé. Ezután a tartalomelemzésnél figyelembe vett pszichológiai jellemzők csoportosítása és elemzése során jön létre a személyiségprofil. Az előbbi folyamat deduktív módszernek tekinthető, mivel egy adott internetes tartalom alapján von le következtetéseket.²⁴

Azonban az előzetes, pszichológiai kategóriák kialakítása fogja meghatározni azokat a feltételeket, mely alapján lehetővé válik a gyanús személyek kiszűrése. Ez szükségessé teszi a megtörtént esetek, fenyegetések elemzését is, mely segítségével a szakember induktív módon is képes lesz a teljes profilkép felállítására. Amennyiben rendelkezésre áll egy statisztikai számításokon alapuló adatbázis, össze lehet vetni a korábbi elkövetői mintákat az új esettel. Ezzel a módszerrel több tartalom között meglévő rejtett összefüggéseket lehet feltárni – adott esetben rendszeres fenyegető üzenetknél megállapítani, hogy mindegyikért egy feladó a felelős. Az induktív eljárás segítségével ki lehet mutatni azt is, hogy milyen statisztikai valószínűsége van a destruktív cselekedet valós bekövetkezésének a korábbi esetek fényében. Ennek egyik érdekes területe lehet a magányos elkövetők kérdésköre. Az eddigi esetek azt mutatják, hogy ezek a személyek korábban az interneten tették közzé nézeteiket, terveiket vagy akár téveszméiket, melyek később erőszakos cselekedetekben manifesztálódtak. A magányos elkövető pszichológiai személyiségprofiljának kidolgozása lehetővé teszi, hogy könnyebben lehessen kiszűrni a potenciális veszélyforrást jelentő elemeket.

A fentiek ismeretében megállapítható, hogy a pszichológiai szempontú tartalomelemzés és a profilalkotás folyamatának összekapcsolása alkalmas arra, hogy segítse a felderítő

²³ Id. még: ATWELL E., BRIERLEY C.: Text Analytics for Detecting Terrorist Activities: Making Sense, International Crime Intelligence Analysis Conference Manchester - 4 November 2011

²⁴ Id. még: M. TÓTH B. (2010): Étnikai profilalkotás a bűnüldözésben, Budapesti Könyvszemle (BUKSZ), 22. évf., 4. szám, 353-361. old.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

munkát a lehetséges biztonsági fenyegetések vagy az illegális tevékenység leleplezésére. A tartalomelemzés a profilozás technikáival együtt olyan módszert ad a védelmi szektorban dolgozó pszichológus számára, mely segítségével képes a szövegekben rejlő ismeretlen mintázatok feltárására és a bűnözői csoportok közötti rejtett hálózatok azonosítására.

FELHASZNÁLT IRODALOM

FOLYÓIRATOK:

1. EHMANN B., BALÁZS L. (2011): Nyelvtudomány az úrszociológiában: ICE-csoportok pszichodinamikájának távoli monitorozása narratív pszichológiai tartalomelemzéssel, *Pszichológia*, 2011, 31. évf., 1. szám, 63-79. old.
2. LÁSZLÓ J. (2005): A narratív pszichológiai tartalomelemzés, *Magyar Tudomány*, 2005/11. 1366. oldal. letöltve innen (2013. október 10.): <http://www.matud.iif.hu/05nov/08.html>
3. M. TÓTH B. (2010): Etnikai profilalkotás a bűnüldözésben, *Budapesti Könyvszemle (BUKSZ)*, 22. évf., 4. szám, 353-361. old. letöltve innen (2014. április 22): <http://buksz.c3.hu/1004/08prob.toth.pdf>
4. SZIJÁRTÓ L. (2014): A pszichológiai szempontú tartalomelemzés használatának lehetőségei a védelmi szférában, *Műszaki Katonai Közlöny*, 24. évf., 1. szám, 2014., 242-258. Elérhető innen: http://www.hhk.uni-nke.hu/downloads/kiadvanyok/mkk.uni-nke.hu/veglegespdf2014_1sz/20%20szijartolivia_cikk.pdf
5. SZIJÁRTÓ L. (2014): Különbségek az egyének és a csoportok között végzett profilozás területén., (Terror&Elhárítás, a TEK Tudományos Tanácsának folyóirata, 2014/II. szám Elérhető innen: http://tek.gov.hu/tt_pdf/2014/Szijarto_Livia_Kulonbsegek_az_egyenek_es_a_csoportok_kezett%200_vegzett_profilozas_teruleten.pdf
6. VINCZE O., GÁBOR K., EHMANN B., LÁSZLÓ J. (2009): Technológiai fejlesztések a NooJ pszichológiai alkalmazásában. VI. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia, 2009. december 3-4, Szeged, In: *MSZNY Konferencia cikkgyűjtemény*, Szegedi Egyetemi Kiadó, 285-294. old.
7. WEIMANN G. (2005): Virtual Terrorism: How modern terrorists use the internet. *The Journal of International Security Affairs*, Spring 2005, Nr. 8. Letöltve innen (2013. október 17.): <http://www.securityaffairs.org/issues/2005/08/weimann.php>

KÖNYVEK, KÖNYVFEJEZETEK:

1. ANTAL L.: A tartalomelemzés alapjai (Gyorsuló idő), Magvető Kiadó, 1976.
2. DOUGLAS J. E., BURGESS A. W., BURGESS A. G., RESSLER R. K.: Crime classification manual. A standard system for investigating and classifying violent crimes. Jossey-Bass. San Francisco, 2006.
3. KRAUTH P. (2008): Számítógépes szövegelemzés, In: Égen-földön informatika. Az információs társadalom technológiai távlatai. Szerk: Dömölki Bálint, Typotex kiadó, 2008.
4. MINER G., DELEN D., ELDER J., FAST A., HILL T., NISBET R.: Practical text mining and statistical analysis for non-structured text data applications. Elsevier Inc., Academic Press, 2012.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

5. SMITH C. P.: Content analysis and narrative analysis. In REIS H. T., JUDD C. M.: Handbook of research methods in social and personality psychology. (313-335. old.) Cambridge University Press, New York, 2000.
6. WITTEK P. (2006): A szövegbányászat gyakorlata és nehézségei. IN: Információból üzleti érték – Az információbróker környezete és tevékenysége. Szerk: Mikulás Gábor, Budapest, Magyar Információbrókerek Egyesülete, 2006.

ELEKTRONIKUS JEGYZETEK:

1. A rendvédelmi bűnügyi pszichológiai tevékenység szakmai protokollja, írta: PÁSZTOR A., MITYÓK CS., NÉMETH F., 2009. letöltve innen (2014. április 16):
<http://www.pecshor.hu/periodika/2009/pasztor.pdf>
2. IBM Content Analytics: Rapid insight for crime investigation. Discover insights in structured and unstructured information to speed case and identity resolution. Elektronikus jegyzet. IBM Corporation, 2012. Letöltve innen (2014. március 20.):
<http://public.dhe.ibm.com/common/ssi/ecm/en/zs03073usen/ZS03073USEN.PDF>
3. MASTERING new challenges in text analytics. Making unstructured data ready for predictive analytics. Elektronikus jegyzet. Letöltve innen (2014. április 10.):
<http://public.dhe.ibm.com/common/ssi/ecm/en/imw14301usen/IMW14301USEN.PDF>
4. MINISTRY of the Interior and Kingdom Relations. *Violent Jihad in the Netherlands: Current Trends in the Islamist Terrorist Threat*. General Intelligence and Security Service (AIVD), The Hague, Netherlands, 2006.
5. Letöltve innen (2013. október 15.): <http://www.fas.org/irp/world/netherlands/violent.pdf>
6. RISK of Cybercrime and Social Media. By ANJUM Z. I. Corporate Research and Investigations LLC (CRI Group). Letöltve innen (2014. április 17): <http://www.crigroup.com/wp-content/uploads/2014/01/risks-of-cybercrime-and-social-media-web-.pdf>

KONFERENCIA-ELŐADÁS:

1. ATWELL E., BRIERLEY C.: Text Analytics for Detecting Terrorist Activities: Making Sense, International Crime Intelligence Analysis Conference Manchester - 4 November 2011

TÓTH GERGELY¹**Tartalékosok tanácskoztak a migrációról
A Gamingi Kezdeményezés 2016-os első szemináriuma****Reservists' Meeting on Migration
The First Seminar of the Gaming Initiative in 2016****Absztrakt**

A cikk a közép-európai tartalékos és tiszti szövetségek szervezete, a Gamingi Kezdeményezés 2016-ban megtartott első szemináriumáról számol be, amelynek témája a migráció által okozott kihívások, valamint a tartalékosok és tartalékos szervezetek e téren játszott szerepe volt. Az eseményre 2016. május 26-29 között került sor, Drezdában. Áttekintették az egyes országok helyzetét, valamint azt, hogy milyen eszközökkel próbálnak úrrá lenni a migráció okozta problémákon. Kísérlet történt olyan megoldások azonosítására, amelyek alkalmazhatóak lennének különböző körülmények között, esetleg regionális együttműködésben. A cikk beszámol ezekről, és javaslatot tesz a további együttműködésre a gamingi keretek között.

Kulcsszavak: tartalékos együttműködés, Közép-Európa, migráció, Gamingi Kezdeményezés, biztonságpolitika

Abstract

The article reports on the first meeting of the Gaming Initiative, a forum of Central European Reserve and Officers' Organizations in 2016. The topic of the meeting was migration, and the role of reservists' organizations in handling its challenges. The meeting took place between 26-29 May 2016 in Dresden, Germany. During the meeting, participants covered the situation of individual countries in relation to migration, as well as the measures applied to tackle the problem. They attempted to identify best practices that are applicable in different circumstances, even in a regional cooperation. The article then makes recommendations to further cooperation within the Gaming Initiative.

¹ Honvédelmi Minisztérium Társadalmi Kapcsolatok Hivatal – Ministry of Defence Office for Public Relations, E-mail: gergely.toth.79@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8011-0194

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Keywords: cooperation of reservists, Central Europe, migration, Gaming Initiative, security policy

A Gamingi Kezdeményezés (Gaming Initiative – GI) nemzetközi tartalékos szervezet 2016. május 26-29. között tartotta idei első, tavaszi szemináriumát (Gaming I.) a Bundeswehr Tartalékos Szövetségének (Verband der Reservisten der Deutschen Bundeswehr e. V.) vendégeként Drezdában.²

A Gamingi Kezdeményezés³ egy nemzetközi, non-profit, politikamentes társadalmi szervezet, jelenleg tíz⁴ európai tartalékos, illetve tiszti szövetség regionális együttműködése. 26 éves múltja tekint vissza, 1989-ben, még a Varsói Szerződés megszűnése előtt, az ausztriai Gaming kisvárosában tartotta első konferenciáját, egy karthauzi kolostorban, innen kapta a nevét. A GI teljes jogú tagja – akár a NATO Tartalékos Tisztek Szövetségének (Confédération Interalliée des Officiers de Réserve – CIOR)⁵ – országonként egy tiszti vagy tartalékos szövetség lehet, egyes országokban ugyanis a tartalékos szövetségek a nem tiszti állomány előtt is nyitottak (például Magyarország), máshol viszont a tartalékos és aktív állományú tisztek egy szervezetbe tömörülnek (például Svájc). A gamingi találkozókon való részvétel egyetlen kritériuma így a tiszti jogállás. A küldő nemzeti szervezetnek vagy szövetségnek e mellett – ahogyan ez a Magyar Tartalékosok Szövetsége (MATASZ) esetében is fennáll – rendelkeznie kell országának védelmi minisztériumának felhatalmazásával. A GI és a CIOR egyébként 2002-ben kötött együttműködési megállapodást egymással.⁶

A GI egyik legfontosabb eseménye a tavaszi, úgynevezett Gaming I. – amelyet korábban a névadó helységben tartottak, napjainkban pedig mindig más tagország látja el a házigazda szerepét –, ahol egy aktuális, a tagok számára éppen fontos biztonságpolitikai kérdést vizsgálnak meg, a különböző tagok perspektívájából. Ilyenkor kerül sor az egyes országok saját tartalékos rendszeréről szóló „frissítések” előadására is, és az esetleges tagállami személyi változásokat is ilyenkor jelentik be.⁷ A másik fontos rendezvény az őszi Gaming II., ahol elsősorban egy adott tagállam mutatja be saját (hon)védelmének rendsze-

² Impressions of the last meeting in Dresden:

<http://www.gaminginitiative.org/cms/iwebs/default.aspx?mmid=13826&smid=47050#150112> (Letöltve: 2016.09.07.)

³ A Gaming Initiative honlapja: <http://www.gaminginitiative.org/cms/iwebs/default.aspx> (Letöltve: 2016. 07. 16.)

⁴ Ausztria (jelenleg inaktív), Németország, Olaszország, Magyarország, Csehország, Szlovákia, Lengyelország, Svájc, Horvátország, Szlovénia

⁵ A CIOR (Interallied Confederation of Reserve Officers) honlapja: <http://www.cior.net/> (Letöltve: 2016. 07. 17.)

⁶ Ujházy László: A Gamingi Kezdeményezés. In: Nemzet és Biztonság, 2010. november, 89-91. old. http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/ujhazy_laszlo-a_gamingi_kezdemenyezés_pdf (Letöltve: 2016. 07. 15.)

⁷ Karácsonyi Veronika – Takács Judit: A haderők önkéntes tartalékos rendszerének főbb jellemzői a NATO-ban In: Nemzet és Biztonság 2008. június 48-64. old.

<http://www.nemzetesbiztonsag.hu/letoltes.php?letolt=289> (Letöltve: 2016.09.07.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

rét, különös tekintettel annak tartalékos vonatkozásaira, bár itt is sor kerül néha az első találkozón nem előadott, biztonságpolitikai témájú beszámolókra is.⁸ (Mivel Magyarország legutóbb 2011-ben rendezett gamingi találkozót, így – tekintettel a honvédelem tartalékos alrendszerének időközben fejlődésére – az elkövetkező években indokolt lesz ismét ülést szervezni hazánkban is.⁹)

A 2016 májusi tanácskozás – amelyen a MATASZ képviselőjében vettem részt – kezdetén a helyszínt biztosító német Offizierschule des Heeres (OSH – a szárazföldi haderő tiszti iskolája)¹⁰ parancsnoka, Harald Gante dandártábornok, valamint tanulmányi ügyekért felelős helyettese tartott átfogó előadást az iskoláról, valamint annak képzési programjáról. Mint elmondta, az intézmény alapelve az élethosszig tartó tanulás, ennek érdekében nem csak a leendő tiszteket képzik a katonai ismeretekre (a szakmai ismereteket civil egyetemeken szerzik meg, így könnyen konvertálható szakképzettségre is szert tesznek), hanem a magasabb (zászlóaljparancsnoki szintig) tanfolyamokat is oktatja. Kiemelt fontosságú a nyelvi képzés (angol), valamint a küldetésorientált vezetés (Aufstragtaktik) elsajátítása.

Ezt követően a tanácskozás fő témája, az egész Európát érintő migrációs válsághelyzettel kapcsolatos prezentációk következtek. Ismét kiderült, alapvetően eltért egymástól a befogadó, valamint a tranzit országok narratívája, míg utóbbiak elsősorban biztonsági kérdésként tekintenek a területükön áthaladni kívánó emberáradatra, addig a célországokat (a tanácskozáson elsősorban Németországot, kisebb mértékben Olaszországot és Svájcot) inkább a tömeg valamiféle integrációjának a kérdése foglalkoztatja. Leghatározottabban a visegrádi országok álltak ki a biztonságot elsődlegessége mellett, ugyanakkor Horvátország és Szlovénia is inkább e narratíva keretében szemlélte az eseményeket, ahogy ezt az országok tartalékos szövetségeinek delegáltjai előadták.

Továbbra is megfigyelhető az európai éltek, valamint az „átlagember” nézőpontja közötti, gyakran áthidalhatatlannak tűnő szakadék a migránskérdés kezelésének fő irányát illetően, abban ugyanakkor konszenzus mutatkozott, hogy csak összeurópai szinten kezelhető a probléma. Egyes országok képesek eredményeket elérni, és irányt mutatni mások számára, de a végleges megoldás csak nemzetközi összefogással valósítható meg. Mivel a kérdés várhatóan sokáig napirenden lesz még, így feltehetően nem ez volt az utolsó találkozó, ahol ez napirendre került, a 2016 őszén megrendezendő második találkozón is hangzanak majd el prezentációk e témában.

Magyarország eddig tett lépéseivel kapcsolatban szinte minden hozzászóló elismerően nyilatkozott, annak ellenére, hogy nem minden kérdésben azonosak az álláspontok.

⁸ Ujházy László: Tartalékos szeminárium Svájcban <http://www.honvedelem.hu/cikk/22027> (Letöltve: 2016. 07. 16.)

⁹ Vastagh László – Ujházy László: Európai tartalékos tisztek konferenciája Gödöllőn <http://www.honvedelem.hu/cikk/25647> (Letöltve: 2016. 07. 15.)

¹⁰ Offizierschule des Heeres honlapja http://www.deutschesheer.de/portal/a/heer/ut/p/c4/HcUxDoAgDADAt_iBdnfzF8pWolEGUwwt-n2NueEw4EfpklkluXenEHY8ka3yqMg_lwmpuDiQtzz_WXRIqj61sEK3ilfblheQ6y06/ (Letöltve: 2016. 07. 17.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Ugyanakkor a határozott és koherens fellépést értékelték, mint ahogyan azt a munkát is, amelyet a határon szolgálatot teljesítő katonák és rendőrök nap, mint nap végeznek. E tekintetben a horvát és szlovén tapasztalat nagyon hasonló a magyarhoz, hiszen ott is jelentős munkát végeztek az utóbbi időben a folyamatos kitelepülések alatt. Ezek konklúziója minden ország esetében azonos: még a jelenleginél is nagyobb számú, jól képzett tartalékos katonára van szükség!

A konferencia része volt a Bundeswehr központi múzeumának megtekintése,¹¹ amely jó keresztmetszetét adta a német föld hadtörténetének, és néhány egészen különleges kiállítási tárgyat is tartalmazott (például a Scherer Gustav szuperágyú 80 cm-es lövedékét). Bár Németországban május utolsó vasárnapján nem ünneplik a Hősök Napját, de koszorúzásra is sor került a drezdai katonai temetőben, ahol nem csak I. és II. világháborús katonasírok (köztük kis számban magyarok is) találhatók, hanem az ezt megelőző, XIX. századi német újraegyesítési harcokból is vannak hősi halottak eltemetve. Ezen programok, bár nem tartoznak szorosan a konferencia jelenkori biztonságpolitikai tematikájához, mégis árnyalják a résztvevők ismereteit a fogadó ország történelmével, mentalitásával kapcsolatban, valamint jelenvalóvá teszik a történelmi perspektívát, amelyben napjaink eseményei zajlanak.

A partner szervezetek és a német szövetségi haderő képviselői végig nagyon nyitlak és segítőkészek voltak, igazolva, hogy a Gamingi Kezdeményezés a családi és informális hangnem és struktúra miatt, alacsony részvételi költségekkel párosulva, alkalmas a CIOR-ban kifejtett nemzetközi tevékenység kiegészítésére. A jelenlegi, gyakran feszültségekkel terhes nemzetközi helyzetben egyébként is fontos, hogy legyenek a katonai kapcsolatoknak ilyen fórumai, ahol barátként lehet megbeszélni az aktuális ügyeket.

Alkalmom nyílt bilaterális megbeszélések folytatására is, ezek eredményeképpen szorosabbra lehet fűzni a kapcsolatot a közép-európai országok tartalékos és tiszti szervezeteivel, nem csak országos szinten, hanem több pozitív kezdeményezés is napvilágra került, amelyek a regionális (megyei) szinten segítenék az együttműködést, egymás rendezvényeinek látogatását.¹²

Szintén megfontolandó – az, a több nemzet által is követett gyakorlat –, hogy a tartalékos szervezet megyei és országos vezetői részt vehetnek a gamingi rendezvényen, önköltségi alapon. Természetesen a delegáció összeállítása ilyen esetben is a delegációvezető feladata (például a nyelvtudás szempontjának figyelembe vétele), valamint az így kiutazó plusz személyek is aktívan hozzá kell, hogy járuljanak a rendezvényre való felkészüléshez és az ott folyó munkához. Elképzelhető az ilyen módon való részvétel belső pályáztatása is. A cél az kell, hogy legyen, hogy minél több fiatal, rátermett tartalékos szerezzon nem-

¹¹ A Militärgeschichtliches Museum der Bundeswehr honlapja: <https://www.mhmbw.de/> (Letöltve: 2016. 07. 16.)

¹² Balogh Béla (szerk.): Civil szervezetek az európai biztonságért, Budapest, 2011.

http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/ujhazy_laszlo-a_gamingi_kezdemenyezés_.pdf (Letöltve: 2016.09.07.)

zetközi tapasztalatokat, és mivel a közép-európai régió biztonságpolitikai szempontból egyébként is egyre markánsabb saját arculattal rendelkezik, így szerencsés, ha a résztvevők saját tapasztalatokat szerezhetnek egy ilyen körben működő szervezetben.

A jövőre nézve komolyan felmerült annak lehetősége, hogy 2018-ban Magyarország ismét helyt adhatna egy hasonló találkozásnak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Balogh Béla (szerk.): Civil szervezetek az európai biztonságért, Budapest, 2011.

http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/ujhazy_laszlo-a_gamingi_kezdemenyezés_.pdf

(Letöltve: 2016.09.07.)

Karácsonyi Veronika – Takács Judit: A haderők önkéntes tartalékos rendszerének főbb jellemzői a NATO-ban In: Nemzet és Biztonság 2008. június 48-64. old.

<http://www.nemzetesbiztonsag.hu/letoltes.php?letolt=289> (Letöltve: 2016.09.07.)

Ujházy László: A Gamingi Kezdeményezés. In: Nemzet és Biztonság, 2010/9. szám

http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/ujhazy_laszlo-a_gamingi_kezdemenyezés_.pdf (Letöltve: 2016. 07. 15.)

Ujházy László: Tartalékos szeminárium Svájcban <http://www.honvedelem.hu/cikk/22027>

(Letöltve: 2016. 07. 16.)

Vastagh László – Ujházy László: Európai tartalékos tisztek konferenciája Gödön

<http://www.honvedelem.hu/cikk/25647> (Letöltve: 2016. 07. 15.)

BALOGH REGINA JULIANNA¹**A közlekedési rendszerek lehetséges szerepe a rendkívül helyzetek felszámolásában****The role of the transport system in the case of crisis management****Absztrakt**

Napjaink kihívásai új feladat elé állítják a védelmi rendszerünket is. A biztonságot veszélyeztető rendkívüli események kezelése össztársadalmi feladat, szerepe van benne a védelmi szervezeteknek, a közigazgatásnak és az állampolgároknak egyaránt. A végrehajtáshoz több ágazat bevonására is szükség van, így a közlekedésre is jelentős szerep hárul. Felmerül a kérdés, hogy egy-egy veszélyeztető tényező milyen kárterületet eredményez, és a kárelhárítás, kárfelszámolás feladatainak megoldásában milyen szerepe lehet a közlekedésnek. A cikkben a szerző megvizsgálja a kárterületen végzendő feladatokat három biztonságot veszélyeztető tényező, a katasztrófák, a terrorcselekmények és a nagyjelentőségű járványok vonatkozásában, és elemzi, hogy a közlekedésnek ebben hogyan kell közreműködni.

Kulcsszavak: közlekedés, katasztrófa, migráció, járvány, rendkívüli helyzetek, biztonság, veszélyek

Abstract

Emerging challenges give us every day more and more work to do to be able to keep up our protection system(s). Managing hazardous crisis (or vis major) events is a common duty for the society, including dedicated protection/defence services, public administration and civilians, as well. To carry out tasks in this field of management, it takes to involve more sectors. Indeed, transportation is one of the key stakeholders in this matter. What are the potential damages of particular hazard elements, and what could be done within the transportation infrastructure during

¹Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz hallgató – National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD. student, E-mail: balogh.regina@gmail.com ORCID-kód: orcid.org/0000-0001-7070-0676

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

damage control and elimination of remaining disturbance? These are the questions, now, let us see some answers.

The author in this article will observe and categorize the tasks to be done in the field during crisis events for three particular types of crisis: (natural) disasters, terror attacks and epidemics. The article will also analyse the role of transportation and how it cooperates with other entities.

Keywords: transportation, (natural) disaster, migration, epidemics / publichealth events, extraordinary events, safety/security, hazards/risks

BEVEZETŐ

A közlekedés az ember életére közvetlenül hatással van. Kihat az emberi kapcsolatokra, a gazdaságra, a biztonságra, és a környezeti eseményekre egyaránt. Amikor a közlekedési rendszerben bármilyen zavar keletkezik, az a termelésben, a politikában, de a társadalom minden szegmensében megjelenik. A védelmi szervek működése, a feladataik elvégzése, így a veszélyhelyzetek kezelése is elképzelhetetlen a közlekedés nélkül. A haderő rendeltetésének betöltéséhez, illetve az ország védelmének ellátásához, a rendvédelmi rendszer működtetéséhez is elengedhetetlen szerepe van. Felmerül a kérdés, hogy a normál jogrendtől való eltérés során, azaz a különleges jogrendi időszakokban mennyire tud a normál körülmények között egyébként megfelelően működő közlekedési rendszer megfelelni. További kérdés, hogy milyen kihívások jelentek meg napjainkban, amelyek olyan helyzeteket teremthetnek, amelyek megoldásához a közlekedési rendszerre is újabb terhek hárulnak? A békeidőben a fegyveres erő létszáma és eszközállománya csökken, vagy stagnál, de fegyveres cselekmények vagy háború esetén növekszik, és meg kell felelnie a megváltozott követelményeknek. A katasztrófavédelem állománya normál időszakban saját járműveivel oldja meg a feladatokat. Veszélyhelyzet esetén szükség lehet más eszközök bevonására is. Felmerül a kérdés, hogy ennek milyen hatása lesz a közlekedésre, és az alágazat képes lesz-e ellátni a többlet-feladatokat.

E cikkben vizsgálati célul tűztem ki, hogy elemezem az állampolgárok és az ország életére veszélyt jelentő események közül a katasztrófákat, a migrációból eredő esetleges veszélyeket, valamint a járványok következtében kialakult rendkívüli helyzet következményeit. Bemutatom a közlekedési rendszert, és a különböző alrendszeireinek kapcsolatát egymáshoz és a védelmi feladatokhoz, továbbá a lehetséges szerepét a kárterületen végzendő feladatok ellátásában. A témaválasztás aktualitását az adja, hogy az elmúlt időszakban megnövekedett a veszélyeztető tényezők száma, és megváltozott a jellegük. Gondoljunk például a migrációra, a rendkívüli időjárási jelenségekre stb., és ez a téma tudományos kutatását, és újabb tanulságok, következtetések levonását, valamint új megoldások kialakítását teszi szükségessé. Kutatásom során a témához kapcsolódó szakirodalmi források rendszer-szemléletű áttekintését és elemzését alkalmaztam, valamint az induktív következtetési módszert. A következtetéseket a gyakorlatból vett példákkal támasztottam alá. Kon-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

zultáltam és szakmai megbeszéléseket folytattam a szakterületen dolgozó szakemberekkel, és a tőlük kapott információkat beépítettem a következtetéseimbe. Alapvetéseim a következők voltak:

Hazánk biztonsági helyzetét tekintve nem sorolható a legveszélyeztetettebb országok közé, de nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy napjainkban megnövekedett az állampolgárok biztonságát veszélyeztető helyzetek száma. A biztonság alapvető értelmezése, kérdéskörének vizsgálata során az elmúlt években a terminológiai megközelítése megváltozott. Mint fogalom, korábban szorosan kapcsolódott az ország katonai védelméhez, gyakran le is szűkült erre. Később pont a katonai védelemmel kapcsolatos aspektusa került perifériára a kutatásokban, addig a szélsőséges gondolatig is eljutva, hogy nincs szükség hadseregekre, mivel a kétpólusú világrend megszűnésével a fegyveres védelem nem központi kérdés, hiszen nem várható háború. A napi események, és az elmúlt időszak változásai azonban bizonyították, hogy a katonai védelem ugyan olyan fontos és szükséges, mint a biztonságunkat szavatoló egyéb védelmi terület. A biztonság mára átfogó értelmezést kapott, melynek lényege, hogy több komponensű, és minden összetevője fontos. Az egyik terület, a környezeti biztonság, melynek alapvető feltétele, hogy a veszélyeztető tényezők száma minél alacsonyabb legyen (megelőzés), valamint, hogy minden eszköz, módszer a rendelkezésre álljon a rendkívüli helyzetek megoldásához, ha azok minden megelőzés ellenére bekövetkeznek (felkészülés). A környezeti biztonság megteremtésében nem csak a védelmi szervek működnek közre, hanem állampolgári feladat, melynek megoldásában a közlekedési rendszernek is szerepe van. Ez a szerep kétirányú: egyrészt a rendkívüli események következtében jól karakterizálható kárterületek alakulnak ki, ahol a károk felszámolásához, az emberi élet védelméhez szükség van a közlekedési rendszer bevonására. Másrészt a közlekedési rendszer zavarai, rendkívüli eseményei kiválthatnak olyan helyzeteket, amely veszélyezteti a biztonság többi területét is. Ha ebben a relációban vizsgáljuk a közlekedési rendszert, felmerül a kérdés, hogyan képes részt venni a rendkívüli helyzetek felszámolásában. A körülöttünk lévő veszélyeztető tényezőknek széles a tárháza, és biztonságpolitikai kutatások sora rendszerezi, elemzi ezeket. A cikk terjedelme nem tesz lehetővé mindegyik vizsgálatát, ezért kiemelten a katasztrófák, a migráció és a terrorcselekmények kapcsán kialakult helyzetek, valamint a járványok és a közlekedés relációját elemzem.

1. A KÖZLEKEDÉS ÉS A KATASZTRÓFÁK

A katasztrófák típusait tekintve többféle felosztás létezik. A szakemberek a katasztrófákat intenzitás, kiterjedés, tér- és időkoordináták, eredet, stb. szerint rendszerezik, általában azok kárterületeinek jellemzői alapján.

Egy 2002-es kutatásban például az 1. sz. ábrán bemutatott felosztással találkozunk. Jól látható, hogy e szerint a felosztás szerint az esemény hatáserősségét, és térbeli kiterjedését vették alapul. Minden kategóriánál a szükséges erők, eszközök adják a csoportosítás alapját. Ezek között fontos szerepet játszik a közlekedés és annak minden alágazata.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Hatásereőség szerint			
Relatív katasztrófa	Közepes katasztrófa	Abszolút katasztrófa	
Olyan esemény, amikor a károk mértéke nem nagy, a helyi erők és eszközök alkalmazása elegendő a károk felszámolásához.	A károk nagyobb mértékűek, a következmények teljes felszámolásához a helyi erők és eszközök alkalmazása mellett külső segítség igénybevétele válik szükségessé.	Olyan mértékű természeti vagy civilizációs katasztrófa, melynek következtében az ország anyagi, gazdasági, pénzügyi helyzete megrendül.	
Térbeli kiterjedés szerint			
Nemzetközi méretű katasztrófa	Országos méretű katasztrófa	Térségi méretű katasztrófa	Helyi méretű katasztrófa
Az elhárításra, a következmények felszámolására nemzetközi összefogásra van szükség.	A helyi és a területi mentő- és mentesítő erők lehetőségeit meghaladja a károk felszámolása. A következmények felszámolása és helyreállítása csak országos erőfeszítéssel oldható meg.	A helyi mentő- és mentesítő erők nem képesek a következmények felszámolására, legfeljebb azok megkezdésére. Erőket kell átcsoportosítani az ország más területeiről, a gazdaság jelentős erőit mozgósítani kell.	A bekövetkezett esemény felszámolására a műszaki-technikai- és személyi feltételek adottak, külső segítségre nincs szükség. A katasztrófa nem érinti a társadalom egészét, annak gazdasági alapjait nem rendíti meg.

1. sz. ábra a katasztrófák felosztása. Készítette: Balogh Regina, forrás: [1]

A katasztrófa kialakulásakor a védelmi tervekben meghatározott intézkedéseket kell tenni, meg kell határozni a károk mértékét, a kárterület jellemzőit, és döntést kell hozni a védekezés feladatainak beindítására. Az egyik elsődleges feladat az életmentés, a lakosságvédelmi feladatok ellátása, valamint a kárelhárítás. Ez attól függ, hogy milyen okból alakult ki a katasztrófa, és milyen kárterülete van.

Kárterület az a térben viszonylag jól meghatározható terület, amelyen a kiváltó esemény hatásai érvényesülnek, és fizikai, biológiai, vegyi stb. hatást/hatásokat fejtenek ki,

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

amelyek az ott lévő embereket, tárgyakat, környezetet olyan mértékben érintik, hogy azok védelmére összehangolt intézkedéseket kell tenni.

A mentés során végre kell hajtani a kárterület általános felderítését is, a kárhelyek és a kármunkahelyek kijelölését, a tűzoltást, a robbanások megakadályozását. Ezzel párhuzamosan el kell végezni a kárterületen tartózkodók életvédelmével kapcsolatos feladatokat, valamint a károk felszámolásával kapcsolatos műszaki teendőket. [2]

Ezeknek a feladatoknak az elvégzéséhez mindig szükség van a közlekedési rendszer igénybevételére. Ennek konkrét megvalósulását a 4. fejezetben elemzem. Az igénybe vett közlekedési eszközök és képességek származhatnak az állami, önkormányzati szervektől vagy magán érdekeltségű szervezetektől, de az állampolgároktól is. Ebből adódóan az eszközök, technológiák bevonása a feladatokba magas szintű koordinációt, és az érintettek begyakorolt együttműködését igényli, hiszen nem csak állami közlekedési intézmények, szervezetek vannak benne, hanem önkormányzatiak és magán cégek is. A közlekedés, szállítás feladatai, eszközei, a kijelölés és az igénybevétel módja az erre kijelölt védelmi szervek veszély-elhárítási terveiben szerepelnek. A közreműködők gyakorlatain ezek alkalmazását is gyakorolni kell, és az együttműködés különböző formáit. Erre azonban sok esetben nincs elég anyagi eszköz, valamint a magáncégek bevonása ezekbe a gyakorlatokba kapacitáshiány miatt nem mindig eredményes.

2. KÖZLEKEDÉS ÉS A MIGRÁCIÓ

„Az emberiséget már ősidők óta fenyegették különböző veszélyhelyzetek, katasztrófák, erőszakos cselekmények, hatalmi viszályok.”[3] A XXI. században a katasztrófák mellett újra megjelent, és a korábbinál nagyobb jelentőségűvé vált a biztonságot, a lakosságot és az egész országot fenyegető migrációs veszély, melyet napjainkban modernkori népvándorlásként is neveznek, hiszen magán visel bizonyos népvándorlásra jellemző vonásokat is.² Az emberi helyváltztatás vagy vándorlás, és az azzal kapcsolatban érvényesülő társadalmi és gazdasági hatások gyűjtőszava napjainkban a migráció szó lett. Ezt gyakran a közösség megmaradásának kényszere indukálja, ugyanakkor az ártó szándékú cselekmények véghezvitele is lehet a háttérben. [4]

A 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozat (Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégia) veszi számba az országban fontosnak tartott értékeket és érdekeket, valamint a biztonsági környezet elemzése alapján meghatározza azokat a nemzeti célokat, feladatokat és átfogó kormányzati eszközöket, amelyekkel Magyarország a nemzetközi politikai, biztonsági rendszerben érvényesíteni tudja nemzeti biztonsági érdekeit. Ezek között a migráció már a kilencvenes évek végétől veszélyeztető tényezőként szerepel. A stratégia kiter a védelem megvalósításának kereteire, eszközeire is, melynek sarkalatos pontja maga a védelmi

² A jelenség sok kutatót foglalkoztat, más-más kontextusban értékeli a kialakult helyzetet, és ennek megfelelően azonosítják a kiváltó okokat és prognosztizálják a lehetséges következményeket. Találkozunk a „migráció, politikai menekültek, népvándorlás, gazdasági migráció, vallásháború” stb. fogalmakkal.

rendszer, melynek működéséhez, feladatainak végrehajtásához sok egyéb mellett, elengedhetetlen a közlekedés.

A migráció, legyen az teljesen békés, a célországot és a tranzit-országokat, azok védelmi rendszerét jelentős próba elé állítja, a területükön létrejöhetnek válságövezetek, illetve szükségessé válhat a menekülttáborok kialakítása. Ha a migráció mértéke meghalad egy adott határt, vagy az általa kialakult problémák megoldása nem megfelelő, zavar keletkezhet az egész ország életében, akár a fogadó állam polgárainak biztonsága is veszélybe kerülhet. A másodlagos hatásai, mint a társadalmi ellenállás, a járványok, a terrorveszély növekedése, megterhelik az adott ország védelmi rendszerét, de a társadalmi, gazdasági folyamatokra is hatással vannak.

A migráció okozta helyzet hazánkban a védelmi rendszer elemeinek, mint a Magyar Honvédségnek, a rendőrségnek, a katasztrófavédelemnek és a védelmi igazgatásnak komoly nehézséget jelent. A feladat- és a hatáskörük bővült, és a feladat-végrehajtás kerekei is megváltoztak. A balkáni térségben felgyülemlett migránstömeg, Magyarországon keresztül kívánt Nyugat-Európába eljutni nemegyszer illegálisan, vagy erőszakot alkalmazva. Szükségessé vált a jelenség jogi háttérének pontosítása. Az országos rendőrfőkapitány és a menekültügyi hatóság vezetőjének kezdeményezésére és a belügyminiszter javaslatára teheti meg a végrehajtó hatalom, hogy akár az egész ország területére kiterjedően is, hogy válsághelyzetet hirdet ki. [5] A folyamatok megfelelően zajlanak, de felmerülhetnek a védelmi szervek fokozott igénybevételét igénylő helyzetek.

A következő ábra összefoglalja a migráció okozta veszélyeztetek esetén jelentkező főbb problémákat.

A migrációval járó jelenségek

- nagy tömegek ellenőrizhetetlen mozgása
- bűnözés
- terrorizmus
- lakosságon belüli feszültség fokozódása
- egészségügyi veszély
- gazdasági nehézségek
- elhelyezési problémák stb.

Képforrás: ClipArt

2. sz. ábra: Migrációval járó jelenségek. Készítette: a szerző, forrás: [6]

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Ezeknek a problémáknak a megoldására a védelmi erők felvonultatásához, a lakosságvédelmi feladatok és a migránsok ellátásával kapcsolatos feladatok végrehajtásához gyakran kell igénybe venni közlekedési, szállítási rendszereket is.

3. A KÖZLEKEDÉS ÉS A JÁRVÁNYOK

Az emberiség történelmén végigvonultak a járványok. Annak ellenére, hogy ezek pusztító hatását – a fejlett közegészségügyi és járványvédelmi intézményrendszernek köszönhetően, valamint a megelőzési szabályok és védőoltások hatékony alkalmazásával – sikerült minimalizálni, a témát vizsgálni kell, hiszen bármikor újabb járványok üthetik fel a fejüket. A pusztító epidémiákkal szemben teljesen kiszolgáltatott ember a védekezésre számos sikertelen, nemegyszer ellenkező hatást kiváltó próbálkozásokat tett. A leggyakoribb reakció a pánikszerű menekülés volt, ami nyilvánvalóan inkább a járvány további szóródását segítette elő, és hasonló következményekkel jártak a vallásos indíttatású védekezések (körmenetek, zarándoklatok) is.³

A mai migrációs helyzet is komoly egészségügyi kihívást jelent, hiszen a menekülttáborokban fertőzések fordulnak elő, továbbá az érkező menekültek hordozhatnak olyan kórokozókat, amelyek ellenőrizetlen körülmények között járványt okozhatnak. „Az Egészségügyi Világszervezet éves kiadványaiban jól nyomon követhető, hogy az úgynevezett indikátor betegségek, mint a HIV fertőzöttség és a TBC elterjedtsége (prevalenciája és incidenciája)⁴ a migráció szempontjából küldő vagy eredet országoknak tekinthető földrajzi régiókban (Afrika, Közép- és Délkelet-Ázsia) sokszorosa ezen betegségek célországokon belüli gyakoriságának (Európai Unió, Észak-Amerika).” [15]

HIV fertőzés előfordulása a felnőttek körében (15-49 kor között (%))					
AFRIKA		ÉSZAK-AMERIKA		EURÓPA	
Közép-Afrikai Köztársaság	4,7	Regionális átlag	0,5	Regionális átlag	0,4
				Németország	0,1
				Egyesült Királyság	0,2
				Svájc	0,4

³ Az Európát évszázadokon át rémületben tartó pestisre emlékeztetnek a szerencsés megmenekülés reményében tett fogadalmak napjainkban is még sok helyen fennálló jelei, a „pestis“- vagy „Szentháromság oszlopok”, és ilyen fogadalomból született az évente megrendezésre kerülő, híres oberammergaui passiójáték is.

⁴Prevalencia: epidemiológiai mutató, képlettel leírható, egy adott időpontban, ill. időszakban egy adott populációt érintő megbetegedés előfordulási gyakorisága. Incidencia: az új esetek gyakorisága.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

OK-specifikushalálzási arány fő/100 000 lakos (2009) HIV/AIDS					
AFRIKA		ÉSZAK-AMERIKA		EURÓPA	
Közép-Afrikai Köztársaság	248 (200-296)	Regionális átlag	18 (14-22)	Regionális átlag	19 (15-23)
				Németország	...
				Egyesült Királyság	...
				Svájc	...
OK-specifikus halálzási arány fő/100 000 lakos (2009) HIV/AIDS					
AFRIKA		ÉSZAK-AMERIKA		EURÓPA	
Közép-Afrikai Köztársaság	40 (23-63)	Regionális átlag	2,1 (1,8-2,6)	Regionális átlag	6,9 (5,7-8,3)
				Németország (0,2-0,3)	0,2
				Egyesült Királyság (0,5-0,8)	0,6
				Svájc (0,1-0,2)	0,2

1. ábra: Migrációs szempontjából eredet és célországok mobilitási profilja kiemelt indikátor betegségek szempontjából. Forrás: [7]

A betegségek tekintetében a tuberkulózis okoz a legtöbb problémát. Az emberiség egyharmad része esik át élete során ezen a betegségen, főleg az elmaradott, vagy háborúk által sújtott területeken, de az utazásokkal vagy a migrációval gyorsan átterjedhet a célországok lakosságára is. Az egészségügyi feladatok végrehajtásához az egészségügyi szolgáltatások alkalmazásba helyezése esetén fontos feladat a szállítás mind a humán erő, mind az eszközök vonatkozásában. Mindaddig, amíg Magyarország csak tranzit országnak tekinthető a migrációban, a fenyegetettség kismértékű, de nem kizárható. A jövőben a fentiekben túlmenően nagy problémát jelentenek a külföldről hazánkba jutó egzotikus betegségek, illetve az azokból esetleg kialakuló járványok. A Lassa-láz, a Marburg-vírusok, a majomhimlő illetve a hasonló betegségek bármikor bejuthatnak az országba. 2006-ban a H5N1-es típusú madárinfluenza betegséget is észlelték hazánkban, mely fertőzött vándormadarak útján jutott be Magyarországra, majd megjelent a sertésinfluenza is.

Hazánkban nem ismeretlenek a járványok, de az elmúlt évtizedekben nagyobb járvány nem tizedelte a lakosságot.⁵ Ennek ellenére, a védelmi rendszernek képesnek kell lennie kezelni egy járvány esetén kialakult helyzetet. A több megyére, vagy az egész országra kiterjedő járványok esetére megvannak a hazai és nemzetközi protokollok, melyekben a közlekedés meghatározó szerepet kap. A védelmi tervek országos, megyei és helyi szinten is elkészültek, azok adatbázisában nem véletlenül találjuk az elsők között a szállító vállalatokat, cégeket. A mentőerők belső utasításai is kitérnek a szállítással, közlekedéssel és annak biztosításával kapcsolatos kérdésekre. Felmerül azonban a kérdés, milyen konkrét feladatokra kell számítani, és mennyire lehet igénybe venni ezek megoldásához a közlekedési rendszer egyébként is leterhelt elemeit. A civil cégek vonatkozásában a kapacitáshiány és a profit-orientáltság miatt még nehezebb lehet a bevonásuk a feladatokba. Akik a hivatásuk során ki vannak téve potenciális veszélynek, fontos bizonyos ismeretek elsajátítása, mint a védőeszközök használata és fontossága. A közlekedésben dolgozókat adott esetben bevonják a védelmi feladatokba, így nekik is ismerniük kell az alapvető eszközök, ide értjük a szállító eszközöket is, fertőtlenítésének, illetve a fertőzéstől való védelmének tudnivalóit. A jelenlegi felkészítési rendszernek a jövőben ki kell térnie ezekre a kérdésekre is. Vizsgáljuk meg a közlekedés rendszerét ebből a szemszögből!

4. A KÖZLEKEDÉS RENDSZERÉNEK ALÁGAZATAI

Ahhoz, hogy elemezni tudjuk a közlekedés alkalmasságát a védelmi feladatok megoldásában való részvételre, tekintsük át, hogy milyen a hazai közlekedés rendszere. Feladatkörét tekintve békeidőben az általános személy illetve áruszállítás a fő feladat, a különleges jogrendi időszak alatt feladatköre kibővül a rendkívüli helyzetek megoldásában való részvétellel. A közlekedési rendszer vasúti-, közúti-, légi- és vízi alágazatból áll, illetve ide tartozik a csővezetékes szállítás is. Néhány elemző a hírközlés és informatika területét is ide sorolja.

A közlekedés módjai szerint a következő alágazatok különböztethetők meg:⁶

- közúti közlekedés,
- vasúti közlekedés,
- vízi közlekedés,
- légi közlekedés,
- városi közlekedés,
- csővezetékes szállítás,

⁵I. Miksa, második Habsburg királyunk 1566-ban Európa különböző tájairól összeverődött zsoldos hadsereggel hadjáratot indított Buda felszabadítására. A próbálkozás azonban csúfos kudarcbba fulladt. A győri és a komáromi táborban kiütéses tifuszbajjárvány tört ki, a halottak száma 30 000 körülire rúgott. A sereg szétszűllött anélkül, hogy hadi eseményben részt vett volna. A szétszóródó katonák viszont Nyugat-Európában mindenütt elterjesztették az oszmán csapatok által Magyarországra már korábban behurcolt, és itt már endémiás kiütéses tifuszt. A betegséget ekkortól kezdik morbus hungaricus-nak nevezni.

⁶Dr. Mándoki Péter, Közlekedés és társadalom, 2010. 41. oldal

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

— hírközlés és informatika.

Ezek közül az első négyet elemzem.

A KÖZÚTI KÖZLEKEDÉS

A közúti közlekedés az egyik legfontosabb eleme a közlekedési rendszernek, hiszen nem csak az országon belüli közlekedést segíti elő, hanem az országok közötti közlekedésbe is bekapcsolódik. Kis- és közepes hatótávolságú személy-szállításokat lehet vele lebonyolítani, és az egyéb szállítási rendszerbe be nem kapcsolt területek közlekedését könnyedén lehet vele ellátni. A közút szerepe a személy és áruszállításban fontos. Az árufeldolgozás tekintetében a veszélyes, több figyelmet igénylő (például törékeny) valamint a darabáru szállítását látja el. A közút minősége és ezek fejlesztésének igénye akkor növekszik, ha a közúti közlekedési igény növekszik. Európai viszonylatban főként a közúti járművekkel történő áruszállítás kerül előtérbe. A közúti közlekedés előnye, hogy viszonylag gyorsan, kötetlen pályán mozog, az áruszállítás átrakodás nélkül háztól-házig történik. A költségeket tekintve, elfogadható ráfordítással lehet használni. Hátrányait tekintve viszonylag környezetszennyező, magas energia és munkaerő igényű, Az utak éteresztő képességét tekintve szűk.

A VÍZI KÖZLEKEDÉS

A vízi közlekedés a személy-, áru-, valamint a postaforgalom vízen történő lebonyolítása. Mindemellett Magyarországon a vízi közlekedés alapvetően, a turisztikai jellegű igények kielégítésére hivatott. Természetesen a személyszállításban is részt vesz, hiszen a kompok a híddal vagy alagúttal nem rendelkező helyeket fellépő közlekedési problémát könnyedén látja el. Nem szabad elfelejteni, hogy a folyami áruszállítás a nagyméretű és tömegű áruszállítást könnyedén látja el. A vízi közlekedés nemzetközi viszonylatban kiemelkedően magas. A rendkívüli helyzetek kezelésben ezidáig nem volt nagy szerepe, de a normál időszaki működésének zavara kihathat a gazdaság minden ágazatára és szereplőjére is.

A VASÚTI KÖZLEKEDÉS

Az országok közlekedési rendszerének egyik gerincét képi. A vasúti közlekedés kötött pályán történik, ezért rugalmatlan közlekedési forma. A vasúti közlekedéssel lehet sok embert vagy árut, nagy távolságra szállítani. Alkalmazásukat a természeti akadályok leküzdése és a gazdaságosság és a biztonság jellemzi. Állandó kapcsolatot teremt a bekapcsolt területek között. Előnyeit elemezve a legfontosabb hogy kis energiaráfordítással tudjuk a szállítást végrehajtani, a jó lefedettség miatt az ország bármely részébe eljut, valamint jelentős tartalékokkal rendelkezik.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

A LÉGI KÖZLEKEDÉS

Rendkívül gyors, és biztonságos közlekedési forma. Az útvonal szempontjából a legideálisabb közlekedési ágazat. Alapvetően a személyszállítás és a postai szállítás a fő feladat, de a teherbíró képességük növekedésével a teherszállítások aránya is növekszik. Ez a szállítási forma alapvetően költséges, de minden olyan árut, amelynek a hosszú szállítási idő nem tesz jót – ilyenek például a gyógyszerek illetve azon a területen előnyös a használat ahová szállítani nehezen elérhető – például bányák. Hátránya, hogy a beruházási igények elég magasak a repülőterek építése rendkívül drága, és a fenntartási költségek is magasak. Nehézséget okozhat a kezelő személyzet képzése, és tudásának szinten tartása, a repülési órák biztosítása. Rendkívüli eseteknél jól alkalmazható például a légifelderítésben, valamint a mentésben.

VÉDELMI FELADATOK ÉS A KÖZLEKEDÉS

A rendszerváltást megelőző időszakban a közlekedést az állami vállalatok oldották meg. Ezek előnye az volt, hogy nagy létszámmal rendelkeztek, jelentős állami támogatással bírtak, így a saját védelmi rendszerükre is nagyobb összeget tudtak szánni. A rendkívüli események során jobban tudták nélkülözni a védelmi feladatokban résztvevőket, járműveket és az eszközöket. A védelmi igazgatás feladata volt a szükséges szállítási eszközök lebiztosítása, a szerződéses megkötése, a közös gyakorlatok szervezése. A központi irányítású védelmi rendszer a védelmi tervek végrehajtását ellenőrizte, a mulasztásokat szankcionálta és korrigálta a hibákat. Ez azonban nagyon komoly összegeket vont el a költségvetésből. A rendszerváltást követő időszakban a privatizációval a közlekedési vállalatok egy része önkormányzativá vált, más része magán- vagy alapítványi kézbe került. Ennek az lett az előnye, hogy minden területen megkezdődött az ésszerűsítés, a költségek csökkentése, és a hatékonyság növelése. Ezzel egyidejűleg azonban a létesítményi védelmi szervezetek létszáma lecsökkent, a védelmi feladatok gyakorlására kevesebb lehetőség van, az eszközállományt és a gépjárműparkot nem mindig korszerűsítik, fejlesztik a szükségleteknek megfelelően. A szállítási feladatok zöme a védekezés során tehát az állami rendszerint hivatásos állományú védelmi szervekre hárul, ami igen megrágtatja a védelmi rendszer működését.

5. A KÖZLEKEDÉS LEHETSÉGES SZEREPE A RENDKÍVÜLI HELYZETEK MEGOLDÁSÁBAN

A fentiekből látható, hogy a rendkívüli események kapcsán a közlekedés bevonása a védelmi feladatok megoldásába nélkülözhetetlen. Vizsgáljuk meg, hogy milyen feladatokról van szó!

Katasztrófák esetén elsődleges az emberi élet mentése, és a lakosság védelme. Ehhez szükség lehet a közúti forgalom korlátozására, a mentők létszámának növelésére, valamint szükség esetén a sérültek szállításához civil járművek bevonására. A kárterület

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

felderítéshez légi járművek igénybevétele is szükségessé válhat. A lakosság védelmének két lehetősége van, a helyi védelem, valamint a távolsági védelem, és rendszerint mindkettőnél igénybe kell venni a szállító járműveket. A kitelepítéskor a lakosság és az állomány szállítása mellett, a befogadó-helyeken az ellátás biztosításához is járművekre van szükség.

A károsodott környezet helyreállításához a romok eltakarításánál munkagépeket, törmeléket szállító járműveket, az ideiglenes helyreállításához anyagokat, eszközöket kell szállítani. A védekező erők hivatásos ága rendszerint saját maga biztosítja az állománya mozgatását, helyszínre küldését, és a kárterületen való mozgását. Ezt azonban össze kell hangolni a terület közlekedési rendjével, figyelembe kell venni a meglévő körülményeket.

Terrorcselekmények esetén főként a mentőerők és beavatkozók helyszínre jutását és helyszíni mozgását kell biztosítani, továbbá az elsősegélynyújtás feltételeit, valamint a sérültszállítást. Fontos a felderítés közlekedési hátterének biztosítása, például a felszállási engedélyek beszerzése, megfelelő szakemberek alkalmazásba helyezése stb. A cselekménnyel rendszerint együtt jár a civil tömegközlekedés összeomlása, vagy súlyos zavara. A közlekedési rendszernek itt van meghatározó teendője, valamint a tömegek területről való gyors kivonása vonatkozásában. Ehhez például megfelelő képességekkel rendelkezik a Metró.

Nagy kiterjedésű járványok esetén fő feladat a kárterület felderítése, a helyzet meghatározása. Ehhez az egészségügyi személyzet, detektáló eszközök, laborok helyszínre juttatása a fő feladat. Szükség lehet a betegek szállítására, ellenőrző pontok kialakítására, valamint a fertőtlenítések elvégzésére. Amennyiben karantént állítanak fel egy területen, szükség lehet a záráshoz személyzetre, akiknek a szállítását meg kell oldani, valamint a védekezéshez szükséges szállítási feladatokat is. Amennyiben a járvány nagyszámú áldozattal jár, a velük kapcsolatos teendőkben is támaszkodni kell a közlekedésre, főként a szállításra. Komoly problémát jelenthet, ha a járvány miatt a közlekedés akadozik vagy megszűnik, mivel a munkaerő kiesés a többi ágazatot is megbéníthatja.

A rendkívüli események kapcsán napjainkban fontos a közlekedéssel összefüggő feladatok tervezése, szervezése, a közlekedési hálózat előkészítése és a közlekedési eszköz-állomány nyilvántartásának elkészítése még a normál rendben. Fontos továbbá az állomány felkészítése ezekre a feladatokra, valamint az együttműködésre más szervekkel, szervezetekkel. A gyakorlatok beiktatása azért nélkülözhetetlen, mert csak azok kapcsán derülhet ki, hogy a közlekedés meddig terhelhető, és melyik az a pont, ahol már más megoldást kell alkalmaznia közlekedési feladatok ellátásra.

BEFEJEZÉS

Napjainkban a biztonságot több tényező is veszélyezteti. Ezek között kiemelten érvényesülnek a katasztrófák. A védelmi erők számára új kihívást jelent a migráció következtében felmerült feladatok, valamint az esetleges terrorcselekmények okozta helyzetek is. A migráció következtében vagy más okokból esetleg megjelenő egészségügyi veszélyek kezelé-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

se is különleges kihívást jelent. A felmerülő feladatok megoldása nem korlátozódik egy szervezetre, hanem az egész védelmi rendszernek, a közigazgatásnak (védelmi igazgatás) és az állampolgároknak is. A rendkívüli helyzetek következtében kialakult kárterületeken a teendők végrehajtásához szükség van a közlekedési rendszer bevonására is. Nagyon fontos az ilyen jellegű eseményeknél a védelemhez szükséges szállítási feladatok megoldása. A katasztrófák során, legyen az relatív, közepes vagy abszolút katasztrófa, szükségessé válik a kárterület felderítése, az emberi élet és az anyagi javak mentése, valamint a károk felszámolása. A migráció megjelenésével a védelmi rendszernek a közlekedési feladatok megoldására is figyelmet kell fordítania, akár a személyek mozgatásánál, akár az ellátásuk biztosításához. Járványok esetén szintén szükség lehet a közlekedés bevonására. Itt különös gondot kell fordítani az ellenőrző- áteresztő pontokra, a járművek fertőtlenítésre. A közlekedés minden alrendszere, de leginkább a közúti- és a vasúti közlekedés feladatai növekedhetnek, azonban szükségessé válhat rendkívüli helyzetekben a légi járművek bevetése is, gondoljunk csak a légi felderítésre.

Az állami közlekedési vállalatok megszűnésével átalakult a közlekedési rendszer, így nem szabad figyelmen kívül hagyni néhány dolgot. A létesítményi védelmi szervezetek létszáma lecsökkent, a védelmi feladatok gyakorlására kevesebb lehetőség van, az esz-közállományt és a gépjárműparkot a profitorientált cégek nem mindig korszerűsítik, fejlesztik a szükségleteknek megfelelően. Az együttműködés fejlesztését célzó védelmi gyakorlatok, a téma beillesztés a védelmi szervek állományának alapképzésébe fontos feladat lesz a közeljövőben.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Veresné Hornyacsek Júlia: Felkészítők könyve. BM OKF 2000., 16-19. oldal
2. Hornyacsek Júlia: A települési védelmi képességek a katasztrófa-kihívások tükrében. Biztonságunk Érdekében Oktatási-és Tanácsadó Tudományos Egyesület, Budapest, 2011. 64. oldal
3. Dr. Hornyacsek Júlia: A tömegkatasztrófák pszichés következményei, és az ellenük valló védekezés lehetőségei, Bolyai Szemle, 2010. XIX. évfolyam. 4. szám, 5-30. oldal ISSN:1416-1443
4. Hautzinger Zoltán – Hegedüs Judit – Klenner Zoltán: A migráció elmélete, NKE, 2014. 1. oldal
5. Alapjogokért Központ. <http://alapjogokert.hu/wp-content/uploads/2016/03/A-t%C3%B6meges-bev%C3%A1ndorl%C3%A1s-okozta-v%C3%A1ls%C3%A1ghelyzet-bevezet%C3%A9s%C3%A9r%C5%91l.pdf>
6. Csepregi Péter: Katasztrófavédelem és migráció. bolyai Szemle 2013. 2. sz. 133-150. oldal <http://uni-nke.hu/downloads/bsz/bszemle2013/2/9.pdf> (Idézett oldal: 136.)
7. Szilárd István - Baráth Árpád: Migráció és Egészségügyi biztonság: Új foglalkozás – egészségügyi kihívás <http://www.pecshor.hu/periodika/XII/szilard.pdf> (letöltés: 2016. 06.01.)

KIROVNÉ DR. RÁCZ RÉKA¹**Az éghajlatvédelem oktatásának szükségessége a közszolgálati felsőoktatási képzéseken, különös tekintettel a katasztrófavédelmi képzésekre****The necessity of teaching climate protection in higher education institutions of public service, with special regard to courses of disaster management****Absztrakt**

A közszolgálat, nemzetvédelem területén különösen fontos a felkészülés az éghajlatváltozás hatására megjelenő újszerű, illetve növekvő gyakoriságú és intenzitású időjárási és esetenként civilizációs szélsőségek okozta kihívásokra. Tény, hogy ezek következményeként bekövetkező események többletfeladatot jelenthetnek napjaink közszolgálati és honvédelmi szervezetei számára és új megvilágításba helyezik a megoldások megvalósítását, a megelőzés, a védekezés és a helyreállítás tekintetében egyaránt.

Az erre való felkészülés sikerének egyik alapját a közszolgálati felsőoktatási képzéseken történő átfogó, színvonalas, komplex oktatásban látom.

Kulcsszavak: éghajlatvédelem, oktatás, éghajlatváltozás, tananyagfejlesztés

Abstract

In the fields of public service and national defence, preparation for the challenges of climate change, the increasing frequency and intensity of weather and even civilisational extremes, is of utmost importance. It is a fact that their consequences might pose additional tasks to organisations of public service and national defence and they shed new light on the solutions of prevention, response and recovery alike.

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Katasztrófavédelmi Intézet, tanársegéd – National University of Public Service, Institute of Disaster Management, E-mail: kirovne.racz.reka@uni-nke.hu ORCID 0000-0001-8818-2539

One of the keys to prepare for them successfully lies in the comprehensive, high-quality and complex education conducted at higher education institutions of public service.

Keywords: climate protection, education, climate change, curriculum innovate

KÖZSZOLGÁLATI OKTATÁS, AHOL A SZAKMAISÁG ÉS A MORÁLIS FELELŐSSÉGVÁLLALÁS TALÁLKOZIK A KÖZJÓ ÉRDEKÉBEN

Napjainkban globális célnak kell tekintetni az éghajlatváltozás káros hatásainak mérséklését, valamint ezen hatásokhoz való alkalmazkodást.

Az elmúlt évtizedekben felismerték hazánkban is ennek a problémának a jelentőségét, valamint azt is, hogy nem elég beszélni erről, cselekedni kell.

Szokatlan, szélsőséges természeti jelenségek, időjárási anomáliák váltak gyakoribbá, s ezek a jelenségek a társadalom egészére kihatnak, így minden társadalmi- és gazdasági területen el kell kezdeni a várható hatásokhoz való alkalmazkodást.

„ A Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia kiemelten ágazatközi és össztársadalmi keretrendszer, minden ágazatot és társadalmi csoportot érint. Ez az integráció elve alapján azt jelenti, hogy a környezet megóvása minden ágazati politika szerves részét alkotja. Ennek megfelelően az éghajlatváltozási stratégia szempontjait és iránymutatásait be kell építeni valamennyi hazai kormányzati stratégiába, tervbe és programba, amelyek tevékenységei az éghajlatváltozással – közvetlenül vagy közvetve – összefüggésben állnak.”² Véleményem szerint a közszoigálat, nemzetvédelem területe kiemelten összefügg az éghajlatváltozás hatásaival, hiszen a hatásokhoz történő alkalmazkodás nagyban befolyásolja a feladataikat, illetve azok végrehajtását.

A katasztrófavédelem alapvető feladata, a megelőzés, a védekezés és a helyreállítás, melyek közül a megelőzés fontosságát már számos szakmai, tudományos fórumon kiemelték, kulcsfontosságú szerepére felhívták a figyelmet.

Úgy gondolom, hogy a hatékony védelmi tevékenység legalapvetőbb építőelemei a jól képzett szakemberek, akik naprakész, aktuális, mély szakmai ismeretekkel rendelkeznek.

Véleményem szerint minden szakma, így minden védelmi ágazat hatékonyságának, minőségének, teljesítőképességének az alapja a színvonalas oktatás. Úgy gondolom, hogy a meglévő, illetve a leendő katasztrófavédelmi és más, a védelmi ágazatban szolgáló, szakemberek képzésébe kiemelten fontos beilleszteni az éghajlatváltozással kapcsolatos ismeretek terjesztését, hiszen így kerülnek birtokába annak a tudásnak, ami az ok-okozati összefüggésekre világít rá a természeti csapások és az éghajlatváltozás között, valamint a következményekre való felkészülés és az ellenük való védekezés hatékonyságát is segíti.

² Padányi József: Éghajlatváltozás és a biztonság összefüggései, *Hadtudomány*, 2009/1-2., p. 42., http://mhht.eu/hadtudomany/2009/1_2/033-046.pdf letöltés ideje: 2016. július 21.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Az éghajlatváltozással kapcsolatos állásfoglalások felhívják a figyelmet arra, hogy az éghajlatváltozással kapcsolatos ismeretek terjesztése a lakosság körében és oktatása az általános iskolától kezdve a felsőoktatási intézményekig, különböző szinteken szükséges.³

Véleményem szerint is hasznos a téma ismerete az egész társadalom számára. Egyrészt morális okokból, hogy tudjuk, milyen következményekkel jár az eddigi pazarló, környezetszennyező életvitelünk. Másrészt a lehetséges újítások tekintetében, minél többen ismerjük és foglalkozunk ezzel a problémával, annál nagyobb az esély arra, hogy a társadalmi és globális összefogás a változás megfékezésére és a hatásaihoz való alkalmazkodásra megvalósulhat.

AZ ÉGHAJLATVÉDELMI OKTATÁS, KÉPZÉS, KIKÉPZÉS LEHETŐSÉGEI

Az éghajlatváltozás következményeként kialakuló egyre szélsőségesebb időjárási események okozta újszerű és sokszínű kihívások folyamatos alkalmazkodásra kényszerítik a közszolgálati szervezeteket, feladatrendszerét, s így oktatási rendszerét egyaránt.

A folyamatosan változó, fokozódó kihívásokkal csakis jól felkészült, szakszerűen kiképzett, gyors reagálású beavatkozási állomány tud szembenézni.

A feladatok sokrétűek, összetettek, s az állomány felkészítéséhez korszerű, komplex képzésre, kiképzésre van szükség minden képzési szinten egyaránt, legyen az alap-, közép-, felsőfokú képzés, vagy a doktori (PhD) képzés.⁴ Úgy gondolom, hogy az éghajlatváltozással kapcsolatos ismeretek oktatását, elméleti ismeretek és gyakorlati készségek tekintetében egyaránt fontos az oktatási rendszerbe beépíteni minden képzési szakon.

Az éghajlatváltozás hatására megjelenő időjárási szélsőségek hatással vannak a katasztrófavédelem szinte minden egyes területére, az árvízvédelemtől, a kritikus infrastruktúrák védelméen át, a tűzoltási- és műszaki mentési tevékenységig. Ennek ellenére jelenleg nem elégséges⁵ a katasztrófavédelmi képzési programokban az olyan tantárgy, amely átfogó ismereteket tartalmazna az éghajlatváltozással kapcsolatban, valamint rávilágítana a probléma összetettségére, rendszerszemlélettel felkészítené a hallgatókat arra, hogy bármilyen területen is dolgozzanak is a későbbiekben ezeket a hatásokat nem hagyhatják figyelmen kívül.

³ Lásd bővebben: Kirovne Dr. Rácz Réka Magdolna: Az éghajlatváltozás okozta hidrológiai katasztrófák elleni védelem oktatásának helyzete, fejlesztési lehetőségei PhD. értekezés, Budapest, 2014. NKE, 108. oldaltól

⁴ A doktori képzésben jelentek meg az első olyan dolgozatok, amelyek magukban hordták az éghajlatváltozás következményeire való felkészülés gondolatát. Padányi József az első között foglalkozott tudományos igénnyel ezzel a kérdéssel dolgozatában: A Magyar Honvédség műszaki csapatainak lehetőségei és feladatai békeidőben a természeti- és civilizációs katasztrófák megelőzésében és a következmények felszámolásában. Kandidátusi értekezés Budapest, Tudományos Minősítő Bizottság 1994.

⁵ Kérdőíves felmérés alapján. Lásd bővebben: Kirovne Dr. Rácz Réka Magdolna: Az éghajlatváltozás okozta hidrológiai katasztrófák elleni védelem oktatásának helyzete, fejlesztési lehetőségei PhD. értekezés, Budapest, 2014. NKE, 137. oldaltól

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Véleményem szerint a katasztrófavédelmi képzéseken túl minden iskolában az általános iskolától kezdve az egyetemig, doktori képzésekig fontos lenne ezen ismeretek mélyebb, rendszerszemléletű elsajátítása, hogy egy környezettudatosabb, felelősségteljesebb társadalomban élhessünk, gondolva a jövő nemzedékeire.

Véleményem szerint kiemelkedően fontos a katasztrófavédelmi tevékenységek tekintetében mind a megelőzés, mind a védekezés, mind pedig a következmények felszámolása során, hogy az új kihívásokra a szakemberek megfelelő képzés és kiképzés birtokában, új, hatékony módszerek, eljárások ismerete révén tudjanak reagálni.

Megelőzés tekintetében fontos az előrejelző rendszerek, a kockázatfelmérési módszerek, katasztrófa modellek aktualizálása, fejlesztése, valamint mind szélesebb körben történő terjesztése az állomány körében.

Az éghajlatváltozással kapcsolatos elméleti ismeretek anyaga tantermi foglalkozások keretében, frontális oktatás révén kerülhet leginkább átadásra.

A gyakorlati foglalkozások gyakorló pályákon, szimulációs helységeken, szituációs feladatok, terepgyakorlatok keretében hajthatók végre.

Véleményem szerint nagyon fontos a hazai éghajlatváltozással kapcsolatos tapasztalatokat nemzetközi szinten, szomszédos és távolabbi országok katasztrófavédelmi szakembereivel is megosztani. Erre nemzetközi szakmai konferenciák, gyakorlatok, továbbképzések keretében kerülhet sor például vezetési ismeretek, műveleti logisztika vagy a védekezés szervezése tekintetében.

A közszolgálati felsőoktatási rendszerben a következők segíthetnék az éghajlatváltozással kapcsolatos ismeretek, tapasztalatok megjelenését minden képzési szinten:⁶

- a tananyagok olyan szemlélettel történő bővítése, átdolgozása, aminek köszönhetően egyértelművé válik az éghajlatváltozás és az adott témakör közötti összefüggésrendszer, problémakör,
- a tanárok és oktatók felkészítése ennek a szemléletnek az átadására, ismereteik bővítése az éghajlatváltozás témakörében,
- adatbázis létrehozása a szélsőséges időjárási eseményekről, katasztrófákról, jellemzőikről, tapasztalatairól, melyhez hallgatók és oktatók egyaránt hozzáférnek,
- olyan gyakorló pályák kialakítása, melyek alkalmasak a szélsőséges időjárási események hatására bekövetkező helyzetek szimulálására, s így a hallgatók gyakorolhatják a következmények kezelését (hóhelyzeti mentések, viharkár felszámolás, stb.),
- szimulátorok, berendezések beszerzése, amelyek életszerűen mutatják be a különböző szélsőséges időjárási eseményeket, természeti katasztrófákat,
- az éghajlatváltozással kapcsolatos kutatási eredmények, publikációk tapasztalatok elemzése, beépítése az oktatásba, az oktatási anyagok naprakésszé tétele,
- az éghajlatváltozás lehetséges tűzoltási és műszaki mentési tevékenységet, polgári védelmet, illetve iparbiztonságot érintő hatásainak további vizsgálata,

⁶ A Katasztrófavédelmi Oktatási Központban készített interjúk alapján

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

- olyan társszervek, illetve intézmények felmérése és keresése, amelyek a szélsőséges időjárási eseményekkel vagy különböző katasztrófahelyzetekkel kapcsolatban végeznek modellszámításokat, kockázatelemzéseket, például: meteorológiai szolgálatok, vízügyi szolgálatok,
- nemzetközi konferenciák, gyakorlatok szervezése hallgatóknak és oktatóknak szélsőséges időjárási események és katasztrófák témakörben,
- azon modellek, szoftverek, módszerek elsajátítása és az oktatók, hallgatók kiképzése a használatukra, melyek a leginkább alkalmazhatóak a katasztrófavédelem hatékonyságának növelése érdekében.

AZ ÉGHAJLATVÉDELEM OKTATÁSÁNAK LEHETŐSÉGE ÖNÁLLÓ TANTÁRGYKÉNT

Jelenleg a NKE legtöbb képzési szakán az éghajlatváltozással kapcsolatos ismereteket nagyvonalakban a környezetvédelem vagy környezetbiztonság tantárgyakba beépítve oktatjuk. Ezek a tantárgyak a képzési szakokon a szabadon választható tantárgyak között szerepelnek, nem kötelező tantárgy.

Önálló tantárgyként az éghajlatvédelem oktatásának célja lehetne, hogy a hallgatók megismerjék az éghajlatváltozással kapcsolatos általános globális és hazai problémákat. Ezen túl pedig az éghajlatváltozás hatására kialakuló szélsőséges időjárási események és a katasztrófavédelmet, honvédelmet, közszolgálatot érintő újszerű, sokrétű feladatrendszer összefüggéseit.

Az oktatási tematika lehetséges főbb témakörei lehetnének:

- a hallgatók figyelmének felhívása arra vonatkozóan, hogy saját életvitelünk milyen hatással van a környezet terhelésére,
- a környezettudatos életmód lehetőségeinek ismertetése,
- az éghajlatváltozás hatásai a természetre, környezetünkre globális szinten,
- az éghajlatváltozás gazdasági hatásainak bemutatása; a figyelem felhívása az összefüggésekre a természeti és gazdasági károk tekintetében,
- az éghajlatváltozás hazai hatásainak ismertetése,
- az éghajlatváltozás és a szélsőséges időjárási események gyakorisága és intenzitása közötti összefüggések ismertetése,
- az éghajlatváltozás hatása az árvizek, belvizek alakulására,
- az éghajlatváltozás hatása az extrém mennyiségű és intenzitású csapadék megjelenésére és ennek hatásai például a villámárvizek alakulására,
- az éghajlatváltozás és az aszályos időszakok közötti összefüggések bemutatása; további összefüggésekre történő figyelemfelhívás, pl. aszályos időszak és erdő- és bozóttüzek kialakulásának gyakorisága között,
- szélsőséges időjárási események hatása az iparbiztonságot érintő veszélyhelyzetekre;
- szélsőséges időjárási események lakosságvédelmi vonatkozásai, például extrém vihar tömegrendezvényeken,

- az éghajlatváltozás hatásai a biodiverzitásra, s ennek további következményei. Például csapadékos tavaszt követően szűnyoginvázió nyáron,
- az éghajlatváltozás következtében kialakuló extrém hőmérsékleti értékek, valamint hőingadozások hatásai az emberi szervezetre; további összefüggések vizsgálata az időjárási frontok és például a közlekedési balesetek között,
- a globális éghajlatváltozás és a migráció közötti összefüggések feltárása,
- a szélsőséges időjárási események és a létfontosságú (kritikus) infrastruktúra védelem összefüggései,
- a katasztrófavédelem technikai eszközei alkalmazhatóságának korlátai extrém időjárási körülmények között.

AZ ÉGHAJLATVÉDELEM OKTATÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI A KATASZTRÓFAVÉDELMI KÉPZÉSEKEN OKTATOTT SZAKTANTÁRGYAK KIEGÉSZÍTÉSÉVEL

Véleményem szerint a képzések során az éghajlatváltozásról kapott mélyebb ismeretek hasznosak lennének, az önálló tantárgyként való oktatáson túl, számos tantárgy oktatásába beépíthetők, mert a hatások közvetve vagy közvetlenül befolyásolják az adott szakterületeket. Az éghajlatváltozás hatásainak ismerete hasznos az addigi katasztrófavédelemmel kapcsolatos ismeretek újragondolásában is.

Az éghajlatvédelmet éppen ezért lehet oktatni szintetikusán, a katasztrófavédelemmel kapcsolatos szaktantárgyak kiegészítő anyagaként és globálisan, önálló tantárgyként is. A katasztrófavédelmen belül számos szakterületet, a képzések során pedig számos témakört érintenek az éghajlatváltozás hatásai közvetve vagy közvetlenül, melyek újszerű kihívások elé állítják a vezetőket, valamint a beavatkozó állományt egyaránt.

A képzéseken belül ezek a témakörök a következők:

- katasztrófavédelmi ismeretek,
- tűzvédelmi ismeretek,
- árvízvédelmi ismeretek,
- belvízvédelmi ismeretek,
- környezetvédelem,
- katasztrófák következményeinek a felszámolása,
- tűzoltás- és műszaki mentés,
- közművédelem,
- katasztrófa előrejelzés,
- járványügyi ismeretek,
- katasztrófaföldrajz,
- tűzoltó- technika alkalmazási ismertek,
- vízből- jégről mentési ismeretek,
- létfontosságú (kritikus) infrastruktúra védelem,
- lakosságvédelem.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

A GYAKORLATI KIKÉPZÉS LEHETŐSÉGEI AZ EXTRÉM IDŐJÁRÁSI ESEMÉNYEK KÖVETKEZMÉNYEINEK FELSZÁMOLÁSÁRA

Véleményem szerint indokolt lenne a létrehozása egy olyan kiképzőbázisnak, ahol az állomány (a hallgatók) felkészülhetnek és készség szintre fejleszthetik a szélsőséges időjárási viszonyok által okozott helyzetek kezelését. Például árvízi védekezési munkálatok gyakorlata, ideiglenes védművek kialakításának lehetőségei, leszakadt felsővezetékek kárelhárítása, stb.

A Katasztrófavédelmi Oktatási Központ (KOK) tartozó Hatvan-Nagygombos Gyakorló Bázis az M3 autópálya mellett Hatvan város magasságában, annak külterületén lévő Hatvan-Nagygombos falu határában, már lakott területen kívül helyezkedik el.

Bár a bázis távol esik a KOK központi intézményétől, de fekvése, adottsága, kialakítása, lakott területektől való távolsága lehetővé teszi a tűzoltók tűzoltásra és műszaki mentésekre történő valós, életszerű gyakorlati felkészítését.

A bázis kb. 2 km² területen helyezkedik el. A bázis funkciója a tűzoltók gyakorlati felkészítésének biztosítása.

Hatvan-Nagygomboson a főbb gyakorlati lehetőségek a következők:

- például égető medence a nyílt téri éghető folyadék tüzek oltására,
- tűzoltó és műszaki mentő épület a zárt téri, elsősorban lakástüzek, pincetüzek oltására,
- tűzoltó és műszaki mentő épület alá és megtámasztási feladatok ellátására,
- állandóra telepített tömegszállító és teherszállító gépjárműroncsok a közúti műszaki mentési feladatok és veszélyes anyagot szállító járművek baleseteinél felmerülő feladatok gyakorlására,
- rendszeresen cserélődő személygépjármű roncsok a közúti járművek tűzoltási és műszaki mentési feladatainak gyakorlására,
- beton szerkezetű, csatornafedélű kb. 4 méter mély akna a mélyből mentési feladatok gyakorlására,
- vihkárok elhárítása például favágás, tetőkárok elhárítása, alá-, meg- és kitámasztási feladatok, pincéből, vagy medencéből vízeltávolítás gyakorlása,
- honvédség által hátrahagyott fa, illetve beton híd szelvény műszaki mentési feladatok gyakorlására. Ezek állapota nem biztonságos, ezért csak korlátozottan lehet igénybe venni.

A Hatvan-nagygombosi Gyakorló Bázis alkalmas éles helyzetek, balesetek, tüzek szimulálására, ami a tűzoltók gyakorlati felkészítésének a lényege.

Minél közelebbi gyakorlati helyszínek megválasztására törekednek – nem csak a gazdaságosság – hanem az idővel való spórolás tekintetében is (minél kevesebb az utazás, annál több idő jut a gyakorlatra).

1. kép: Tűzoltási gyakorlat Hatvan- Nagygomboson az égetőmedence használatával⁷

A GYAKORLÓBÁZIS FEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEI A SZÉLSŐSÉGES IDŐJÁRÁSI ESEMÉNYEK OKOZTA KIHÍVÁSOKRA TÖRTÉNŐ KIKÉPZÉS ÉRDEKÉBEN

Az éghajlatváltozásra való felkészítést szükséges az oktatási rendszer minden szintjébe beépíteni az elméleti képzés és a gyakorlati kiképzés keretében egyaránt.

A hatvan- nagygombosi gyakorlóbázis nem korszerű, nem felel meg minden tekintetben a kor fokozódó kihívásainak és az elvárható európai színvonalnak, annak ellenére sem, hogy az országban ez az egyetlen éles események szimulálására alkalmas kiképző terület a katasztrófavédelemnek.

Az elmúlt években több kezdeményezés és terv is született egy korszerű kiképzőbázis létrehozására, vagy a hatvan- nagygombosi bázis fejlesztése, vagy egy új komplex bázis létrehozása révén.

A továbbiakban a szélsőséges időjárási eseményekre történő kiképzés hatékonyságának növelése érdekében szükséges létesítményekre hívom fel a figyelmet indoklással együtt, függetlenül attól, hogy a korszerűsítés Hatvan- Nagygombosban vagy máshol zajlana-e.

KÖZÚT ÉS VASÚTI PÁLYA SZINTBELI TALÁLKOZÁSÁT IMITÁLÓ GYAKORLÓ TERÜLET⁸

A katasztrófavédelem beavatkozó állományának műszaki mentési feladatainak jelentős részét képezi a közúti és kötöttpályás járművek baleseteinek felszámolása.

⁷ Katasztrófavédelmi Oktatási Központ Tűzoltási- és Mentési Szakcsoport fényképe

⁸ Katasztrófavédelmi Oktatási Központ anyagai alapján

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Szélsőséges időjárási körülmények között a közlekedési balesetek száma megnő, a járművezetők koncentrációs képessége, türelme, figyelve csökkenhet, bizonyos körülmények között a látási viszonyok jelentősen romlanak.

A kiképzés nélkülözhetetlen részét képezi az ilyen jellegű kereszteződésekben történő balesetek imitálása, s ennek révén a hallgatók felkészítése az ilyen helyzetekre.

Nemcsak műszaki mentési tevékenységet, de a közúti és vasúti járművek együttes tűzeseivel kapcsolatos, illetve a veszélyes anyagok jelenlétében történő beavatkozás szabályainak, taktikájának megismertetését is lehetővé teheti egy ilyen gyakorló terület.

KÖZÚT-KÖZÚT SZINTBELI KERESZTEZŐDÉS KIALAKÍTÁSA⁹

A fentiekben már felhívtam a figyelmet arra, hogy a rendkívüli időjárási események megnövelik a közlekedési balesetek bekövetkezésének valószínűségét. A leggyakoribbak ezek közül is a közúti balesetek.

A kiképzés színvonalas végrehajtásához elengedhetetlen, hogy valóságghú körülmények között gyakorolhassák a hallgatók a közúti balesetek során végrehajtható műszaki mentési feladatokat, a forgalom lezárását, helyreállítását, illetve a szükséges tűzoltó gépjárművek kezelését.

A közúti járművek tűzeseivel, baleseteivel kapcsolatos műszaki mentési feladatok bemutatását és gyakorlását, valamint a veszélyes anyagok jelenlétében történő beavatkozás szabályainak, taktikájának megismertetését segítené egy valóságghú közúti kereszteződés kialakítása.

AUTÓPÁLYASZELVÉNY KIALAKÍTÁSA

A gyors közlekedésből adódó rendkívül súlyos autópálya balesetek felszámolásának gyakorlása, illetve a szélsőséges időjárás okozta (például 2013. március 15-i extrém havazás) tömeges balesetekre, katasztrófavhelyzetekre történő felkészítés elősegítése céljából szükséges az autópályaszelvény kialakítása.

(A fenti kereszteződések, útszakaszok csak akkor tölthetik be rendeltetésüket, ha különböző vasúti és közúti járművek is rendelkezésre állnak a gyakorlatokhoz.)

Tekintettel arra, hogy ezek a járművek felgyújtásra, felborításra kerülnek az élethű szituációk elérése érdekében, ezért indokolt úgy átalakítani őket, hogy a fokozott igénybevételnek is ellenállóak legyenek.)

ÁRVÍZVÉDELMI TÖLTÉS KIALAKÍTÁSA

Hazánk mindig ki volt és ki is lesz téve az árvizek kártételeinek földrajzi elhelyezkedéséből adódóan, valamint az értekezés második fejezetében bemutattam, hogy az éghajlatválto-

⁹ Katasztrófavédelmi Oktatási Központ anyagai alapján

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

zás hatására az árvizek gyakorisága és intenzitása várhatóan nőni fog. A fentiek figyelembevételével elengedhetetlen az állomány felkészítése az alapvető árvízvédelmi feladatokra.

Fontos, hogy a hallgatók ne éles helyzetben kényszerüljenek arra, hogy megtanulják például a deponálás, a homokzsák töltés és felhasználás szabályait, módszereit.

A különböző ideiglenes árvízvédelmi védművek kialakítását is szükséges begyakorolni, ezért az ehhez szükséges eszközök és anyagok beszerzése is indokolt véleményem szerint.

KÖZÉPMAGAS ÉS MAGAS ÉPÜLET ÉPÍTÉSE

A nagyvárosokban jellemző, tűz- és katasztrófavédelmi szempontból legveszélyesebb középmagas és magas lakóépületek, irodaépületek vagy ipari létesítmények tüzeinek tűzoltás-taktikai gyakorlása, illetve a magasból történő életmentések gyakorlása céljából szükséges egy ilyen jellegű gyakorlóépület kialakítása is a már meglévő kétszintes családi házat imitáló gyakorlóépület mellé.

MESTERSÉGES TÓ KIALAKÍTÁSA (VÍZBŐL, JÉGRŐL MENTÉS)

A vízből történő emberélet, állat- és tárgymentés gyakorlása céljából, illetve a vízi járművek (kishajók) baleseteinek, tüzeseteinek gyakorlása céljából szükséges egy mesterséges tó kialakítása.

A fenti feladatok begyakorlása az egyre gyakoribbá váló nagy intenzitású árvizek elleni védekezés szempontjából is fontos.

KÜLÖNBÖZŐ KÖZMŰVEK KIALAKÍTÁSA

Az extrém viharok miatt egyre sűrűbben jelentkezik feladatként a katasztrófavédelem beavatkozó állománya számára a gáz, elektromos, víz- és csatorna rendszerű közművekben keletkezett károk miatt kialakult veszélyhelyzet elhárítása. Ezért fontos a legjellemzőbb közműveket, föld alatti közműalagút szelvényben, illetve légvezeték szakaszban szemléltetni, illetve ezek segítségével az esetleges veszélyhelyzetek elhárítását begyakoroltatni.

ÉPÜLETROMOK KIALAKÍTÁSA

Tűz, robbanás, földrengés, orkán erejű viharok, ár- és belvizek okozta súlyos épületkárok imitálására szolgáló épületrom kialakítása szükséges, amelyben elsősorban a sérültek romok alóli felkutatását és mentését célszerű gyakorolni.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

KÜLÖNBÖZŐ SZIMULÁCIÓS HELYSÉGEK, GÉPEK ÉS SZITUÁCIÓS SZOBÁK KIALAKÍTÁSA A KÖVETKEZŐ FELADATOK HATÉKONYABB OKTATÁSA CÉLJÁBÓL¹⁰

- a hatósági feladatok, ellenőrzések, helyszíni szemlék helyes végrehajtása,
- a tűzvizsgálat témakörben a tűz keletkezésének, továbbterjedésének jellemzői, azok helyes értékelése, a bizonyítékok rögzítése és helyes értékelése,
- iparbiztonsági feladatok (KML) veszélyes anyagok kimutatás jártassági szimulációs környezet kialakítása,
- a tűzoltó gépjárművek szakszerű és biztonságos kezelése,
- veszélyes anyagok jellemző tulajdonságainak, reakcióinak bemutatása,
- a tüzesetek jellemző jelenségei,
- a katasztrófavédelem területén használatos informatikai és híradástechnikai eszközök helyes alkalmazásának gyakoroltatása.

BEFEJEZÉS

Úgy gondolom, hogy a közszolgálati oktatás egyik fontos feladata, hogy a képzéseket elvégzett szakemberek megismerjék a szélsőséges időjárású események hatására kialakuló helyzetek összetettségét. Rendszerszemlélettel átlássák ennek a hatását a rendvédelmi, honvédelmi szervezetek hatékony működésére. Ezen túlmenően értsék is meg szerepüket, felelősségüket a problémák megoldásában, valamint az éghajlatváltozás hatásaihoz való felkészülésben.

A Nemzeti Közszolgálati Egyetem hallgatóinak ismereteit úgy gondolom, hogy érdemes bővíteni az éghajlatvédelem oktatása révén, hiszen az „oktatás jelenti a megoldást a legtöbb problémára, amellyel ma szembenéz a világ, ez a megoldás a szegénységre és a környezetvédelmi kihívásokra is. Viszont lényeges, hogy időben, mielőbb kell cselekedni, különben túl késő lesz megoldani ezeket a globális kihívásokat.”¹¹

FELHASZNÁLT IRODALOM

Padányi József: Éghajlatváltozás és a biztonság összefüggései, *Hadtudomány*, 2009/1-2., p. 42., http://mht.eu/hadtudomany/2009/1_2/033-046.pdf letöltés ideje: 2016. július 21.

Kirovne Rác Rózsa Magdolna: Az éghajlatváltozás okozta hidrológiai katasztrófák elleni védelem oktatásának helyzete, fejlesztési lehetőségei PhD. értekezés, Budapest, 2014. NKE, Padányi József: A Magyar Honvédség műszaki csapatainak lehetőségei és feladatai békeidőben a természeti- és civilizációs katasztrófák megelőzésében és a következmények felszámolásában. Kandidátusi értekezés Budapest, Tudományos Minősítő Bizottság 1994.

Katasztrófavédelmi Oktatási Központ interjúk <http://kok.katasztrofavedelem.hu/> <http://uni-nke.hu/hirek/2016/07/11/vilagtalalkozo-budapest-fokuszban-az-oktatas> letöltve: 2016. 07. 14.

¹⁰ Katasztrófavédelmi Oktatási Központ anyagai alapján

¹¹Federico Mayor Zaragoza, az UNESCO volt főigazgatója <http://uni-nke.hu/hirek/2016/07/11/vilagtalalkozo-budapest-fokuszban-az-oktatas> letöltve: 2016. 07. 14.

KORNÉL KONDÁS¹**Roles of the Action Control Centre in case of cyber attack against the IT system controlling the electronic ankle monitors****A Tevékenység Irányítási Központ szerepe az elektronikus lábbilincsek működését felügyelő informatikai rendszer ellen történő támadás esetén****Abstract**

In this article the author presents the tasks of the Action Control Centre in case of attack against the IT system which controls the electronic monitoring device of individuals whose personal liberty is restricted. Furthermore, the author sketches what kind of immediate and long term measures should be done by the Police if there is a mechanic or cyber attack against this IT system.

Keywords: Individual whose personal liberty is restricted, person in house detention, prohibition of leaving residence, electronic ankle monitor, IT system, cyber attack

Absztrakt

A szerző a cikkben bemutatja a Tevékenység Irányítási Központ feladatát az elektronikus lábbilincset viselő, személyi szabadságukban korlátozott személyek ellenőrzésére szolgáló technikai eszközt felügyelő informatikai rendszer ellen bekövetkezett támadás esetén. Váolja, hogy ha a számítógépes rendszer ellen akár mechanikus, akár kiber támadást követnek el, abban az esetben a Rendőrségnek milyen azonnali és hosszú távú intézkedéseket kell fogatósítania.

Kulcsszavak: Személyi szabadságában korlátozott személy, házi őrizetes, lakhelyelhagyási tilalom, elektronikus lábbilincs, informatikai rendszer, kiber támadás

¹ Nemzeti Közszoigálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz hallgató - National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, E-mail: kondaskornel@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9666-7971

INTRODUCTION

As a result of the strict criminal policy of the Hungarian government and the unrelenting pre-trial detention practice of the criminal courts the capacity expansion program of the law enforcement (i.e.) is unable to keep the step. Presently prisons operate with 143 per cent average saturation, while in case of pre-trial detainees the situation is even worse, as since 2013, when as a result of the modification of the law on criminal procedures the upper time limit of the pre-trial detention was abolished.

Since 15 May 2013 the police can monitor the movements of the suspects placed under home detention with an electronic tracking device.

This solution is more cost efficient, ensures constant supervision, and minimizes the escape risks. It can be said it works, however it is still a question whether the legislatures and the IT professionals installing and operating the IT system which runs the electronic ankle monitor has considered how the IT system reacts in case of a cyber attack – how the supervision of the persons placed under the criminal procedure whose personal freedom is restricted shall be executed – in case of such attack? The purpose of the article is to highlight, what immediate actions are to be done by the employees of the Action Control Centre being in charge in case of such an attack.

APPEARANCE OF ELECTONIC ANKLE MONITORS IN HUNGARY

The court may impose various coercive measures to proceed successfully a prosecution against the suspects. Out of the coercive measures prohibition of leaving residence and the home detention are those which limit personal freedom, and where the court may order the application of electronic ankle monitor.

Prohibition against leaving residence: By the 1998 year Act XIX. 137. § (1) Law on Criminal Procedure „*The prohibition of leaving residence restricts the freedom of movement and the free selection of residence of the person under sentence; the person under the prohibition against leaving residence may not leave the designated territory, area without permission, may not change his place of residence and domicile.*” [1]

Home detention: By the 1998 year Act XIX. 138. §⁴⁰⁷ (1)⁴⁰⁸ Law on Criminal Procedure „*The home detention restricts the freedom of movement and the free selection of residence of the person under sentence. In case of home detention order the person under sentence may leave the domicile designated by the court only for the purposes specified in the court decision, in particular in order to ensure the normal needs of daily life or for the purposes of health treatment for the time and distance as prescribed in the resolution (travel purposes).*” [1]

In certain cases the court may designate movement zone or routes, eg. in case the suspect needs to take medical treatment regularly, or has appear at court, or if nobody can do the shopping for him. The court may also order the police to monitor the compliance with the home detention rules by using technical devices tracking the movements of the suspect.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

The electronic tracking device colloquially mentioned as ankle monitor is applied in Hungary since 15 May 2013. Before 1 January 2014 it could be applied only with the prior consent of the suspect, but since then its application can be ordered without such consent. The court may request the support of the police to the technical survey of the area. The public protection specialists and the IT professionals identify whether the basic conditions are provided for the operation of the device, eg. if there's connection to public electricity, eligible signal strength to ensure that the device sends signals to the observatory office.

In mid-November, this year, cca. 409 suspects in custody were recorded out of whom 283 person, i.e. 69 per cent of them were monitored by the police through electronic tracking device. By the application of the device the all-day supervision is ensured in a way that it does not require live force, therefore more police officers can be commanded to public domains increasing the population's subjective comfort of security. Based on data from 2 years ago the monitoring of home detention costs half million forint less when electronic ankle monitor is applied compared to the costs of the 24 hour constant police supervision. [2]

The attachable device (see picture) is able to supervise the suspect in two steps. In the first round there is an internal unit in the designated domicile, which sends a preliminary signal to a computer at the county headquarters' operations control centre in case the detainee leaves the designated area. In such case the attached device signals by vibration to the suspect as well. Then the tracking device switches to GPS signalling within a few seconds by which the police can precisely identify the actual position of the detainee and can follow his movements. Concurrently with the alarm a police officer can be commanded to the spot, so we immediately start to search the suspect violating the rules of home detention. The chain part of the device when fitted forms circuit. If somebody tries to break or damage it, the device immediately signals to the control centre even if the battery of the attached tracking device is running out.

By this supervising method the risk of escape is much lower than it used to be when the colleagues checked recurrently on case by case basis whether the suspects keep the rules of the coercive measures. Presently 22 home detainees are escaping, but there's none whose supervision was ordered by the court via using an electronic tracking device. [2]

Figure 1: Electronic tracking device [3]

RELATIONSHIP BETWEEN THE INFORMATION OPERATIONS AND THE NEW TYPES OF SECURITY CHALLENGES

Information operations *INFOOPS*²: Mean the activities coordinated within the physical, information-based and cognitive dimension, which are able to influence the decision makers by affecting the opposite partner's information, information-based processes and information communication systems to achieve their political and military objectives simultaneously protecting and effectively utilizing the similar own processes and systems. The information operations are the integrating, synchronizing and coordinating operations between the applied information capabilities with a purpose to achieve and maintain information superiority on every level (political, military [strategic, operational and tactical], economic, cultural etc.) and at all time (peace, crisis, war). [4]

In order to reach its objectives the information operations realises its effects on physical, information and cognitive (human perception and consciousness) dimensions.

² Information Operations

As a result of the appearance of information era, information environment, information society and the digital, precision and network militaries, the operating areas and ranges of military operations expanded further. Besides the land-, sea-, air- and cosmic theatre of war another range of warfare appeared what is called information war scene. The information battlefield is actually the operating environment of information operations, which are interpreted in three dimensions (physical, information and cognitive dimension). [5]

The functioning of the information society fundamentally depends on that numerous information systems are using the internet. Therefore the security of internet is – being a critical structure itself – is essential from nation-security point of view, which should be taken into account in the course of organizing the protection of critical information infrastructures. Furthermore, in a country numerous systems organised into network operate which are not connected to the Internet. The vast majority of the management systems of law enforcement and military organisations operate in isolated, closed networks and are not connected directly to the Internet.

If the intention is to decrease the enemy's attacking capabilities, these networks has to be reached in the cyberspace via electronic routes within the entire frequency range. That is why such way of protection, the electronic ankle monitor - chosen as main subject of my article - and the related supervisory system connected into such network is of utmost importance.

As the cyber superiority is interpreted as part of the information superiority its achievement can be realized through the cyber warfare continued within the information operations.

The network warfare within the information dimension is nothing else than the whole of operations continued within the cyberspace, in other words cyber warfare. [5]

CATEGORISATION OF ATTACK METHODS

The cyberspace attack can be done in direct and indirect ways. In the course of a direct cyberspace attack the attacking party on one hand gets into the communication systems and computer-networks bypassing the different information security rules, accessing the different databases etc. and thereby getting useful information. On the other hand destroys, alters, deletes, etc. information important for the opposing party by confusing signs, misleading information, introducing malwares. In the course of an indirect attack, the attacking party makes available to the other party its own misleading information, or continues misleading network activity, and misleads as well as influences the situation-assessment, or overloads the system with false data, resulting that the network access shall be obstructed.

The purpose of the cyberspace protection is to keep up the access to the information, information-based processes within the own network based information systems, and to ensure the effective usage of these systems in times of peace, crisis or conflicts equally. The protection of the network based information systems ensures the maintaining of our management capabilities by exploiting the possibilities dwelling in our own systems, and

hinders enemies to intervene into our information systems. Minimizes the vulnerability of our own information systems and the mutual confusions between them.

Important element of the cyber warfare is the computer-network warfare, which also means attacking and defensive capabilities.

The *attacking of the computer networks* on one hand means the mapping, exploring of networks, on the other hand means actual attack. Possible purposes: disablement of computer systems, emerging unreliable operation (by generating data errors), data theft (for purpose of making money or selling), unauthorized use, or related data collection, impersonation both on the user side both in respect of the service provision, information collection for intelligence (via interception, by watching system operation), entering false data into the system, or threats, blackmail, or applying the above mentioned to these actions.

A computer network attack tools include a variety of malware, malicious programs, which are called Malware³. The Malware³ is collective name for software of common features that get into the system without having been authorized so by the specific user. All software classified as malicious, which is not ensuring the proper functioning of a computer system or network.

Today, these types and variety software are constantly widened, so clear categorization is almost impossible. The best known of these programs: viruses, software worms, trojans, rootkits, browser-deteriorators, back door (backdoor) programs, keyloggers, spam proxies, spyware and adware programs, and the line goes on. The non-program types of malware are among others the spams, hoaxes, and the phishing, which pose a threat in the form of text information to the system and to its user. The malicious software can modify the programs, can occupy resources, manipulate data, can result hardware failure, while their removal require proper tools, time and energy, and in some cases require special expertise. [5]

The attacker rarely can access a remote computer and its data in a simple, one-step process. A wide variety of methods exist to a network attack, (eg. Sniffing, Spoofing, Session Hijacking, Spamming, Man-in-the-Middle Attack and the most commonly used Distributed Denial-of-Service / DDoS / Attack) so the attacker just needs to have the right expertise to combine the attacking tools with the appropriate methods. [5]

BASICS OF PROTECTING COMPUTER NETWORKS

Protection means the conservation of a private computer-network, that is implemented in order to prevent, making it difficult for an attacker to acquire the data and information stored in the databases, and to intentionally destroy or to make inoperable the information system.

³ Malicious Software

The implementation of the protection of computer networks can be passive and active. Passive protection methods and devices can be: firewalls, virus scanners, access control, intrusion detection and adaptive responses.

Joint and complex application of listed methods and tools of computer network protection used in cyber warfare increases the security of the networks that is IT security. Confidentiality, privacy (protection against interception) integrity (protection against modification of data), and availability can be ensured in case of application of effective protection of data stored in the computer system.

One of the most widely accepted design principle of a secure network construction and implementation of protection also applied in practice is the so-called *PreDeCo methodology* that implements the development of a protection based on three interdependent and complementary controls. These are as follows:

- Preventive controls;
- Detective, ie. recognition and controls
- Corrective, ie. avoidance controls .[6]

The protection is not only physical and technical protection, but also the provision of appropriate logistical means and trained professional.

The *preventive controls* ensure the prevention of security incidents, the elimination of vulnerabilities forming basis to attacks and setting up barriers to their exploitation. One of the most effective preventive method is the vulnerability assessment, in the course of which experts specialized for this purpose carry out a comprehensive and in-depth investigation on the computer network.

The *detective controls* mean the collecting, authentic recording and displaying of the attack traces both before, during and after the incident occurred. Detecting breaking-in as quickly as possible is one of its most important elements, so as to limit the adverse effects (such as a virus) to spread and allows to begin the recovery activities s soon as possible.

The *corrective controls* are usually activated after that the attacks occurred, and attempt to eliminate the root cause of security incidents as well as minimize the damage that might occur. The ultimate goal is to restore the defect-free, normal state as soon as possible, which consequently also includes a number of preparatory activities - such as performing backups, creating a disaster recovery plan [6].

ROLES OF OPERATION MANAGEMENT CENTER (OMC)

The OMC staff member in charge, a professional police officer enters the program developed by 3M IT company using the user name and password generated to that specific user (see Figure 2), afterwards he will be able to control on a computer's monitor - designated specifically for this purpose in the centre - the movements of the persons wearing the electronic ankle monitor. The data and information on the persons wearing the electronic ankle monitor is available both in written and electronic forms.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

*Figure 2: Front page of the electronic tracing system's IT program
(The picture was prepared by the author)*

The zone designated for the restricted persons is indicated with green circles and squares in the same colour on the monitor in normal, trouble-free status.

In case of a person restricted by home detention, the judge in its resolution decides about the place is that the person subject to the proceedings may not leave. Usually it is within the administrative borders of the restricted person's residence (Figure 3.)

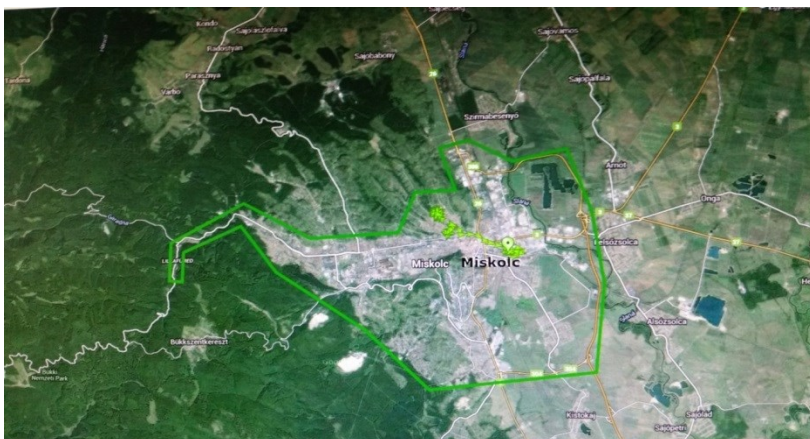

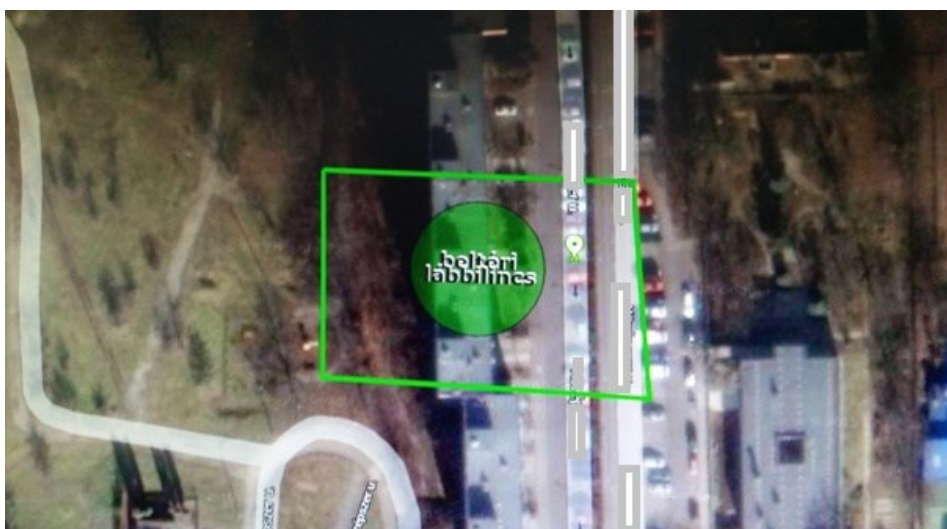
Figure 3. Designated zone for a person wearing an electronic ankle monitor being under prohibition on leaving residence [Picture prepared by the author]

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

In case of a person under prohibition on leaving residence the judge also designates in his resolution on the restriction of personal freedom exactly which is the hour interval on every day when the restricted person is allowed to leave the residence and the joint, fenced territory designated for home detention to ensure the normal everyday needs, or for medical examination or medical treatment, however is not allowed to leave the administrative borders of the municipality (see Figure 4.).

In this case before the arming of the ankle monitor on the restricted person, these data has to be recorded in the IT system.

*Figure 4: Designated zone for a person wearing the electronic ankle monitor in case of home detention
(The picture was prepared by the author)*

In case the IT system perceives altering status than the normal status, it indicated it with a signal to the staff working in the centre.

Following such signal alarm the OMC Duty orders the personal checking of the restricted person to be done by a police officer.

If despite that the establishment of protection has been done based on the three inter-dependent and complementary controls, i.e. the *PreDeCo methodology* and the attack (such as a virus or worm) against the IT system supervising the electronic ankle monitor occurs (against either level), it is immediate task of the Operation Management Centre staff to inform and instruct the police officers to take care of the guarding of the person(s) wearing the ankle monitor.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

In case of a cyber attack the OMC decides in respect of the persons wearing the ankle monitor, also considering the court resolution that two police officers guard the restricted person on the spot constantly or recurrently at specified intervals.

In case the judge announcing the relevant resolution does not prescribe the frequency of restricted person's manned guarding in case of such attack or malfunction of the ankle monitor for any other reasons, in such case the police chief of the public protection department as per the address of the restricted person decides whether the person wearing the ankle monitor is needed to be watched constantly until the system is functioning smoothly again, or it is enough to check recurrently by the public police officers.

Such decision of the department head on the intensity of watching is made by taking into consideration the criminal records, the weight of the ongoing criminal proceedings, and the conduct of the person under the criminal proceedings.

Following the detection of the cyber attack the OMC responsible on duty immediately notifies his superior, the information specialist on duty, as well as the deputy county police chief. Instructions are determined to them not to touch the computer system in question or the computer itself between noticing the attack until the arrival of the IT specialist in order to avoid further injury and for the preservation of data.

Notifies the Hungarian contact person of Geoview, who is responsible for operation of information systems supervising and managing the electronic ankle monitors.

Following the specified notification through the alarm chain a detailed report is to be prepared on the extraordinary case.

Following the collection of necessary information the deputy police chief informs the Main Duty of the ORFK (national police headquarters) about the events and constantly keeps contact with the IT specialist on duty ordered in, who immediately does the necessary IT security measures for the troubleshooting of the attack against the IT system within the frames of *detective control*. The Main Duty of the ORFK immediately has to order – via police officers sent to the spot – the watching of the target person until the troubleshooting of the IT error and the and the smooth restart of the system.

CONCLUSION

In connection with the electrical tracking device the authorities concerned (police, penal institutions, etc.) do not possess presently such a coordinated and unified procedure which would handle satisfactorily the incidentally occurring problems.

It is obvious that solving this issue is becoming more and more urgent as both financially and due to other reasons it is important to form the unified legal background as well as the executive protocol.

Therefore, in case of attacking the IT system that directs and controls the electrical tracking device the public protection forces are taken away from the public area for the to secure the necessary manned guarding.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Within the framework of public procurement tender a foreign company obtained the electrical tracking tender, so presently this company operates the related IT system.

The 3M produced the tracking devices and the related accessories.

In my opinion after finishing the test period the Home Ministry should strive that during production use the Police should be not just the user but the exclusive operator of this IT program.

The Ministry should strive that the user, in the present instance the Police should operate the IT system shown in my article, as they do it in the case of other IT systems.

I mention as an example the Robotzsaru (Robocop) integrated data processing and electric document managing system that is operated and developed by the Police.

I believe it does not give full security in case of a planned Cyber attack, either, but reaction can be quicker, more effective and efficient if all the units needed for the operation of the system are under the direction of one organisation.

In the article I highlighted that after obtaining the public procurement tender the 3M IT company operates the IT system controlling electronic ankle monitors, and the Hungarian Police is only the user.

This situation, in case of a cyber attack results in slower reaction and a huge chaos.

For the Home Ministry it would be more practical to reach that the whole IT system, that controls the electronic ankle monitors, should be integrated in the Robotzsaru Neo IT system, or as a separate unit it should be under the control, direction and operation of the Police.

LITERATURE USED

- [1] 1998. évi XIX. törvény, a büntetőeljárásról, http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=34361.312864, [letöltés ideje: 2015. 12. 06.],
- [1] 1998. évi XIX. Act on Criminal Law, http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=34361.312864, [letöltés ideje: 2015. 12. 06.],
- [2] Harle Szilvia: Biztosabb a házi őrizet lábbilincsel. <http://police.hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/zsaru-magazin/biztosabb-a-hazi-orizet-labbilincsel>, [letöltés ideje: 2015. 12. 06.],
- [3] Munkácsy Márton: Minden vádlott erre vágják. <http://vs.hu/kozelet/osszes/minden-vadlott-erre-vagyik-0218#!s2> [letöltés ideje: 2015. 12. 06.],
- [4] Haig, Zs.: Az információk hadviselés kialakulása, katonai értelmezése. In: Hadtudomány, XXI. évf. 1-2. sz. 2011. pp. 12-28. ISSN 1215-4121 (http://mhtt.eu/hadtudomany/2011/1/HT-2011_1-2_4.pdf) [letöltés ideje: 2016. 01. 15.],
- [5] Haig, Zs.; Várhegyi, I.: A cybertér és a cyberhadviselés értelmezése. In: Hadtudomány, elektronikus szám pp. 1-12., 2008, ISSN 1215-4121 http://mhtt.eu/hadtudomany/2008/2008_elektronikus/2008_e_2.pdf, [letöltés ideje: 2016. 01. 15.],
- [6] Haig, Zs.: Információ - Társadalom - Biztonság. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest 2015. pp. 182-185. ISBN 978-615-5527-08-1

SÜTŐ ÁKOS¹**A rendészet és a honvédelem közös sajátosságai a különleges jogrend talaján*****The common features of Policing and Home Defence in special law*****Absztrakt**

A szerző a cikkben bemutatja, hogy a kapcsolat miként alakult az idők során a rendészet és a honvédelem területén, külön figyelmet szentelve a normál békeidő állapottól eltérő különleges jogrend idejére.

A szerző a cikkben bemutatja az olvasó számára a különleges jogrendet érintően, azok jogtörténetét a kezdetektől napjainkig, illetve kiegészíti azt a honvédelmi és rendészeti sajátosságokkal, ezzel színesebb képet adva mibenlétükről és összevetést ad a két terület kapcsolódási pontjaival.

A cikkben a szerző foglalkozni kíván általánosságban a rendvédelem és a honvédelem területeivel külön és összefüggéseiben egyaránt, azok egymást lefedő jogszabályainak áttekintésével és a gyakorlatban megvalósuló tapasztalatok felhasználásával. Megállapításokat kíván tenni a szerző arra irányulóan, hogy a vizsgált két terület közt kapcsolóként jelenik meg a minősített időszakos működés, amivel érzékelteti azok együttműködésének fontosságát.

Kulcsszavak: különleges jogrend, rendészet, honvédelem, együttműködés

Abstract

The author in his article presents the contact how develop over time in theme of policing and home defense, it is paid attention to special law's time, that isn't same with the normal peace conditions.

The author in his article presents for the reader contact with a theme of special law, legal history from the beginning to the end, and completes it with specialty of homedefence and policing aspects. It gives colorful image to their exist and comparison with two area's interfaces.

¹ c. r. százasos, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Rendőr-főkapitányság, Email: suto.akos@freemail.hu
ORCID: 0000-0002-2764-0767

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

In the article the author usually wishes to deal with the area of policing and the home defence, separately and together, with overview both area's law and uses experiences in practice. The author wishes to do statements at examined both area to appear the war time operation, as a bond, with presents the importance of cooperation.

The author in his article presents the contact how develop over time in theme of policing and home defense, it is paid attention to special law's time, that isn't same with the normal peace conditions.

The author in his article presents for the reader contact with a theme of special law, legal history from the beginning to the end, and completes it with specialty of homedefence and policing aspects. It gives colorful image to their exist and comparison with two area's interfaces.

In the article the author usually wishes to deal with the area of policing and the home defence, separately and together, with overview both area's law and uses experiences in practice. The author wishes to do statements at examined both area to appear the war time operation, as a bond, with presents the importance of cooperation.

Keywords: *special rule of law, common features of policing, home defence, cooperation*

BEVEZETÉS

Napjainkban – ahogyan megelőző időszakokban is már többször – megjelent egyfajta igény a társadalomban a biztonságra, melyet a szakma úgynevezett biztonsági stratégiákban szokott lefektetni és az igénynek ekképpen érvényt szerezni.

Az elmúlt évtizedek tudományos kutatásai minduntalan értekeztek a honvédelmi, valamint a rendészeti szervek fejlesztésének lehetőségeiről és ezáltal a (köz)biztonság hatékonyabb védelmének növeléséről. Ezen túl a közelmúltban – tekintve hogy nemzeti ügy lett mindebből – az új alkotmányozással felülvizsgálatra került ezen szervezetek kormányzati irányítására, a haza, illetve közrend és a közbiztonság védelmében viselt kormányzati felelősségére, valamint az egyes szervek működésére vonatkozó szabályok összessége, melyek részben tartalmazzák ezen igényeket és azok érvényesítésének szabályozása megvalósult.

Ugyanakkor megállapítható az, hogy a védelem és az ahhoz kötődő igazgatás szilárd alkotmányos alapokat és fejlett közjogi szabályozást kíván, mely a honvédelmi szervek számára hatékony eszközöket biztosít az ország függetlenségének, területi épségének és határainak a védelmére, valamint a rendészeti szervek számára a jogellenes magatartások megelőzéséhez, megszakításához és az állami büntetőigény előkészítéséhez. Mindezek együttese megalapozza a rendészeti és honvédelmi intézkedések törvényességét, védelmezik az emberi jogokat, valamint érvényesítik a hatalmi ágak elválasztásának elvét.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Ezen nézőpontból érdekes megvilágítást nyer az, hogy a törvényi szabályozás megszűnésénél, miként jelenik meg az új alkotmány talaján a szakszerű és jogszerű közszolgálatot garanciálisan biztosító rendvédelem és honvédelem és azok hogyan kerülnek elválasztásra, különös tekintettel a háborús és egyéb minősített időszakok idején.

A KÜLÖNLEGES JOGREND HAZAI ALKALMAZÁSÁNAK JOGTÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEI

A magyar történelem korai és a késő-középkori időszakaiban az uralkodók gyakran nyúltak (még a magyar országgyűléssel szemben is) a kivételes hatalom intézményéhez, gondoljunk csak a hazánk független létét veszélyeztető külső háborúk időszakára. A háborús veszély mellett az ország belső rendjének fenntartásában is ugyanez volt elmondható, ugyanis a nemesi kiváltságokat veszélyeztető rendzavarások megszüntetésére különleges intézkedések bevezetése volt jellemző. Ezen időszakra jellemző, mint közigazgatási egység, a vármegyerendszer. Ennek keretében a rendfenntartói, biztonsági-katonai feladatokat az ispán vezette, aki mint parancsnok jelent meg ezen igazgatási hierarchia élén. Az igazgatás középső szintjén a nemesi vármegyék jelentették, élükön a főispánnal, aki a rendőri feladatok irányításáért is felelt.

A feudális korban a különleges jogrend kihirdetésére elegendő volt a „véres kard” körbehordozásának intézménye, majd ezt fokozatosan felváltotta az uralkodó, vagy az uralkodó által kijelölt vezető (hadvezér, nádor, kormányzó) kivételes hatalommal való felruházásának jogintézménye.

Az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc során, majd az 1867. évi kiegyezést követő időszakban a magyar kormánynak széleskörű jogalkotási lehetőségeket teremtett a szükségrendeletek útján történő rendkívüli hatalomgyakorlás. Ennek keretein belül a mindenkorai kormány a törvények módosítását kezdeményezhette vagy azok alkalmazását függeszthette fel, valamint ami lényeges mozgásteret biztosított számára, hogy ilyen esetekben olyan ügyekben is rendelkezhetett, melyeket csak törvény szabályozhatott.

Ez a fajta kivételes hatalom a kornak megfelelő sajátosságának is tekinthető, melyben nyilván közrejátszott az Osztrák-Magyar Monarchia akkori helyzete is. Itt ezen időszakra vonatkozóan érdekességként megemlíthető, hogy a korra jellemzően a rendőr szó a XIX. század elejétől gyökeresedett meg, ugyanis a rendőri hivatásnak a kialakulása egyfajta városi szükségletből fakadt. Ennek magyarázata az, hogy a városokban alakultak ki azok a fajta személytelen jegyek, melyek alapot adhattak a bűnözői tevékenység térnyerésének.²

A különleges jogrend tartalmi és formai szabályozásának első, a mai értelemben vett átfogó törvényi kereteit az I. világháború előtt megszületett 1912. évi LXIII. törvénycikk (kivételes hatalomról szóló törvény) jelentette, amely jogot biztosított a rendeleti úton való kormányzásra, feljogosította a kormányt a kivételes hatalom gyakorlására.

² Ernyes Mihály: A magyar rendőrség története, XI-XII. Budapest, 2002.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Ez a törvény tette lehetővé az állam normál működésének időszakában nem létező kormánybiztosok kinevezését, a vármegyék és törvényhatósági jogállású városok önkormányzati autonómiájának felfüggesztését, a rögtönítelő (statáriális) bíraskodást, az előzetes sajtócenzúrát, a gyülekezési szabadság korlátozását, a hadsereg, a rendőrség és a csendőrség széles körű igénybevételét a belső rend és biztonság, továbbá a külső katonai támadás elhárítása érdekében szükséges intézkedések megtétele érdekében.

A jogszabály a kivételes hatalom jogintézményét keretek közt határozta meg, vagyis nem mindenfelettinek tartotta azt. Alkalmazását a normál békeidőszakot követő háborús időszakra korlátozta azzal a kitételrel, hogy a háborús időszakot megelőző felkészülési időszakban is alkalmazható, de ezt országgyűlési felelősséggel csakis a méltányolhatóság és arányosság követelményeinek betartásával engedte. A hatalom effajta megnyilvánulását a harci cselekmények végeztével megszünteti, vagyis a háború okozta károk helyrehozatala időszakában már nem alkalmazhatónak tartja ezt a kivételes hatalmat.

A kivételes hatalomról szóló törvényt többször ki is egészítették, folyamatosan bővítve abban a kormány különleges jogkörét, nyilván ezt az intézkedések szélesebb körűvé válásával érték el, de szélsőséges esetekben elment ez addig, hogy a kivételes hatalom által rögzített törvények be nem tartásáért akár szabadságelvonással járó büntetések kiszabása is elrendelhető volt.

A II. világháborút megelőzően született, a honvédelemről szóló első, átfogó törvény hozta létre az elveiben a ma hatályos Alaptörvényben is szereplő Honvédelmi Tanács intézményrendszerét, mint a kivételes hatalmat a háború időszakában különleges jogrend eszközeivel gyakorló államhatalmi intézményt. A különleges jogrendet is szabályozó honvédelmi törvény negyedik, ötödik, hatodik és hetedik része a háború esetén alkalmazható kivételes hatalom anyagi és eljárásjogi szabályait tartalmazta, amelynek szabályozási koncepcióját az Alaptörvénnyel egyidejűleg 2012. január 1-én hatályba lépett mai honvédelmi törvény is átvette.

Az 1949-ben elfogadott alkotmány (1949. évi XX. törvény) és az annak alapján hatályba lépett honvédelmi törvények (az 1960. évi IV. törvény a honvédelemről, illetve az 1976. évi I. törvény a honvédelemről) a különleges jogrend alkalmazásának vonatkozásában 1989-ig csak a béke és a háború időszakát különböztették meg, a mai értelemben vett különleges jogrendi időszakokat (minősített helyzeteket) tételesen nem rögzítették. Ugyanakkor a kivételes hatalom gyakorlásának korábbi, 1912. évi és 1939. évi törvényi szabályozásától eltérően a különleges jogrend háborús időszaki alkalmazásának lehetőségét – alapvetően az egypárti hatalomgyakorlási rendszer és pártirányítás alatt álló államszervezet sérthetetlenységnek védelmére – kiterjesztették a belbiztonsági veszélyek kezelésére is.

A különleges jogrend alkalmazásával, a kivételes hatalom gyakorlásával kapcsolatos legfontosabb hatáskörök az Elnöki Tanács jogkörébe tartoztak. Az alkotmány nem rendelkezett a minősített időszakokról és az Elnöki Tanácsot hatalmazta fel – más államhatalmi szerv által nem korlátozva, vagy ellenőrizve – mindazon jogkörökkel, amely az állam biztonságát súlyosan fenyegető veszély megállapítására, kihirdetésére és a háborús helyzetben az ország vezetését biztosító Honvédelmi Tanács létrehozására irányult. A Honvédel-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

mi Tanács ugyanis háborús időszakban átruházott jogkörben gyakorolhatta az Elnöki Tanács, valamint a Minisztertanács jogkörét. Az Országgyűlés a különleges jogrenddel kapcsolatban – a normál (béke-) időszakai törvényhozáson kívül – kizárólag a hadiállapot kinyilvánításának és a békekötés jogát gyakorolta.

Ugyanezen, a különleges jogrenddel kapcsolatos alaptételeket tartalmazta az 1976. évi I. törvény is a honvédelemről. Az Országgyűlés – mint legfelsőbb néphatalmi szerv – helyett továbbra is az Elnöki Tanács hatáskörébe utalta a különleges jogrenddel kapcsolatos alapvető döntéshozatali jogköröket.

A demokratikus jogállamot létrehozó 1989. évi alkotmányozási folyamatban az alkotmány 1989. október 23-án történt módosításával a különleges jogrend II. világháborút követően kialakított rendszere jelentős módosuláson ment keresztül.

Bevezetésre kerültek a ma is hatályos különleges jogrendi időszakok egyes elemei (rendkívüli állapot, szükségállapot, veszélyhelyzet). Az 1989. évi XXXI. törvény szabályozta a hatalmi ágak és a közjogi méltóságok hatáskörét a hadiállapot, a szükségállapot és a veszélyhelyzet idejére, továbbá a fegyveres erők alkalmazásának eseteit, módjait. Az Országgyűlés hatáskörébe került a rendkívüli állapot és szükségállapot kihirdetésének, a Honvédelmi Tanács létrehozásának és a fegyveres erők országon kívüli, illetve azon belüli alkalmazása engedélyezésének joga. Ugyanakkor az alkotmányos szabályozás – éppen a rendszerváltást követő évek többszöri alkotmány-módosítási folyamata miatt – nem adott lehetőséget a különleges jogrend koherens szabályozási környezetének kialakítására.

E tekintetben alapvető változást, egységes szabályozási környezetet, a különleges jogrenddel kapcsolatos egységes alanyi jogi és eljárásjogi tartalmat a 2012. január 1-vel hatályba lépett Alaptörvény biztosított.

A HONVÉDELEM HELYE, SZEREPE ÉS FELADATAI

A háború tág körben dúló párviadal. S ha ennél fogva a háborút alkotó párharcok nagy számát egységnek tekintjük: csupán két küzdő fél áll előttünk, akiknek mindegyike arra törekszik, hogy a másikat saját akaratának teljesítésére kényszerítse, ellenfelét leverje s ezáltal további ellenállásra képtelenné tegye.³

A fenti idézettel arra próbál a szerző rávilágítani, hogy a katonaság, mint szervezet eljárása már a válságidőszak bekövetkezésekor oly módon érvényesül, hogy abban szereplő felek

³ Clausewitz Károly: Első könyv. A háború természetéről. Első fejezet: Mi a háború? 2. Meghatározás. Magyarra fordította, észrevételekkel és magyarázattal ellátta Báró Hazai Samu cs. és kir. vezérezerdes. Második Kiadás. Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. Budapest, 1917. 13.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

arra törekednek, hogy a másikat harcképtelenné tegyék, ezzel a fizikai erőszakot alkalmazzák az ellenség akarátának letörésére.

A katonaság létezése a rendészettől lényegesebben idősebb, ugyanis mióta ember létezik azóta háborúk dúlnak, a belső rendfenntartás pedig inkább az emberiség fejlődésével – azok városba településével – egy időben alakultak ki.

A honvédelem tekintetében kiemelendő, hogy a korábban is ismert – az állam létét és biztonságát fenyegető – veszélyek és kihívások megjelenésére a XX. század utolsó évétől a NATO tagság volt a megfelelő válasz. Ennek keretében vezetett támogató műveletekben való hazai részvétel, valamint a szövetség által támogatott elvek, követelmények garanciái voltak a honi szervezet haderőképesség-fejlesztéséhez és feladatrendszerének hatékonyabb ellátásához.

Megállapítható, tehát hogy a NATO-val való együttműködés volt a katalizátora a honvédelem, mint rendszer, illetve a Magyar Honvédség, mint szervezet fejlődésének.

A tanulmány megírása során idevágó olvasásélményként az NKE HHK szerzői közösgének „A 21. század komplex műveleti környezete és hatása a katonai képességekre” című cikke idézhető be. A cikk a NATO együttműködés következő pontjait említi:

- 1990-es évek elején ENSZ vezette fegyvernélküli katonai megfigyelő missziókban való részvétel;
- külföldi hadseregek iskoláiban, tanfolyamain bilaterális alapon való részvétel;
- 1995-ben telepített első fegyveres békefenntartó misszió magyar alakulatai (ENSZ-Ciprus - UNFICYP, HFO-Sínai félsziget);
- 1999-ben Magyarország a NATO teljes jogú tagjává vált, melynek keretén belül a belépést követő hónapokban már aktív részvételre volt köteles a koszovói válság rendezésére indított KFOR műveletekben;
- 2001-i terrortámadást követően indított iraki és afganisztáni háborúk során különféle műveletekben való részvétel;
- 2003-tól Afganisztáni ISAF missziókban való részvétel.

A fentiek szerint műveleti részvétel mellett a Magyar Honvédség struktúrája is átalakult, ugyanis 2004-ben a sorkatonai szolgálat megszűnt és a megmaradt kisebb létszámú haderő a professzionalitás útján egyre jobban igazodott a NATO-val, EU-val való együttműködési struktúrákhoz. A valós műveletek tapasztalatai, külföldi tanulmányok során szerzett tudás lehetővé tette a NATO és az új nemzeti összhaderőnemi doktrinák kialakulását, melyek alapjai voltak a feladatok hatékony elvégzésére.⁴

A Magyar Honvédséghez kötődő rendelkezések köre Magyarország Alaptörvényében a 45. cikkben a „Magyar Honvédség” címet viseli.

⁴ Bakos Csaba Attila – Boldizsár Gábor – Bolgár Judit – Csengeri János – Holdonner Hermann – Lattmann Tamás – Resperger István – Krajnc Zoltán: A katonai vezetői-parancsnoki (harcászati vezetői) kompetenciák fejlesztésének lehetséges stratégiája (tanulmánykötet). Nemzeti Közszerzési Egyetem. Budapest, 2014. 18-21.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

„(1) Magyarország fegyveres ereje a Magyar Honvédség. A Magyar Honvédség alapvető feladata Magyarország függetlenségének, területi épségének és határainak katonai védelme, nemzetközi szerződésből eredő közös védelmi és békefenntartó feladatok ellátása, valamint a nemzetközi jog szabályaival összhangban humanitárius tevékenység végzése.

(2) A Magyar Honvédség irányítására – ha nemzetközi szerződés másként nem rendelkezik – az Alaptörvényben és sarkalatos törvényben meghatározott keretek között az Országgyűlés, a köztársasági elnök, a Honvédelmi Tanács, a Kormány, valamint a feladat- és hatáskörrel rendelkező miniszter jogosult. A Magyar Honvédség működését a Kormány irányítja.

(3) A Magyar Honvédség közreműködik a katasztrófák megelőzésében, következményeik elhárításában és felszámolásában.

(4) A Magyar Honvédség hivatásos állományú tagjai nem lehetnek tagjai pártnak, és nem folytathatnak politikai tevékenységet.

(5) A Magyar Honvédség szervezetére, feladataira, irányítására és vezetésére, működésére vonatkozó részletes szabályokat sarkalatos törvény határozza meg.”

Magyarország Alaptörvénye megteremti a legmagasabb jogforrásként a honvédelem ügyének és ezen belül a szervezet jogalanyiságát egyaránt. Megteremti a honvédelemről szóló törvénykezés össznemzeti jellegét.

Megállapítható ezen szabályozás alapján az is, hogy a Magyar Honvédség alaptörvény szerinti feladatait különböző földrajzi térben láthatja el, melyek honi és nemzetközi területen mehetnek végbe.

Honi területen az ország védelme, hazai válságkezelés és katasztrófakezelés során valószínűleg meg a feladatok ellátása, a hazai térségen kívül pedig (attól függően, hogy milyen szövetségi kötelekben) a műveletek végrehajtása során. Ez lehet kollektív védelmi feladatok ellátása, illetve válság-, és katasztrófakezelés a NATO tagországok területén, továbbá azon kívüli térségben egyéb béketámogató műveletek és a nemzetközi kötelezettségek teljesítése érdekében.

Az Alaptörvényt követően pedig sarkalatos törvény keretein belül a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény szabályozza a honvédelem alapjait, a honvédség szervezetét és működését, valamint a honvédelmi típusú különleges jogrendi helyzetekre alkalmazható szabályokat.

A fenti törvényhelyekre támaszkodva pedig, kormányzati szinten ágazati stratégiába foglalva, a Kormány 1656/2012. (XII. 20.) sz. határozata Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájának elfogadásáról szóló dokumentum keretein belül mutatnak egyértelmű irányt, célt, eszközöket és forrásokat a szervezet számára, amit a stratégia a következők szerint összegez:

„A honvédelem nemzeti ügy, amelynek két alappilléret a nemzeti önerő és a szövetséges együttműködés alkotják. Ahhoz, hogy a Magyar Honvédség eleget tudjon tenni alkot-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

mányos, valamint hazánk NATO szövetségi és európai uniós tagságából fakadó kötelezettségeinek, elengedhetetlen a nemzeti önerő fejlesztése.”⁵

A fentiekben leírtak alapján összességében következtetésként levonható, hogy a Magyar Honvédség feladatait és működését meghatározó szabályok egy jól átlátható, szintjeiben markánsan elkülönülő, mind a nemzetközi, mind pedig a hazai jogrendbe illeszkedő rendszert alkotnak.

A RENDÉSZETI IGAZGATÁS TARTALMI ELEMEI, JOGSZABÁLYI KÖRNYEZETE

A rendészeti igazgatás jellegét tekintve a szándékos és a gondatlan jogsértésekből keletkező veszélyek megelőzésére, megszakítására és elhárítására alkalmas hatósági intézkedéseket magába foglaló – a rendészeti közjog által szabályozott – végrehajtó –, rendelkező tevékenység.⁶

A fentiek alapján megállapítható, hogy a rendészeti igazgatás a közigazgatás azon ága, amelyik a jogellenes emberi magatartásokból keletkező veszélyeket a legitím fizikai erőszak birtokában hárítja el.

A fenti fogalmi meghatározásokból következik, hogy a rendészet, mint igazgatás, a legitím fizikai erőszak monopóliumának birtokában, annak eszközeivel és a jogszabályban meghatározott hatósági intézkedései által különböző emberi viszonyokat rendez.

A rendészet közigazgatási jellegéből adódóan hatósági eszközökkel rendelkezik, melyek a jogellenes emberi magatartások nyomán kialakult veszélyhelyzetek elhárítását hivatott véghezvinni, amit különböző hatóságai tevékenységei útján gyakorol.

Az emberi viszonyokat különféle szolgáltató jellegű hatósági tevékenység útján igazgatja, melyekhez központi adattárak és nyilvántartások állnak a rendelkezésére, ilyenek például az okmányok és engedélyek kiadása és hatósági nyilvántartások kezelése. A szolgáltató jellegű tevékenységek mellett hatósági végrehajtó-, rendelkező jellegű tevékenységet is végez, melyhez nagyszámú embertömeg is párosul, ami rendezvények vagy fokozott ellenőrzés keretein belül megy végbe.

A fentiekben túl tiltó jellegű magatartási szabályalkotást és ahhoz kötődő szankcionálási tevékenysége is van, mely már a büntető igazságszolgáltatás előkészítő feladatainak ellátásával rokon, hiszen a szabálysértési-, nyomozó hatósági eljárások során ezen tevékenységek vannak előtérben.

Kiemelendő megállapításnak kell tekinteni, miszerint a már kialakult veszélyhelyzetek felszámolására, a közrendet ért sérelmek helyreállítására a fizikai erőszak szolgálhat eszközül, mely állami monopóliumként értendő. Fontos követelmény ezzel kapcsolatban,

⁵ Magyar Nemzeti Katonai Stratégia, Honvédelmi Közlöny, 2013/1, 22.

⁶ Finszter Géza: A rendészeti szervek működésének jogi alapjai. Rendőrtisztai Főiskola. Budapest, 2008. 15.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

hogy a fizikai erőszak monopóliuma legitim módon kerüljön alkalmazásra, mely követelmények a következők: törvényesség, eszközjelleg, szükségesség és arányosság, minimális erőszak alkalmazása, a reaktivitás és a professzionalizmus.

A rendészeti igazgatás területén megfigyelhető, hogy a jogszabályban meghatározott feladataik ellátása érdekében annak kettőssége tapasztalható. A rendészeti igazgatás a közrendvédelmi, közbiztonsági feladatait közigazgatási hatóságként végzi, ezen túl a bűnügyi szolgálat által végzett bűnüldözési, bűnfelderítési feladatokat a büntető igazságszolgáltatás előkészítéseként is végzi.

A hatályos joganyag a rendészeti igazgatás meghatározása mellett érdekes jelenségként az ezzel foglalkozó szerveket, szervezeteket nem annak nevéen (rendészeti szervek), hanem rendvédelmi szervként rögzíti.

A rendvédelmi szervhez kötődő rendelkezések Magyarország Alaptörvényében a 46. cikkben „A rendőrség és a nemzetbiztonsági szolgálatok” címet viseli, és az alábbiakat tartalmazza:

(1) A rendőrség alapvető feladata a bűncselekmények megakadályozása, felderítése, a közbiztonság, a közrend és az államhatár rendjének védelme.

(2) A rendőrség működését a Kormány irányítja.

(3) A nemzetbiztonsági szolgálatok alapvető feladata Magyarország függetlenségének és törvényes rendjének védelme, nemzetbiztonsági érdekeinek érvényesítése.

(4) A nemzetbiztonsági szolgálatok működését a Kormány irányítja.

(5) A rendőrség és a nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjai nem lehetnek tagjai pártoknak, és nem folytathatnak politikai tevékenységet.

(6) A rendőrség és a nemzetbiztonsági szolgálatok szervezetére, működésére vonatkozó részletes szabályokat, a titkosszolgálati eszközök és módszerek alkalmazásának szabályait, valamint a nemzetbiztonsági tevékenységgel összefüggő szabályokat sarkalatos törvény határozza meg.

A rendvédelmi szervek körét a központi államigazgatási szervekről, valamint a Kormány tagjai és az államtitkárok jogállásáról szóló 2010. évi XLIII. törvény I. fejezetének 1. § (5) bekezdése határozza meg:

Rendvédelmi szerv

- a) a rendőrség,
- b) a büntetés-végrehajtási szervezet,
- c) a hivatásos katasztrófavédelmi szerv,
- d) a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok.

A rendészeti igazgatás békeidőben a civil közigazgatásnak az a szakigazgatási ágazata, amelynek rendeltetése, hogy a rendészeti hatósági jogkörben eljárva, a hierarchikusan nem alárendelt ügyfelek részére a közbiztonság és a közrend védelmében, intézkedéseivel jogokat biztosítson és kötelezettségeket írjon elő. Mindezt úgy teszi meg, hogy az emberi önkéntes jogkövetés hiányában a saját intézkedéseinek és más hatóság határozatainak – a legitim fizikai erőszak monopóliumát is magában foglaló – hatósági kényszer alkalmazá-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

sával szerezzen érvényt. A jogállamiság követelménye ez által a rendészeti igazgatásban érvényesül, a jog uralma alapján, a hatalmi ágak megosztásának elve szerint, az emberi jogok tiszteletben tartásával.⁷

A fentiekben leírtak alapján következtetésként levonható, hogy a normál (béke) időszakban a rendészeti igazgatás a közigazgatással azonos módon működő egység, melynek specifikussága a hatósági kikényszeríthetőség talaján a legitim erőszak alkalmazásban jelenik meg. Ezt kiválóan leírja a fentiekben hivatkozott tanulmány is, mellyel teljes egészében egyet lehet érteni.

A HONVÉDELEM ÉS A RENDVÉDELEM ELKÜLÖNÍTÉSE

Ezen témában végzett olvasmányai közül a szerző számára a 2013-ban kiadott Finszter Géza professzor úr által „A rendészet elmélete és a rendészeti eszközrendszer” írásában rögzített elkülönítés áll a legközelebb, melyben a következő lényegi megállapítások állnak.

A katonának és a rendőrnek egyaránt feladata a veszélyelhárítás. Mindkét szakma gyakorlójának speciális tudása, hogy képes felismerni a mestersége hatókörébe tartozó fenyegetéseket és uralja a fizikai erőhatalomnak azon eszközeit, amelyekkel a veszély csökkenthető vagy teljesen megszüntethető.

A honvédelem és rendfenntartás egyaránt a modernitásban vált elfogadott szakmává, amihez a következő feltételekre volt szükség: a polgári nemzetállam megszületésére, a köz- és magánjog elkülönülésére és a közigazgatásnak a kialakulására és végül az emberi és az állampolgári szabadságjogok elismerésére.

A kétféle veszélyelhárítás szakmai rangra emelkedése együtt járt a két szolgálati tevékenység egymástól való eltávolodásával. A nemzetállami lét világossá tette a belső és külső veszélyek közötti minőségi különbséget.

A modern közigazgatás a rendészet civilizálásával született meg. Az emberi jogok új felfogása a katonai képességek és a rendőri legitim erőszak alkalmazásának merőben eltérő módszereit hozta el mind a hatósági kényszerek jogi szabályozásában, mind a felhasznált eszközökben, mind pedig az erő bevetésének mértékében és annak céljában.⁸

Magyarországi viszonylatban a 1990-es évek rendszerváltozását tette a szerző érdekessé arra, hogy a korábbi korok által megcsúfolt két hivatást visszatérítse a polgári demokráciák hagyományaihoz, ahol a diktatórikus korokat megelőzően már alapjaiban jellemző jegyeik voltak. A hadsereg esetén könnyebb helyzetbe hozta annak szervezeti és működésbeli kultúráját a NATO tagság, azonban a rendvédelem ilyen volumenű egység hiányában, önálló nemzet állami fejlődésre volt kényszerítve.

⁷ Finszter Géza: A rendészet elmélete és a rendészeti eszközrendszer. Nemzeti Közszerzői Egyetem. Budapest, 2013. 26

⁸ Finszter Géza: A rendészet elmélete és a rendészeti eszközrendszer. Nemzeti Közszerzői és Tankönyv Kiadó. Budapest, 2013. 20.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Ficzere Lajos professzor a rendészetet a szerző közigazgatás-tudomány álláspontjára hivatkozva a következőként említi: „A rendészet a közigazgatás egyik legrégebbi tevékenysége.”⁹

A Baraczka-Szikinger szerzőpáros ezen túlmenően a következő megállapítást is megteszi: „Rendészetten azt a közigazgatási tevékenységet értjük, amelynek feladata a közbiztonság és a közrend, valamint az állampolgárok személyes biztonságának megóvása, továbbá közreműködés a megsértett rend helyreállításában.”¹⁰

A fentiekben megállapítottak szerinti a rendészet a közigazgatásból fakadó egységnek mond ellent a közelmúlt jogalkotási tevékenysége, melynek középpontjában a rendészet és a honvédelem közeledése, egymással történő rokonítása áll, állapítja meg a szerző.

Több hivatkozott jogszabály mellett kiemelik ennek alátámasztásaként a honvédelemről és Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény I. fejezetének 11. pontja (a honvédelemben közreműködő szervek) 18. § (1) pontját, amely szerint:

A rendvédelmi szervek a jogszabályban meghatározott hatáskörükben, illetékességi területükön:

- a) *ellátják a honvédelem érdekében meghatározott feladataikat,*
- b) *ellátják a részükre kijelölt személyek és létesítmények védelmét,*
- c) *támogatják a Honvédséget egyes feladatainak végrehajtásában,*
- d) *részt vesznek a fegyveres összeütközések időszakában végrehajtandó polgári védelmi feladatok ellátásában,*
- e) *közreműködnek a rendkívüli intézkedések végrehajtásában,*
- f) *együttműködnek a helyi védelmi igazgatás szerveivel a honvédelmi feladatok ellátásában.*¹¹

Az említett jogszabályi hely alapján a szerző megvilágítja számunkra, hogy a civil és a honvédelmi igazgatás kapcsolata rendkívüli helyzetekben átalakul, minthogy olyankor az állam egész működése az aktuális veszélyek elhárítására rendelődik át.¹²

Ezzel teljes egészében vállalható ténymegállapítás azonban teljességgel hiányzik belőle – azaz, hogy a honvédelmi igazgatás része rendkívüli helyzetben – így különleges jogrend esetén – a civil szféra mellett a rendvédelmi szervek teljes gépezete is.

⁹ Ficzere Lajos – Forgács Imre: Magyar közigazgatási jog. Különös rész európai uniós kitekintéssel. Osiris Kiadó, Budapest, 2004. 401.

¹⁰ Baracka Róbertné – Szikinger István: A rendészeti igazgatás. Magyar Közigazgatási Jog, Különös rész európai kitekintéssel. Budapest, 1999. 383.

¹¹ Gazdag Ferenc: Magyar kül-, biztonság- és védelempolitikai dokumentumok 1990-2012. Nemzeti Közszerzői és Tankönyv Kiadó. Budapest, 2013. 232.

¹² Finszter Géza: A rendészet elmélete és a rendészeti eszközrendszer. Nemzeti Közszerzői és Tankönyv Kiadó. Budapest, 2013. 23.

Az a szerzői gondolat, miszerint a honvédelmi igazgatás a civil közigazgatás szerves része, alátámasztást nyer abban a logikai rendben, melyet Lakatos László: Honvédelmi igazgatás című egyetemi jegyzetében ír, azonban ezt más - a jelen cikk gondolatmenetébe illő – szempontból idézném a következők szerint:

„A Magyar Honvédség belbiztonsági feladatok keretében történő alkalmazására az alkotmányos szabályozás szerint kizárólag akkor kerülhet sor, ha az alkotmányos rend megdöntésére, vagy a hatalom kizárólagos megdöntésére irányuló fegyveres cselekmények, továbbá az élet- és vagyonbiztonságot tömeges mértékben veszélyeztető, fegyveresen vagy felfegyverkezve elkövetett súlyos erőszakos cselekmények esetén a rendőrség és a nemzetbiztonsági szervezetek erői nem elegendők és a csak az Alaptörvény rendelkezéseinek megfelelően kihirdetett szükségállapot idején lehet azt felhasználni.”¹³

(A fenti hivatkozás természetesen még nem tartalmazhatta az Országgyűlés által 2016 júniusában elfogadott, a terror-veszély tényállását tartalmazó és a Magyar Honvédség ezen időszakban való felhasználását is a fentiekhez hasonlóan lehetővé tevő alaptörvényi rendelkezéseket).

A fentiekből az tűnik ki, hogy melyik esetben kerülhet sor a Magyar Honvédség felhasználására, azonban ez felveti azt az ezzel szembenő nézőpontot is, hogy az alapot adó ok bekövetkeztéig viszont a rendvédelmi szervek együttese hivatott a szükségállapot kezelésére, azon kívül más nem. Amennyiben ez mégis bekövetkezne, az ha nem is teljesen egyértelműen, de jogszabályi hely hiányában történő beavatkozásnak minősülne, ami alapot adhat jogellenes rendfenntartói tevékenységek bekövetkezésére, s ez a jogállam keretei közt megengedhetetlen.

Ezen gondolatmenet mentén kétséget kizáróan megállapítható, hogy a rendvédelem és a honvédelem gyakorlatilag egy ágról való tövis-kezdemény, ugyanis az egyik nélkül a másik nem létezik, és azok csakis együttes fennállása esetén valósítható meg a jogszabály által megvédeni kívánt joguralmi állapot, mely végső soron békeidőszakban teljeseedik ki teljesen.

A KÜLÖNLEGES JOGRENDI RENDKÍVÜLI INTÉZKEDÉSEK JELLEMZŐI, AZ ALAPJOGOK TERMÉSZETE ÉS TÖRVÉNYI GARANCIÁI

Az Alaptörvény a különleges jogrend egyes időszakaiban alkalmazható, rendeleti úton bevezethető rendkívüli intézkedések részletszabályait két sarkalatos törvény – a honvédelmi törvény és a katasztrófavédelmi törvény – tételes szabályozási körébe utalta. A különleges jogrend időszakában alkalmazható ezen rendkívüli intézkedések törvényben történő megjelenítése alkotmányos garanciákat biztosít a mindenkori főhatalmat gyakorló államhatalmi szervek különleges jogrendbeli jogszabályi keretek közötti rendeletalkotásához.

¹³ Lakatos László: Honvédelmi igazgatás. Egyetemi jegyzet. Nemzeti Közszerzői Egyetem. Budapest, 2012. 44.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

A különleges jogrend alkalmazásával, így a terrorveszély-helyzet, a rendkívüli állapot, a szükségállapot, a váratlan támadás, a megelőző védelmi helyzet és a veszélyhelyzet időszakában bevezethető rendkívüli intézkedések az alábbi területek szerint csoportosíthatók:

- honvédelmi igazgatás körében alkalmazható rendkívüli intézkedések (például a hadkötelezettséggel, a honvédség állományának különleges jogrendbeli szolgálati viszonyával kapcsolatos rendkívüli intézkedések);
- közigazgatásra, közrendre és közbiztonságra vonatkozó rendkívüli intézkedések (például az alapvető jogokat korlátozó – a közlekedés-korlátozási, a tartózkodási hely szabad megválasztásának korlátozását érintő, sajtócenzúrával kapcsolatos -, a hatásköri, a közigazgatási eljárási rendkívüli intézkedések);
- igazságszolgáltatásra vonatkozó rendkívüli intézkedések (például az igazságszolgáltatásra vonatkozó eljárásjogi, rögtönbíráskodási rendkívüli intézkedések);
- gazdasági és anyagi szolgáltatási kötelezettségre vonatkozó rendkívüli intézkedések (például gazdasági, a vagyoni szolgáltatás-kötelezettségi, ellátás-biztosítási rendkívüli intézkedések);
- egyéb célú (gazdaságbiztonsági, terror-elhárítási, külföldi állampolgárok magyarországi tartózkodásával kapcsolatos) rendkívüli intézkedések.

A felsorolt rendkívüli intézkedés-csoportok egy része érinti az Alaptörvényben rögzített alapvető jogok gyakorlásának korlátozhatóságát is, amelyeknek egyetlen célja az állami szuverenitást, az államszervezet működését, az állampolgárok élet- és vagyonbiztonságát fenyegető veszélyek elhárítása.

Alaptörvény „Szabadság és Felelősség” fejezete tartalmazza és rögzíti az állam és az egyén alapvető, legfontosabb viszonyait szabályozó alapjogokat. Ezen fogalomkörbe azon jogokat soroljuk, amelyek az egyén szabadságának, autonómiájának védelme érdekében korlátokat állítanak az állami hatalomgyakorlással szemben, másfelől pedig igényeket alapoznak meg az állam felé bizonyos szolgáltatások kielégítésére. Az alapjogok fogalomkörébe tartozó jogok részben az egyénhez (az általános emberi léthez), részben az egyén állampolgárságához (állampolgári jogok) kapcsolódnak.

Az alapjogok egy része oszthatatlan és korlátozhatatlan, ami kiterjed az állam életének normál és rendkívüli időszakára és a különleges jogrend alkalmazására is, ilyen az élethez és a méltósághoz való jog. Az ártatlanság vélelmének alapján, a különleges jogrend kihirdetésekor sem tekinthető senki bűnösnek mindaddig, ameddig a büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata meg nem állapította. A különleges jogrend alkalmazásának időszakaiban büntetőeljárás alá vont személynek az eljárás minden szakaszában joga van a védelemhez. Ezen jogok egyike sem korlátozható semmilyen formában.

Az alapjogok másik része szintén oszthatatlan, de a veszélyek elhárítása érdekében időlegesen korlátozható – a teljesség igénye nélkül ilyenek például az egyesülési és gyülekezési jog, a sajtószabadság, azonban az alapjog-korlátozásnak minden esetben meg kell felelnie a szükségességi-arányossági tesztnek. A korlátozás szükségessége azt jelenti, hogy az alapjog védelme más módon nem érhető el, az arányosság pedig azt, hogy az

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

elérni kívánt cél fontossága (honvédelmi, katasztrófavédelmi stb. feladatok teljesítése) és az okozott alapjogsérelem súlya (tartózkodási hely szabad megválasztása) megfelelő arányban van egymással.

Az alapjogok időleges felfüggesztésének és korlátozásának lehetőségét mind a nemzetközi jog, mind az egyes államok alkotmányai bizonyos helyzetekben, meghatározott körülményekre való tekintettel – ilyen a különleges jogrend időszaka is – elismeri. Mind a nemzetközi, mind a hazai szabályozásban azonos, hogy az alapvető jogok korlátozására valamely alkotmányos érték védelme érdekében az elérni kívánt céllal arányosan van lehetőség.

Az Alaptörvény „A különleges jogrend” részében az 54. cikk (A különleges jogrendre vonatkozó közös szabályok) (1) bekezdése erről az alábbiak szerint rendelkezik:

„Különleges jogrendben az alapvető jogok gyakorlása felfüggeszthető, vagy az I. cikk (3) bekezdése szerinti mértéken túl is korlátozható („Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható”).

Mindezek alapján megállapítható, hogy a különleges jogrendre vonatkozó közös szabályok értelmében az alapvető jogok gyakorlása felfüggeszthető, vagy az alkotmányos értékek védelme érdekében az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható, melynek garanciáit az Alaptörvény és a különleges jogrendben alkalmazható részletszabályokat tételesen megjelölő sarkalatos törvények szabályozási területei biztosítják.

ÖSSZEGZÉS

A szerző a cikkben bemutatta a különleges jogrend fejlődésének jogtörténetét, melyben kihangsúlyozta annak sajátosságait. A tanulmány során elemzésre került a rendészet és a honvédelem esetében, azok - különleges jogrend időszakában betöltött - szerepe, illetve bemutatásra került mindezt megalapozó jogszabályi háttérük.

Megállapítható, hogy a biztonságért felelős szervezetek, így a rendőrség és a honvédség mindegyike kiemelt szerepet töltenek be a különleges jogrend időszakában. Legyen az külső fenyegetéssel járó honvédő háború vagy belső országos rendet veszélyeztető állapot, minden esetben ezen szervezeteknek - a maguk protokollja alapján - intézkedési kötelezettségeik vannak, melyek legitimitását jogszabályok adják meg.

Az intézkedéseik határmezsgyéjének is tekinthető különleges jogrendi állapot kihirdetése esetén válik láthatóvá, hogy a kettő közt éles elhatárolódás nincs, hanem azoknak egyszerre, egymással párhuzamosan történő működésük az elfogadott, melynek alapkövét a szoros együttműködés teszi lehetővé.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája, Honvédelmi Közlöny. 2013/1.
2. Bakos Csaba Attila – Boldizsár Gábor – Bolgár Judit – Csengeri János – Holdonner Hermann – Lattmann Tamás – Resperger István – Krajnc Zoltán: A katonai vezetői-parancsnoki (harcászati vezetői) kompetenciák fejlesztésének lehetséges stratégiája (tanulmánykötet). Nemzeti Közszolgálati Egyetem. Budapest, 2014.
3. Baracka Róbertné – Szikinger István: A rendészeti igazgatás. Magyar Közigazgatási Jog, Különös rész európai kitekintéssel. Budapest, 1999.
4. Clausewitz Károly: Első könyv. A háború természetéről. Első fejezet: Mi a háború? 2. Meghatározás. Magyarra fordította, észrevételekkel és magyarázattal ellátta Báró Hazai Samu cs. és kir. vezérezredes. Második Kiadás. Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. Budapest, 1917.
5. Ernyes Mihály: A magyar rendőrség története, XI-XII. Budapest, 2002.
6. Ficzer Lajos – Forgács Imre: Magyar közigazgatási jog. Különös rész európai uniós kitekintéssel. Osiris Kiadó, Budapest, 2004.
7. Finszter Géza: A rendészet elmélete és a rendészeti eszközrendszer. Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó. Budapest, 2013.
8. Finszter Géza: A rendészeti szervek működésének jogi alapjai. Rendőrtisztí Főiskola. Budapest, 2008.
9. Gazdag Ferenc: Magyar kül-, biztonság- és védelempolitikai dokumentumok 1990-2012. Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó. Budapest, 2013.
10. Lakatos László: Honvédelmi igazgatás. Egyetemi jegyzet. Nemzeti Közszolgálati Egyetem. Budapest, 2012.

SZELEI ILDIKÓ¹**Szembesülünk-e új kihívásokkal a katedrán?****Can we facing new challenges on the rostrum?****Absztrakt**

A jelen tanulmány azzal a kérdéssel foglalkozik, vajon a 21. század felsőoktatásban oktató tanárának meg kell-e küzdeni az előadásokon a hallgatók érdeklődésének fenntartásával? Vajon továbbra is jól működik-e a klasszikus értelemben vett előadás, mint oktatási módszer? Mennyire és miben más a jelenlegi generáció oktatása?

Kulcsszavak: oktatás, generációk, előadás

Abstract

This study deals with the question whether the teachers of higher education fight for keeping students attention during the courses in 21st century. Does the conventional lecture work well as educational method? How and wherein does the education of the new generation difference?

Keywords: Education, generation, lecture

A generációk közötti különbségek jelensége sokat vitatott, igen sok területet, gazdaságot, munkaerőpiacot, oktatást stb. érintő kérdéskör. A téma több érdekességet is hordoz magában, többek között azt, hogy egyáltalán lehet-e beszélni új típusú generációs különbségről, vagy ez a fajta különbség mindig is jelen volt az evolúció során, nagypapa, apa és fia között, mindig is voltak sűrűlódások az idősek és fiatalok között? Beszélhetünk-e másfajta gondolkodásbeli, nézettségbeli különbségről a generációk között? A tanulmányban azt a gondolatot járjuk körbe, hogy a változás, amit az informatikai robbanás, a számítógép megjelenése, a digitalizáció berobbanása okozott, hozott-e magával generációs szakadást az oktatás tekintetében? Másrészt, a digitalizáció, a számítógép megjelenése, okozott-e, okoz-e kihívást a kor tanárának, oktatójának az oktatás, az előadás módszerében? A pusztán élőszóval előadott, mindenkit lenyűgöző előadások kora leáldozott, vagy még mindig meg lehet

¹ Nemzeti Közszerológati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, egyetemi docens - National University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training, Associate Professor
E-mail: szelei.ildiko@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0002-6770-2969

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

tölteni az előadótermeket pusztán az oktató, előadó szakmai felkészültségével, szuggesszív előadói készségével?

Mindezek a kérdések, érdekes gondolatokat ébreszthetnek egy előadóban, egy tanár-emberben. A kor oktatási kihívásai jelen vannak a közoktatásban és a felsőoktatásban egyaránt. Jelenleg az órára belépő tanárt az a kép fogadja, hogy a hallgató előtt ott található a számítógép, a laptop, ahol online módban van. Ezek a hallgatók unják az előadókat, nem érdekes, amiről a tanár beszél vagy belenevelkedtek a számítógép diktálta virtuális világba és nem képesek offline módban működni? A mai generáció számára élvezetes előadást tartani, élőszóval lekötni őket, bizony kihívást jelent az oktató számára. Ezeket a kihívásokat több tényező befolyásolja, hiszen a mai fiataloknak már lételeme az okostelefon, a laptop, a számítógép, ebbe nőttek bele. Szinte egész nap nyomkodnak valamilyen digitális kütyüt. Ma a felsőoktatásban többnyire Y generációs fiatalok ülnek, akikre általában jellemző a gyors képfelfogás képessége, ami sokkal gyorsabb, mint az X, a Baby-boom vagy akár a Veterán generáció szülőiteinek. Alapvető különbség továbbá, hogy amíg az idősebb generáció – akik nagy része megtanulta a számítógép használatát – mindig csupán egy dolgot végez a számítógépen, akár ír, olvas stb., addig az új generáció, aki vagy a számítógéppel együtt nőtt fel vagy már beleszületett, egyszerre több dolgot alkalmaz, netezik, ír, Facebook-ol, nyomogatja a telefonját és közben akár tanul. Tanul! Ismét egy eltérés a generációk között, hiszen a számítógép nélküli korban, az idősebb generáció úgy készült fel egy-egy vizsgára, hogy tételeket dolgozott ki, könyvtárba járt, memorizálta az anyagot, felmondta és visszaadta a vizsgán a tanár által kiadott irodalmakat vagy reprodukálta a tanár szavait. A lexikonszerű „bebiflázás” módszere ma már a múlt kell(ene), hogy legyen. A mai generáció másképp tanul, leginkább a tanár által kiadott szlajdokat (dián lévő anyagokat) memorizálja. A fiatalokkal van a gond? Egyáltalán nem! A probléma abból adódik, hogy az oktatás módszere az előadás, mint oktatási módszer, új típusú kihívások elé állította és állítja folyamatosan az előadókat, oktatókat. Ma már nehéz lekötni a fiatalokat 90 percen keresztül pusztán élő szóval, az előadó ritkán tapasztalja meg a rá tapadó csillogó tekintetek érzését, inkább azt láthatja, hogy a hallgatók a számítógépüket nézik. A hallgatóknak teljesen természetes, hogy az előadások során az oktató Power Point-ot alkalmaz. A mai generáció abba nőtt bele, hogy rendkívül színes az őket körülvevő képi világ, amit nagyon gyorsan befogad. Amit az interneten tíz perc alatt nem találnak meg, az nem is lézik. A tévében azt tanulta meg, hogy 15-20 percenként reklám ugrik be a filmnézés során, ami a figyelmük idejét is befolyásolta. Az előadásokon éppen ezért nehéz feladata van az oktátónak, minél színesebb, vonzóbb szlajdokat, diasorokat kell készíteniük, hogy a hallgatóság figyelmét felkeltse. De annak a vágya, hogy az oktatás gyakorlatias, intuitív, problémamegoldó tudás és ismeretszerzés legyen, továbbra is az oktatás célja kell, hogy legyen. Arra van szükség, hogy a hallgató felismerje az ismeretek lényegét, rendszerben gondolkodjon, összefüggéseket lásson, piacképes tudással rendelkezzen, megtanuljon gondolkodni. Ebben nincs generációs különbség, ez volt régen is és most is az oktatás célja, csupán az oktatás módszerében van különbség, de ehhez szükség van arra, hogy lépést tudjunk tartani a kor kihívásaival, amit az oktatás megkíván.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Ugyanaz a probléma volt régen is a biflázásra kényszerítéssel, mint napjainkban, hiszen az évek során „bemagolt” anyag 10%-ra emlékezünk, és ennek az ismeretnek csupán a 8-10%-át tudjuk a gyakorlatban alkalmazni, a többit elfelejtjük, ezért nagyon fontos a gyakorlatias oktatás, az életben való tájékozódására való felkészítés. Új készségek alakultak ki a digitális világ megszületésével, ilyen például a digitális eszközök kezelése, ami olyan természetesen van jelen a fiatalok életében, akár egy két-három éves gyermeknél is, képes a laptopot, okostelefont használni, könnyen boldogul vele. Egy brit felmérés szerint azonban, az 5 és 13 év közötti brit gyerekek csaknem fele nem tudja bekötni a cipőfűzőjét, kétharmaduk ugyanakkor remekül elboldogul a DVD-lejátszóval, 42 százalékuk pedig a legfejlettebb mobiltelefonnal is, 65 százaléka nem tud teát főzni, 81 százaléka képtelen térképet olvasni, 79 százalékának tudását meghaladja egy sátor felállítása. Tűzet rakni 78 százalék nem tud, de még fára mászni sem sikerül 59 százaléknak (The Daily Telegraph, 2012). A generációk közötti különbségek „másságát” az előző korokhoz képest az is okozza, hogy az evolúció során, mindig az idősebb tanított meg valamit a fiatalabbnak, azonban megváltozott ez a helyzet, felcserélődtek a szerepek, most a Y, Z generáció az aki, megtanítja a szülőt, nagyszülőt a számítógép, okostelefon használatára, ő mutatja meg esetlegesen egy új technikai eszköz, akár digitális mosógép, tűzhely működését.

Izgalmas lehetőségeket, kihívásokat diktál az internet, de ehhez előbb szokott hozzá a fiatalabb generáció, mint az idősebb, és ez a jelenség egy sor kihívást hoz magával. Létrejött egy „fordított” szocializációs folyamat, nem a szülőtől tanul a gyerek, hanem önmagától, a kortárs csoporttól.

Az oktatásban, és elsősorban most az előadásra koncentrálna, bizton állítható, hogy paradigmaváltás történik. Az oktatás, a tanítás módszere, művészete a történelem során lassan, kicsit lemaradva a kor diktálta kihívásoktól, de változott, változik, esetenként reneszánszát éli. Pillantsunk vissza a történelemben a 17. századig, Comeniusig – akit az oktatás atyjának is neveztek –! Az oktatás kifejezés akkoriban „didaktika” szó fedte le. Az oktatás görög eredetű szó, a „didaszko”, „didaszkein” (oktatók, oktatni) kifejezésből származik, a tanítás tudományára készített fel (1657-ben megjelent műve alapján a „Didaktica Magna” Nagy oktatástan). Comenius azt vallotta, mindenkit mindenre meg lehet tanítani, akár egyszerre 300 embert is. Az ő idejében a bebiflázás, a hallás utáni memorizálás dominált az oktatás módszerében, és ha jól belegondolunk, ennek nyoma még ma is érezhető a tanításban. Nevéhez fűződik a szemléletesség elve is, melyet az „*Orbis pictus*” (Látható világ) című munkájában fogalmazott meg. De már az ókorban is ugyanarra keresték a választ a filozófusok, mint amire ma is keressük a választ, hogyan kell tanítani, mit kell tanítani. Gondoljunk csak ókori görög filozófusok közül Platónra (i.e. 427-348) „Az állam” és „A törvények”, vagy Arisztotelész (i.e. 384-322) pedig a „Politika” című munkájában próbált választ adni arra a kérdésre, hogy mit kell tanítani, milyen tartalmat kell átadni. Akár Francis Bacon (1561-1626) angol filozófust is megemlíthetjük, aki a tanulás forrását a tapasztalásban látta (Kovács, 1999). Ma az oktatás a reneszánszát kell, hogy élje bizonyos tekintetben, hiszen gondoljuk Szókratészra, akihez a „bábáskodás” módszere köthető, hogyan tanította tanítványait, többek között Platont? Támogatta, kérdéseket tett fel számá-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

ra, hogy rávegye őt a megoldásra, gondolkodásra tanítson. Ez a módszer kitűnően működik az oktatásban egy konzulens, témavezető tekintetében is.

Miért kell paradigmaváltás az oktatás módszerében? A porosz oktatási módszer elavult, ami elsősorban a lexikális anyag minél nagyobb mennyiségének a megtanulását jelenti. Ma a világban csak az tud érvényesülni, aki valódi tudással rendelkezik, a valódi tudás ebben az értelemben alkotó, problémamegoldó tudást jelenti. Hogy ez így van, arra már Rousseau is felhívta a figyelmet, amikor az Emil és a nevelés című munkájában arról ír, meg kell-e tanítania Emilt olvasni és írni? Rousseau azt gondolta, hogy Emil azért fog megtanulni írni, mert leveleket kap, amit el akar olvasni, és mert nevelője, Rousseau nem hajlandó azt neki felolvasni.

Bár Rousseau a tanár szerepét elhanyagolja, csupán a tanuló érdeklődését nagyítja fel, de jelen esetben éppen ezt emelném ki, hogy már Rousseau is fontosnak tartotta a lépéstartást az oktatásban, hiszen felismerte a belső tanulási motiváció lényegét –, a hallgató szükségleteihez való alkalmazkodást –, És, hogy mennyire lassan változik az oktatás módszere, az is érzékelteti, hogy csupán a 19. század végén kezdték az oktatásban figyelembe venni, a gyermek belső igényét, érdeklődését, azt, hogy a gyermek nem kicsinyített felnőtt, hanem sajátos szükségletei vannak, a legfontosabb szükséglete pedig a játék, amit a tanítás során figyelembe kell venni. A 20. század végének, a 21. század nagy kihívása – a számítógép megjelenése, a digitalizáció berobbanása –, hogy hogyan motiváljuk, hogyan tanítsuk az Y generációt a felsőoktatásban, mivel a fiatalok tanulási szokása, tanulási motivációja megváltozott. Az oktatás módszerében – és itt elsősorban a klasszikus értelemben vett előadásra, mint oktatási módszerre gondolok – változtatni kell, alkalmazkodni kell a megváltozott igényekhez. A kor magával hozott egy újfajta tanuláselméletet is, amit konnktivizmusnak neveznek, ezt a fogalmat George Siemens definiálta, mely szerint a tudásszervezés új paradigmája, mely alapján kompetenciáinkat a kapcsolatok felépítésével szerezzük (Zarándy, 2012).

Kik tanulnak most a felsőoktatásban, mi jellemzi ezeket a fiatalokat? A generációk új típusú felosztásával sok teoretikus foglalkozott. Tulajdonképpen a felosztás alapja, hogy az adott nemzedék mely életkori szakaszában jelent meg a számítógép, a digitális világ. Kulcsár (2010) felosztása alapján a Veteránok generációja idős korban találkozott először az internettel. Számukra a számítógép használata önmagában is kihívás; nehezen tudnak megbirkózni a digitális társadalom kihívásaival. A Baby-bummok életük derekán találtak az internettel. A munkavégzésükbe helyel-közzel beépült ugyan az internet használata, de nem hozott radikális változást. Az X generáció, a hírnök-nemzedék, az átmeneti generáció, kamasz- és ifjúkorukban találtak az internettel, munkavégzésüket alapvetően határozza meg a web. Életvitelükben helyel-közzel van jelen az internet. Jelenleg ők dominálják a munkaerőpiacot. Az Y generáció gyermekkorában találtak az internettel. Ők jelentik a digitális nemzedék első hullámát. Mostanra kezdenek megjelenni a munkaerőpiacon, komoly kihívást jelentve az X generáció számára. A Z generáció nemzedéke soha nem élt olyan társadalomban, ahol nem volt internet (Kulcsár, 2010).

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

Számtalan felosztással, korszak-meghatározással találkozhatunk a szakirodalomban, melyek kissé eltérőek egymástól akár megnevezésben, akár a korok szerinti szakaszolásban. Az generáció-elmélet megalkotója William Strauss és Neil Howe volt. Az 1925-45 között született generációt nevezték el csendes generációnak, vagy mások hősöknek titulálta ezt a nemzedéket. Egy munkaerőnél dolgozott, új világot épített, értékes tudást, tapasztalatot halmozott fel, megtanulta túlélni a háborút, számukra érték egy munkahelyen dolgozni egy életen keresztül, tisztelik a kétkezi munkát. A Baby-boom idején születetteket (1940-50-es évek) Prófétáknak, X generációt (1960-70-es évek) Nomádoknak, Y generációt (1990-90-es Hősöknek, Z generációt (1990-2000-es évek) Művészeknek, 2010 után születettek az Alfa generációnak is nevezik.

Az Marc Prensky volt az, aki az X generáció szülőiteit digitális bevándorlónak, míg az Y generációt digitális bennszülöttnek nevezte el, és azt mondta, a Z generáció már „akcentus” nélkül használja a számítógépet.

Számunkra elsősorban az Y generáció az érdekes. Mi is jellemző általában rájuk? Többféle jelzővel illeti őket a szakirodalom, pl. narcisztikus nemzedék, szelfi vagy én-generáció. Az Y generáció gyermekkorában találkozott a számítógéppel, őket Youtube nemzedéknek is szokták aposztrofálni. Általában jellemző rájuk, hogy vágnak az elismerésre, legindividualistábbak, leginkább önmagával elfoglalt nemzedék. Egy Angliában végzett felmérés érdekes megállapításra jutott, miszerint a fiatalok önértékelése a 60-as évektől növekszik; 1966-ban 30 százaléka értékelte magát szociális magabiztosság terén az átlag fölé, 2009-re ez az arány elérte az 52 százalékot. Továbbá a vezetői képességeiket is 50 százalékkal magasabbra értékelik, mint 1966-os elődeik. Jellemző rájuk, hogy a Facebookot használják, szinte egész nap online állapotban vannak, és ezen a közösségi hálózaton keresztül megépítik a saját brandjüket. Az önimádat kortünet. Ők a legújabb kor én-emberei, többnyire a digitális generáció tagjai, akik azt hiszik, minden hír fontos, ami róluk szól. Úgy nevelték őket, hogy mindenben a legjobbban kell lenniük, és akkor sikeresek lesznek. „Felfűjt”, nem létező, idealizált képét építgetik. Arra tanították őket, elég jókor jó helyen lenni, és nagyot villantani, szimpatikus képet feltenni. A számítógép a gyermekkorukban jeleni meg, vele együtt nőtt fel, a tudomány és a technika legújabb játékeit megkapták (Botás, 2016).

Szociológiai oldalról megközelítve a nemzedéket, a kutatások arra megállapításra jutottak, hogy a 20-30 éves korosztály nem tud elszakadni otthonról; 40%-a nem is akar. Saját családalapítás nem szerepel a terveiben, 60%-a mamahotelben él, önálló lakásra nincs esélye, albérletben a korosztály 18%-a él. A 18-25 éves korosztály foglalkoztatottsága 20%.

Különlegesek, védettek, sokuk fölött még húszas éveikben is ott köröznak a gyerekeket elengedni nem akaró „helikopter-szülők”. Magabiztosak és optimisták, csapatban szeretnek dolgozni. Ambíciózusak, erősen motiváltak, racionálisak és hosszú távra terveznek – szemben az előző generációkkal, akiket a művészet, a filozófia és a keleti vallások vonzottak. Nagy az önbizalmuk, fordított szocializációs generáció (önmagunktól kortárscsapatból tanul). Több nyelven beszélnek, országhatárok nincsenek számukra.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

A Z generációt a gyors váltások jellemzik. Sokkal gyorsabb ritmusban élnek, mint elődeik. Bátrak, kezdeményezők, kevésbé kételkedők saját képességeikben, korlátaikban. Praktikus szemlélet jellemzi őket, az egyén szabadságát, a formalitásmentes közvetlen környezetet nagyra értékeli. Nem a szavak és az érzelmek jellemzik őket, elképzeléseiket komoly áldozatok árán is képesek megvalósítani. Ők már nem egyénileg fogják forradalmi ötleteiket megvalósítani, hanem egymással összefogva szolgálják a közösséget (Kissné, 2010).

Tari Annamária szerint, a tanárok nagy része olyan a korban szocializálódott és tanult, amikor a poroszos tekintélytisztelet, a szokványos tanár-diák asszimetria jellemezte az oktatási intézményeket. Nem volt még lehetőségük arra, hogy tanulói jogokat érvényesítsenek, ez a szempont jószerivel nem is volt még előtérben. Abban a világban tanultak, ahol az idősebb volt a tudás letéteményese, a tanár volt az a tekintélyszemély, aki átadta tudását és elvárta a tiszteletet. Az ellenállásnak, vagy szembeszegülésnek nem volt olyan kultúrája, mint ma. A tanárok tehát nemcsak azzal a változással állnak szemben, amit a Y generáció és az információs kor kihívásai jelentenek. Hanem azzal az elvárással is, amely már saját múltjuk szokásait, viselkedésbeli jellemzőit érinti. Ez az új tanári szerep, ahol egy fordított szocializációs folyamatot figyelhetünk meg, ahol már nem feltétlenül igaz, hogy a tekintélyszemély pozíciója alanyi jogon az övék. Ez a helyzet tehát érzelmeket és indulatokat is gerjeszt, amely folyamatban a nyugalom és a tisztánlátás mellett képesnek kell lenni arra, hogy a felnőtt lemondjon a megszokott pozícióbeli jellemzőkről anélkül, hogy ez veszteség vagy csalódottságérzést keltene (Tari, 2012).

Készítettem egy nem reprezentatív felmérést arról, hogyan állnak Y generáció szülőttei az előadásokhoz és általában, mi jellemzi a tanulási szokásaikat.

Az Y generáció elvárásai az előadásokkal szemben illetve a tanulási szokásai

KÉRDÉSEK	Y GENERÁCIÓ SZÁZALÉKOS VÁLASZAI
Lehet-e élvezetes előadást tartani pusztán élőszóval? (igen/nem)	Igen = 20% Nem = 80%
Az előadások során igényli-e a Power Point használatát? (igen/nem)	Igen = 98% Nem = 2%
Szükségesnek tartja-e a táblai rajzot? (igen/nem)	Igen = 20% Nem = 80%
Szükséges-e, hogy a szlajdok képeket is tartalmazzanak?	Igen = 91% Nem = 9%
Jó-e, ha rövid filmek is láthatók az előadás közben? (igen/nem)	Igen = 65% Nem = 35%
Milyen gyakoriságban vesz részt az előadásokon? (50% alatt, 50-75%, 75-90% 90-100%)	50% alatt = 41% 50-75% = 32% 75-90%=12% 90-100%=15%

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

KÉRDÉSEK	Y GENERÁCIÓ SZÁZALÉKOS VÁLASZAI
Befolyásolja-e a részvételét, hogy kötelező bizonyos % kán részt venni? (igen/nem)	Igen = 80% Nem = 20%
Elsősorban miért jár előadásokra? (muszaj, hasznosnak találok, közösség miatt)	muszaj = 57% hasznosnak találok = 38% közösség miatt = 5%
Használ-e számítógépet az órán? (igen/nem)	Igen = 92% Nem = 8%
Mire használja leggyakrabban? (közösségi oldalakat néz, valamit olvas, levelezget)	közösségi oldalakat néz = 26% valamit olvas = 51% levelezget = 23%
Az egyes tantárgyak elsajátítása, megtanulható-e a tanár nélkül? (igen/nem)	Igen = 73% Nem = 27%
A vizsgákra készüléskor, szokott-e könyvtárba menni? (igen/nem)	Igen = 25% Nem = 75%
Mennyire jellemző Önre a szlajdok alapján történő tanu- lás? (teljes mértékben, részben, egyáltalán nem)	teljes mértékben = 15% részben = 73% egyáltalán nem = 12%
Fontosnak tartja-e, hogy az előadások anyagát ppt for- mában megkapja? (igen/nem)	Igen = 100% Nem = 0%
Milyen tulajdonsággal kell rendelkeznie egy jó előadó- nak? (jó előadókészség, szakmai felkészültség, humor?)	jó előadókészség 65% szakmai felkészültség 75% humor 77%
Milyen vizsgatípust részesít előnyben elsősorban? (esszé írása, írásbeli vizsga, szóbeli)	esszé írása = 45% írásbeli vizsga = 35% szóbeli = 20%
Az esszék elkészítése során mit használ elsősorban? (könyvtár, internet, mindkettő)	könyvtár = 15% internet = 70% mindkettő = 15%
Megítélése szerint, az előadások ismeretanyaga, mennyi- re hasznos? (teljesen, egyáltalán nem)	hasznos = 66% egyáltalán nem = 37%
A házi dolgozatokon kívül, kap-e olyan feladatot az órá- kon, amiben szüksége van a számítógép használatára? (igen/nem)	Igen = 20% Nem = 80%
A napi híreket el szokta-e olvasni? (igen/nem)	Igen = 66% Nem = 34%
Elsősorban honnan szerzi be az információkat (újság, net)	Igen = 20% Nem = 80%
Szokott-e könyvet olvasni? (ritkán, gyakran)	ritkán = 65% gyakran = 35%

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

KÉRDÉSEK	Y GENERÁCIÓ SZÁZALÉKOS VÁLASZAI
Naponta hány órát tölt internet előtt? (1-2, 3-5, egész nap online)	1-2 = 13% 3-5 = 50% egész nap online = 37%
Ha vizsgára készül, általában könyvből vagy számítógépről tanul? (könyv/számítógép/mindkettő)	csak könyv = 0% csak számítógép = 66% mindkettő = 34%
Tanulás közben hallgat-e zenét? (igen/nem)	Igen = 72% Nem = 28%
Tanulás közben használ-e számítógépet? (igen/nem)	Igen = 80% Nem = 20%

A kapott eredmények nem okoztak meglepetést. A válaszadók több mint háromnegyede szerint nem lehet előadást tartani Power Point nélkül, az előadások során igénylik a képi megjelenítést. Fontosnak tartják, hogy a diák képeket, rövid filmeket is tartalmazzanak. Az előadásokon történő részvételüket befolyásolja a kötelező jelleg. A megkérdezettek 91%-a használ az órákon számítógépet, és miközben a tanárt hallgatja, közösségi oldalakon kommunikál, egyéb dolgot olvas, és közben figyel. Igen, mert ezt tanulta meg! Egyes tantárgyak elsajátításában nélkülözhetőnek tartja a tanár személyét, nem itéli gyakorlatiasnak a hallott ismereteket. A vizsgákra történő felkészülésük sem okozott meglepetést. Általában előnyben részesítik a házi dolgozatokat, az írásbeli vizsgákat. Könyvtárba kevesen járnak, inkább a számítógép felhasználásával készülnek fel a vizsgákra. A napi híreket kétharmaduk olvassa el, de ezt is inkább a neten keresztül. A válaszadók fele naponta 3-5 órát tölt a számítógép mögött, az olvasási szokásukat a hagyományos, papír alapú olvasás nem jellemzi.

Vajda Zsuzsanna *A gyermekek évszázada után* című munkájában arra hívta fel a figyelmet, hogy a tanulás minden eddiginél népszerűbb lett a fiatalok körében, amint ahogy ennek szociológiai vetületét fentebb említettem. A fiatalok nagy számban jelentkeznek a felsőoktatásba, a korosztály csaknem fele kezdi meg tanulmányait valamelyik felsőoktatásban.

Azonban a diplomások egyre kevésbé találnak olyan feladatokat, amelyek képesek volnának kielégíteni a kreativitás és a független munkavégzés iránti igényeiket. Egy kutatás szerint, a magasabb végzettség és a boldogulás közötti kapcsolat meggyengült, a mobilitás más csatornába terelődött.

A hallgató a gyakorlati és azonnal felhasználható tudást várja el a felsőoktatástól. A szerző azt a példát említi meg írásában, hogy a „közismereti tárgyak oktatására sajátos módszereket találnak, például a Roosevelttel által példaként idézett Phoenixi Egyetem filozófia kurzusán a hallgatók hangfelvételek és néhány külső adás segítségével ismerkednek a gondolkodástörténet nagyjaival, anélkül, hogy egyetlen sort is olvasnának a neves filozófusok műveiből” (2008). Ez persze a jelenség másik véglete. A porosz oktatásnak egyik

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 3. szám

haszna az, hogy a rövid távú memóriát fejlesztette, de mi van a jelenlegi tanulással, amikor a fiatalok egyre kevesebbet olvasnak, és ha igen azt is számítógépen. A ma emberének az elve, ha lehet így fogalmazni, minél kisebb ráfordítással, minél nagyobb információhoz jutni, és ezt lehetőség szerint a netről. Ezt ki lehet aknázni azzal, hogy ehhez kötődően oldatunk meg feladatokat, adunk keresgélési lehetőségeket, viszont a ma fiatalja tud-e majd idézni egy-egy irodalmi műből, egy nagy filozófustól, mint ahogy az idősebb generációk tagjai tudnak, mennyire fejlődik a rövid és hosszú távú memóriájuk, ezen lehet vitatkozni. Viszont új készségeik lettek, könnyebben eligázkodnak a világban, több nyelven beszélnek, világpolgárok.

Még egy érdekes tényre hívta fel a figyelmet a Vajda Zsuzsanna (2008), a szocializáció nem az iskolában, a családban történik, hanem a tévé előtt, a médiában.

A tanulmány csupán gondolatébresztő, a tanulmány elején feltett kérdések mindegyikére nem kaptunk választ, de nem is ez volt a cél. Csupán annak felvázolása, hogy az oktatásban időnként szakítani kell a hagyományos módszerekkel, újakat kell kitalálni. A tanárnak nem előszakadnia kell a hallgatótól az informatikai robbanás miatt, hanem épp ellenkezőleg, a tanítás lehet a kapocs, arra, hogy megtanítsa tanítványait az eredeti, egyedi módon való gondolkodásra.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Botás Enikő (2016): Én, én és én – A narcisztikus nemzedék <http://life.hu/csalad/20160331-miert-narcisztikus-az-y-es-z-generacio.html> letöltés: 2016. január 2.
2. Kissné András Klára (2010): Hogyan motiválhatók a különböző generációk tagjai? <http://hrportal.hu/hr/hogyan-motivalhatoak-a-kulonbozo-generaciok-tagjai-20100804.html> letöltés: 2016. január 3.
3. Kovács András (1999). Katonapedagógia. ZMNE, Bp.
4. Kulcsár Zsolt (2010): <http://www.crescendo.hu/2010/8/4/xyz-generacio-magyarorszagon>
5. Tari Annamária (2012): Elveheti a Facebook a gyerekkort? <http://24.hu/belfold/2012/10/07/elveheti-a-facebook-a-gyerekkort/>
6. Vajda Zsuzsanna (2008): A gyermekek évszázada után http://www.osztalyfonok.hu/files/Vajda_Zsuzsa_Gyermekek.pdf letöltés ideje: 2016.január 8.
7. Zarándy Zoltán (2012): Európából e-urópába letöltés: 2016. január 5. <http://olvasas.opkm.hu/Plugins/KonyvEsNeveles/index.php?view=articlePrint&id=1336>
8. http://kutyu.hu/cikk/2012/03/06/okostelefonozni_tudnak-cipofuzot_kotni_nem Okostelefonozni tudnak, cipőfűzőt kötni nem letöltés: 2016. január 10.